

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДСЕК ЗА РОМАНИСТИКУ

ИЗРАЖАВАЊЕ КАУЗАЛНОСТИ У ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:
проф. др Снежана Гудурић

Кандидат:
мр Наташа Поповић

Нови Сад, 2016. године

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Кључна документацијска информација

Редни број: РБР	
Идентификациони број: ИБР	
Тип документације: ТД	монографска документација
Тип записа: ТЗ	текстуални штампани материјал
Врста рада (дипл., маг., докт.): ВР	докторска дисертација
Име и презиме аутора: АУ	мр Наташа Поповић
Ментор (титула, име, презиме, звање): МН	проф. др Снежана Гудурић, редовни професор
Наслов рада: НР	<i>Изражавање каузалности у француском и српском језику</i>
Језик публикације: ЈП	српски
Језик извода: ЈИ	српски, енглески
Земља публикавања: ЗП	Србија
Уже географско подручје: УГП	Војводина
Година: ГО	2016.
Издавач: ИЗ	ауторски репринт
Место и адреса: МА	Нови Сад, др Зорана Ћинђића 2
Физички опис рада: ФО	А4, 6 поглавља, 306 страница, 2 слике, 213 референци, 2 прилога
Научна област: НО	Филолошке науке
Научна дисциплина: НД	Романистика, лингвистика

Предметна одредница, кључне речи: ПО	каузалност, синтакса, семантика, француски језик, српски језик
УДК	
Чува се: ЧУ	Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
Важна напомена: ВН	
Извод: ИЗ	<p>У овој дисертацији се бавимо семантичком категоријом каузалности у француском и српском језику превасходно са становишта синтаксе и семантике, односно утврђивањем инвентара и описом различитих синтаксичких поступака и лексичких средстава којима се ова категорија формализује у два посматрана језика. Циљ ове контрастивне студије је да се установе начини за изражавање каузалности, те да се систематизују структурне подударности, односно неподударности у француском и у српском језику, да се утврди степен семантичке еквиваленције између њих, као и да се укаже на најбоље могуће начине транспозиције семантичког односа експлицитне или имплицитне каузалности из једног посматраног језика у други. На теоријском плану, резултати истраживања требало би да употпуне постојећа лингвистичка сазнања везана за каузалне односе уопште, а посебно у француском и српском језику, док би се практичне импликације добијених резултата огледале како у области примењене лингвистике и у настави француског као страног језика, тако и у непосредној преводилачкој пракси.</p>
Датум прихватања теме од стране НН већа: ДП	21.5.2010.
Датум одбране: ДО	
Чланови комисије: (име и презиме / титула / звање / назив организације / статус) КО	<ol style="list-style-type: none"> 1. проф. др Снежана Гудурић, редовни професор, Филозофски факултет, Нови Сад, ментор 2. _____ 3. _____ 4. _____

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy

Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	PhD thesis
Author: AU	Nataša Popović
Mentor: MN	Snežana Gudurić, PhD, Full professor
Title: TI	<i>Expressing causality in French and Serbian</i>
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	Serbian, English
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	Novi Sad
Publication year: PY	2016
Publisher: PU	Author's re-print
Publication place: PP	Novi Sad, dr Zorana Đinđića 2, Faculty of Philosophy
Physical description: PD	A4, 6 chapters, 306 pages, 2 pictures, 213 references, 2 appendices
Scientific field SF	Philological Sciences
Scientific discipline SD	Romance Studies, Linguistics

Subject, Key words SKW	causality, syntax, semantics, the French language, the Serbian language
UC	
Holding data: HD	University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Note: N	
Abstract: AB	This thesis examines the semantic category of causality in French and Serbian, primarily from the point of view of syntax and semantics, i.e. it provides an inventory and a description of different syntactic and lexical means by which this category is formalized in the two observed languages. The purpose of this contrastive study is to establish the ways of expressing causality, to systematize structural congruence, or rather incongruence in French and Serbian, to determine the degree of semantic equivalence between them, as well as to point to the best possible means of transposition of the semantic relation of explicit or implicit causality from one observed language into the other. At a theoretical level, the results of the research should contribute to the existing linguistic knowledge of causal relations in general, and particularly in French and Serbian. The results obtained should have considerable practical implications not only for applied linguistics, but also for teaching French as a foreign language, and for translation.
Accepted on Scientific Board on: AS	21.5.2010.
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	<ol style="list-style-type: none"> 1. Snežana Gudurić, PhD, Faculty of Philosophy, Novi Sad 2. _____ 3. _____ 4. _____

Изражавање каузалности у француском и српском језику

Апстракт

У овој дисертацији се бавимо семантичком категоријом каузалности у француском и српском језику преваходно са становишта синтаксе и семантике, односно утврђивањем инвентара и описом различитих синтаксичких поступака и лексичких средстава којима се ова категорија формализује у два посматрана језика. Циљ ове контрастивне студије је да се установе начини за изражавање каузалности, те да се систематизују структурне подударности, односно неподударности у француском и у српском језику, да се утврди степен семантичке еквиваленције између њих, као и да се укаже на најбоље могуће начине транспозиције семантичког односа експлицитне или имплицитне каузалности из једног посматраног језика у други. На теоријском плану, резултати истраживања требало би да употпуне постојећа лингвистичка сазнања везана за каузалне односе уопште, а посебно у француском и српском језику, док би се практичне импликације добијених резултата огледале како у области примењене лингвистике и у настави француског као страног језика, тако и у непосредној преводилачкој пракси.

Грађа за ово истраживање ексцерпирана је из савремених књижевних дела написаних на француском језику и њихових превода на српски језик, као и из књижевних дела савремених српских аутора и њихових превода на француски језик.

Након уводног поглавља у коме су приказани предмет, циљ и методологија истраживања, следи друго поглавље које је посвећено различитим интерпретацијама појма каузалности, са аспекта филозофије и лингвистике. Затим се даје преглед тумачења семантичке категорије каузалности најпре засебно у француском, па у српском језику, да би се коначно приказала и контрастивна проучавања која се односе на ову проблематику. У трећем поглављу се представљају различите типологије узрока забележене у консултованој литератури и утврђује се типологија релевантна за анализу одабраног корпуса. Разматрања која се односе на везу каузалности са другим семантичким категоријама (простор, циљ, кондиционалност и концесивност) обједињена су у четвртном поглављу, при чему је посебна пажња посвећена временском односу узрока и последице. Пето поглавље представља практичне аспекте рада који се односе на анализу корпуса. У овом поглављу се сагледавају различити начини за изражавање семантичке категорије каузалности у француском језику, а затим се проналазе формални и семантички еквиваленти у српском језику са циљем да се донесу закључци о (не)подударностима у два посматрана језика и да се укаже на начине транспонована каузалних односа из једног језика у други. У овом делу рада најпре се анализирају синтаксички поступци за изражавање семантичке категорије каузалности (конструкције уведене предлозима и предлошким изразима, независносложене реченичне структуре – јукстапониране и координиране реченице, зависносложене реченичне структуре са каузалном клаузом, нелични глаголски облици – герундив, партицип презента и сл.), а затим се сагледавају лексичка средства (глаголске, именске и придевске лексеме) којима се такође може изразити семантичка категорија каузалности. Шесто поглавље обухвата закључна разматрања и перспективе даљих истраживања на тему семантичке категорије каузалности.

Кључне речи: каузалност, синтакса, семантика, француски језик, српски језик.

Expressing causality in French and Serbian

Abstract

This thesis examines the semantic category of causality in French and Serbian, primarily from the point of view of syntax and semantics, i.e. it provides an inventory and a description of different syntactic and lexical means by which this category is formalized in the two observed languages. The purpose of this contrastive study is to establish the ways of expressing causality, to systematize structural congruence, or rather incongruence in French and Serbian, to determine the degree of semantic equivalence between them, as well as to point to the best possible means of transposition of the semantic relation of explicit or implicit causality from one observed language into the other. At a theoretical level, the results of the research should contribute to the existing linguistic knowledge of causal relations in general, and particularly in French and Serbian. The results obtained should have considerable practical implications not only for applied linguistics, but also for teaching French as a foreign language, and for translation.

The corpus for this research was taken from contemporary works of literature written in French and their translations into Serbian, as well as from literary works of contemporary Serbian authors and the translation of these works into French.

After the introductory chapter in which the subject, aim and methodology of the research are presented, there follows the second chapter which is dedicated to different interpretations of the concept of causality from a philosophical and linguistic point of view. It is followed by a review of interpretations of semantic category of causality, first in French, then in Serbian. Finally, an overview of the relevant studies is given. The third chapter offers an overview of different typologies of causes proposed in the consulted literature and establishes the typology relevant to the analysis of the selected structures. An examination of the relationship between causality and other semantic categories (space, purpose, condition and concession) is incorporated in the fourth chapter, whereby special attention is paid to the temporal relation between cause and effect. The fifth chapter presents the results of the analysis of the structures. In this chapter different means of expressing semantic category of causality in the French language are analyzed, after which formal and semantic equivalents found in the Serbian language are examined with the aim of drawing conclusions about the (in) congruence in the two observed languages and identifying the means of transposing causal relations from one observed language into the other. In this part of the paper ways of expressing semantic category of causality (constructions introduced by prepositions and prepositional phrases, compound sentences – juxtaposed and coordinated clauses, complex sentences with causal clause, non-finite verb forms – gerund, present participle and the like) are analyzed first. Lexical means (verbs, nouns and adjectives) by which it is possible to express the semantic category of causality are investigated next. The sixth chapter comprises conclusions and perspectives for further research into the topic of semantic category of causality.

Key words: causality, syntax, semantics, the French language, the Serbian language.

САДРЖАЈ

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	1
1.1. Предмет, циљ и методологија истраживања	1
1.2. Корпус	2
1.3. Организација даљег излагања	3
2. ПОЈАМ КАУЗАЛНОСТИ	5
2.1. Каузалност као филозофски концепт	8
2.2. Каузалност као лингвистичка категорија	14
2.2.1. О исказивању каузалности у француском језику	15
2.2.2. О исказивању каузалности у српском језику	23
2.2.3. Контрастивна проучавања каузалности	33
3. ТИПОВИ УЗРОКА	36
3.1. Делујући и формални узрок	36
3.2. Фактичка и енулцијативна каузалност	36
3.3. Спољашњи и унутрашњи узрок	36
3.4. Активни и пасивни узрок	37
3.4.1. Активни (директни) узрок	38
3.4.2. Пасивни (индиректни) узрок	40
3.5. Ефектор, мотив, критериј, разлог и повод	40
4. КАУЗАЛНОСТ И ДРУГЕ СЕМАНТИЧКЕ КАТЕГОРИЈЕ	44
4.1. Каузалност и просте категорије	44
4.1.1. Каузалност и простор	44
4.1.2. Временски однос узрока и последице	47
4.1.2.1. Антериорност узрока у односу на последицу	48
4.1.2.2. Симултаност узрока и последице	50
4.1.2.3. Постериорност узрока у односу на последицу	52
4.2. Каузалност и сложене семантичке категорије	56
4.2.1. Каузалност и циљ	58
4.2.2. Каузалност и кондиционалност	63
4.2.3. Каузалност и концесивност	65
5. ОБЛИЦИ ИСКАЗИВАЊА КАУЗАЛНОСТИ У ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	68

5.1. СИНТАКСИЧКА СРЕДСТВА	68
5.1.1. ПРЕДЛОШКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ	68
5.1.1.1. О семантици предлога	69
5.1.1.2. Предлог <i>DE</i>	72
5.1.1.2.1. Конструкција V/Adj + <i>DE</i> + N	73
5.1.1.2.1.1. Формална и семантичка својства конституената са којима предлог <i>de</i> остварује синтаксичко-семантички однос	76
5.1.1.2.1.2. Семантички еквиваленти у српском језику	78
5.1.1.2.2. Конструкција V/Adj + <i>DE</i> + SN	81
5.1.1.2.2.1. Семантички еквиваленти у српском језику	82
5.1.1.2.3. Конструкција V/Adj + <i>DE</i> + V _{Inf}	87
5.1.1.2.3.1. Семантички еквиваленти у српском језику	88
5.1.1.3. Предлог <i>PAR</i>	92
5.1.1.3.1. Формална и семантичка својства конституената са којима предлог <i>par</i> остварује синтаксичко-семантички однос	92
5.1.1.3.2. Семантички еквиваленти у српском језику	94
5.1.1.4. Предлог <i>POUR</i>	103
5.1.1.5. Предлог <i>À</i>	107
5.1.1.5.1. Конструкција V + <i>À</i> + SN	108
5.1.1.5.2. Конструкција V + <i>À</i> + V _{Inf}	112
5.1.1.6. Предлог <i>DANS</i>	113
5.1.1.7. Предлог <i>DEVANT</i>	119
5.1.1.8. Предлог <i>SOUS</i>	122
5.1.1.9. Предлог <i>SUR</i>	125
5.1.1.10. Предлог <i>AVEC</i>	126
5.1.1.11. Предлошки израз <i>À CAUSE DE</i>	127
5.1.1.12. Предлошки израз <i>GRÂCE À</i>	132
5.1.1.13. Предлошки израз <i>À FORCE DE</i>	135
5.1.1.14. Предлошки израз <i>FAUTE DE</i>	136
5.1.1.15. Предлошки израз <i>DU FAIT DE</i>	138
5.1.2. СЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА	143
5.1.2.1. НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ	144
5.1.2.1.1. Јукстапониране реченице	145
5.1.2.1.1.1. Корелативне структуре	150
5.1.2.1.1.2. Јукстапониране реченице са прилогом <i>tant</i>	152
5.1.2.1.2. Координиране реченице	154
5.1.2.1.2.1. Везник <i>ET</i>	154
5.1.2.1.2.2. Везник <i>CAR</i>	158

5.1.2.2.	ЗАВИСНОСЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ СА КАУЗАЛНОМ КЛАУЗОМ ...	170
5.1.2.2.1.	<i>PARCE QUE</i>	177
5.1.2.2.2.	<i>COMME</i>	184
5.1.2.2.3.	<i>PUISQUE</i>	190
5.1.2.2.4.	<i>QUE</i>	195
5.1.2.2.5.	<i>SOIT QUE... SOIT QUE</i>	200
5.1.2.2.6.	<i>D'AUTANT PLUS QUE</i>	201
5.1.2.2.7.	<i>NON QUE</i>	205
5.1.2.2.8.	<i>DU MOMENT QUE</i>	206
5.1.2.2.9.	<i>ÉTANT DONNÉ QUE</i>	208
5.1.2.2.10.	<i>VU QUE</i>	208
5.1.3.	ГЕРУНДИВ И ПАРТИЦИП ПРЕЗЕНТА	212
5.1.3.1.	ГЕРУНДИВ	212
5.1.3.2.	ПАРТИЦИП ПРЕЗЕНТА	217
5.1.4.	ДРУГА СИНТАКСИЧКА СРЕДСТВА	222
5.2.	ЛЕКСИЧКА СРЕДСТВА	225
5.2.1.	ГЛАГОЛИ	226
5.2.1.1.	ДЕЛУЈУЋИ УЗРОК	229
5.2.1.1.1.	Глаголи којима се прецизира деловање узрока	229
5.2.1.1.2.	Глаголи који ближе одређују природу проузроковане последнице	231
5.2.1.2.	ФОРМАЛНИ УЗРОК	247
5.2.1.3.	ФАКТИТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ	249
5.2.1.3.1.	Семантички еквиваленти	252
5.2.1.3.1.1.	Каузативне конструкције	253
5.2.1.3.1.2.	Глаголске лексеме	255
5.2.2.	ИМЕНИЦЕ	260
5.2.3.	ПРИДЕВИ	268
6.	ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	271
	ЛИТЕРАТУРА	279
	КОРПУС	292
	ДОДАТАК 1: Преводни еквиваленти француских конструкција са каузалним значењем у српском језику	293
	ДОДАТАК 2: Преводни еквиваленти српских конструкција са каузалним значењем у француском језику	301

СКРАЋЕНИЦЕ

Adj	придев
Compl	семантичка допуна (комплемент)
N	именица без детерминанта
N _{Acc}	именица у акузативу
N _{Dat}	именица у дативу
N _{Gen}	именица у генитиву
N _{Instr}	именица у инструменталу
N _{Loc}	именица у локативу
прев. аут.	превод аутора
SN	именичка синтагма
V	глагол
V _{Inf}	глагол у инфинитиву

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1.1. Предмет, циљ и методологија истраживања

У овој дисертацији се бавимо семантичком категоријом каузалности у француском и српском језику, односно утврђивањем инвентара и описом различитих синтаксичких поступака и лексичких средстава којима се ова категорија може формализовати. Предмет истраживања је изражавање каузалности у најширем смислу, што значи да ће у раду бити разматрани начини како експлицитног, тако и имплицитног изражавања ове семантичке категорије у два посматрана језика. Анализа ће бити спроведена превасходно на синтаксичком и семантичком нивоу, али неће бити занемарен ни аспект прагматике.

Полазимо од хипотезе да ће утврђивање и опис различитих модалитета за изражавање семантичке категорије каузалности и њихово међусобно поређење омогућити да се систематизују структурне подударности, односно неподударности, у француском и у српском језику, затим да се утврди степен семантичке еквиваленције између њих, као и да се укаже на најбоље могуће начине транспозиције семантичког односа експлицитне или имплицитне каузалности из једног посматраног језика у други. На теоријском плану, резултати истраживања требало би да употпуне постојећа лингвистичка сазнања везана за каузалне односе у областима синтаксе, семантике, прагматике и стилистике у француском и српском језику, који припадају истој језичкој породици, али различитим језичким групама. Практичне импликације добијених резултата огледале би се како у области примењене лингвистике и у настави француског као страног језика, тако и у непосредној преводачкој пракси.

У раду ће бити примењена дескриптивна метода помоћу које ћемо настојати да опишемо интралингвалне и интерлингвалне формалне и семантичке одлике средстава за изражавање каузалних односа, а затим и метода контрастивне анализе са синхронијског аспекта. Иако се наша анализа темељи на синхронијском приступу језичким питањима, желели бисмо да напоменемо да ћемо спорадично наводити и извесне опсервације које се тичу дијахронијског аспекта, превасходно у случајевима када је то потребно да би се појаснило стање у савременом језику, као и у појединим примерима у којима постоји систематско одступање од данашње употребе. Перспектива посматрања предмета

истраживања усмерена је од француског ка српском језику, док ће резултати истраживања бити упоређени са анализом спроведеном кроз обрнуту перспективу – од српског ка француском језику. Напомињемо да ћемо примере из дела корпуса који обухвата смер од српског ка француском језику наводити само када то буде заиста неопходно да би се разјасниле извесне недоумице или да би се указало на разлике које постоје у два посматрана језика, као и у случајевима када број примера забележених у делу корпуса који обухвата смер од француског ка српском језику не буде био довољан да се донесу валидни закључци.

Интралингвално и интерлингвално поређење синтаксичко-семантичких модела за исказивање каузалних односа омогућиће нам да прецизно сагледамо специфичности изражавања ових односа најпре у сваком језику понаособ, а затим и да установимо потенцијалне потешкоће које могу имати изворни говорници српског језика приликом усвајања француског као страног језика. Резултати истраживања неће се статистички обрађивати, већ ће бити дати у виду закључака изведених на основу контрастивне анализе одговарајућих делова корпуса.

1.2. Корпус

Грађа за ово истраживање ексцерпирана је из савремених књижевних дела (насталих у 20. веку и почетком овог века) написаних на француском језику и њихових превода на српски језик, као и из књижевних дела савремених српских аутора и њихових превода на француски језик. Главни разлог из којег смо се одлучили за анализу примера из књижевних дела јесте чињеница да постоје њихови штампани преводи. Поред тога, стандардни или књижевни језик „у јавној употреби језика делује као општеобавезна норма и узор целој језичкој заједници. [...] Основна функција књижевног језика јесте *редукција језичке разноликости* у географском и друштвеном простору дате заједнице, [...] стога он по својој природи представља један наддијалекатски облик језика“ (Бугарски 1995: 162). „Књижевни језик није само суверено мерило добре употребе језика, него му – нарочито у спрези са националним, политичким или религијским одређењем – припада улога високо цењеног *симбола* колективне припадности, а тиме и одговарајући *друштвени престиж*“ (Бугарски 1995: 163). Настојали смо да у корпус уврстимо дела различитих француских и

српских аутора како би у њему били заступљени разноврсни стилови и језички регистри. Желели бисмо да истакнемо и чињеницу да ни говорни језик није у потпуности занемарен – он је присутан у грађи на посредан начин, кроз дијалоге у књижевним изворима.

У оквиру француског језика корпусом су обухваћена језичка средства која служе за изражавање семантичке категорије каузалности ексцерпирана из пет романа: Frédéric Beigbeder, *L'amour dure trois ans* (Фредерик Бегбеде, *Љубав траје три године*, превод: Владимир Д. Јанковић), Albert Camus, *L'étranger* (Албер Ками, *Странац*, превод: Зорица Хаџи-Видојковић), Andreï Makine, *Le testament français* (Андреј Макин, *Француско завештање*, превод: Анђа Петровић), Marcel Proust, *Un amour de Swann* (Марсел Пруст, *Једна Сванова љубав*, превод: Живојин Живојиновић) и Antoine de Saint-Exupéry, *Le Petit Prince* (Антоан де Сент-Егзипери, *Мали принц*, превод: Мирослава Милисављевић). Овај део корпуса садржи приближно 1500 конструкција са каузалним значењем.

Део корпуса који се односи на српски језик састоји се од следећих романа и њихових превода на француски језик: Давид Албахари, *Мамац* (David Albahari, *L'Appât*, превод: Гојко Лукић и Gabriel Iaculli), Иво Андрић, *На Дрини Ћуприја* (Ivo Andrić, *Le pont sur la Drina*, превод: Pascale Delpech), Светлана Велмар-Јанковић, *Лагум* (Svetlana Velmar-Janković, *Dans le noir*, превод: Alain Carpon), Данило Киш, *Рани јади* (Danilo Kiš, *Chagrins précoces*, превод: Pascale Delpech) и Александар Тишма, *За црном девојком* (Aleksandar Tišma, *La jeune fille brune*, превод: Madeleine Stévanov). У овом делу корпуса забележили смо око 1100 језичких средстава за изражавање каузалних односа.

На основу наведеног корпуса сачињен је језички узорак који се у погледу тематике, синтаксичко-семантичких структура, избора лексике и разноврсности стилова може сматрати репрезентативним за савремени француски и српски језик, будући да омогућује увид у актуелно језичко стање. Идентификовани модалитети за изражавање каузалних односа упоређени су са еквивалентним структурама у српском, односно француском језику, са критичким освртом на преводна решења у којима је уочена недоследност.

1.3. Организација даљег излагања

Након уводних разматрања следи друго поглавље у коме се излажу различите интерпретације појма каузалности, са аспекта филозофије и лингвистике. У овом поглављу

се даје преглед тумачења семантичке категорије каузалности најпре засебно у француском, па у српском језику, да би се затим приказала и контрастивна проучавања која се односе на ову проблематику.

У трећем поглављу се представљају различите типологије узрока забележене у консултованој литератури и утврђује се типологија релевантна за анализу одабраног корпуса.

У четвртном поглављу се разматра веза каузалности са другим семантичким категоријама, као што су простор, циљ, кондиционалност и концесивност. Посебна пажња је посвећена временском односу узрока и последице.

Пето поглавље, најобимније, представља практичне аспекте рада који се односе на анализу корпуса. У овом поглављу се сагледавају различити модалитети изражавања семантичке категорије каузалности у француском језику, а затим се проналазе формални и семантички еквиваленти у српском језику са циљем да се донесу закључци о (не)подударностима у два посматрана језика и да се укаже на начине транспоновања каузалних односа из једног посматраног језика у други. У овом делу рада најпре се анализирају синтаксички поступци за изражавање семантичке категорије каузалности (конструкције са предлозима и предлошким изразима, независносложене реченичне структуре – јукстапониране и координиране реченице, зависносложене реченичне структуре са каузалном клаузом, нелични глаголски облици¹ – герундив, партицип презента и сл.). Затим се сагледавају лексичка средства којима се такође може изразити семантичка категорија каузалности – у питању су различите глаголске, именске и придевске лексеме.

Шесто поглавље обухвата закључна разматрања и перспективе даљег истраживања на тему семантичке категорије каузалности.

¹ За разлику од претходно наведених облика исказивања узрочних значења који се односе на оба језика, нелични глаголски облици, попут герундива, односе се само на француски језик, будући да су ова синтаксичка средства непозната српском језику.

2. ПОЈАМ КАУЗАЛНОСТИ

Каузалност представља једну од сложених категорија људског мишљења која није иманентна само језику, већ је у тесној вези и са логиком и филозофијом.

У оквиру когнитивнолингвистичког приступа,² категорија каузалности се схвата као сложен когнитивни концепт. Тако Џ. Лејкоф и М. Џонсон констатују да је каузалност један од фундаменталних концепата којим се човек служи како би структурирао своју реалност (Lakoff & Johnson 1985: 78–79). Ови лингвисти сматрају да би се каузалност у светлу когнитивне лингвистике најбоље могла схватити уколико се анализира као *експериментални геишталт* (*gestalt expérientielle*), тачније као јединствена целина која има карактеристике другачије од својих конституената (Lakoff & Johnson 1985: 79). Наиме, реч је о целини коју није могуће објаснити карактеристикама појединих елемената или њиховим једноставним сумирањем, будући да је она много више од самог збира њених саставних делова.

Како би ближе објаснили ово схватање, Лејкоф и Џонсон се ослањају на Пијажеову хипотезу да сва деца у раном узрасту најпре уочавају каузалне односе тако што постају свесна чињенице да могу директно да манипулишу предметима који их окружују: нпр. могу да баце флашицу на под, да испусте играчке и сл. Тако у одређеној фази развоја деца нпр. више пута испуштају кашику, чиме се потврђује чињеница да савршено владају наведеним манипулацијама. Управо ту се уочавају извесна својства карактеристична за појам директне каузалности која такође чини саставни део наше свакодневице, као. када закопчавамо кошуљу, затварамо врата итд. Иако је, на први поглед, реч о различитим радњама, већи део њих се одликује карактеристикама које припадају ономе што Лејкоф и Џонсон називају прототипичним случајем директне каузалности (Lakoff & Johnson 1985: 79); у питању су следеће карактеристике:

- агенс има за циљ промену стања пацијенса;
- промена стања је физичке природе;
- агенс има одређени „план“ како би остварио тај циљ;

² Циљ когнитивне лингвистике јесте да језик не разматра изоловано, већ као део укупних човекових когнитивних способности. Један од кључних когнитивних процеса, а у лингвистици један од најрелевантнијих, јесте *категоризација* (Klikovac 2006: 13).

- према наведеном плану, агенс је покретач одређене радње;
- агенс контролише/надзире ту покретачку радњу;
- агенс је једини одговоран за реализацију плана;
- агенс представља извор енергије (он усмерава своју енергију према пацијенсу) која ће код пацијенса изазвати одређену промену;
- агенс додирује пацијенса директно или помоћу одређеног средства, тј. постоји спацијално-темпорална веза између радње коју врши агенс и промене која се односи на пацијенса;
- агенс успешно реализује свој план;
- промена коју доживљава пацијенс је приметна;
- агенс надзире промену пацијенса;
- постоје само један специфични агенс и један пацијенс (Lakoff & Johnson 1985: 79–80).

Будући да су ова својства неизоставни део наше свакодневице, категорија каузалности произлази из ове комплексне целине карактеристика типичних за прототипичан каузални однос (Lakoff & Johnson 1985: 80). Други типови каузалности, који су мање прототипични, заступљени су у радњама или догађајима који садрже довољно *породичних сличности (ressemblances de famille)*³ са прототипом⁴, у које би се могли сврстати, на пример, агенс који нема обележје живо (+), присуство посредног агенса, појављивање додатног агенса и сл. У случају недовољног броја породичних сличности у односу на прототип, одређени однос се не схвата као каузални (Lakoff & Johnson 1985: 80–81).

³ Појам *породичних сличности* везује се за филозофију Л. Витгенштајна. Да бисмо га ближе одредили, послужићемо се следећим примером: човек категоризује предмете у зависности од прототипа и породичних сличности, те уколико узмемо за пример птице, врабац би могао без проблема да се сврста у прототипичне птице. Међутим, пиле, ној или пингвин, свакако, нису централни део категорије птица. Ипак, и они се сврставају у категорију птица пошто имају довољно породичних сличности са прототипом. Другим речима, имају довољно релевантних карактеристика да би се сврстали у наведену категорију (Lakoff & Johnson 1985: 80).

⁴ Ови лингвисти употребљавају термин *прототип* у истом значењу као и Е. Рош која је позната као један од пионира теорије прототипа у психологији. Теорија прототипа је достигнуће когнитивне лингвистике. Под *прототипом* се, иначе, подразумева „оријентир у категоријама са нејасним границама. [...] Прототип је централни члан категорије у том смислу што се остали чланови пореде са њим“ (Драгићевић 2010: 81).

Као сложен когнитивни концепт, каузалност се, како наводи К. Милошевић (Милошевић 1986а: 280) најчешће манифестује у два подручја универзума: „а) *објективна законитост реалног збивања у временско-просторној и узрочно-последичној структурираности свијета*; б) *природни језици*, у којима се узрочност манифестује као *категорија изражавања каузалних повезаности и зависности појава ванјезичке стварности – помоћу језичких средстава*“. Први тип каузалних односа упућује на „*онтолошку страну ствари која се спознаје*, а каузални односи другог типа означавају, тј. одражавају *гносеолошку страну дјелатности човека*, тј. његово *расуђивање о појавама ванлингвистичке стварности*“ (Милошевић 1986а: 280). Ова ауторка закључује да се први тип каузалне зависности односи на појаве које нужно произлазе једне из других и које самим тим представљају неку закономерност. За разлику од ових константних релација, други тип упућује на слободније релације у којима се не подразумева принцип нужности. Стога се први тип каузалних односа проучава у природним наукама, док је други тип предмет истраживања друштвених наука и примеренији је индивидуалном расуђивању и мишљењу. Каузалност у екстралингвистичкој стварности рефлектује се, дакле, на каузалност у језику (Милошевић 1986а: 280–281).

Ж. Мешлер (Moeschler 2003: 11–12) заступа схватање по којем на основу теорије еволуције можемо претпоставити да је појављивање каузалног закључивања (*raisonnement causal*) представљало значајну фазу постанка и да је успостављање каузалних веза између концепата изазвало изузетну квалитативну промену са аспекта људске когниције. Овај лингвиста се позива и на радове из неурофизиологије и неуропсихологије на основу којих се може извести хипотеза да је пре стварања самих каузалних веза између различитих концепата мозак сисара несумњиво функционисао на основу асоцијација – ту се мисли, пре свега, нпр. на звук и мирис или звук и удар(ац). Са појавом каузалности као својства расуђивања променила се пре свега способност да се шеме каузалних правила преносе на различите и нове инпуте.

Према Г. Гросу (Gross 2009: 1), каузалност је неизоставан део наше представе о свету и у основи је већине наших радњи. Под каузалношћу се, наиме, подразумева наша потреба за разумевањем догађаја који одређују ток нашег свакодневног живота. Човек има инстинктивну потребу да се ослободи свих неизвесности и сумњи које га окружују и да непрестано успоставља везе између најразличитијих догађаја који представљају нит

његовог живота, како би боље разумео свет у коме живи. Другим речима, ми тумачимо свет и односе у њему тако што их постављамо у узрочно-последични ланац.

Према томе, човек је одувек у својој свакодневици непрестано трагао за различитим узроцима, али исто тако и размишљао о последицама и међусобном утицају догађаја. Када је нашао начин да језиком изрази узрочно-последични однос између ствари или појава, тада се каузалност почела формирати као језичка категорија, да би данас представљала једну од најважнијих сложених категорија која је незаобилазна како у теоријској, тако и у примењеној лингвистици, посебно у процесу учења страног језика.

2.1. Каузалност као филозофски концепт

Имајући у виду чињеницу да је предмет нашег истраживања каузалност на плану лингвистике, како бисмо стекли нешто ширу слику овог појма, овде смо издвојили филозофска разматрања принципа узрочности које смо сматрали посебно интересантим и релевантним за објашњење и шире сагледавање овог појма кроз историју филозофије.

Пре него што кажемо нешто више о каузалности као филозофском концепту, кратко ћемо се осврнути на дефиниције овог појма у филозофским речницима. У *Оксфордском филозофском речнику* под одредницом *каузалност* налазимо следећу дефиницију: „*odnos između dva događaja koji važi kada, pod uslovom da se jedan od njih desi, on stvara, ili uzrokuje, ili određuje, ili čini nužnim drugi; jednako tako kažemo da se, kada se prvi desi, mora desiti i drugi, ili da drugi sledi iz prvog*“ (Blekburn 1999: 197–198). Блекбурн истиче да каузална веза не постоји само између догађаја, већ и између стања ствари, између објеката или пак чињеница. У *Филозофском речнику* чији је аутор С. Марић пронашли смо следећу дефиницију каузалитета, која је слична претходној: „*Kauzalitet (L. causa, uzrok), Causalité. Uzročnost, odnos između uzroka i njegove posledice. Princip kauzaliteta (zakon uzročnosti), svaka pojava ima neki uzrok zbog koga redovno nastupa kad god se on pojavi*“ (Marić 2004: 70).

Из перспективе филозофије, појам каузалности, односно каузалитета, кроз векове је схватан на различите начине. Један од фундаменталних проблема саме филозофије јесте управо питање каузалности у свету који нас окружује, односно онтолошки приступ овом појму.

Будући да филозофија представља „пробуђено умно мишљење“, односно сумњу у обично, свакодневно мишљење које садржи све предрасуде и заблуде непосредног искуства, „филозофска питања јављају се при продубљивању интереса за природу стварности. У жељи да разумемо различите ствари и појаве, веома често себи или другима постављамо једноставно питање: „Какво је нешто?“. Када нам је стало до потпунијег објашњења, умемо да се запитамо и „Зашто је нешто баш такво какво јесте?“. У тренутку када се запитамо „Шта уопште јесте?“ налазимо се на самом прагу филозофије. [...] Промисљање разлога због којих нешто јесте, а друго није одводи нас, коначно, првом питању метафизике: „Зашто нешто јесте, пре него ништа?“ (Баљ и Чучковић 2012: 33). Ово велико питање које непрестано покреће различите метафизичке расправе је заправо поставио Лајбниц (Nazarenko 2000: 5).

Својим чулним опажањем и умним увиђањем човек може да спозна само један део стварног света. Како би разоткрио његово порекло, настанак и устројство, неопходно је да прибегне одређеним стратегијама. Према мишљењу античких грчких филозофа, то би требало да буде највећа тежња људске мисли. Ови филозофи, дакле, везују појам каузалности за настанак света. Ако кренемо од Платонове тврдње у *Тимају* према којој „sve što postaje nužno postaje dejstvom nekog uzroka, jer ništa bez uzroka ne može postati“ (Platon 1981: 67), намеће се закључак да је та стратегија заснована на тражењу узрокâ. Веза „свега“ са „узроком“ коју је установио Платон (427–347 п. н. е.) заснована је на принципу каузалности. Појам каузалности се схвата као узрочно-последична веза захваљујући којој је могуће објаснити све појаве, односно догађаје. На тај начин каузалност се нужно везује за жељу за спознајом стварности. Платон и његови следбеници разматрају, дакле, каузалност на плану метафизике. Тај првобитни узрок би, према њима, могао да буде божанске природе.⁵

Како наводи Б. Лефевр, истраживање каузалности представља такође суштину научне делатности (Lefebvre 2006: 19), будући да се научна истраживања темеље на непрестаној потрази за узроцима и да траже рационално објашњење појава. Свакако, научно-истраживачки приступ одбацује овај тип каузалности, будући да наука полази од

⁵ Према Платону, творац космоса је најбољи од свих узрока (Platon 1981: 68). Платон сматра да је неопходно разграничити две врсте узрока: нужан и божански: „Onaj božanski treba tražiti u svemu radi sticanja blaženog života, onoliko koliko to naša priroda dopušta; a nužan radi onog božanskog, imajući na umu da bez njega ne bi bilo moguće ni zamisliti ni shvatiti ono za čim jedino težimo, ni na bilo koji drugi način imati udela u njemu“ (Platon 1981: 113).

претпоставке да материјални свет већ постоји, при чему његове особености и промене представљају предмет истраживања у науци. Промене које настају у материјалном свету не везују се за божанско посредовање.

Аристотел (384–322 п. н. е.) је у својим делима сублимирао све идеје грчке филозофске мисли. Основу његове филозофије представља учење о узроцима. По његовом мишљењу, предмет проучавања сваког правог филозофа или љубитеља мудрости јесте знање о крајњем узроку и природи стварности, за разлику од чулног опажања које је свима заједничко, те не представља никакву мудрост: „*mudrost (sophia) se bavi prvim načelima i uzrocima stvari i stoga je u najvećoj meri opšte znanje. To znači da je ona znanje najudaljenije od čula, najapstraktnija znanost, i tako najteža znanost budući da podrazumeva najveći misaoni napor*“ (Koplston 1988: 326). Аристотел даје систематичан преглед узрока којима се бави мудрост, односно филозофија – ове узроке он сврстава у четири категорије: *материјални (causa materialis)*, *формални (causa formalis)*, *делујући (causa efficiens)* и *сврховити узрок (causa finalis)*. Прва два узрока су унутрашњи, а последња два спољашњи узроци (Баљ и Чучковић 2012: 65). Ови узроци могли би да се ближе објасне на примеру статуе као уметничког дела: *материјални узрок* је у том случају материјал од ког је сачињена статуа (нпр. мермер), *формални узрок* је нацрт или модел према којем настаје њена форма, *делујући узрок* је посредништво које доводи до резултата (статуа постоји зато што ју је вајар исклесало), а *сврховити узрок* је заправо циљ према коме је усмерено стварање – нпр. слава или новац (Blekburn 1999: 436–437). Аристотелово схватање је, према томе, шире него Платоново који је сводио узрок на разлог постојања ствари и појава у свету који нас окружује. Напоменућемо само да је и пре Аристотела постављано питање о узрочности, али да нико пре њега није идентификовао сва четири наведена узрока⁶. Аристотелови претходници највише су говорили о покретачком, тј. делатном узроку, који је неретко схватан као материјални узрок (елемент), а Платон је говорио и о формалном узроку ствари, односно идеја (Баљ и Чучковић 2012: 64).

⁶ У првој књизи *Метафизике* Аристотел је дошао до закључка да ниједан ранији филозоф није открио никакву другу врсту узрока, нити је извео наведена четири узрока на задовољавајући начин. Према његовом виђењу, Талес и рани грчки филозофи били су заокупљени материјалним узроком. Међу раним филозофима, Аристотел издваја Анаксагору који је поставио хипотезу о деловању Ума у материјалном свету (Koplston 1988: 327). С друге стране, према Аристотеловом мишљењу, Емпедокле је говорио о делатним узроцима (љубав и завада), али их није доследно ни довољно разјаснио (Koplston 1988: 328). Аристотел је, такође, сматрао да претходни филозофи нису разматрали финални узрок. Међутим, како наводи Ф. Коплстон, чини се да је Аристотел потпуно занемарио Платоново учење будући да он у *Тимају* уводи појам демијурга (Бога) који представља делатни узрок, а поред тога заступа и учење о сврховитости (Koplston 1988: 328).

Како истиче М. Ковачевић, од Аристотелова четири типа узрока, данас се само за делујући (ефицијентни) задржао појам узрок, „*dok se umjesto materijalnog i formalnog uzroka govori prosto o materiji i formi, a umjesto finalnog o cilju*“ (Kovačević 1988a: 17). Аристотел је од свих наведених узрока издвајао финални будући да је једна од основних идеја у његовој филозофији идеја о сврховитости (Koplston 1989: 418). Наиме, Аристотел је сматрао „*da su sve čovjekove akcije i cijela priroda uzrokovani svrhama*“ (Kovačević 1988a: 17), чиме је поставио основе телеолошког начина мишљења. Према његовом схватању, „сва бивствујућа постоје на телеолошки начин, што значи да свако биће тежи за присутношћу бивствовања, јер га то доводи до испуњења његове сврхе и бивства. Присутност бивствовања се показује као *непокретни покретач*, који покреће као оно вољено и у том смислу сачињава и први (формални), а не само последњи (финални) узрок. То се односи на свеколико човеково искуство од бдења, преко опажања до мишљења“ (Баљ и Чучковић 2012: 63). Другим речима, будући да се све ствари мењају, Аристотел је сматрао да мора постојати и неки узрок тих промена, те је закључио да је тај први покретач непокретан и стога само један – то је нематеријално, најсавршеније биће, односно божанство (Grlić et al. 1973: 32).

Важно је истаћи да Аристотелово схватање узрока доминира европском филозофском мишљу током целог средњег века. Његово учење постаће и битан садржај израза схоластичке мисли у делима Томе Аквинског (1225–1274). Овај филозоф је сматрао да „*mora postojati prvi pokretač ili prvi uzrok, jer lanac uzroka i posledica ne može imati neograničen broj članova*“ (Grlić et al. 1973: 472). Т. Аквински је, дакле, заступао становиште да је Бог не само први ефицијентни узрок и створитељ, већ и човекова сврха, односно финални узрок (Koplston 1989: 420)⁷.

За разлику од средњег века, током којег је доминирао телеолошки начин мишљења, за период Ренесансе карактеристично је другачије схватање науке⁸. Тачније, захваљујући превасходно Галилејевим и Њутновим открићима, развија се механицистичко схватање света, односно сва учења се усмеравају на проучавање природе и сматра се да се свет

⁷ Ф. Коплстон указује на следећу чињеницу: „*Bog iz Aristotelove Metafizike, iako finalni uzrok, nije eficientni uzrok; svet je većan i njega nije stvorio Bog*“ (Koplston 1989: 420).

⁸ Како наводи М. Ковачевић, за помирење теологије и каузалности у метафизици наспрам природних наука заслужни су картезијанци на челу са Спинозом и Лајбницом. Они су задржали само Аристотелов ефицијентни узрок, а каузалност су свели на рационалну категорију разлога, тј. основа. У њиховој концепцији каузалности, ефицијентним узроком се не сматра само узрок који изазива последицу, већ и узрок на коме се заснива истинитост поставки (Kovačević 1988a: 17).

развија по механичким законима. У тадашњој физици познат је само један тип узрока, *ефицијентни* (Encyclopédie Larousse⁹).

На прелазу са схоластичког и ренесансног мишљења на нововековно, модерно, налази се Декартово (1596–1650) филозофско гледиште. Као један од родоначелника рационалистичке филозофије, он је посебно истицао да нова метода сазнања пре свега мора бити заснована на здравом разуму, како у научном истраживању тако и у практичном животу (Баљ и Чучковић 2012: 72). Декартово објашњење природе заснива се на идеји делујућег узрока. Тачније, природа се схвата као систем каузалне детерминације. Према његовом схватању, једини прави и истински узрок-покретач, односно активни узрочник свих промена у природи је Бог, којем Декарт додељује статус општег узрока (Dimić 2012). Он такође тврди да Бог представља основу истинитости човековог сазнања „јер му је он подарио „природно светло ума“ (лат. *lumen naturale*) на основу којег он може непосредно да се осведочава у истинитост онога што сазнаје“ (Баљ и Чучковић 2012: 80).

Основна мисао Спинозине (1632–1677) филозофије јесте тврдња да постоји само једна бескрајна супстанција, чија егзистенција следи из самог њеног појма, те је узрок саме себе (*causa sui*). *Causa sui* подразумева одбацивање сваког спољашњег узрока, па и Бога као трансценденције природе. Према Спинозином схватању, Бог или природа (*Deus sive natura*) налази се у стварима, а не изван или изнад њих, па је стога он природа која ствара (*natura naturans*). Модуси супстанције, односно њена коначна стања јесу створена природа (*natura naturata*) (Grlić et al. 1973: 428). Сва дешавања у материјалном и у духовном свету су строго детерминисана, све појаве узрочно повезане (Grlić et al. 1973: 428) – „*niti je moguć uzrok bez posljedice, niti posljedica bez uzroka*“ (Perović 2003: 175).

Хјум (1711–1776), као следбеник емпиризма, заступа схватање да је људска спознаја утемељена на искуству, а не на разуму. Искуство се, према Хјуму, заснива на перцепцији, тј. на односу између утисака и идеја, међу којима могу да постоје три врсте односа: 1) узрочно-последични односи у виду временско-просторног додира, 2) сукцесија или временски след, односно временска антериорност узрока у односу на последицу и 3) нужна повезаност узрока и последице (Perović 2003: 170). Хјум не доводи у питање прва два односа, већ само указује на потешкоће које се односе на појам нужне везе узрока и последице, тј. на појам узрочности. „*Racionalistička metafizika taj pojam [...] izvodi iz same*

⁹ <http://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/causalit%C3%A9/31511>

sintetičke moći uma, koja ih stvara nezavisno od čulnih utisaka. Za Hјума тај појам може почивати само на „асоцијацији оћекивања“ (Perović 2003: 170). Хјум, дакле, критички приступа рационалистичкој метафизици, односно оспорава вредност једног од њених централних појмова – појма узрочности (каузалне детерминације). Будући да, по његовом мишљењу, метафизика не може да докаже општост и нужност, а самим тим ни објективност овог појма, могло би се једино претпоставити да се појам узрочности заснива на субјективној навици повезивања догађаја (Perović 2004: 10). „Niko ne може из самог shvatanja две kugle tvrditi да ће се one при удару међусобно odbiti, не можемо знати да ћемо се од vatre опећи, ако о tome немамо iskustva“ (Grlić et al. 1973: 182). Спознаја узрочно-последичног односа није дакле априорна (пре-искуствена), већ је апостериорна, односно изведена на основу искуства, тј. навике да по аналогiji од истих узрока очекујемо исте последице. „Navika се састоји у tome што prosuђујемо да је оно што је „poslije чега“ (post hoc) – оно што је „zbog чега“ (propter hoc). У нашем чулном utisku ми немамо ту vezу узрочности, nego само перцепцију slijеда једне појаве за другом, па onda неоправдано zaključујемо о nužности те veze“ (Perović 2003: 170). Да закључимо: Хјум не доводи потпуно у питање саму узрочност, већ одређује њене границе указујући на немогућност спознаје ове законитости разумом. Поред негације објективног каузалитета, Хјум је такође скептички негирао постојање материјалне и духовне супстанције, те је сматрао да је и божја супстанција недоказива (Grlić et al. 1973: 183).

Попут Хјума, у *Критици чистог ума*, Кант (1724–1804) не негира чињеницу да целокупно сазнање почиње са искуством, али тврди да ипак постоје сазнања која не проистичу нужно из искуства. У том смислу, он критикује Хјумову емпиристичку теорију. Хјум је заправо подстакао Канта да у новом светлу сагледа проблем вредности и објективности људске спознаје. Кант прихвата традиционалну поделу сазнајних моћи на чулност, разум (моћ поимања и суђења) и ум (моћ закључивања) (Баљ и Чучковић 2012: 94, Perović 2003: 199–200). Чисте форме разума Кант назива *категоријама*, којих је укупно дванаест, при чему каузалитет сврстава у групу сложених релационих категорија. Под категоријама се подразумевају „они појмови на основу којих разум прописује законе *a priori* појавама, па и природи као скупу свих појава“ (Баљ и Чучковић 2012: 95). Кант, дакле, схвата узрочност као априорни облик умске спознаје.

Позитивистичка филозофија настаје на уверењу да нововековна метафизика не може у потпуности да одговори на проблемске изазове који долазе из природних наука (Perović 2003: 283). Оснивач класичног позитивизма Огист Конт (1798–1857) сматра да треба раскинути са таквом филозофском традицијом и залаже се за научни начин мишљења. Стога Конт одбацује категорију узрочности у смислу метафизичког сазнања (Encyclopédie Larousse¹⁰), које сматра спекулативним. Једна од поставки Контове „позитивне филозофије“ јесте да научни закони не треба да утврђују узроке посматраних појава, већ само њихове закономерне односе (Perović 2003: 284).

2.2. Каузалност као лингвистичка категорија

Интересантна је чињеница да су дефиниције каузалности у једнојезичним речницима српског и француског језика које смо консултовали скоро у потпуности идентичне горенаведеним дефиницијама у филозофским речницима. Тако се у *Речнику српскога језика* Матице српске (2007: 527) каузалност изједначава са појмовима каузалитета и узрочности и дефинише као „узрочна повезаност појава, условљеност једне појаве другом“. У *Енциклопедијском рјечнику лингвистичких назива* Р. Симеона под одредницом *узрочност* налазимо следећу дефиницију: „sveza uzrokâ i posljedica, uzročna uvjetovanost, kauzalitet, kauzalnost“ (Simeon 1969b: 696). Дефиниције каузалности које смо пронашли у француским речницима скоро су истоветне претходно наведеним: каузалност се одређује као „однос, веза узрока и последице коју он изазива“ (Le nouveau Petit Robert 1998: 321)¹¹, односно „веза која спаја узрок са последицом“ (Le Petit Larousse illustré 2011: 180)¹². У овом другом речнику посебно се издваја појам *принцип каузалитета*, „према којем свака појава има одређени узрок, будући да исти узроци, у истим условима, изазивају исте последице“ (Le Petit Larousse illustré 2011: 180)¹³.

У литератури посвећеној каузалности аутори се фокусирају, с једне стране, на разноврсност аспеката појма каузалности и на потешкоће које се тичу дефинисања његове

¹⁰ <http://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/causalite/C3%A9/31511>

¹¹ « Rapport, relation de la cause à l'effet qu'elle produit » (Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française 1998: 321).

¹² « rapport qui unit la cause à l'effet » (Le Petit Larousse illustré 2011: 180).

¹³ « **Principe de causalité** [philos.], selon lequel tout phénomène a une cause, les mêmes causes, dans les mêmes conditions, produisant les mêmes effets. » (Le Petit Larousse illustré 2011: 180).

праве природе и, са друге стране, на разноликост начина изражавања ове семантичке категорије.

Имајући у виду чињеницу да је семантичка категорија каузалности практично незнатно проучавана у контрасту, овај рад је у великој мери морао да се ослања на резултате одвојених истраживања средстава за исказивање каузалних односа у француском и у српском језику. Из наведеног разлога је и преглед литературе релевантне за наше истраживање подељен на два дела: преглед литературе у којој је семантичка категорија каузалности разматрана у француском језику и преглед литературе која се односи на разматрање каузалности у оквиру српског језика.

2.2.1. О исказивању каузалности у француском језику

Изражавање каузалних односа у савременом француском језику представљало је и даље представља предмет интересовања великог броја студија, што указује не само на изузетну комплексност самог појма каузалности већ и на свеprisутност различитих узрочно-последичних односа у свету који нас окружује.

С. Амон (Hamon 2006) говори о каузалности у домену језика и поставља питање да ли узрок заиста постоји у језику или се пак само може говорити о транспоновању спољашњег концепта на језик. Ауторка констатује да се каузалност не може директно перципирати, већ се материјализује одређеним језичким средствима (Hamon 2006: 50). Амон закључује да каузалност ипак постоји у језику и да се формализује кроз специфичну лексику, односно предлоге, конекторе и глаголе. Реч је о каузалности која се супротставља научном или филозофском концепту (Hamon 2006: 53) и која представља зависан однос између два догађаја, а не између предмета (Hamon 2006: 59).

У литератури коју смо консултовали приметили смо да се, с једне стране, у неким студијама и радовима каузалност разматра само на теоријском плану. Овај, више класични, приступ састоји се у детаљном сагледавању инвентара средстава за изражавање каузалних односа која су и предмет истраживања традиционалних граматика – најчешће су то везници *parce que, puisque, car, comme* и сл. (Dubois & Lagane 1997, Grevisse 2001, Chevalier et al. 2002, Mauger 1988, Riegel et al. 2006 и сл.) – у циљу утврђивања њихових семантичких вредности и услова у којима се употребљавају. Наиме, ове граматике

најчешће разматрају каузалност у оквиру поглавља посвећеним прилошким одредбама, у којима наводе свега неколико најучесталијих каузалних маркера. Главни предмет истраживања представљају, дакле, међуреченични односи, сагледани са синтаксичко-семантичког аспекта. Када је реч о дистинкцији везника за субординацију и координацију, она је преваходно синтаксичка, будући да се аутори не баве увек разликама у значењу. Насупрот граматичкој традицији, односно поменутој дистинкцији синтаксичке природе, О. Дикро (Ducrot 1983: 166) уводи дистинкцију између конектора (*connecteurs*) и оператора (*opérateur*). Наиме, *car* и *puisque*, према Дикроу, представљају прагматичке конекторе који повезују извесне говорне чинове, док везнички израз *parce que* назива оператором чија је функција да од једноставних садржаја исказаних реченицама формира сложенији садржај.

Каузалност се спомиње и у поглављима која се односе на предлоге, којима се такође може означити овај тип односа. У граматичкој литератури је, дакле, занемарено богатство језика који користи широк спектар средстава за изражавање овог изузетно сложеног категоријалног комплекса. У прилог овоме може да послужи и констатација П. Шародоа (Charaudeau 1992: 525) који истиче да ниједна савремена граматика не сагледава ову релацију на потпун и задовољавајући начин са семантичког аспекта.

Са друге стране, неке студије имају за циљ да кроз различите типове каузалности представе значење одређених каузалних маркера или пак да прикажу практичне импликације појма каузалности кроз аутоматску обраду каузалних информација (García 1997, García 1998, Hamma 2006, Jackiewicz 1998, Leeman 1991, Moeschler 2003 и сл.). Ова два наведена поступка имају и неке заједничке карактеристике: предмет њиховог истраживања је каузалност на нивоу реченице и најчешће се сагледава прилично ограничен број узрочно маркираних јединица.

За разлику од већине лингвистичких истраживања из домена каузалности која су преваходно заснована на проучавању конектора, приметили смо да је релативно мали број радова и студија посвећен проблематици каузалности на нивоу глаголских лексема и, уопште, лексичких средстава за изражавање каузалних односа. Д. Гарсија (García 1998) у својој докторској дисертацији проучава глаголске лексеме којима се изражава каузалност у француском језику према когнитивном моделу Динамике сила Л. Талмија. Бавећи се аутоматском обрадом текстова, Гарсија констатује да се у текстовима каузалност може изразити великим бројем глагола, а не само конекторима или експлицитним изразима

попут *être la cause de, avoir pour effet de* и сл. Детаљан опис значења каузалних релација потврдио је такође традиционално разграничење појмова каузалности, каузативности и фактитивности (García 1998: 402). Ауторка истиче и значај предлога са којима се одређени глаголи удружују у функцији исказивања каузалности.

Поред тога, издвојили бисмо и рад С. Амон и Д. Леман (Hamon & Leeman 2007) чији предмет истраживања јесу „каузални глаголи“ (фр. *verbes de cause*) – нпр. *causer, provoquer, susciter, déclencher, générer, faire* итд. Приликом дефинисања ове семантичке класе глагола, ауторке се руководе различитим критеријумима, које ћемо детаљно приказати у поглављу у којем се бавимо лексичким средствима. Ауторке указују и на потешкоће прецизног дефинисања узрока са лингвистичког аспекта.

Лексичким средствима за изражавање семантичке категорије каузалности бави се и А. Јацкиевич (Jackiewicz 1998) у својој докторској дисертацији посвећеној изражавању каузалности у текстовима. Ауторка предлаже семантичку организацију појма каузалности према четири приступа: квалитативном, функционалном, аналитичком и синтетичком. Квалитативни приступ одговара класичном схватању појма каузалности – реч је о делујућем узроку који доводи до реализације одређене последице (нпр. *A cause, produit, déclenche, est à l'origine de, est source de, est responsable de B; B est dû à, est produit par, découle de, est le résultat de, est la conséquence de A*). Функционални приступ ослања се на каузалност у науци, односно везује се за одређену регуларност константних односа. Каузалност се схвата као атемпорална релација која се, поред језичких средстава (нпр. *dépendre de, varier* и сл.), често обележава и математичким формулама, дијаграмима или шематским приказима. Код аналитичког приступа пажња је усмерена на узрок који у одређеној мери доприноси реализацији последичне ситуације, односно утиче на њу (нпр. *contribuer à, participer dans, jouer un rôle dans; influencer, influer sur, avoir un impact sur* и сл.). Коначно, синтетички приступ односи се на комплексну зависност између узрочне и последичне ситуације. Тачније, језичким средствима се обележава зависни однос, често неочекиван, који се детаљно објашњава у наставку текста (нпр. *être en rapport avec, aller de pair, lier, relier* и сл.).

Поједини лингвисти се у својим истраживањима баве употребом предлога у функцији исказивања каузалних односа. Тако Б. Ама (Hamma 2006), проучавајући предлог *par*, с правом критикује традицију која изражавање каузалности приписује само одређеним

маркерима, тј. везницима. Пре свега, према мишљењу овог аутора, конструкције уведене предлогом *par* нужно се везују за нека пролазна стања, или пак радње, а не за трајна стања, односно инхерентна својства. Затим, именица употребљена у функцији субјекта конструкције са каузалним значењем увек представља агенс лице, што није случај, нпр. са предлогом *de*. Коначно, узрочна ситуација исказана конструкцијом са предлогом *par*, будући неочекивана, представља извештај „прекид“ у односу на претходно стање, те говорник оправдава став или радњу коју је агенс извршио својом вољом (Hamma 2006: 76–77). Попут других аутора који су се бавили предлозима, Б. Ама подсећа и на значај контекста у интерпретацији одређене синтаксичке структуре као каузалне, те закључује да се о предлогу *par* никако не може говорити као о „каузалном предлогу“ независно од контекста у коме је употребљен.

С. Ваге (Vaguer 2006) проучава предлог *dans* у контекстима у којима конструкцијама са овим предлогом може да се исказе каузално значење (*Dans leur générosité, Max et Léa ont laissé tout l'héritage à Tom*). Њена анализа је показала да је у примерима уз именице које означавају радњу, односно догађаје, а које су уведене овим предлогом поред каузалног истовремено присутно и темпорално значење, нпр. *Je m'embrouille dans mes explications* (Vaguer 2006: 99). Коначно, ауторка је потврдила да се специфично значење, односно семантички садржај овог предлога на извештај начин огледа у „коинциденцији“, тачније коегзистенцији садржаја реченице и садржаја предлошке групе на истом месту и у исто време (Vaguer 2006: 99).

Предлози *de* и *dans* представљају такође предмет проучавања Д. Леман (Leeman 1991, Leeman 1999), чију анализу ћемо детаљније приказати у делу рада посвећеном предлозима.

Л. Јорданскаја и Н. Арбачевски-Жимари (Jordanskaja & Arbatchewsky-Jumarie 2000) баве се семантиком предлога *de* и *par* и предлошких израза *à cause de* и *sous l'effet de*, које оне називају каузалним предлозима (*prépositions causales*). Ауторке констатују да се овим језичким средствима уводе различити типови узрока и да се њима повезују елементи за које се везују одређена семантичка ограничења. Оне посебно издвајају примере у којима је могућа паралелна употреба ових језичких средстава.

Ж. Делешел (Deléchelle 2002) проучава употребу и вредности конектора *parce que*, *puisque*, *comme* и *car* у поређењу са њиховим еквивалентима у енглеском језику. Разматрајући примере употребе наведених везника, аутор (Deléchelle 2002: 112) закључује

да приликом анализе у обзир треба узети различите критеријуме: енунцијативне (статус који говорник приписује каузалној клаузи), синтаксичке (редослед и интеграција двеју реченица), дискурзивне (типови аргуменатације) и семантичке (однос између семантичког садржаја реченица које повезују ови конектори).

Што се тиче литературе која се односи на везничка средства, посебно бисмо издвојили чланак Групе λ -1 (Groupe λ -1 1975) чији аутори проучавају експлицитну релацију између концепта каузалности и каузалних конектора *car*, *puisque* и *parce que* не само на синтаксичком, већ и на семантичком и прагматичком нивоу. Овај рад се показао од великог значаја за даља истраживања дате проблематике, а о њему ће бити више речи у поглављу посвећеном зависносложеним реченицама са каузалном клаузом.

Ф. Бентолила (Bentolila 1986) сагледава употребу везника *car* у писаном језику у контекстима у којима овај везник није комутабилан са *parce que*. Аутор констатује да је основна вредност овог везника да се оправда одређени исказ.

Б. Фагар и Л. Деган (Fagard & Degand 2008) разматрају везник *car* са дијахронијског аспекта и долазе до закључка да се у савременом говорном језику овај везник практично у потпуности изгубио, те да се уместо њега користи везнички израз *parce que*. Насупрот томе, у писаном језику фреквенција двају конектора је слична (Degand & Fagard 2008).

Међу савременим лингвистима који третирају проблематику која се тиче каузалности, издваја се и Ж. Мешлер, чији приступ је истовремено семантички и прагматички. Он покушава да на плану логичке структуре пронађе везу између различитих модалитета за изражавање каузалности. Другим речима, његов циљ је да опише различите језичке и дискурзивне стратегије које омогућавају изражавање каузалних значења. Пре свега, разликује три типа каузалних израза (Moeschler 2003: 13):

- каузативне конструкције са глаголима *faire* и *laisser*,
- ергативне (*constructions ergatives*), односно транзитивне и инаказативне, тј. интранзитивне конструкције (*constructions inaccusatives*) и
- конструкције са *parce que*.

Мешлер разликује две врсте каузалности: директну (између догађаја и стања који представља његов резултат) и индиректну каузалност (када су елементи каузалне релације стања и догађаји), што му омогућава да разјасни присуство каузалне везе и између стања.

Овај аутор такође са семантичког аспекта проучава употребу конектора *parce que* у разговорном језику (Moeschler 1987).

А. Ребул (Reboul 2003) разматра на семантичком плану перифрастичне каузалне конструкције, при чему издваја три велике семантичке класе глагола: глаголе типа *faire*, глаголе типа *laisser* и глаголе типа *empêcher*. Ове класе глагола подвргава анализи заснованој на теоријама које су заступали Талми и Џекендоф.

Насупрот поменутиим студијама, А. Назаренко (Nazarenko 2000) најсвеобухватније сагледава инвентар средстава за изражавање семантичке категорије каузалности којима располаже француски језик и приказује њихове специфичности и услове у којима се могу користити. Када је реч о каузалности као лингвистичкој категорији, ова ауторка даје изузетно поједностављену дефиницију узрока: он представља одговор на питање уведено речју *Pourquoi ? (Зашто?)*.

Језичка средства за исказивање каузалних односа Назаренко разврстава у четири категорије:

1. узрочни конектори (*connecteurs causaux*) представљају привилеговано језичко средство за изражавање каузалних односа. То су речи које повезују клаузе у оквиру сложене реченице или пак две сложене реченице на нивоу текста. У најужем смислу, узрочни конектори обухватају везнике и везничке изразе за координацију и субординацију (*car, parce que, puisque*)¹⁴. Затим, у ову категорију се сврставају и прилози и прилошки изрази који на исти начин изражавају логичку везу између клауза или сложених реченица (*en effet, effectivement, par conséquent, c'est pourquoi, d'où* итд.). У ширем смислу, овде припадају и предлошки изрази попут *à cause de*.
2. синтаксичке структуре за исказивање каузалних односа (*tournures syntaxiques de la circonstance causale*): у ову категорију Назаренко сврстава форме за изражавање каузалног интерогативног модалитета (фр. *interrogation causale*), затим основне типове удруживања простих реченица у сложену (субординација, координација и јукстапозиција), па посебне типове субординираних клауза: партиципске и инфинитивне реченице и релативне реченице са експликативном вредношћу. Коначно,

¹⁴ У француском језику везник *car* се сврстава у групу везника за координацију, док његов најчешћи семантички еквивалент у српском језику, везник *јер*, представља везник за субординацију.

овој категорији припадају и именичке групе уведене предлозима и предлошким изразима које имају функцију прилошке одредбе за узрок.

3. лексичка средства (*lexique de la cause*): захваљујући богатој лексици могуће је изразити различите врсте узрока које се не могу увек исказати синтаксичким средствима. У лексичка средства за изражавање каузалности убрајају се бројне именице (нпр. *cause, raison, motif, origine*), као и придеви (нпр. *reponsable, coupable, nécessaire*) и глаголи (нпр. *causer, provoquer, inciter*).
4. каузална интерпретација (*interprétation causale*): каузална информација је често имплицитна и искази који не садрже ниједан каузални маркер могу се, упркос томе, интерпретирати као каузални.

А. Назаренко, дакле, сагледава семантичку категорију каузалности у свој својој разноликости: експлицитна и имплицитна, синтаксичка и лексичка каузалност итд.

Ова ауторка такође констатује да је каузалност превасходно логички појам (Nazarenko 2000: 8) којим се означавају комплексни односи које је тешко прецизно одредити. У том смислу, она наводи неке од основних карактеристика каузалности:

- временско ограничење: узрок претходи последици;
- уопштавање по принципу каузалних законитости: сваки каузални однос упућује на неку општу везу, познату као каузална законитост, иако је ову последњу практично немогуће увек јасно утврдити;
- апроксимација: каузално закључивање¹⁵ је увек поједностављено – међу мноштвом потенцијалних узрока најчешће се узима у обзир само један фактор који се представља као одлучујући у изазивању одређене последичне ситуације;
- субјективност: каузалност је, у ствари, субјективна релација, будући да не представља однос између стварних чињеница, већ произвољно и слободно тумачење тог односа, које зависи од тачке гледишта посматрача (Nazarenko 2000: 5–6).

И Г. Грос (Gross 2009) има за циљ да систематично и у потпуности прикаже широк спектар средстава за изражавање каузалности у француском језику, при чему даје нешто другачију класификацију ових средстава од претходно наведене. Пре свега, Грос издваја каузалне односе који се реализују на нивоу прости и на нивоу сложене реченице. Ове прве

¹⁵ Под појмом *каузално закључивање* подразумева се откривање узрочно-последичних веза међу појавама и испитивање начина на који се доносе закључци о узроцима.

назива унутрашњим узроцима (*causes internes*), а друге спољашњим узроцима (*causes externes*). Овај аутор указује на особености унутрашњег узрока и истиче његову разноликост – примера ради, овај узрок може да се односи на стварање (*mettre au monde (enfant)*), уништавање (*démolir (mur), casser (verre)*), промену (*vieillir/rajeunir (quelqu'un)*), осећања (*inquiéter (quelqu'un), énerver (quelqu'un)*), промену стања (*cuire, frire*) и сл. Унутрашњи узрок може да се формализује и помоћу придева (*Paul est responsable de ce désastre*) или именица (*Paul est l'auteur de cet article*) (Gross 2009: 7).

Грос даје систематичну семантичко-синтаксичку типологију каузалних конструкција које се везују за спољашњи узрок. Његова пажња је, дакле, превасходно усмерена на спољашњи узрок односно на конекторе¹⁶ који се формализују као „предикати другог реда“ (*prédicats du second ordre*), без обзира на то којој морфолошкој категорији припадају (глаголи: *causer, provoquer, occasionner*; именице: *cause, raison, prétexte*; предлози: *par bêtise, pour avoir enfreint la loi*; предлошки изрази: *en raison de, du fait de, à cause de*). Он разликује:

- узроке догађаја (*causes événementielles*): *causer, provoquer, occasionner*,
- узроке чињења (*causes du faire*): *faire, ordonner, motiver, mobile, motif* и
- узроке исказа¹⁷ (*causes du dire*): *conjecturer, alléguer, prétendre, puisque, car*.

Такође, поред општих узрока (*causes « globales »*), Грос издваја и инхоативне узроке/*causes inchoatives (déclencher, activer, instaurer)*, прогресивне/*causes progressives (perpétuer, maintenir)* и терминативне узроке/*causes terminatives (clore, endiguer, éradiquer)*.

Грос указује и на чињеницу да конектори које анализира не исказују каузалност на истоветан начин. Појединим конекторима се за појам узрока везују и додатне метафоричке вредности (*conduire à, venir de, être une source de, donner naissance à*), док други конектори (*si, quand, lorsque, chaque fois que*) примарно служе за изражавање неких других релација које се могу интерпретирати каузално.

Наведени аутори у највећој мери сублимирају ставове других аутора који су се бавили овом проблематиком и о чијим истраживањима ће бити речи у каснијим поглављима у којима ћемо се бавити анализом конкретних језичких средстава за изражавање категорије каузалности.

¹⁶ Гросова анализа је заснована на реченичним аргументима, те он језичке елементе који се традиционално називају *конекторима* или *везницима за субординацију* сврстава у предикате другог реда.

¹⁷ Овај тип узрока увек се везује за говорно лице.

2.2.2. О исказивању каузалности у српском језику

У односу на француски језик, семантичка категорија каузалности у српском језику проучавана је у мањем обиму, првенствено у радовима појединих аутора који су се најчешће бавили каузалним клаузама и (предлошко-)падежним конструкцијама којима се могу изразити узрочно-последични односи.

Када је реч о сложеним реченичним структурама са каузалном клаузом, поменућемо да се проблематиком везаном за погрешну употребу везника *да* уместо *што* у функцији исказивања узрока бавила још И. Грицкат (Грицкат 1952).

К. Милошевић је у више својих радова проучавала сложене реченице са каузалном клаузом. Разматрајући каузалну функцију зависне реченице уведене везником *кад* (Милошевић 1984–1985), ауторка прави дистинкцију између два синтаксичко-семантичка модела ових клауза: I. *кад*-клаузом се образлаже садржај управне реченице (нпр. *Не могу да радим кад сам болестан*) и II. управном реченицом се исказује захтев за добијање одређене информације, те се она реализује у форми питања (нпр. *Зашто радиш, кад си болестан?*). Овим моделима је „*заједничко генеративно поријекло – у хипотетичком дедуктивном – или у силогистичком закључивању, а разликују се на основу сагласности (модел I) или несагласности (модел II) стварне посљедице са логичким закључком који из датих премиса слиједи*“ (Милошевић 1984–1985: 469).

К. Милошевић разматра и аспектуално-темпоралну компоненту сложене реченице са каузалном клаузом, односно симултане и сукцесивне односе између каузалне и каузиране ситуације (Милошевић 1985).

Зависносложеним реченицама са каузалном клаузом К. Милошевић се бави у још два рада, од којих је један посвећен језичким и ванјезичким сигналима каузалне зависности између простих реченица у сложеној. Пре свега, ауторка сматра да се каузалност из екстралингвистичке стварности рефлектује на каузалност у језику (Милошевић 1986а: 281). Будући да посебна средства за означавање каузалних односа нису богато развијена у језицима, велики значај приликом препознавања ових односа у језичким структурама имају знања која се тичу појава ванлингвистичке стварности, односно логичко закључивање, засновано на општем или индивидуалном искуству. Из наведених разлога, каузалност се може исказати и независним, јукстапонираним реченицама, када је каузална

зависност између ситуација или догађаја очигледна (Милошевић 1986а: 281). Поред синтаксичког поступка јукстапозиције, ауторка разматра и координиране реченице код којих је присутна каузална зависност, као и каузалност на нивоу хипотаксичких реченичних структура. Она наводи укупно 22 везничка средства од којих су само три каузално маркирана (*јер*, *будући да* и *зато што*), те закључује да каузалност није „слободна релација“: „ограничење слободе је у томе што се у језичком тексту каузалне релације не могу успостављати ако већ нису успостављене у ванлингвистичкој стварности, тј. у људском искуству – индивидуалном или колективном – укључујући ту и емпиријска и научна сазнања“ (Милошевић 1986а: 295).

Коначно, предмет интересовања К. Милошевић представљају и клаузе уведене везником *што* (Милошевић 1986б). Ове клаузе обично се везују за предикате са значењем извесних осећања и расположења, али у одређеним случајевима оне могу да објашњавају и радње (нпр. *Отишао је што је морао*). У овој другој употреби, према К. Милошевић, везник *што* представља колоквијалну варијанту везничких средстава *зато што*, *стoga што* и *пошто* (Милошевић 1986б: 68). К. Милошевић анализира и примере у којима се везник *што* јавља уз компаративне изразе типа *тим пре*, *утолико пре*, *тим више* и сл. Значајно је да ауторка овде уводи до тада непознато узрочно значење – значење *додатног разлога*. Такође, битно је истаћи да се у ранијој србистичкој литератури нико није бавио овим типом реченица.¹⁸

М. Ковачевић (1986б) проучава специфичну везничку конструкцију *с обзиром да*¹⁹ која је показатељ фактивности и каузалности. Реченицом уведеном овим везничким изразом изражавају се околности које представљају узрок из кога произлази логичка последица, односно закључак дат у управној реченици (Ковачевић 1986б: 112).

В. Половина (1986) анализира зависне узрочне реченице у разговорном језику са циљем да утврди заступљене врсте узрочних реченица, њихову фреквенцију, комуникативну функцију и значење и сл. Њена анализа је показала да је најчешћи облик исказивања каузалности имплицитан, без језичких сигнала. Ауторка указује на чињеницу

¹⁸ Сложени везник *тим више што* представља такође предмет интересовања хрватске лингвисткиње С. Кордић (1999). Иако се језик који је раније био познат под називом српскохрватски рашчланио на засебне језике, а имајући у виду чињеницу да на граматичком плану између савременог српског и хрватског језика и даље постоји неупоредиво више сличности него разлика, у овом раду смо се служили и релевантном сербословенским литературом.

¹⁹ У савременом српском језику ова форма се сматра супстандардном, а уместо ње се употребљава везничка конструкција *с обзиром на то да*.

да се зависност реченице не остварује само у односу на главну реченицу, већ да, за разлику од писаног кода, овде треба узети у обзир и неке друге факторе, као што су говорник, шири контекст, ситуација итд. (Половина 1986: 92).

У књизи *Синтакса сложене реченице у српском језику* М. Ковачевић (1998) је једно поглавље посветио везницима којима се уводе узрочне зависне реченице у данашњем стандардном језику, о чему ће бити више речи у делу о зависносложеним реченицама са каузалном клаузом.

Узрочне клаузе представљају и предмет интересовања Н. Бугарски (Bugarski 1999), која ове клаузе проучава на језичком материјалу ексцерпираним из дела Данила Киша. Ауторка утврђује разноврсни репертоар везничких средстава којима се каузалне клаузе уводе у сложену реченицу, а поред тога разматра и семантичку типологију ових клауза, као и њихову позицију у сложеним реченичним структурама.

Поред каузалних клауза, предмет интересовања појединих аутора представља и семантика предлошко-падежних конструкција за изражавање каузалности.

Овом проблематиком бавио се још М. Стевановић (1939) који је у раду посвећеном употреби и значењу предлога *због* и *ради* скренуо пажњу на погрешну употребу предлога *ради* у функцији исказивања узрока у тадашњем српском језику. С обзиром на то да је примарно значење предлога *ради* значење циља, у синтаксичким конструкцијама са овим предлогом преплићу се узрочно и циљно значење (Стевановић 1939: 140). Ову употребу Стевановић оправдава чињеницом да, иако су основна значења предлога *због* и *ради* у потпуности супротна, „узрок и циљ се свде на једно; они су и један и други покретачи радње, иако узрок условљава радњу, а циљ је само оправдава. Жеља за остварењем циља је у ствари узрок, јер она покреће радњу, а ту жељу опет изазива и ствара циљ; циљ је, дакле, морални покретач и узрок радње“ (Стевановић 1939: 141). Након анализе бројних примера из књижевног језика Стевановић долази до закључка да ове предлоге треба доследно употребљавати, те да предлог *ради* „треба да задржи своје право значење – значење циља“ (Стевановић 1939: 150). Напоменимо да и у савременом српском језику понекад долази до погрешне употребе ових предлога, о чему ће бити више речи у одељку посвећеном вези између категорија каузалности и финалности.

На значај проучавања проблематике везане за семантику предлошко-падежних конструкција уопште указала је М. Ивић. Овде ћемо извојити рад у којем се ова ауторка

бави узрочним генитивним конструкцијама уведеним предлозима *због*, *од* и *из* (Ивић 1954б). Овај рад је од посебног значаја зато што је М. Ивић установила законитости које се тичу употребе ових предлога. Наиме, предлози *од* и *из* употребљавају се када су праћени појмом који се јавља као активни проузроковач, тј. појмом који „својом појавом, својом природом изазива вршење радње или даје подстрека за вршење радње“, нпр. *Умро је од глади*, *Ђутао је из пакости* (Ивић 1954б: 186–187). Уколико се пак дати појам само индиректно везује за изазивање одређене радње, односно ако представља праву, почетну појаву у низу збивања која доводе до вршења радње, тада се употребљава синтаксичка конструкција са предлогом *због*, нпр. *Разболела се због њега* (Ивић 1954б: 187). Конструкција ЗБОГ + N_{Gen} везује се и за глаголе који означавају психолошка стања, нпр. *одобровољити се*, *бити тужан*, *покајати се*, *забринуту се* и сл. (Ивић 1954б: 187–188). М. Ивић истиче да се синтаксички модел ОД + N_{Gen} употребљава када је у питању спонтана акција, која се врши независно од вољног импулса (нпр. *разболети се од жалости*, *скакати од радости*, *зинути од чуда* и сл.). Именицом у генитиву уведеним предлогом *од* именује се и појам који представља непосредну препреку вршењу одређене радње (нпр. *Од њега нису могли да војводују*) (Ивић 1954б: 188–189). За конструкцију ИЗ + N_{Gen} везују се следећа семантичка ограничења: 1) именицом у генитиву означава се појам који својом природом утиче на вољу агенса и подстиче на вршење радње – у питању су различите унутрашње побуде и психолошки моменти и 2) акција агенса је увек свесна, смишљена, заснована на импулсу воље, нпр. *Ја то из радозналости титам*, *Браћа су га из зависти оставила на оном чардаку* (Ивић 1954б: 189–190). У генитивској позицији могу да се нађу и именице које не упућују на унутрашње психолошке моменте (нпр. *Учинио је то из нужде*. *Носи танке чарапе из моде*). Њихову употребу у овим конструкцијама М. Ивић оправдава чињеницом да се таквим појмовима заправо исказује одређено расположење, те се нужда може схватити као осећање неопходности, а мода као жеља за подражавањем укусу друштва (Ивић 1954б: 190).

О разлици између предлога *због* и, њему блиског по значењу, предлога *услед* писала је И. Грицкат (Грицкат 1957). Њено истраживање засновано је на неправилној употреби ових предлога у говорном и у писаном језику. Ауторка долази до закључка да се конструкцијама са предлогом *због* означава узрок у ширем смислу, док се за предлог *услед* везују одређена семантичка ограничења. Генитивном конструкцијом уведеном предлогом

услед означава се специфично значење узрока, тзв. „непосредна, логична узрочност“ (Грицкат 1957: 238). Сагласно томе, предлог *услед* је увек комутабилан са предлогом *због*, али комутабилност у супротном смеру није увек могућа.

Д. Гортан-Премк (1964) са семантичког и формалног аспекта анализира могуће видове исказивања директних и индиректних узрочних односа кроз призму падежних и предлошко-падежних конструкција на материјалу из језика Вука Караџића. Рад садржи занимљиве опсервације у вези са типологијом узрока као и међусобним односом категорија каузалности и спацијалности које се могу применити и на савремени српски језик, а које овде нећемо наводити, с обзиром на то да ће о њима бити речи у одељку посвећеном типовима узрока, као и у делу у којем ћемо анализирати конкретне предлошко-падежне конструкције забележене у нашем корпусу.

М. Радовановић (Radovanović 1977) разматра примере падежних конструкција у којима се девербативна именица јавља као кондензатор каузалног реченичног значења. Овај аутор указује на чињеницу да је избор предлошког решења у падежној конструкцији са каузалним значењем у великој мери условљен инхерентном лексичком семантиком глагола корелативне предикације. Радовановић наведену тврдњу поткрепљује примерима у којима је иста девербативна именица употребљена уз глаголе различитог значења (нпр. *погинути због зависти*, *пребледети од зависти* и *учинити нешто из зависти*). У зависности од одабраног предлошког решења могу се исказати различите врсте узрока – у наведеним примерима, редом, у питању су индиректан узрок, ефектор и стимулатор (Radovanović 1977: 130).

У оквиру семантичке категорије каузалности највеће заслуге дугујемо М. Ковачевићу који је дао најобухватнији преглед категорије узрока. Пре свега, Ковачевић указује на значај процеса спознавања каузалне везе, који је нужно наметао и обрасце њене језичке формализације. Овај аутор подсећа да каузална веза постоји на три нивоа:

- 1) ниво „реалне логике“ (веза ствари и појава),
- 2) ниво логике сазнања (мисаона веза) и
- 3) ниво језика (веза језичких јединица којима се означава и изражава како „веза ствари“, тако и „мисаона веза“ (Kovačević 1988a: 19).²⁰

²⁰ Подсетимо да је К. Милошевић (Милошевић 1986a: 280-281) такође скренула пажњу на присуство узрочно-последичних односа у реалности, односно структурираности света и у језику. Први тип каузалности се односи на појаве и упућује на константне релације које представљају предмет интересовања природних

Он посматра каузалност као релациону категорију која представља однос између најмање две ситуације, те се може шематски приказати помоћу следећег модела: $a - R - b$, где a и b представљају елементе чији је међусобни однос такав да један представља узрок, а други проузроковану последицу, док је R – релација између њих. Приликом разматрања каузалних односа, у анализу је неопходно укључити елементе у све три наведене позиције. Напомињемо да је овај модел погодан само уколико се у позицији R налазе везници (везнички изрази) или предлози (предлошки изрази)²¹.

Везници и предлози представљају, заправо, најучесталија средства за увођење конструкција са каузалним значењем у српском језику. Они могу бити:

- *контекстуално неусловљени* – успостављају каузални однос између a и b у било ком контексту,
- *контекстуално условљени* – „tek kad je semantički suodnos lingvističkih elemenata a i b kauzalan, prijedlog ili veznik dobijaju kauzalnu semantiku“ (Ковачевић 1988а: 22).

Ковачевић потпуно занемарује лексичка језичка средства за обележавање каузалне семантике и разматра искључиво синтаксичке поступке за изражавање каузалности. У узрочне синтаксичке јединице Ковачевић убраја:

- 1) узрочне падежне беспредлошке и предлошке синтагме,
- 2) реченице са субординираном узрочном клаузом,
- 3) реченице с узрочно употребљеним глаголским прилозима,
- 4) реченице с узрочним предикативним апозитивом,
- 5) реченице с узрочним заменичким прилозима и прилошким изразима и
- 6) синтагме с узрочним прилозима придевског порекла. (Ковачевић 1988а: 25)

Ковачевић спроводи своје истраживање од семантике ка форми (Ковачевић 1988а: 30) и одређује каузалност као семантичко поље будући да све његове језичке јединице имају узрочно као опште значење. Са формалног аспекта, центар узрочног поља чине елементи

наука, док се други тип каузалности односи на индивидуално мишљење и расуђивање. Такође, С. Амон (Напон 2006) констатује да се каузалност као спољашњи концепт транспонује на језик и да је у питању каузалност која не припада научном нити филозофском концепту, будући да је реч о каузалном односу између догађаја, а не предмета.

²¹ Уколико је позиција R упражњена, a и b су у директном синтаксичком односу – то је нпр. случај са јукстапонираним реченицама, којима се, такође, могу исказати каузални односи:

Више нисмо јасно разазнавали пут под ногама; почели смо се спотицати о ситно камење уваљано у снег и поводити се преко рупа под крцкавом скрамом леда. (ЗЦД: 11)

Nous ne voyions plus nettement la route sous nos pas ; nous butions sur les cailloux enrobés de neige et trébuchions dans les trous couverts d'une craquante pellicule de glace. (JFB: 10)

каузалне везе који су контекстуално неусловљени, док са семантичког аспекта, његов центар представља узрок у ужем смислу. Узрок се затим, као општи, категоријални појам, разграничава на семантичке типове, при чему се за основ те класификације узимају језички критеријуми. На тај начин се издвајају „језгра субпоља“ која заједно чине узрочно семантичко поље (Ковачевић 1988а: 27–28).

М. Ковачевић даје семантичку типологију узрока у српскохрватском језику засновану на лингвистичком критеријуму: „da bi se određeno značenje moglo proglasiti tipom, ono mora biti izraženo „posebном“ jezičkom formom kojoj je to značenje osnovно“ (Ковачевић 1988а: 52) и истиче да се ова типологија не може поистоветити ни са једном другом, нпр. филозофском, иако и са њом мора имати додирних тачака.²²

Д. Кликовац настоји да утврди специфичности исказивања узрочног значења конструкцијом $У + N_{Loc}$, као и да установи разлику између узрочног значења предлога *у* и *из*. Кликовац констатује да је већа вероватноћа да се конструкције са предлогом *из* разумеју као узрочне, него конструкције са предлогом *у*, које ће се пре протумачити као месне, а само у изузетним случајевима као узрочне (Кликовац 1997: 32–33). Поред преплитања месног и узрочног значења, за конструкцију *у* + локатив везује се и преплитање узрочног и начинског значења, нпр. *Гледао ме је тренутак мрко, у бијесној недоумици*. Овде је битан фактор позиција дате синтагме: уколико би се ова конструкција нашла на почетку реченице, избегла би се двосмисленост *у* корист узрочног значења (Кликовац 1997: 32). Позивајући се на М. Ивић (1954б), Кликовац истиче да се предлог *из* специјализовао за узрочно-последичну везу између вољне акције и унутрашње побуде, док предлог *у* покрива знатно шири распон узрочно-последичних односа који укључује и онај сегмент који покрива предлог *из*. И предлог *у* се, дакле, може употребити уз глаголе којима се означава вољна акција, при чему је праћен именицом са значењем одређеног стања

²² Наш кратак преглед схватања појма каузалности кроз историју филозофије показао је да се разматрање каузалних односа јавило као жеља за спознајом стварности, тј. за тражењем првих узрока. Приметили смо да су схватања филозофа по питању узрочности подељена. Примера ради, према Спинозином мишљењу, узрочни ланац је присутан између свих дешавања у материјалном и у духовном свету. С друге стране, Хјум доводи у питање појам каузалне детерминисаности, истичући одређени степен субјективности који је присутан у навици човека да закључује о узрочно-последичној вези између појава. Према Хјуму, реч је о апостериорној спознаји узрочно-последичног односа до које се не може доћи разумом. Кант, пак, сматра да је каузална веза заснована *a priori* и да се на њој темељи искуство. Да резимирамо, упркос различитим приступима овом појму, филозофски концепт каузалности је у великој мери другачији у односу на лингвистички. Пре свега, објашњавање узрочно-последичних односа потекло је заправо из филозофије, а не из лингвистике која се конституисала много касније.

(Кликовац 1997: 33). Будући да је реч о истоветном контексту, ова ауторка има за циљ да утврди разлике између та два узрочна значења, као и факторе који условљавају поменућу разлику. Разлика у значењу конструкција $ИЗ + N_{Gen}$ и $У + N_{Loc}$ састоји се у следећем: када је узрок радње означен конструкцијом $У + N_{Loc}$, последица, која је углавном свесна и вољна, овде је спонтана; другим речима, агенс је у потпуности обузет стањем у којем се налази, те „његова акција није ствар његове одлуке“, што потврђују и примери узрочног значења ове конструкције уз глаголе невољне акције (нпр. *бунца у бунилу, у слабости сам заплакао* и сл.) (Кликовац 1997: 34). Напротив, када је узрок радње означен конструкцијом $ИЗ + N_{Gen}$, радња је свесна и делимично под контролом агенса. Тада агенс није у потпуности обузет стањем у којем се налази, већ нешто предузима, са намером да „изађе“ из тог стања (Кликовац 1997: 34–35). Наведена разлика је, према Д. Кликовац, заснована на појму „садржавања“. Тачније, ауторка ову разлику објашњава поређењем семантичке категорије каузалности са категоријом спацијалности, за коју се превасходно везује појам садржавања: у том смислу, предлог *у* (са локативом) има локационо, а предлог *из* аблативно значење, тј. напуштање одређеног места: „испоставља се да је врста узрочног значења сваког од ових предлога директна последица њихових конкретних значења: налажењу унутар садржатеља одговара агенсова обузетост својим стањем, његова неспособност да рационално процени ситуацију или да контролише свој поступак (иако га може бити свестан); излажењу из садржатеља одговара човекова делимична контрола свог поступка“ (Кликовац 1997: 36). Апстрактна значења ових предлога, дакле, представљају резултат метафоричког пресликавања конкретног, просторног, значења на апстрактне домене, односно, овде на домен каузалности.

П. Пипер изједначава категоријалне комплексе каузалности и каузативности: „категоријални комплекс каузативности чини сама категорија каузативности и неколико семантичких категорија које су јој више или мање блиске и које су око ње организоване: категорије теличности (циља), кондиционалности (услова) и концесивности (уступка или допусности)“ (Пипер и др. 2005: 786). Пипер констатује да је каузативност једноставнија од преосталих категорија каузативног комплекса, те да се наведене категорије могу тумачити као „модификације основног узрочног значења са различитим допунским елементима“ (Пипер и др. 2005: 786). У односу на теличност, кондиционалност и концесивност, специфичност семантичке категорије каузативности огледа се како у

изузетно разуђеном систему појединачних узрочних значења, тако и у различитим модалитетима изражавања ових значења (Пипер и др. 2005: 786).

Значења ове семантичке категорије, према Пиперу (Пипер и др. 2005: 786–787), исказују се првенствено на синтаксичком нивоу – у адвербијалном делу реченице, предлошко-падежним конструкцијама са узрочним значењем (*Осећају радост због успеха*) и зависносложеним реченицама (*Радосни су зато што су успели*). Затим, каузативност се може изразити и на лексичком нивоу, нпр. именицама *узрок*, *мотив*, *повод*, *разлог*, односно глаголима типа *изазвати*, *проузроковати* и сл. Пипер, такође, указује на интерпретативну природу ове категорије, с обзиром на то да исти узрочно-последични однос може бити сагледан из различитих углова, па самим тим и интерпретиран на више начина, нпр. *Вирус је изазвао жутицу / Изазивач жутице је вирус / Жутица је изазвана вирусом*.

Сигнал значења узрока може се наћи и у примерима реченица које се налазе у непосредном суседству, али међу којима нема никаквог лексичко-граматичког маркера каузалности (*Он је подигао глас. Она је устала и отишла*). Поред наведених средстава, у функцији исказивања узрока могу да се употребе и глаголски прилози (*Пушећи, ви уништавате своје здравље; Закаснивши на почетак, није могла да уђе*) или предикатски атрибути (*Смеје се радосна*). Такође, међу адвербијалима са узрочним значењем, Пипер издваја и заменичке прилоге (*зашто*, *зато*) и прилошке изразе (*због чега*, *ни због чега*, *ето зашто* и сл.) (Пипер и др. 2005: 792–793).

За разлику од П. Пипера, М. Алановић јасно раздваја појмовне концепте каузалности и каузативности: „начелно се може рећи да је каузалност општија и тиме свеобухватнија логичко-семантичка категорија, која одражава универзалну способност језика као система да на различитим нивоима своје структуре реферише о узрочно-последичним везама међу појавама, како на моноагентивним, или монопредикатским, тако и на полиагентивним, или полипредикатским реченичним релацијама“. Са друге стране, језичка категорија каузативности се везује за „полисубјекатске, најчешће полиагентивне и биситуативне садржаје“ (Алановић 2011: 37) и представља „иманентно обележје лексичких или лексичко-синтаксичких јединица“ (Алановић 2011: 38).

Суштинска разлика између каузалности и каузативности, према М. Алановићу, налази се, заправо, у поступку њихове језичке формализације: „језичке јединице са

узрочним значењем се формализују најчешће на нивоу периферних синтаксичких јединица (углавном каузалних адвербијала), док се каузативима, будући да фигурирају на лексичком или лексичко-синтаксичком нивоу, појам у функцији каузатора готово доследно појављује на позицији субјекта као централне граматичке теме“ (Алановић 2011: 39). Каузативну ситуацију, дакле, М. Алановић дефинише као догађај, односно сложену ситуацију, тј. макроситуацију коју чине основне ситуације између којих је успостављен узрочно-последични однос (Алановић 2011: 39). С обзиром на ову специфичност каузативности, потпуно је очекивано да „допуне каузативних глагола могу бити лексичког и сентенцијалног типа, које су често у комутабилном односу (*Натерао га је на повлачење / да се повуче*)“ (Алановић 2011: 39).

У фокус свог истраживања М. Алановић ставља тзв. каузативно-манипулативни концепт који представља категоријално спецификовану каузативност, при чему под појмом *манипулација* подразумева „свестан и намеран облик деловања агенса манипулатора, којим се непосредно утиче на вољу, мишљење или осећања другог лица, манипулисаног, како би се оно покренуло на одговарајућу акцију, односно како би променило неко своје психофизиолошко, емотивно или когнитивно-перцептивно својство“ (Алановић 2011: 51). Посебно ћемо издвојити Алановићеву класификацију каузативно-манипулативних глагола, на коју ћемо се касније позивати, приликом разматрања глаголских лексема као лексичких средстава у функцији изражавања семантичке категорије каузалности, као и француске каузативне конструкције са глаголом *faire*. Приликом семантичке класификације каузативно-манипулативних глагола, у обзир су узети следећи параметри: непосредност узрочно-последичног ланца, модалност оквира корелативних ситуација, резултативност каузације и акциони типови. У складу са наведеним критеријумима, каузативно-манипулативни концепт може да се реализује као *облигатност*, *пермисивност* и *стимулативност* (Алановић 2011: 61). У оквиру ових категоријалних комплекса Алановић издваја и одговарајуће семантичке подтипове. „Типични лексички експоненти облигатности су општепринудни глаголи типа *приморати*, *присилити*, пермисивности општепермисивни глаголи типа *омогућити / онемогућити*, и стимулативности глагола типа *подстаћи*, *подстрекнути* и сл.“ (Алановић 2010: 296).

Проблематиком у вези са граматичком категоријом каузативности бавила се и Т. Батистић (Batistić 1978). Под појмом каузативност, према Т. Батистић, подразумева се

„prelaznost glagolske radnje na neki objekt, kao i svjesno vršenje te radnje“ (Batistić 1978: 75).²³ Ауторка посебно издваја један тип двоагентивних каузатива, тзв. принудно-манипулативне глаголе који „djeluju na volju objekta radnje dopunske rečenice“ (нпр. *натерати, присилити, приморати, спречити, наредити, наговорити, захтевати* и сл.) било да захтевају допуну реченичног или номиналног типа (Batistić 1978: 76). М. Алановић (2011: 73) указује на нехомогеност семантичке класе принудно-манипулативних глагола наведених у класификацији Т. Батистић. Наиме, овај аутор сматра да приликом класификације глагола у обзир треба узети и концепт резултативности и тип каузирајуће радње, те јасно разграничити принудне глаголе од оних који то нису (нпр. глагол *натерати* јесте принудни, за разлику од глагола *терати*). Алановић закључује да „заједничка семантичка компонента овим каузативним глаголима није принуда, већ манипулативност“ (Алановић 2011: 73).

Исказивањем каузалних односа бавили су се и неки други аутори, чији би се ставови о овој проблематици могли инкорпорирати у ставове горенаведених аутора и о чијим истраживањима ће бити речи у одељцима у којима ћемо дати детаљан преглед различитих синтаксичких поступака и лексичких средстава за изражавање каузалности.

На основу свега наведеног можемо да закључимо да су у литератури на српском језику анализи подвргавани углавном синтаксички поступци за исказивање каузалности, док се лексичка средства обрађују у прилично малом броју публикација. Такође, већина аутора се определила за анализу различитих предлошко-падежних конструкција са каузалним значењем. Реч је о семантички усмереним радовима, који разјашњавају семантичке специфичности одређених конструкција. Насупрот томе, модели сложених реченица са каузалном клаузом нису довољно испитани.

2.2.3. Контрастивна проучавања каузалности

Забележили смо свега две студије чији аутори се у извесној мери баве контрастивним проучавањем средстава за изражавање семантичке категорије каузалности у француском и српском језику.

²³ Р. Симеон дефинише *фактитивне* или *каузативне* глаголе као „izvedene glagole koji označuju radnju što je ne vrši sam subjekt, već drugi tko po njegovoj zapovijedi ili uz njegovu pomoć“ (Simeon 1969a: 644), а изједначава их и са *узрочним*.

У својој докторској дисертацији Ј. Татар Анђелић (Tatar Anđelić 2010) разматра инфинитивне конструкције које регирају глаголи перцепције и глаголи *faire et laisser* у поређењу са њиховим семантичким еквивалентима у српскохрватском језику (односно у босанском, хрватском, црногорском и српском језику). Ауторка ове конструкције најпре сагледава са дијахронијског аспекта, а затим их подвргава синтаксичкој и логичко-семантичкој анализи. У свом истраживању Ј. Татар Анђелић превасходно се бави проблематиком превођења ових синтаксичких структура на српски језик. Основни циљ њеног истраживања јесте да прикаже различите модалитете превођења наведених конструкција и да их критички сагледа. Део рада који нас занима односи се на каузативне конструкције са глаголима *faire et laisser* које представљају изузетно фреквентан модалитет изражавања каузалности у француском језику. Анализа Ј. Татар Анђелић је показала да семантичко-формални еквиваленти ових конструкција нису забележени у глаголском систему савременог српског језика. Највећи проблем приликом превођења ових конструкција јесте инкорпорирање каузалне вредности која је понекад садржана у самом контексту или пак изражена језичким средствима која не представљају конституент одређене семантички еквивалентне конструкције (Tatar Anđelić 2010: 311).

Друга студија која се делимично бави каузалношћу у контрасту јесте докторска дисертација Н. Граовац (Graovac 2009) посвећена међуреченичним односима у француском и српском језику. Овим истраживањем обухваћени су субјунктори у француском и у српском језику са циљем да се одреди ниво еквиваленције која је заснована на синтаксичко-семантичким особинама субјунктора. Ауторка закључује да се потпуна еквиваленција у домену каузалности остварује на нивоу следећих субјунктора: *parce que* и *зато што*, *στοга што*, *puisque* и *пошто*, *comme* и *како*, *d'autant plus que*, *surtout que* и *тим пре/више што*, *утолико пре/више што*, *soit que... soit que*, *soit que... ou que* и *било (зато) што... било (зато) што* (Graovac 2009: 217–218). Ауторка наводи и примере делимичне и нулте еквиваленције на нивоу субјунктора у два посматрана језика.

Анализа релевантне литературе показала је пре свега да је већина истраживања у оквиру француског језика фокусирана на везнике и везничке изразе као типична средства

за изражавање семантичке категорије каузалности. Српски лингвисти пак, чини се, нешто већу пажњу посвећују предлошко-падежним конструкцијама са значењем узрока, али се такође, у одређеној мери, баве и сложеним реченичним структурама са каузалном клаузом. У оба посматрана језика најмањи је број оних студија које третирају проблематику која се односи на изражавање каузалних односа помоћу лексичких средстава. Такође смо приметили да у литератури, првенствено у оној која се односи на француски језик, изостаје анализа неких језичких средстава која смо забележили у нашем корпусу, нпр. предлога *à*, *devant*, *sous*, *sur* или предлошких израза попут *à force de*, *faute de* и сл.

Коначно, будући да средства за изражавање семантичке категорије каузалности којима располаже француски језик практично нису систематично посматрана у контрасту са српским језиком, при чему истраживања у супротном смеру нису забележена, сматрамо да наше истраживање може представљати значајан допринос на том плану, како би се стекао потпунији увид у сличности и разлике између два посматрана језика.

3. ТИПОВИ УЗРОКА

Лингвисти дају различите типологије узрока, водећи притом рачуна о бројним факторима који утичу на реализацију последичне ситуације и руководећи се различитим, пре свега семантичким, критеријумима.

3.1. Делујући и формални узрок

Д. Гарсија (García 1998: 50) у својој докторској дисертацији која је посвећена глаголској лексици преузима дистинкцију која је позната још од Антике – реч је о делујућем (*causalité efficiente*) и формалном узроку (*causalité formalisable*).

3.2. Фактичка и енунцијативна каузалност

А. Назаренко (Nazarenko 2000: 155) говори о фактичкој каузалности (*causalité factuelle*), коју дефинише као каузалну релацију према којој једна чињеница представља последицу друге, и енунцијативној²⁴ каузалности (*causalité énonciative*), која се манифестује на плану дискурса и коју одређује као релацију у којој одређена чињеница представља последицу исказа који јој претходи.

3.3. Спољашњи и унутрашњи узрок

П. Пипер (2005: 793–800) даје општу поделу узрока на *спољашњи* и *унутрашњи*.

Унутрашњи узрок означава, пре свега, човекове свесне или несвесне психичке поступке и стања (Пипер и др. 2005: 793). У оквиру овог типа узрока, издвајају се *спонтани* (афективни) и *свесни* (покретачки) узрок, који се даље дели на *вољни* и *рационални* узрок.

Типичан модел за изражавање спонтаног узрока је *од + N_{Gen}* (*Зацрвенео се од беса*), а ређе и нпр. *у + N_{Loc}* (*У страху су се разбежали*). Спонтани узрок обухвата и конструкције

²⁴ Термине *фактички* и *енунцијативан* преузели смо из *Лексикона страних речи и израза* М. Вујаклије (Вујаклија 1980: 952, 286)

са значењем психичког дистанцирања (*Страхује од помисли на растанак, Осећа страх пред непознатим*).

Свесни узрок обухвата значења побуде (вољни узрок или мотив – *Помаже им из солидарности, Злочин је почињен из користољубља*), нехата (*Повредили су је грешком*), разлога, односно рационалног узрока (очигледног разлога – *Познајемо је по кораку, Кафана је чувена због добре музике*; и образложења: *Одабрали су га због његових способности, Ослобођен је због недостатка доказа*) (Пипер 2005: 793–796).

Спољашњи узрок се, према Пиперу, односи на различите природне (*Беже од кише*), друштвене (*Беже испред непријатеља*) или физиолошке околности (*Не иде на посао због главобоље*) које доводе до реализације одговарајуће последице. Неки од типичних синтаксичких модела за исказивање овог типа узрочних односа су: *због* + N_{Gen}, *услед* + N_{Gen}, али се поред њих користе и различите синтаксичке конструкције којима узрочно значење није примарно (Пипер 2005: 796–797).

Пипер (2005: 798–800) издваја као посебне типове спољашњег узрока конструкције са значењем наредбе као вољног узрока (*Поступио је по наредби претпостављеног*), конструкције са значењем подстицаја као вољног спољашњег узрока ниског интензитета (*На наговор рођака одлази на студије*), конструкције са значењем узвратног узрока позитивне (*Захвалити на позиву*) или негативне последице (*Кажњена је за непослушност*) и повод као номинални узрок ниског интензитета, који може бити формалан (*Концерт поводом празника није одржан*), почетни (*Поводом предстојећих празника приређена је приредба*), лажни (*Тужени су због наводне узурпације земљишта*) и неодређени (*Дигла се прашина око неког наслова*).

3.4. Активни и пасивни узрок

М. Ивић разликује *активни* и *пасивни* узрок. Критеријум којим се притом руководи јесте пре свега улога узрока (активна и пасивна) у стварању одговарајуће последице. Тако у примеру *Он је погинуо од греде* греда представља активног проузроковача смрти, за разлику од реченице *Он је погинуо због греде*, где је реч о пасивном узроку (Ивић 1954а: 70).

3.4.1. Активни (директни) узрок

Активни узрок могу да означавају „апстрактне или конкретне именице са значењем какве појаве или предмета који су по својој природи такви да сами од себе, самом природом својом изазивају дату акцију (*глад, жеђ, болест* и сл.)“ (Ивић 1954а: 72). Овај тип узрока се везује за непрелазне глаголе углавном резултативног типа којима се најчешће обележава неко физичко стање, а ређе и психичко (нпр. *умрети од глади*). Узрок овог типа је заправо непосредни изазивач, јер појмови којима се обележава узрок делују директно на вршиоца радње и доводе га у одређено стање (Ивић 1954а: 78). Како запажа М. Алановић (2011: 24), „типичан акциони след за овај тип узрока јесте да једно стање доводи до промене општег стања појма, а оваква ситуација би се могла означити као моносубјекатска јер се у сфери једног појма остварује веза између узрока и последице“.

У категорију активног узрока М. Ивић сврстава и значење посредног изазивача, којим се обележава „унутрашња побуда – давалац импулса за вршење радње“ (Ивић 1954а: 79). Овај тип активног узрока јавља се како уз непрелазне, тако и уз прелазне глаголе. Заступљен је само у старом језику и то у форми слободног инструментала, уз именице којима се означавају појаве психолошког, најчешће емотивног карактера, и које доводе до вршења радње својим утицајем на вољни моменат у човеку (*љубав, мржња, страх* итд.) – нпр. *одбио је то мржњом*. У савременом језику уместо инструментала користи се конструкција *из + N_{Gen}: одбио је то из мржње* (Ивић 1954а: 79).

Иницијатива за вршење радње може да потиче и од неког другог лица, те би се сличне ситуације могле окарактерисати као хетеросубјекатске (Алановић 2011: 24). Овде се мисли на активне подстрекаче у виду туђих речи, наредби и сл, односно о вољном деловању човека. Овај тип узрока је познат као непосредни подстрекач и може се срести у правним изразима у форми слободног инструментала (*вољом народа, одлуком народне скупштине* и сл.) (Ивић 1954а: 81–82). Данас се најчешће реализује у форми локатива критеријума: *писао је писмо по његовој наредби* (Ивић 1954а: 83).

Посебан тип активног узрока, близак претходном, је независни омогућивач којим се означава „појам који, изазивајући извесне околности изван самог вршиоца, преко њих, посредством њих, одржава, омогућује дато стање или радњу“ (Ивић 1954а: 83). Овај тип

узрока јавља се уз прелазне глаголе, глаголе стања и придевске конструкције: нпр. *Његовом протекцијом добио је карте за утакмицу* (Ивић 1954а: 84).

Д. Гортан-Премк (1964: 453–455) овај тип узрока назива *директни (прави узрок)* и предлаже класификацију конструкција са значењем ове врсте узрочних односа засновану на следећим критеријумима: значење појма узроковача, врста проузрокованог процеса и њихов узајамни однос. Семантички типови директног узрока су, дакле, следећи:

- 1) стање субјекта које доводи субјекат у процес медијалног типа – обележава се конструкцијом *од + N_{Gen}* (*умрети од куге*)
- 2) стање субјекта које узрокује његову вољну активност – обележава се конструкцијама *од + N_{Gen}* (*обући се од ђаволства*) и *из + N_{Gen}* (*побунити се из очаја*)
- 3) објективне околности, услови који у субјекту изазивају медијални процес – обележава се конструкцијама *због + N_{Gen}* (*Рат је народу постао милији због таквог зулума*) и *од + N_{Gen}* (*Побацала је дете од пуцњаве топова*)
- 4) објективне околности, услови који представљају узрок вољне активности субјекта – обележавају се конструкцијама *од + N_{Gen}* (*похајдучити се од зулума*) и *из + N_{Gen}* (*прихватити из одређеног разлога*)
- 5) појава или лице који могу проузроковати у субјекту процес медијалног типа – обележавају се конструкцијама *због + N_{Gen}* (*мрзети некога због успеха*), *од + N_{Gen}* (*збунити се од галаме*)²⁵, *за + N_{Acc}* (*Узроци за које се овако био понео нису били мали*), при чему једино конструкција *због + N_{Gen}* може да замени преостале две.
- 6) појава или лице који могу да подстичу субјекат на активно деловање – обележавају се конструкцијама *због + N_{Gen}* (*отићи због ње*) и *за + N_{Acc}* (*казнити за прекршај*), при чему је семантичка вредност конструкције *због + N_{Gen}* шира од синтагме *за + N_{Acc}* која се везује само за одређене глаголе.
- 7) директна препрека вршењу радње – обележава се конструкцијама *од + N_{Gen}* (*Ја бих се теби предао, али не смем од њега*) и *због + N_{Gen}* (*Руси не могу због Дунава прећи у Бугарску*).

²⁵ Овај и претходни пример преузети су од М. Алановића (Алановић 2011: 25).

3.4.2. Пасивни (индиректни) узрок

Пасивни узрок не делује активно на стварање одређене радње, односно стања. Другим речима, његова улога је изразито посредна. „Њиме се просто открива прва и далека карика на коју су се, сплетом околности, надовезале друге од којих је последња – дато стање, односно радња“ (Ивић 1954а: 85): *дичити се / поносити се нечим*.

Овај тип узрока Гортан-Премк (1964: 453) назива *индиректни* узрок. Конструкције са значењем индиректног узрока означавају „појмове који представљају или основу, мотив, циљ, намену вршења радње или пак околности у којима се процес одвија и који само посредно утичу на глаголске процесе или начине њихових вршења“ (Гортан-Премк 1964: 454). Гортан-Премк издваја полисемантичност као главно својство ових конструкција. Другим речима, свака од њих има своју основну семантику (циљну, наменску и сл.) коју не губи ни приликом означавања каузалних односа, а узрочно значење је увек секундарно (Гортан-Премк 1964: 456).

3.5. Ефектор, мотив, критериј, разлог и повод

М. Ковачевић (1988а) издваја као посебне семантичке типове узрока:

1. Узрок ЕФЕКТОР (*изазивач*) – најближи је чулној (визуелној) перцепцији. Управо захваљујући природним наукама које су се првенствено бавиле делујућим узроком (*causa efficiens*), каузалност се издвојила као засебна категорија, а затим и овај тип узрока као посебан језички тип. За његово изражавање се користе предлози као најстарија средства у језику. Препознатљив је првенствено по типу последице: „В као *posljedica uvijek je spontanog, nesvjesnog tipa; ona se ostvaruje neposrednim djelovanjem А као узрока*. Тако је А и *nužan i dovoljan uslov realizacije В*“ (Ковачевић 1988а: 53). Појмом у функцији узрока ефектора, који обавезно има обележје живо (-), именује се појава или предмет који изазивају последицу својим спонтаним деловањем. Основна својства овог узрока су: „*vremenski i lokacioni kontigvitet uzroka i posljedice, aktivnost uzroka, spontani karakter posljedice i prevodivost tih konstrukcija u rečenice s ekvivalentnim gramatičkim subjektom као агенса не-лицем*“ (Ковачевић 1988а: 54). Типична форма за изражавање овог типа узрока је генитив са предлогом *од*:

Умрла је од жалости. (= Жалост је изазвала њену смрт) (Ковачевић 1988а: 54).

„Као узрок у ужем смислу, он је основа каузалне везе, јер га готово сви други узроци подразумевају“ (Ковачевић 1988а: 54).

2. МОТИВ – везује се за вољу, свесну последицу. За разлику од узрока ефектора, овај тип узрока за агенс увек претпоставља лице (Ковачевић 1988а: 54). Појмом у функцији мотива означава се неко психолошко стање или спољашњи стимулатор који доводи до реализације последице. „Motivi su, dakle, *svjesni indikatori voljne odluke* за акцију као послједичу“ (Ковачевић 1988а: 54–55).

Ковачевић разликује два типа мотива:

а) **стимулатор**: у питању су спонтани узроци којима се најчешће обележавају човекова унутрашња стања која могу да представљају ефекат неког спољашњег деловања (узрока ефектора), те доводе до последице готово реакцијског типа. „U tom slučaju motiv se javlja gotovo neposrednim (aktivnim) izazivačem voljne akcije kao posljedice. *Motiv i posljedica ovdje su uvijek u sferi istog lica.*“ (Ковачевић 1988а: 55). Типичан језички израз узрока стимулатора у српском језику је генитив са предлогом *из*: *тајити нешто из стида, из опреза.*

б) **спољашњи стимулатор**: овај тип узрока мотива увек подразумева везу агенса и пацијенса. „Агенсову акцију предодређује „пацијенсов“ поступак *vazda* етички одредљив као добар или зао (лош). Ти „етички“ мотиви увјек представљају одговор на нехеплицитно изражене ситуације као разлоге. Тако је тај мотив узрок „компензационог“, узвратног типа. За разлику од претходних, узрок и послједича код мотива овога типа никад нису у сфери истог лица“ (Ковачевић 1988а: 55). Типичне конструкције којима се изражава овај тип узрока су акузатив са предлогом *за* (*Захвалила му је за све што је за њу учинио*) и локатив са предлогом *на* (*захвалити на комплименту*).

Као главну разлику узрока типа мотив и узрока типа ефектор, Ковачевић наводи *вољу* као семантичку компоненту типичну за узрок типа мотив. „То је компонента што диктира тип свјесне, намјерне послједиче. Тако је мотив стимулатор воље, која као ефектор предодређује послједичу свјесног типа“ (Ковачевић 1988а: 56).

3. КРИТЕРИЈ – „Uzrok ovog tipa predstavlja polazište, *osnov prema kome se nešto zaključuje ili osnov vršenja neke radnje*. To je, u stvari, *causa cognoscendi*. Najfrekventniji je uz posljedice obilježene glagolima što se mogu podvesti pod opštu grupu glagola „zaključivanja““ (Kovačević 1988a: 57). Овај тип узрока може да се обележи различитим језичким конструкцијама, како контекстуално условљеним, тако и контекстуално неусловљеним (нпр. синтагмом са предлошким изразом *на основу* итд.). „Kao razlog saznanja, kriterij je najčešće racionalni osnov kognitivne akcije kao posledice“ (Kovačević 1988a: 57).

4. РАЗЛОГ – уз ефектор, представља најфреквентнији тип узрока. Овај тип узрока се односи на све околности и пропратне моменте, односно упућује на стања и ситуације које потпомажу јављању узрока ефектора или мотива. „Razlogom, dakle, određujemo sve momente što predodređuju posredno (nikad neposredno) posledicu. To su pasivni uzroci, kojima se obrazlaže, argumentuje posledica“ (Kovačević 1988a: 57). Основна синтаксичка јединица за изражавање узрока разлога је генитив са предлогом *због*: *ходати полако и опрезно због мрака*. Као најшири узрочни тип, узрок разлог може да се изрази скоро свим узрочно маркираним језичким јединицама. Потребно је нагласити да се зависносложеним реченицама првенствено изражавају различите врсте значења разлога (Kovačević 1988a: 58).

Повод представља подврсту узрока типа разлог и посебан тип узрока јер се може изразити како контекстуално условљеним, тако и контекстуално неусловљеним језичким средствима (нпр. прилошким изразом *поводом* итд.). „Povod je uvijek samo jedna karika u lancu uzroka što dovode do navedene posledice. Sam po sebi povod je nedjelujući uzrok“ (Kovačević 1988a: 58). Не бисмо се у потпуности сложили са овом Ковачевићом тврдњом. Иако он даље објашњава да је повод заправо само извесно „додатно дејство“, будући да се захваљујући њему последица реализује баш у датом тренутку, али да би се она свакако реализовала и у одсуству узрока повода, али не у том моменту (Kovačević 1988a: 58), сматрамо да се повод никако не може окарактерисати као неделујући узрок јер очигледно представља делујући окидач одговарајућег узрока, односа низа узрока.

Напоменимо да горенаведена типска значења заправо представљају субпоља која сва заједно чине узрочно семантичко поље. Ова субпоља могу се распоредити у категорије активног и пасивног, односно спољашњег и унутрашњег узрока.

На основу наведеног прегледа типологије узрока у француској и српској литератури, а узимајући у обзир и корпус на коме је засновано наше истраживање, у нашем раду ослањаћемо се превасходно на типологију М. Ковачевића, будући да је најпогоднија за анализу примера који чине наш корпус. У поређењу са осталим наведеним класификацијама узрока, типологија коју даје Ковачевић је најсвеобухватнија и најсистематичнија.

Иако је Ковачевићева класификација у основи примењена на српски језик, сматрамо да је без икаквих ограничења можемо применити и на језички материјал француског језика, без обзира на разлике у два посматрана језика. Додатни разлог из којег смо се определили за ову типологију јесте и чињеница да се она већ усталила у србистичкој литератури. Ова типологија представљаће, дакле, основу за анализу синтаксичких поступака за изражавање каузалности у француском и српском језику.

С друге стране, сматрамо да класификација коју предлаже Д. Гарсија може да буде погодна за анализу лексичких средстава, односно глаголских лексема употребљених у функцији означавања узрочно-последичних односа. Ову класификацију ћемо детаљније представити у поглављу посвећеном лексичким средствима.

Преостале класификације су, пре свега, знатно општије од претходне две, али ћемо се и на њих позивати у случајевима када то буде неопходно да би се разјаснили одређени примери или да би се указало на сличности и разлике у два посматрана језика.

4. КАУЗАЛНОСТ И ДРУГЕ СЕМАНТИЧКЕ КАТЕГОРИЈЕ

4.1. Каузалност и просте категорије

Сви сложени когнитивни концепти, а међу њима и каузалност, настали су из простих, перцептивних и то превасходно просторних.

4.1.1. Каузалност и простор

Наведена констатација заснована је на локалистичкој хипотези, једној од изузетно важних хипотеза у когнитивној лингвистици, према којој су изрази којима се у језику формализују апстрактне семантичке категорије изведени од језичких јединица чија се примарна функција састојала у обележавању просторних односа (Lyons, 1977: 718, према Ašić 2004: 22 и Ašić i Stanojević 2013: 32)²⁶. На ову хипотезу се надовезује једна друга хипотеза когнитивне природе, хипотеза о тематским односима, чији је заговорник Р. Џекендоф. Према овој хипотези, граматичка и лексичка организација апстрактних појмова засноване су на моделу исказивања просторних значења, односно на већ устаљеним обрасцима за налажење и кретање у простору (Jackendoff 1985, према Ašić i Stanojević 2013: 32; Klikovac 2006: 35)²⁷. П. Пипер пак сматра да треба бити обазрив приликом извођења закључака који се тичу првенства просторних израза на дијахронијском плану, будући да је простор појам који се најлакше концептуализује. Пипер не искључује могућност симултаности критеријума организације просторних и непросторних значења (Piper 1988: 255).

Према тумачењу Д. Кликовац, о првенству просторног поља може се говорити „zbog toga što njega snažno podržava nejezička kognicija, jer je prostorna organizacija morala postojati znatno pre jezika“ (Klikovac 2006: 36). У студији посвећеној семантици предлога који имају опште значење садржавања, у потпуности заснованој на темељним одредницама когнитивне лингвистике, ова ауторка расправља и о оправданости локалистичког приступа кроз поређење различитих когнитивистичких теорија и наводи бројне убедљиве доказе у

²⁶ LYONS, J. (1977). *Semantics*, vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.

²⁷ JACKENDOFF, R. (1985). *Semantics and Cognition*. Cambridge (MA): The MIT Press.

прилог овом приступу, те закључује да је најбоље теоријско решење да се претпостави примат просторног система (Klikovac 2006: 37). Коначно, анализа Д. Кликовац је показала да су апстрактна значења предлога, а међу њима и узрочно, изведена од конкретних (просторних) помоћу метафоре као когнитивног механизма (Klikovac 2006: 405). У прилог локалистичком приступу треба нагласити и чињеницу да је, што се тиче србистичке литературе, још М. Ивић (1957–1958: 144), разматрајући системску структурираност предлошко-падежних конструкција са временским значењем у српскохрватском језику, уочила да се просторни модели транспонују на временски план.

У суштини, непросторне семантичке сфере²⁸, а међу њима и каузалност, организују се, дакле, према обрасцу исказивања просторних значења – метафоризацијом просторних релација. У прилог овој тврдњи говори и чињеница да су у многим језицима средства за изражавање места и правца развијенија од оних за изражавање апстрактнијих семантичких категорија.

Пре свега, за каузалност су карактеристична основна категоријална значења језичких локализација. У том смислу П. Пипер (Пипер и др. 2005: 788) истиче да је каузални однос који постоји између узрочне и последичне ситуације, по својој природи, једносмеран. У свом првом, узрочном делу, овај однос је аблативног карактера, будући да означава неку почетну тачку, исходиште неке радње, стања и сл., тј. полазну тачку (нпр. *од зиме, из страха*), што је аналогно изразима којима се означава просторно удаљавање (нпр. *од куће, из собе*). Исто схватање заступа и Д. Гортан-Премк (1964: 442) која, разматрајући предлошко-падежну конструкцију *од* + генитив, наглашава да се њоме, поред узрочних односа, обележавају и месна значења са аблативном компонентом, те разликује локационо-узрочне и изворно-узрочне односе²⁹.

²⁸ Под непросторним временским сферама подразумевају се, пре свега, темпоралност, па каузалност и затим друге апстрактније категорије. Напоменимо да су и временске категорије добрим делом изведене из просторних. Питањем транспонована појмова и релација својствених просторним изразима у домен темпоралности бави се Т. Ашић кроз анализу предлога који су пореклом спацијални, односно спацио-темпорални, а који се користе и за изражавање временских односа (Ašić 2004, Ašić & Stanojević 2013 итд.).

²⁹ Локационо-узрочне конструкције означавају појам од ког се субјекат удаљава и који истовремено представља и узрок његове акције (нпр. *бежати од своје породице*) – узрочно значење се развило из аблативно-локационог односа. Изворно-узрочним конструкцијама именују се појмови који представљају изазиваче глаголских радњи, односно њихове узроке, нпр. *бојати се од кога* (или, данас, *бојати се кога*), при чему изазивач не мора да врши никакву радњу како би субјекат доспео у такво стање (Гортан-Премк 1964: 442-443).

Пипер указује и на адлативну природу узрочно-последичне везе која се уочава у њеном другом делу, којим се означава нека завршна тачка (нпр. *Неухрањеност води у болест*), што је такође аналогно изразима којима се означава приближавање у простору (нпр. *Пут води у центар града*) (Пипер и др. 2005: 788).

Ова Пиперова запажања заснована су на поставкама *теорије семантичких локализација*. У оквиру ове лингвистичке теорије извесне семантичке појаве се „описују и објашњавају у светлу изоморфности и изофункционалности семантичких категорија, чији су облици испољаванја mnogobrojni случајеви изражавања непросторних значења средствима са примарно просторним значењима (нпр. *на празник, на дан* као *на knjigu, на zid* и сл.)“ (Piper 2001: 57). Различити семантички односи се, према овој теорији, тумаче као локализације различитог степена апстрактности. Другим речима, механизам објашњавања локализација у простору сматра се врло погодним за објашњавање семантичких појава које су засноване на непросторним локализацијама (Piper 2001: 57). Три обавезна конститутивна елемента сваког значења локализације јесу: објекат локализације, локализатор и оријентир. На пример, у реченици *Писмо је у кутији*, именица *писмо* представља објекат локализације, именица *кутија* – локализатор, а предлог *у* – оријентир (Piper 2001: 20–21). Такође, битни појмови су и статички (нпр. *Човек је на мосту* – локативност) и динамички аспект локализације (нпр. *Човек долази на мост* – адлативност; *Човек одлази са моста* – аблативност) (Piper 2001: 24). Битно је напоменути и да се Пипер не бави питањем „Шта је метафора?“ јер га не сматра релевантним. Он наглашава да се под термином *просторна метафора* подразумева употреба језичких јединица са примарно просторним значењем у функцији означавања односа апстрактније природе који је по одређеним својствима аналоган просторном односу чији језички израз узима (Piper 2001: 38).

У светлу теорије семантичких локализација, веза између спацијалности и каузалности огледа се и у већ поменутој класификацији узрока на спољашњи и унутрашњи. Унутрашњи узрок би се тако могао интерпретирати као посебан тип семантичке локализације где појам који чини централни део синтагме у функцији прилошке одредбе за узрок представља унутрашњи узрочни оријентир (нпр. *Оженио се из љубави*), док у изразима са значењем спољашњег узрока појам који је употребљен у функцији прилошке одредбе за узрок представља спољашњи узрочни оријентир (нпр. *Није дошао на факултет због болести*).

О вези између спацијалног и каузалног значења биће више речи при анализи конкретних језичких средстава којима се могу означити узрочно-последични односи, нпр. предлога чије је примарно значење спацијално (нпр. *dans / у, devant / (ис)пред* и сл.) или пак извесних лексичких средстава, попут глагола *amener* који је примарно глагол кретања којим се упућује на промену места у простору, али чије значење се метафоризацијом преноси и на каузалност као апстрактнију категорију.

4.1.2. Временски однос узрока и последице

Појам времена је неодвојив од семантичке категорије каузалности. С једне стране, каузални односи се увек исказују у времену (узрок најчешће претходи последици), а са друге стране, и сам временски однос може да буде показатељ каузалности (Nazarenko 2000: 38).

Када је реч о временском аспекту каузалне везе, у природи и мишљењу, а самим тим и у језику су пре свега присутна два односа: anteriornost узрока у односу на последицу и временска симултаност узрока и последице. Ову тврдњу проналазимо и код М. Ковачевића (Kovačević 1988a: 37): „Iako je odnos vremenske anteriornosti uzroka u odnosu na posljedicu najčešći kako u prirodi tako i u jeziku, pa ga neki smatraju temeljnim principom kauzalne veze (npr. Hume), to ni u prirodi ni u jeziku nije jedini odnos uzroka i posljedice. Naime, uzrok i posljedica i u prirodi i u jeziku mogu biti u odnosu vremenske simultanosti“. Овај аутор констатује и да су се проблематиком временског аспекта каузалне везе много више бавили филозофи него лингвисти. Ови други су у својим радовима углавном разматрали временски суоднос узрочне и њој суперординиране последичне клаузе. Тим истраживањима су потврђена оба горенаведена типа природне и мисаоне временске везе узрока и последице (Kovačević 1988a: 37–38).

Поред ова два односа, К. Милошевић, пак, сматра да на граматичком плану никако не може бити занемарен још један однос – временска постериорност узрока у односу на последицу, који она дефинише као „однос који се заснива на *могућности предвиђања* узрочних чинилаца у будућности – који мотивишу понашање и дјеловање у садашњости и

прошлости“ (Милошевић 1985: 21–22). Овакав временски однос узрока и последице је супротан принципу природне и мисаоне каузалности.³⁰

Споменута проблематика најбоље би се могла илустровати примерима сложених реченица са субординираном каузалном клаузом, а у њеном разматрању од великог значаја је дистрибуција времена у зависној и главној реченици (Текешиновић 2015: 740). Исто тако, неопходно би било детаљно размотрити и аспектуално-темпоралну компоненту која представља иманентно својство сложених реченица са каузалном клаузом (уп. Милошевић 1985). С обзиром на изузетно велику комплексност ове проблематике, а имајући у виду циљеве нашег истраживања, у наставку ћемо дати кратак преглед три временска односа узрока и последице, које ћемо илустровати конкретним примерима. Посебну пажњу ћемо посветити трећем типу временског односа, тј. постериорности узрока у односу на последицу.

4.1.2.1. Антериорност узрока у односу на последицу

Овај временски суоднос узрока и последице намеће се као логичан и потпуно је у складу са принципима како природне тако и мисаоне каузалности.

Говорећи о тесној вези између категорија темпоралности и каузалности, С. Амон (Hamon 2006: 51) указује на чињеницу да захваљујући понављању две радње које су временски сукцесивне, однос између њих може да се интерпретира као каузални. Нпр. А – *Je lâche la balle / Испуштам лопту*; В – *La balle tombe / Лопта пада*. Понављање: ‘А puis В’ / ‘А затим В’: *À chaque fois que je lâche la balle, la balle tombe / Сваки пут када испустим лопту, она пада*. Закључак: А cause В / А узрокује В: *La balle est tombée parce que je l’ai lâchée / Лопта је пала зато што сам је испустила*.

Временска антериорност узрока у односу на последицу у самом језику рефлектује се преваходно кроз употребу глаголских времена. Погледајмо следеће примере који се односе на сферу прошлости:

³⁰ Погледајмо следећи пример: *Учим јер имам испит у понедељак*. Иако последишна ситуација временски претходи узрочној, овај временски однос узрока и последице нас заправо мотивише на деловање. Мотив је свест или знање о ономе што је неминовно у будућности. Језик, дакле, није граматикализовао то знање, већ сам догађај.

- (1) *Comme je n'avais jamais dessiné un mouton je refis, pour lui, l'un des deux seuls dessins dont j'étais capable.* (PP: 12–13)

Пошто никад нисам цртао овцу, ја за њега нацртах један од она два цртежа што сам их знао да црам. (МП: 11)

- (2) *Il bénissait Odette et le lendemain, dès le matin, il faisait envoyer chez elle les plus beaux bijoux, parce que ces bontés de la veille avaient excité ou sa gratitude, ou le désir de les voir se renouveler.* (ADS: 149)

Благосиљао је Одету и сутрадан би јој, већ изјутра, послао какав најлепши накит, *јер би њена синоћна доброта изазвала било његову захвалност, било жељу да се она понови.* (ЈСЈ: 147)

У примеру (1) у француском језику у каузалној клаузи употребљен је плусквамперфекат (*plus-que-parfait*) који узрочну ситуацију смешта у прошлост у односу на последичну ситуацију исказану аористом (*passé simple*). У преводу на српски језик узрок је исказан перфектом глагола несвршеног вида, а последица аористом³¹; anteriornost узрока у односу на последицу посебно је наглашена адвербом *никад* у зависној клаузи.

У примеру (2) такође је очигледан однос временске anteriornosti узрока у односу на последицу – у француском језику узрочна ситуација је формализована плусквамперфектом, а последична хабитуалним имперфектом. У преводу на српски језик преводилац се у оба случаја определио за потенцијал којим се означава хабитуалност у прошлости. Међутим, употреба адверба *сутрадан* у главној реченици и придева *синоћна* у зависној клаузи недвосмислено потврђују временску anteriornost узрока у односу на последицу.

У примеру (3) последична ситуација је смештена у садашњост, те исказана презентом у оба језика, док anteriorna узрочна ситуација припада сфери прошлости и исказана је перфектом (*passé composé*):

³¹ За разлику од аориста у српском језику који се специјализовао за изражавање блиске прошле радње, у француском језику аористом (*passé simple*) се означава прошла радња која није директно везана за презент.

- (3) Et moi, je possède les étoiles, *puisque jamais personne avant moi n'a songé à les posséder.* (PP: 52)

А ја поседујем звезде, *јер никоме пре мене није ни пало на памет да их присвоји.*
(МП: 42)

У примеру (4) у зависној реченици у оба језика је употребљен презент, а у главној реченици блиско-будуће време (*futur proche*) у француском језику, односно футур у српском језику. На тај начин узрочна ситуација се везује за сферу садашњости, а последица за будућност, чиме се, такође, потврђује временска антериорност узрока:

- (4) Je vais être obligée de vous dire bonsoir, *parce que c'est la fête d'une amie à qui je dois aller la souhaiter.* (ADS: 196)

Мораћу да вам кажем лаку ноћ, *јер је данас имендан једне моје пријатељице, па морам да одем да јој честитам.* (ЈСЈ: 194)

4.1.2.2. Симултаност узрока и последице

Особеност овог временског суодноса узрока и последице јесте у томе што се узрочна и последица ситуација манифестују истовремено:

- (5) Je m'habille de noir *car je suis en deuil de moi-même.* (ADT: 25)

Облачим се у црно *јер жалим за самим собом.* (ЈТТ: 17)

- (6) *Comme le sens critique* qu'il croyait exercer sur tout lui faisait complètement défaut, il prenait tout au pied de la lettre. (ADS: 23)

Како му је потпуно недостајао критички смисао, иако је он веровао да га примењује на све, он је све узимао буквално. (ЈСЈ: 23)

У примеру (5) у оба посматрана језика узрочна и последица ситуација формализоване су истим временом – презентом глагола несвршеног вида. У примеру (6) и у суперординираној и у субординираној предикацији у француском језику употребљен је

имперфекат, а у српском перфекат глагола несвршеног вида. У наведеним примерима уочавамо имперфективност двеју предикација, чиме се експлицитно исказује *потпуна симултаност* узрока и последице.

Упоредимо претходне примере са следећим:

- (7) *Comme le petit prince s'endormait, je le pris dans mes bras, et me remis en route.* (PP: 82)

Пошто је малог принца почео савладавати сан, узех га у наручје и кренух натраг. (МП: 66)

Овде бележимо интерференцију каузалног и темпоралног значења у субординираној клаузи. У француском језику узрочна ситуација је формализована имперфектом, а последична аористом (*passé simple*). У преводу на српски језик узрочна ситуација је исказана перфектом семикопулативног фазног глагола свршеног вида (*почети*) са инфинитивном допуном у форми глагола несвршеног вида, чиме је наглашена имперфективност дате предикације, док је последична ситуација формализована аористом. За разлику од примера (5) и (6), овде се не може говорити о апсолутној симултаности двеју предикација, а самим тим ни о апсолутној симултаности узрока и последице. У наведеном примеру радња суперординиране предикације заправо у једном тренутку прекида трајање радње субординиране предикације, која још увек није реализована у потпуности, и притом је „раставља“ на два дела: иницијални део који је већ реализован (*малог принца је почео савладавати сан*) и део који тек треба да се реализује (*сан ће наставити да савладава малог принца*). Време у којем се догађа радња главне реченице само се делом подудара са временом збивања зависне реченице, што упућује на делимичну симултаност двеју предикација, а самим тим и на *делимичну симултаност* узрочне и последичне ситуације.

Да резимирамо, симултаност (потпуна или делимична) узрока и последице у зависносложеним реченицама са каузалном клаузом подразумева имперфективност субординиране предикације, за разлику од управне предикације која је аспекатски немаркирана.

На крају ћемо навести и један пример илустрације временске симултаности узрока и последице у сфери будућности:

- (8) Quand tu regarderas le ciel, la nuit, *puisque j'habiterai dans l'une d'elles, puisque je rirai dans l'une d'elles*, alors ce sera pour toi comme si riaient toutes les étoiles. (PP: 92)

Кад будеш гледао небо, ноћу, *пошто ћу ја становати на једној од њих, пошто ћу се на једној од њих смејати*, то ће за тебе бити као да се све звезде смеју. (МП: 74)

Симултаност двеју предикација, а самим тим и симултаност узрочне и последичне ситуације огледа се кроз употребу будућих времена – у француском језику је то прости футур (*futur simple*), а у српском такође футур и у главној предикацији и у субординираној реченици.

4.1.2.3. Постериорност узрока у односу на последицу

Постоје случајеви у којима је, наизглед, временска структура сложене реченице са субординираном каузалном реченицом нелогична. На први поглед се чини да је узрок постериоран у односу на последицу, односно да каузална клауза означава ситуацију која не претходи, већ следи ситуацији исказаној главном реченицом.

- (9) *Comme j'aime beaucoup le café au lait, j'ai accepté et il est revenu un moment après avec un plateau.* (ETR: 17)

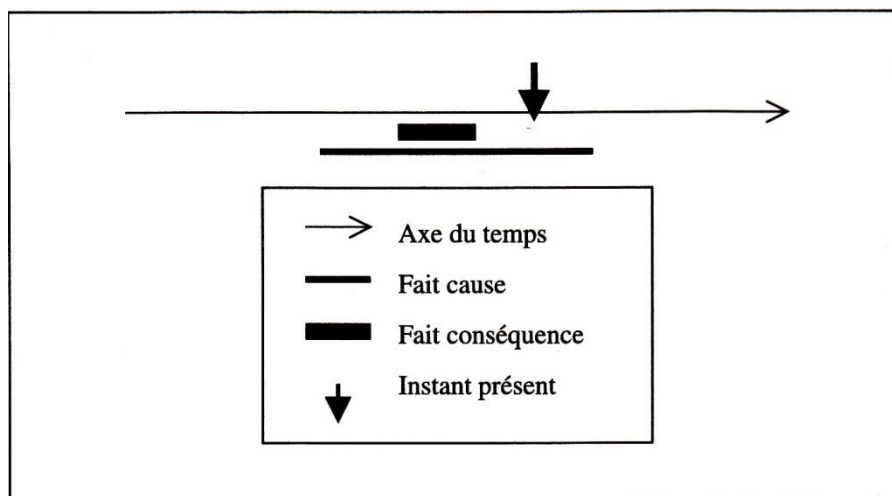
Како много волим белу кафу, прихватио сам и он се убрзо вратио с послужавником. (СТР: 10)

- (10) C'est ainsi que je me suis fait un nom, probablement *parce qu'à notre époque les aligneurs de mots sont jugés moins importants que les gens qui ont leur photo dans les pages nocturnes de quelques magazines.* (ADT: 36)

Управо сам тако себи створио име и презиме, вероватно *зато што у наше време оне што нижу речи сматрају мање важнима од људи чије фотке изађу у неколико часописа у рубрикама посвећеним ноћном животу.* (ЈТТ: 24)

Уколико се гледају искључиво формална обележја у наведеним примерима, стиче се утисак да презент у каузалној клаузи ситуира узрочну ситуацију у будућност у односу на последичну ситуацију исказану субординираном предикацијом са глаголом у перфекту³², односно да је узрок смештен у сферу садашњости, а последица у сферу прошлости. Да бисмо појаснили ове каузалне односе, покушаћемо да реконструишемо временски редослед наведених ситуација. Анализирајући вредности употребљених глаголских времена, лако се долази до закључка да презент у субординираним каузалним реченицама заправо упућује на неко стално стање³³ које се констатује и у време говорења, али које је било на снази и у тренутку одвијања пунктуелне радње исказане перфектом у главној реченици. Овим презентом се, дакле, обухвата не само садашњи тренутак, већ и шира садашњост, односно садашњост у коју се могу укључивати и прошли догађаји (Текешиновић 2015: 743).

Ово тумачење потврђује чињеницу да, у ствари, узрок започиње пре последице, што јасно показује и шематски приказ темпоралних релација у овим примерима који је приказан на слици 1 (Nazarenko 2000: 40):

Слика 1. – Шема темпоралних односа у примерима (9) и (10)

Да бисмо протумачили временски суоднос узрока и последице у примеру (11), такође ћемо прибећи реконструкцији темпоралних односа међу ситуацијама исказаним у

³² У наведеним примерима у француском језику је употребљен перфекат (*passé composé*), а у српском перфекат глагола свршеног вида.

³³ У питању је, дакле, тзв. свевременски презент.

наведеној реченици. Са формалног аспекта, и овде се на први поглед стиче утисак да је узрок постериоран у односу на последицу, будући да је у оба језика узрочна ситуација формализована футуром, а последична презентом. Чини се, дакле, да је узрок смештен у сферу будућности, а последица у сферу садашњости.

(11) Alice, il est encore temps de reculer, vite, *parce qu'après, il sera trop tard.* (ADT: 116)

Алиса, имамо још времена да прекинемо ово, али брзо, *јер после ће бити прекасно.* (ЈТТ: 82)

Међутим, постериорност узрока у односу на последицу је заправо само привидна. Покушаћемо да докажемо да је и овде, у ствари, исказан временски однос симултаности између узрочне и последичне ситуације. У складу са тумачењем М. Ковачевића, који истиче: „Pošto se u jezičkoj formi kauzalne veze ne navode svi elementi lanca kauzalnosti, nego jezik neke eksplicira a neke prevodi u sferu presupozicije, pri ostvarivanju modela s posteriornošću uzroka u odnosu na posljedicu u stvari je riječ o kompresiji modela vremenske anteriornosti ili simultanosti“ (Kovačević 1988a: 39), наведени пример би могао да се преформулише на следећи начин:

(11a) Alice, il est encore temps de reculer, vite, *parce que* [je sais / je devine / j'anticipe qu'] *après il sera trop tard.*

Алиса, имамо још времена да прекинемо ово, али брзо, *јер* [знам / слутим / претпостављам да] *ће после бити прекасно.*

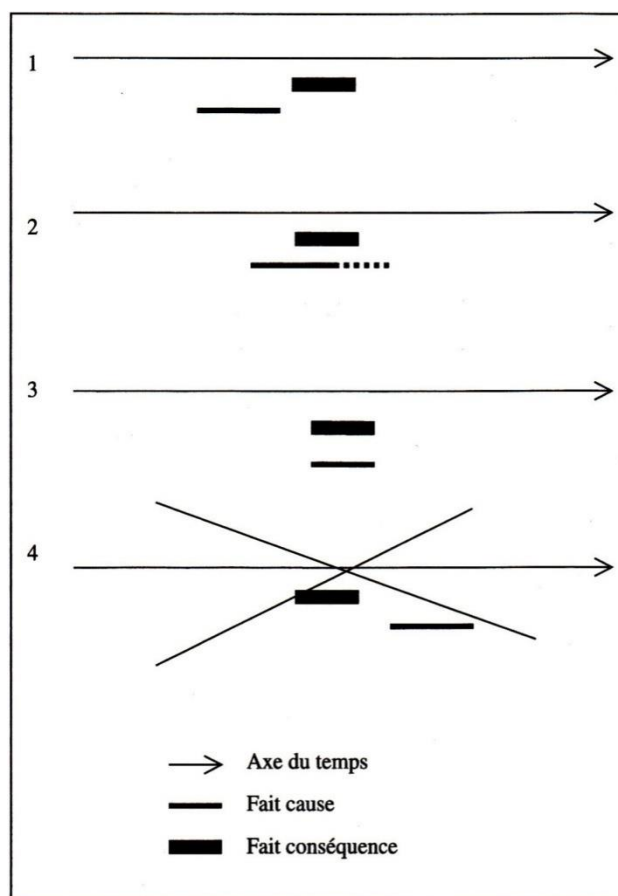
Битно је нагласити да се експлицирањем елидираног глагола доказује да узрок више не припада будућности, већ се недвосмислено смешта у сферу садашњости, те је очигледно да је реч о временској симултаности узрока и последице.

У овом и сличним примерима се, дакле, подразумева глагол *знати / savoir* или глаголи типа *verbum dicendi*, чијим изостављањем садржај изричне реченице постаје садржај узрочне (Kovačević 1988a: 40). Поред ових глагола, А. Назаренко наводи и глаголе *anticiper / претпостављати, предосећати* и *deviner / слутити* (Nazarenko 2000: 42).

На основу свега наведеног можемо да констатујемо да чак и примери сложених реченичних структура са субординираном каузалном реченицом у којима се на формалном плану узрок представља као постериоран у односу на последицу заправо само потврђују чињеницу да узрок мора или претходити последици или бити симултан са њом. Другим речима, узрок који је на логичком плану симултан својој последици или јој, пак, претходи не може да буде постериоран у односу на њу на временском плану.

Слика 2 (Nazarenko 2000: 41) шематски приказује могуће логичне временске односе узрока и последице:

- 1) узрок је обавезно антериоран последици,
- 2) узрок започиње пре последице и затим се наставља, да би трајао током једног дела трајања последице или пак током целог њеног трајања и
- 3) узрок и последица су симултани.

Слика 2. – Могући временски односи узрока и последице

Наша анализа је показала и да употреба глаголских времена у зависносложеним структурама са субординираном каузалном реченицом не одсликава увек верно могуће временске односе узрока и последице, које је потребно накнадно реконструисати како би се имао потпунији увид у исказане узрочно-последичне односе.

4.2. Каузалност и сложене семантичке категорије

У традиционалним граматикама појам узрока се среће у поглављима посвећеним прилошким одредбама и субординираним реченицама, уз друге релације као што су циљ, кондиционалност и концесивност. Ове семантичке категорије, подсетимо се, груписане су око узрока као центра категоријалног комплекса каузалности, тј. налазе се на периферији овог комплекса, утемељене су на узроку и представљају модификовано основно узрочно значење са другим допунским елементима (Пипер 2005: 786).

У овом потпоглављу ћемо утврдити неке од специфичности семантичке категорије каузалности кроз поређење са овим семантичким категоријама и сагледати семантичке и формалне везе између каузалности и наведених семантичких категорија.

Пре него што се фокусирамо на ову проблематику, кратко ћемо се осврнути на различите начине изражавања узрочно-последичних односа, тј. на изражавање овог логичко-семантичког односа из различитих перспектива.

Наиме, ова логичка релација може да се исказе на два начина: 1) акценат се ставља на последицу – узрок *a* доводи до последице *b*, 2) акценат се ставља на узрок: последица *b* произлази из узрока *a*. Уколико полазимо од узрочне ситуације *a* и разматрамо последицу *b* која из ње проистиче, тај однос се може формализовати одговарајућом консекутивном конструкцијом:

(12) Il est malade *et ne peut donc pas venir à la faculté.*

Болестан је *и, дакле, не може да дође на факултет.*

Напротив, уколико је полазна тачка последица *b*, од које се наша пажња усмерава ка узроку *a* који је изазвао њену реализацију, користиће се конструкција са каузалним значењем:

(13) Il ne peut pas venir à la faculté *parce qu'il est malade.*

Не може да дође на факултет *зато што је болестан.*

Интересантно је напоменути да је у случајевима у којима се акценат ставља на последицу, било да је тај однос исказан координираним, јукстапонираним или субординираним реченичним структурама, редослед реченица строго утврђен, односно узрочна ситуација увек претходи последичној:

(14) J'étais bien plus isolé qu'un naufragé sur un radeau au milieu de l'océan. *Alors vous imaginez ma surprise, au lever du jour, quand une drôle de petite voix m'a réveillé.*

(PP: 15)

Био сам много усамљенији од било ког бродоломника на сплаву усред океана. *Зато, можете да замислите како сам се изненадио кад ме је, у зору, пробудио неки смешан гласић.* (МП: 9)

(15) Il nageait à la brasse et assez mal, *de sorte que je l'ai laissé pour rejoindre Marie.*

(ETR: 82)

Пливао је прсно и то прилично рђаво, *тако да сам га оставио и придружио се Марији.* (СТР: 51)

(16) Cet homme était *si occupé qu'il ne leva même pas la tête à l'arrivée du petit prince.*

(PP: 49)

Тај је био *тако* запослен да чак ни главу није подигао кад је мали принц дошао.

(МП: 40)

За разлику од синтаксичких конструкција којима се експлицитно уводи последица и које поштују логички и временски след догађаја (узрок претходи последици), то није случај нпр. са субординираним каузалним реченицама у оквиру зависносложених

реченичних структура; оне могу да заузимају различите позиције – могу да буду антепониране и/или постпониране у односу на управну предикацију.³⁴

(17) *Comme je n'avais pas de chapeau, je m'éventais avec mon mouchoir.* (ETR: 28)

Како нисам имао шешир, хладио сам се марамицом. (СТР: 17)

(18) *J'ai eu de la peine à me lever parce que j'étais fatigué de ma journée d'hier.* (ETR: 33)

Било ми је тешко да устанем, јер сам био уморан од јучерашњег дана. (СТР: 20)

4.2.1. Каузалност и циљ

П. Пипер сврстава семантичку категорију циља (теличности) у категоријални комплекс каузативности и истиче да су циљна значења изведена директно из условних, а посредно из узрочних значења. „Садржај сваке конструкције с циљним значењем обухвата: (а) значење ситуације чије се остварење жели, тј. 'X жели реалност Y', (б) услов за остварење те ситуације, тј. 'реалност Z условљава реалност X', (в) констатацију остваривања тог услова, тј. 'X чини Z'. Тако се реченица

(19) Они су дошли *ради помирења*.

може разложити на: (а): 'ако они не дођу, не може бити помирења', (б) 'они желе помирење', (в) 'они су дошли'“ (Пипер 2005: 803).

Можемо да закључимо да је циљно значење изузетно сложене природе. Циљ, наиме, представља врсту последичне ситуације која је узрокована или омогућена неком другом ситуацијом (у претходном примеру 'њихов долазак' би требало да доведе до 'помирења').

³⁴ Ово је једна уопштена констатација, коју наводимо као илустрацију релативно слободне позиције зависне каузалне реченице у односу на консекутивну, која је увек постпонирана у односу на узрочну ситуацију. Међутим, желели бисмо да нагласимо да је питање позиције субординираних каузалних клауза на нивоу сложене реченице комплексно, те да ћемо се њиме детаљније позабавити у потпоглављу *Зависносложене реченице са каузалном клаузом*. Рецимо само да положај субординираних каузалних реченица ни у француском ни у српском језику није увек слободан и да зависи преваходно од употребљеног везничког средства, нпр. зависне каузалне реченице уведене везником *comme* увек су антепониране у односу на управну предикацију, за разлику од реченица уведених везником *parce que* које се увек налазе у постпозицији.

Уколико каузалност разматрамо кроз призму језичких форми, лако уочавамо да је она блиска циљном значењу. Како наводи М. Ковачевић, „*ta veza kauzalnog i ciljnog značenja ogleda se kroz upotrebu jezičkih modela koji su i uzročni i ciljni ili su kontekstualno predodređeni samo kao uzročni ili samo kao ciljni*“ (Ковачевић 1988а: 44). Овај аутор (Ковачевић 1988а: 44) напомиње и да су се форме за изражавање циља развиле у језику раније него форме за изражавање узрока, због чега се данас у бројним језицима узрок и циљ често изражавају идентичним конструкцијама.

Слично схватање заступа и П. Шародо, који наводи да се каузалност и циљ налазе у комплементарном односу: „*оно што представља узрок неког догађаја, може да се сматра истовремено и његовим циљем, и обрнуто*“ (Charaudeau 1992: 393)³⁵. Занимљиво је истаћи и да А. Назаренко (Nazarenko 2000: 26) дефинише циљ као „финалну каузалност“ (*causalité finale*). Ова блискост узрока и циља на језичком плану проистиче, заправо, из њихове сличности на концептуалном плану. Тачније, овде бисмо могли да пронађемо везу са Аристотеловим мишљењем, према коме циљ не представља ништа друго до један облик узрока, тзв. *финални узрок*³⁶.

Као пример језичког средства које се користи за изражавање обе наведене семантичке категорије, навешћемо француски предлог *pour*. У примерима у којима овај предлог уводи допуну инфинитивног типа, која упућује на радњу која још увек није реализована, дата конструкција има финално значење:

(20) Et si tu es gentil, je te donnerai aussi une corde *pour l'attacher pendant le jour*. (PP: 20)

А ако будеш добар, даћу ти и конопац *да је дању привежеш*. (МП: 14)

(21) Alors elle avait forcé sa toux *pour lui infliger quand même des remords*. (PP: 37)

Она тада стаде на силу да кашље *како би код малог принца ипак изазвала грижу савести*. (МП: 30)

³⁵ « ce qui représente la *cause* d'un événement, peut être considéré, en même temps, comme sa *finalité* et inversement » (Charaudeau 1992 : 393).

³⁶ У том смислу, горенаведени пример (*Они су дошли ради помирења*) могао би да се преформулише на следећи начин: *Они су дошли зато што желе да се помире*.

Семантички еквиваленти ових конструкција у српском језику су најчешће финалне клаузе уведене везницима *да* (са презентом, односно потенцијалом) и *како* (са потенцијалом). Оне су по свом значењу модалне „јер не исказују реалну ситуацију, него ситуацију која тек треба да се реализује предузимањем радње означене вишом реченицом“ (Станојчић и Поповић 2002: 324). М. Ковачевић сматра да се управо у овим клаузама огледа уска веза циља и узрока: „*te se klauze semantički mogu smatrati izričnim dijelom glagola želje ili htjenja kao predikata neeksplicirane uzročne klauze*“ (Kovačević 1988a: 45). По његовом мишљењу, ове клаузе би се могле посматрати као подврста узрочних, које су настале изостављањем узрочног дела који упућује на жељу или хтење самог агенса. Свака циљна клауза може да се трансформише у узрочну експлицитним навођењем глагола жеље или хтења:

- (21a) Она тада стаде на силу да кашље *јер је желела да код малог принца ипак изазове грижу савести.*

Синтаксичке структуре са предлогом *pour* и инфинитивом перфекта³⁷ (*infinitif passé*) увек имају каузално значење јер се њима означавају неке прошле ситуације, завршене радње, односно узрок који претходи последици:

- (22) Qu'importait si, accusé de meurtre, il était exécuté *pour n'avoir pas pleuré* à l'enterrement de sa mère ? (ETR: 184)
 (= *parce qu'il n'a pas pleuré* à l'enterrement de sa mère)
 Шта мари, ако га, оптуженог за убиство, погубе *зато што није плакао* на погребу своје мајке? (СТР: 118)

Када се предлогом *pour* уводи допуна именичког типа, тим синтаксичким моделом, у зависности од значења елемената са којима предлог *pour* остварује синтаксичко-семантички однос, може да се исказе циљ:

- (23) Il travaille *pour l'argent* / Ради за новац

³⁷ Термин *инфинитив перфекта* преузели смо од М. Папића (Papić 1999: 115).

(= *pour gagner de l'argent* / да би зарадио новац)

(24) *J'épargne pour ma retraite* / Штедим за пензију

или узрок:

(25) *Il a été condamné pour meurtre* / Осуђен је због убиства
(= *parce qu'il a commis un meurtre* / зато што је извршио убиство)

(26) *Il a été renvoyé pour incompétence* / Отпуштен је због некомпетентности
(= *parce qu'il était incompétent* / зато што је био некомпетентан)

Чињеница да су узрок и циљ комплементарне семантичке категорије може у појединим случајевима да доведе до двосмислених исказа у којима се преплићу каузално и финално значење:

(27) *Le musée est fermé pour travaux.*

Наведена реченица може да се интерпретира на два начина:

а) Уколико су радови већ започети, конструкција *pour travaux* има каузално значење:

(27a) *Le musée est fermé pour cause de travaux* (= *parce qu'on fait des travaux*)
Музеј је затворен због радова (= зато што се изводе радови)

б) Ако радови у музеју још увек нису почели, значење ове конструкције је финално (Роровић 2012: 215):

(27б) *Le musée est fermé pour qu'on fasse des travaux.*
Музеј је затворен ради извођења радова.

Корелативне конструкције у српском језику (генитив са предлозима *због* и *ради*), у суштини, јасно указују на разлику између ова два значења.

Међутим, важно је истаћи да се у савременом српском језику конструкције чија је примарна функција исказивање узрочно-последичних односа понекад користе у функцији исказивања циља (нпр. генитив са предлогом *због*) „jer cilj podrazumijeva uzročno značenje, ali ne i obrnuto: svaki uzrok ne podrazumijeva cilj“ (Kovačević 1988a: 47):

(28) Допутовао је у Нови Сад *због испита*.

(= *да би полагао испит*)

(29) Урадила је то *због њега*.

(= *да би он био задовољан*)

Са друге стране, поједине конструкције чије је основно значење интенционално погрешно се употребљавају у функцији означавања каузалних односа. Тако се нпр. генитив са предлогом *ради* користи уместо генитива са предлогом *због* – ова употреба се сматра супстандардном (Антонић у: Пипер и др. 2005: 167–168):

(30) Изостао је **ради болести*.

(треба: Изостао је *због болести*. / Изостао је *зато што је био болестан*.)

(31) Кажњен је **ради пребрзе вожње*.

(треба: Кажњен је *због пребрзе вожње*. / Кажњен је *зато што је брзо возио*.)

Овде је занимљиво истаћи да, по мишљењу Д. Гортан-Премк (1964: 439), конструкција *ради (заради)* са генитивом, иако означава циљ радње, припада заправо узрочном семантичком пољу „само ако се циљ ради чијег се остварења врши радња схвати као оно што покреће и само вршење радње“. У том смислу, и Стевановић (1939: 141) тврди да се узрок и циљ свде на једно: „они су и један и други покретачи радње, иако узрок условљава радњу, а циљ је само оправдава. Жеља за остварењем циља је у ствари узрок, јер она покреће радњу“.

А. Назаренко такође указује на сличности и разлике између последице и циља: „На концептуалном плану, чини се да је узрок ближи последици него циљу, који представља посебан тип последице. Циљ је оно што покушавамо да достигнемо или добијемо, то је последица којој тежимо³⁸“ (Nazarenko 2000: 26). У конструкцијама са узрочним значењем, ситуација која представља последицу је реализована, док се у конструкцијама са циљним значењем, последица (било да је реализована или не) разматра као циљ коме тежимо. „Циљ може да буде у потпуности иреалан“ (Nazarenko 2000: 27)³⁹.

Овде је значајно споменути и разлику између *узрока* (фр. *cause*) и *мотива* (фр. *motif*) на концептуалном плану, коју наводе Грос и Пранди. Ови аутори истичу да за разлику од узрока, који се, пре свега, односе на свет појава, мотиви упућују на сферу радњи чији су вршиоци првенствено људска бића, која су слободна и која имају способност расуђивања, али и животиње. На основу наведене разлике, циљ се своди на једну врсту мотива, тзв. *проспективни мотив*, који се подудара са садржајем одређене намере. Наиме, циљ припада категорији мотива који подстичу људска бића да изврше неку радњу (Gross et Prandi 2004: 77–78).

4.2.2. Каузалност и кондиционалност

Веза између каузалности и кондиционалности је комплексна. Иако у исказима са каузалним значењем узрочна ситуација представља, заправо, услов за реализацију последичне ситуације, следеће реченице нису у потпуности семантички еквивалентне:

- (32) Il prend l'avion parce qu'il est pressé. / Путује авионом зато што жури.
S'il est pressé, il prend l'avion. / Ако жури, путује авионом.

У првом примеру, описано је стварно чињенично стање, док је у другом примеру реализација друге ситуације (*prendre l'avion / путовати авионом*) условљена првом (*être pressé / журити*), која истовремено представља хипотезу. „Што је хипотеза на којој се

³⁸ « Sur le plan conceptuel, la cause semble plus proche de la conséquence que du but, qui est un type particulier de conséquence. Le but, c'est ce que l'on cherche à atteindre ou à obtenir, c'est la conséquence visée » (Nazarenko 2000: 26).

³⁹ « Un but peut être tout à fait irréaliste ! » (Nazarenko 2000: 27)

гради погодбени исказ општија, то су мање могућности да парафраза са *parce que* изгледа прихватљиво“ (Gross & Nazarenko 2004: 21)⁴⁰.

Међутим, појам каузалности је близак иреалном типу кондиционалних реченица, којима се изражава услов који је спречио реализацију последице. Стога се негација иреалног услова може схватити као узрок:

- (32a) *S'il avait été pressé, il aurait pris l'avion. / Да је журио, отпутовао би авионом.*
(32b) *Il n'a pas pris l'avion parce qu'il n'était pas pressé. / Није отпутовао авионом зато што није журио.*

Подударност између ситуативних оквира каузалности и кондиционалности огледа се на примеру кондиционалних реченица у чињеници да постоји очекивање да ће реализација ситуације исказане зависном реченицом проузроковати реализацију ситуације означене главном реченицом.

Према М. Ковачевићу, узрочно-последични однос је подврста односа услова и условљеног (Kovačević 1988a: 48). Другим речима, за разлику од узрока који, логично, може да се протумачи као услов, обрнута ситуација није увек могућа. Разлика између ове две категорије огледа се у односу могућност (услов) – стварност (узрок): „uzrok je uvijek realni (faktivni) uslov, dok je uslov potencijalni (zamišljeni) uzrok“ (Kovačević 1988a: 48). Дакле, основна разлика између узрока и услова је везана за модалност – услов је реално могући, али још увек неостварени узрок. Ово становиште заступа и П. Пипер (2005: 814), који сматра да кондиционалност, у ствари, представља хипотетички узрок обично хипотетичке последице.

Ковачевић даље наводи да се о синкретизму условног и узрочног значења може говорити само у сфери *реално могућег*, односно у случајевима у којима услов припада сфери реалног, али је формализован језичком формом за могуће (Kovačević 1988a: 48). Најбољи пример представљају погодбене реченице са везником *ako* које имају извесно *мотивационо значење*: „govorno lice polazi od toga da je realno ono o čemu saopštava, pa s pozivom na tu realnost izriče sadržaj apodoze“ (Ivić 2008: 207), нпр. *Ако га не волиш, зашто*

⁴⁰ « Plus l'hypothèse sous-jacente à un énoncé conditionnel est générale, moins la paraphrase en *parce que* paraît acceptable » (Gross & Nazarenko 2004: 21).

се с њим стално виђаш? (= Ти га, кажеш, не волиш; кад је тако, зашто се с њим стално виђаш?) или *Ако ћеш већ ићи до ње, не заборави да јој књигу однесеш* (= Ти ћеш, кажеш, ићи до ње; кад је већ тако, не заборави да јој књигу однесеш) (Ivić 2008: 207). У овим и сличним примерима услов се недвосмислено тумачи као узрок⁴¹.

4.2.3. Каузалност и концесивност

У самом ситуативном оквиру остваривања концесивног значења налазе се три основне ситуације. Тачније, како истиче П. Пипер, „опште значење концесивности јесте значење (а) остваривања неке ситуације, што (б) отежава нека дуга ситуација, која (в) бива или треба да буде превладана“ (Пипер 2005: 826).

(33) *Malgré les stores, le soleil s'infiltrait par endroits et l'air était déjà étouffant.* (ETR: 128)

И поред застора сунце се местимично провлачило и ваздух је већ био спаран. (СТР: 81)

У наведеној реченици је присутна одређена ситуација (*застори на прозорима*), нека друга, хипотетичка ситуација (*унутра није спарно*), очекивање говорног лица да ће прва наведена ситуација проузроковати другу, затим констатација неоправданости таквог очекивања и, коначно, констатовање реализације ситуације која је супротна очекиваној (*сунце се, ипак, провлачи и ваздух је спаран*) (Пипер 2005: 826). Пипер констатује да је концесивност „категорија комплексног садржаја са елементима и каузативности, и модалности (очекивање као увереност да ће се нешто догодити), и адверзативности 'али догађа се супротно“ (Пипер 2005: 826).

Према његовом мишљењу, појам концесивности би требало „да сугерише да се конструкцијама с таквим значењем допушта да се у ситуацији означеној неком концесивном конструкцијом остварује нешто друго у односу на очекивано, односно да се прави уступак (концесија) у односу на очекивану последицу“ (Пипер 2005: 827). Другим

⁴¹ Занимљива је чињеница да руски функционалисти користе термин *условност* уместо каузалност – према њиховом тумачењу, услов заправо представља „место пресека осталих сродних категорија – узрока, намере и допуштања“ (Алановић 2011: 19).

речима, структурама са концесивним значењем означава се узрок који је требало да доведе до реализације последице која је супротна оној исказаној у самој конструкцији, тј. узрок који не игра улогу узрока. У том смислу А. Назаренко (Nazarenko 2000: 31) говори о концесивности као о супротном/неадекватном узроку (*cause contraire*). За разлику од структура са каузалним и кондиционалним значењем у којима постоји очекивани узрочно-последични однос, за концесивност је карактеристичан однос који је супротан очекиваном, односно структурама са концесивним значењем уводе се узрок и последица који су међусобно инкомпатибилни (Nazarenko 2000: 33).

М. Ковачевић сматра да између елемената концесивне ситуације који су експлицитно наведени „nema neposredne veze uzroka i posljedice, jer koncesija i nastaje na razaranju te veze: navođenjem nedjeljujućeg uzroka“ (Kovačević 1988a: 50).

(34) *Aussi absurde que cela me semblât à mille milles de tous les endroits habités et en danger de mort, je sortis de ma poche une feuille de papier et un stylographe. (PP: 16)*

Колико год ми се све то чинило бесмисленим на хиљаде миља од људских насеља и у смртној опасности, извадих из џепа лист папира и налив-перо. (МП: 11)

До суштине концесивности може се доћи сагледавањем концесивног односа у оквиру зависносложених реченица са концесивном клаузом кроз призму каузалности: садржај управне предикације тада се тумачи као последица, а садржај концесивне клаузе као узрок. „Promatrane u takvom suodnosu, klauze pokazuju kauzalnu neusaglašenost s obzirom na ono što nudi eksplicirani jezički materijal: jer se sadržaj osnovne ne može smatrati posljedicom onoga što je obilježeno koncesivnom klauzom. On je *obrnut* od onoga što se uobičajeno očekuje pri (ne)realizaciji sadržaja koncesivne klauze“ (Kovačević 1988b: 93). Садржај зависне реченице не представља, дакле, узрок садржаја управне предикације, нити садржај управне предикације представља последицу ситуације исказане зависном клаузом. Другим речима, може се рећи да је садржај зависне клаузе препрека реализацији садржаја управне предикације, али „premoštena' prepreka, prepreka koja ne sprečava realizaciju. *Ne sprečava, ali i ne uslovljava*“ (Kovačević 1988b: 94). Ова анализа само показује, како закључује

Ковачевић, „da su na jezičkom planu u suodnos dovedeni *posljedica bez svog uzroka* i *uzrok bez svoje posljedice*“ (Kovačević 1988b: 94). С обзиром на то да је последична ситуација реализована, она нужно мора имати свој узрок. Међутим, он није експлицитно исказан, али се подразумева као иманентан. Будући да је овај узрок јачег интензитета од узрока који је језички експлицитан, он доводи до реализације последице истовремено спречавајући деловање језички експлицитаног узрока који је логички неусаглашен са последицом. „Тај језички неексплицитан, *immanentni uzrok* омогућује подвођење концесивне под каузалну везу, односно показује да је каузалност мисаона подлога формирања категорије концесивности“ (Kovačević 1988b: 94).

Ковачевић закључује да концесивност није ништа друго до *негација каузалности*: „negira se djelotvornost ekspliciranog uzroka, a samim tim i kauzalna međuslovljenost eksplicitno navedenih sadržaja“ (Kovačević 1988b: 95).

5. ОБЛИЦИ ИСКАЗИВАЊА КАУЗАЛНОСТИ У ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У француском и у српском језику каузалност се може формализовати одређеним синтаксичким конструкцијама, морфосинтаксичким јединицама и лексичким средствима. Међу синтаксичким јединицама које представљају формалне изразе за исказивање каузалних односа најтипичније су сложене реченичне структуре са зависном каузалном клаузом.

У првом делу овог поглавља биће речи о синтаксичким поступцима за исказивање семантичке категорије каузалности у француском и у српском језику. У питању су, пре свега, конструкције са предлозима и предлошким изразима, затим независно сложене реченичне структуре (јукстапониране и координиране реченице), те зависно сложене реченице са каузалном субординираном реченицом, герундив и партицип презента.

У другом делу сагледаћемо лексичка средства за изражавање каузалности (глаголе, именице и придеве), а посебно ћемо издвојити фактитивне конструкције са глаголом *faire*, типичне за француски језик.

5.1. СИНТАКСИЧКА СРЕДСТВА

5.1.1. ПРЕДЛОШКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

У овом делу, након кратког општег разматрања семантике предлога, даћемо преглед конструкција са каузалним значењем уведеним предлозима и предлошким изразима у француском језику и упоредити их са њиховим семантички еквивалентним структурама у српском језику. Циљеви овог дела нашег истраживања су, дакле, следећи:

- да се ови синтаксичко-семантички модели сагледају како са формалног, тако и са семантичког аспекта,
- да се прецизирају услови у којима ове синтаксичке структуре имају функцију исказивања каузалности,
- да се утврди која узрочна значења могу да се искажу наведеним конструкцијама,

- да се установи које су њихове семантички еквивалентне конструкције у српском језику и
- да се укаже на сличности и разлике у два посматрана језика.

5.1.1.1. О семантици предлога

Као што смо већ рекли, конструкције уведене извесним предлозима⁴² и предлошким изразима, без обзира на контекст у којем су употребљене, имају функцију прилошке одредбе за узрок. То је случај нпр. са синтаксичким структурама уведеним предлошким изразом *à cause de* (у српском: генитив са предлогом *због*):

- (35) *Le soir, à cause de la pluie, Charlotte alluma sa lampe à l'intérieur.* (TF: 61)
 Увече је Шарлота *због кише* упалила сијалицу унутра. (ФЗ: 39)

Са друге стране, много су бројнији предлози који чине саставни део конструкција којима се каузалност изражава само под одређеним условима (нпр. предлози *de, par, pour, sur* итд.). Ови предлози никако не могу бити окарактерисани као „каузални“, с обзиром на чињеницу да могу да буду носиоци великог броја значења; они своје конкретно значење добијају тек у одређеној конструкцији, у зависности од конституената са којима ступају у синтаксичко-семантички однос.

Пре него што се детаљније позабавимо предлошким конструкцијама којима се изражава семантичка категорија каузалности, сматрамо да је битно да укажемо и на разлику између везника за субординацију и предлога, односно предлошких израза, будући да они не означавају узрочно-последични однос на исти начин. Док везник за субординацију уводи реченицу којом се означава ситуација или догађај који представља узрок (пример 3б), предлошка конструкција не представља дату узрочну ситуацију (или догађај) у целини, већ само један њен елемент, који се издваја као најважнији (примери 3ба, 3бб, 3бв) (Nazarenko 2000: 60).

⁴² Предлози (за разлику нпр. од везника зависнослужених реченица) представљају најстарија средства за изражавање семантичке категорије каузалности (Kovačević 1988a: 52).

- (36) Il est sorti *parce que son patron l'a appelé d'urgence au téléphone*.
Изашао је зато што га је шеф хитно позвао телефоном.
- (36а) Il est sorti *à cause du téléphone*.
Изашао је због телефона.
- (36б) Il est sorti *à cause du patron*.
Изашао је због шефа.
- (36в) Il est sorti *à cause d'un appel téléphonique*.
Изашао је због телефонског позива.
- (36г) * Il est sorti *à cause d'un appel téléphonique urgent de son patron*.
* Изашао је због хитног телефонског позива свог шефа.

У наведеним примерима, конструкције уведене предлошким изразом *à cause de*, односно предлогом *због* заправо представљају кондензаторе каузалне клаузе, али ниједна од њих није у потпуности еквивалентна наведеној реченици (пример 3б), с обзиром на то да не преносе у потпуности садржај исказан каузалном клаузом у оквиру зависносложене реченичне структуре. Последња реченица (пример 3г), граматички и семантички исправна, представља целовиту узрочну ситуацију. Међутим, мале су могућности да реченица оваквог садржаја буде изречена.

У теоријским разматрањима проблематике везане за семантику предлогâ постоје различити ставови, али се у начелу могу издвојити два приступа. За разлику од традиционалне граматике која је изражаваће различитих семантичких категорија (а самим тим и каузалности) приписивала предлозима, савремени лингвисти најчешће заступају становиште према коме предлози као релационе речи само доприносе чињеници да одређена синтаксичка конструкција добије неко конкретно значење. Како наводи група аутора *Grammaire méthodique du français*, „поред свог основног релационог значења, предлози имају сопствени семантички набој који се комбинује са значењем конституената

које повезују“ (Riegel et al. 2006: 371)⁴³. Сходно томе, значење конструкција уведених предлозима одређено је интеракцијом предлога са значењем допуне која му следи, као и са значењем лексема којима се исказује садржај управне предикације.

Примера ради, предлог *de*, као најфреквентнији у француском језику може да буде носилац најразличитијих значења, те се у литератури често класификује у групу десемантизованих, апстрактних, односно небојених предлога (*prépositions vides, prépositions abstraites, prépositions incolores*) (Cadiot 1997).⁴⁴ Изучавајући конструкције са каузалним значењем уведене предлогом *de*, Д. Леман (Leeman 1991: 80) указује на недостатке класичне дефиниције прилошке одредбе за узрок која је представљена као синтагма коју формирају предлог (или предлошки израз) и именица (нпр. *rougir de honte, travailler par plaisir*). Ту тврдњу ауторка поткрепљује констатацијом да се не може предвидети који предлог ће да се комбинује са којим именицама или глаголима. Наиме, било који предлог не може да се комбинује са било којом именицом (**rougir par honte / *rougir pour honte*) или са било којим глаголом (**travailler de plaisir*).

Све ово говори у прилог чињеници да каузално значење није инхерентно самом предлогу, већ да представља резултат интеракције предлога и конституената са којима предлог остварује синтаксичко-семантички однос.

У делу који следи биће речи најпре о предлозима, а затим о предлошким изразима којима се уводе конструкције са значењем узрока. Редослед према којем ћемо наводити ова језичка средства условљен је њиховим степеном заступљености у корпусу. Другим речима, ова језичка средства разврстаћемо према опадајућој фреквенцији. Сагласно свему наведеном, у наставку ћемо најпре детаљно анализирати конструкције уведене предлозима *de, par, pour, à, dans, devant, sous, sur* и *avec*, а затим синтаксичке структуре уведене предлошким изразима *à cause de, grâce à, à force de, faute de* и *du fait de*.

⁴³ « [...] en plus de leur sens fondamentalement relationnel, les prépositions ont une charge sémantique propre qui se combine avec le sémantisme des constituants qu'elles mettent en relation » (Riegel et al. 2006: 371).

⁴⁴ Кадио сублимира ставове бројних лингвиста и подсећа на поделу предлога у три групе: 1. *prépositions incolores / vides de sens / abstraites* („небојени“, десемантизовани или апстрактни предлози) – могу се користити у најразличитијим контекстима и практично је немогуће контролисати све њихове употребе (нпр. *de, à, en*); 2. *prépositions colorées / pleines de sens* („обојени“ или семантички „пуни“ предлози) – најчешће се користе за обележавање просторних односа, а то им је и основно значење (нпр. *contre, parmi, vers*); 3. *prépositions plus ou moins intermédiaires, mixtes* (прелазни предлози) – то су предлози који истовремено имају конкретно значење – спацијално, али могу да се користе и за изражавање апстрактнијих односа (нпр. *avec, dans, par, pour, sur, sous*) (Cadiot 1997: 36-37).

5.1.1.2. Предлог *DE*

Предлог *de*, као најфреквентнији у француском језику⁴⁵, може да буде носилац различитих значења, те се у литератури често класификује у групу десемантизованих или апстрактних предлога (Cadiot 1997). Синтаксичким конструкцијама уведеним овим предлогом могу да се искажу следећа значења: спацијално (*venir de Paris*), темпорално (*dater du XIXe siècle*), инструментално (*écrire de la main gauche*), начинско (*boire d'un seul trait*), каузално (*pleurer de joie*) итд.

У конструкцијама са значењем просторних односа, предлог *de* у начелу има аблативну функцију – обележава удаљавање од локализатора⁴⁶. Затим, овим предлогом може да се означи само динамички аспект просторних односа⁴⁷, па бисмо га, према класификацији коју даје А. Боријо (Borillo 1998) сврстали у ‘апсолутно динамичке предлоге’ (*prépositions intrinsèquement dynamiques*).

Подсетимо се сличности између категорија спацијалности и каузалности, на коју је, између осталог, указао и П. Пипер (Пипер и др. 2005: 788) који је констатовао да је узрочно-последични однос у свом првом (узрочном) делу аблативне природе, те се формализује предлозима са аблативним значењем, по аналогији са изразима којима се означава удаљавање у простору. Типичан предлог са аблативним значењем у француском језику је предлог *de*, а у српском то су најчешће предлози *од*, *из* и *с(а)*. Кроз перспективу теорије семантичких локализација утврдићемо у којој мери се у оквиру конструкција у функцији прилошке одредбе за узрок уведених предлогом *de* и њихових семантичких еквивалената у српском језику може говорити о категорији узрока као метафори простора.

⁴⁵ Група аутора *L'Élaboration du Français Fondamental (1er degré)*, на челу са Гугенемом, одредила је прецизне статистике у вези са употребом предлога у свакодневном говору. Према тим подацима, који се сматрају изузетно значајним, на првом месту по учесталости употребе налази се предлог *de* са 50,7%, други је *à* са 14,5%, затим долази *en* са 6,7%, па *dans*, *par* итд. (Gougenheim et al. 1971). Дакле, можемо запазити да се *de* користи исто толико често колико сви остали предлози заједно и, самим тим, одговарају му веома различити семантички садржаји.

⁴⁶ Изузетно су ретки примери када се предлогом *de* може обележити адлативност: нпр. уз глагол *s'approcher*.

⁴⁷ Када је реч о категорији спацијалности, постоје два семантичка критеријума: статички и динамички аспект просторног односа. Илустрације ради, навешћемо два примера са предлогом *à*, којим могу да се обележе оба ова значења:

Pierre est à la faculté. (статички аспект)

Pierre va à la faculté. (динамички аспект)

за разлику од предлога *de*:

Il est descendu du bus. (динамички аспект)

Предлог *de* може да уведе конструкције инфинитивног и номиналног типа у функцији прилошке одредбе за узрок. Када је реч о допунама номиналног типа, у грађи коју смо анализирали биле су заступљене допуне уведене одређеним детерминантима, али и оне које су уведене директно, без посредства детерминаната. Међу конституентима који управљају избором предлога, били су присутни како глаголи, тако и придеви.

Сходно свему наведеном, определили смо се да посебно анализирамо примере у којима је конституент који је синтаксички условљен избором самог предлога:

- именица без детерминанта,
- номинална синтагма уведена одређеним детерминантом и
- инфинитив.

5.1.1.2.1. Конструкција *V / Adj + DE + N*

Овде издвајамо примере у којима се помоћу предлога *de* повезују, са једне стране, именице без детерминанта којима се именује узрочна ситуација, а са друге, глаголи, односно придеви као семантичко језгро управне предикације, којима се именују радње, стања или промене стања која представљају последичну ситуацију.

Д. Леман прилично детаљно анализира конструкције типа *V de N*. Проучавајући њихова синтаксичка својства, она закључује да каузална интерпретација није инхерентна самој конструкцији *de N*: у примеру *griller d'impatience* глаголом *griller* више се истиче интензитет испољавања стања у којем се налази сâм агенс и које представља узрок него последица чију реализацију узрокује наведено стање (Leeman 1991: 80).

Леман (Leeman 1991: 81–90) групише конструкције *de N* у три категорије:

Прву категорију чине конструкције у којима предлошка синтагма *de + N* формира такву семантичку целину с глаголом да не може да се уклони из исказа, а да то нема за последицу потпуну промену значења глагола. Исто тако, не може ни да промени своју позицију у реченици – увек је постпонирана у односу на глагол. Глагол више нема своје основно значење, већ има функцију интензификатора – указује на интензитет стања у којем се налази агенс, а које је исказано именицом којом управља предлог *de*.

- (37) Le truc le plus douloureux qui m'était arrivé ces derniers temps, c'était de ne pas avoir été invité au défilé de John Galliano. Et puis, tout d'un coup, voici que je meurs *de chagrin*. (ADT: 22)

Нешто најболније што ме је задесило у последње време било је то да ме нису позвали на ревију Џона Галијана. А онда, ето ти наједном, умирем *од туге*. (ЈБТТ: 16)

Из наведеног примера издвојићемо реченицу *Je meurs de chagrin*. Уколико бисмо изоставили конструкцију *de + N*, значење глагола *mourir* би се у потпуности променило – глагол више не би имао метафоричко, него своје основно значење: **Je meurs*. Да резимирамо, у реченици *Je meurs de chagrin* глагол *mourir* представља интензификатор, односно реферише о интензитету осећања агенса:

- (37a) *Je ressens un tel chagrin que j'ai l'impression de pouvoir en mourir.*

- (38) Il crève *de trouille*. (ADT: 38)
Цркава *од нрне*. (ЈБТТ: 25)

Можемо да закључимо да у овим и сличним примерима конструкција *de + N* заправо нема право узрочно значење, те би се пре могло говорити о колокацијама типа *V + de + N*. Именица уведена предлогом *de* најчешће означава неко психолошко стање или осећај, док глагол који остварује синтаксичко-семантички однос са предлогом *de* не представља директну последицу садржаја исказаног конструкцијом *de + N*.

У **другу категорију Д**. Леман сврстава синтаксичке структуре у којима допуна *de + N* тешко мења место у реченици, али може да се уклони из исказа, а да се притом значење глагола не промени. Предлошка синтагма представља узрок радње исказане глаголом – у питању је спонтана радња, коју агенс не контролише. И овде глагол добија додатно семантичку компоненту квантификације интензитета именице којом је означен процес или стање које се појављује као узрок.

- (39) Une nouvelle mariée [...] souriait *de plaisir*. (ADS: 194)
 Једна нова млада [...] смешкала се *од задовољства*. (ЈСЉ:192)
- (39a) Une nouvelle mariée souriait.
 *De plaisir, une nouvelle mariée souriait.
 → Elle éprouvait du plaisir au point d'en sourire.
- (40) Il est là, il est revenu. Je devrais pleurer *de joie*. (TF: 150)
 А ево га, вратио се. Требало би да плачем *од радости*. (ФЗ: 93)
- (41) Elle parlait sans desserrer les dents et soupirait *d'ennui* avant même de vous avoir écouté. (TF: 16)
 Говорила је не растављајући зубе и уздисала *од досаде* и пре него што би почела да вас слуша. (ФЗ: 11)
- (42) Swann entendait le bruit des vagues qui sautaient et son cœur qui, avec la même violence, battait *d'anxiété* dans sa poitrine. (ADS: 250)
 Сван је чуо шум таласа што запљускују и како му срце, *од стрепње*, са истом жестином туче у грудима. (ЈСЉ: 245)
- (43) Le chien rampe *de frayeur* et se laisse traîner. (ETR: 46)
 Пас пузи *од страха* и пушта да га овај одвлачи за собом. (СТР: 28)
- (44) Et que vient faire ici cet esclave qui gémit *de douleur* ? (TF: 59–60)
 И шта ради овде тај роб што јечи *од бола*? (ФЗ: 38)
- (45) Il crache *de dépit*. (TF: 267)
 Пљује *од беса*. (ФЗ: 164)
- (46) Mme Verdurin, juchée sur son perchoir, pareille à un oiseau dont on eût trempé le colifichet dans du vin chaud, sanglotait *d'amabilité*. (ADS: 29)

Чечећи на својој високој столици као птица којој су дали колачић замочен у вруће вино, гђа Вердирен је ридала *од љубазности*. (ЈСЉ: 30)

Трећу категорију чине конструкције у којима сегмент *de* + N може да се уклони из исказа, као и да промени позицију – да стоји на почетку реченице, што представља најбоље решење). Ова допуна се и даље интерпретира као каузална, а глагол је аутономан – означава конкретну радњу, усмерену према предмету изван субјекта:

(47) * *Max est parti de peur*.⁴⁸
Макс је отишао из страха.

(47a) *De peur, Max est parti*.

У овом случају предлог може да комутира нпр. са предлошким изразом *sous l'effet de* (Leeman 1991: 91):

(47b) *Marc est parti sous l'effet de la peur*.

5.1.1.2.1.1. Формална и семантичка својства конституената са којима предлог *de* остварује синтаксичко-семантички однос

Да бисмо имали јасан увид у специфичности изражавања каузалних односа конструкцијама са предлогом *de* које садрже именицу без детерминанта, неопходно је сагледати синтаксичко-семантичка својства елемената који окружују овај предлог.

Анализа нашег корпуса је показала да именице које уводи предлог *de* припадају различитим семантичким категоријама, при чему најчешће означавају: осећања и осећаје (*anxiété* / *стрепња*, *chagrin* / *туга*, *жалост*, *colère* / *бес*, *dépit* / *бес*, *frayeur* / *страх*, *honte* / *срамота*, *joie* / *радост*, *peur* / *страх*, *trouille* / *страх*, *прпа*; *chaleur* / *врућина*, *douleur* / *бол*, *faim* / *глад*, *plaisir* / *задовољство*, *soif* / *жеђ* итд.), стања (*fatigue* / *умор*, *ennui* / *досада* итд.)

⁴⁸ Будући да конструкције овог типа нисмо забележили у нашем корпусу, наведени пример смо преузели од Д. Леман (Leeman 1991: 80).

или пак карактерне особине (*amabilité / љубазност, bonté / доброта, orgueil / понос, timidité / стид* итд.).

У свим примерима у нашем корпусу глаголи којима се изражава последична ситуација су интранзитивни (*battre / тући, crever / цркавати, gémir / јечати, mourir / умирати, умрети, pleurer / плакати, ramper / пузити, rire / смејати се, sangloter / ридати, sauter / поскакивати, se serrer / стезати се, sourire / смешкати се, soupirer / уздисати, trembler / дрхтати* итд.). Именски израз у функцији агенса најчешће има обележје живо (+), али није ограничен само на особе, већ може да означава и животиње или називе делова тела.

Тако се у следећим примерима, забележеном у делу корпуса који се односи на српски језик, појављују именице *срце* и *ноздрве* у функцији агенса.

(48) Осети како му се стеже срце од жалости. (PJ: 35)

Il sentit sa gorge se serrer de tristesse. (CP: 56)⁴⁹

(49) Ноздрве му се слепљују од прашине. (PJ: 47)

Ses narines se collent de poussière. (CP: 64)⁵⁰

Примери у којима агенс нема обележје живо (+) су изузетно ретки, нпр:

(50) Земља уоколо замирала је од врућине. (ЗЦД: 84)

Autour, la terre languissait de chaleur. (JFB: 67)

Неки од придева који се јављају као делови предиката управног глагола којим се означава последична ситуација, а које смо забележили у нашем корпусу су следећи: *fou /*

⁴⁹ Напоменимо да се у преводу на француски језик уместо именице *срце* појављује именица *gorge/грло*, за коју се преводилац определио како би што адекватније пренео значење овог израза, узимајући у обзир разлике између двају посматраних језика.

⁵⁰ Упоредимо наведени пример са следећим:

Био је сав бео од *друмске прашине*. (NDĆ: 387)

Il était tout blanc de *la poussière du chemin*. (PSD: 109)

С обзиром на то да се именица *прашина* не употребљава самостално, већ је ближе одређена придевом *друмска*, односно, у француском језику, предлошком синтагмом *du chemin*, логично се намеће употреба одређеног члана у преводу на француски језик.

избезумљен, *lourd* / тежак, *noir* / црн, *pâle* / блед, *rond* / широм отворен [очи], *vibrant* / треперав итд.).

(51) Je regardai donc cette apparition avec des yeux tout ronds d'étonnement. (PP: 16)

Гледао сам, дакле, то привиђење очима широм отвореним *од изненађења*.

(МП: 10)

(52) – Mais où volent-ils tous comme ça? soupira la fille en écarquillant ses yeux lourds de sommeil. (TF: 135)

– Али куда лете толики авиони? – уздахнула је кћи, раширивши очи тешке од сна. (ФЗ: 84)

Желели бисмо да напоменемо да у конструкцијама V / Adj + *de* + N било која именица не може да остварује синтаксичко-семантички однос са било којим глаголом, односно придевом као делом предиката управног глагола. Ово ограничење се везује првенствено за конструкције V + *de* + N где се често сваком глаголу може придружити само једна именица, најчешће са значењем психолошких стања и осећаја, те се овде, у извесном смислу, може говорити о колокабилности.

5.1.1.2.1.2. Семантички еквиваленти у српском језику

- ОД + N_{Gen}

Најзаступљенији семантички еквивалент примера који чине наш корпус јесте генитив са предлогом *od*.

(53) Marie sautait *de joie* et n'arrêtait pas de dire qu'il faisait beau. (ETR: 78)

Марија је поскакивала *од радости* и стално је говорила како је дивно време.

(СТР: 48)

- (54) Le petit prince était maintenant tout pâle *de colère*. (PP: 33)
Мали принц је сад био сав блед *од беса*. (МП: 25)
- (55) Elle était toute visqueuse *d'eau salée*. (ETR: 83)
Била је сва лепљива *од слане воде*. (СТР: 52)
- (56) C'est derrière les fourrés de la Stalinka que passait ce chemin de fer à voie étroite; on eût dit une voie ferrée miniature, avec une petite locomotive toute noire *de suie*. (TF: 172)
А иза шикаре Стаљинке пролазила је железничка пруга уског колосека; као некаква минијатурна пруга, са малом локомотивом сасвим поцрнелом *од чађи*. (ФЗ: 106)

Овом конструкцијом најчешће се означава узрок типа унутрашњи ефектор (примери 37 – 46, 48 и 51 – 54). Именицом у генитиву означавају се психичка или физиолошка стања која представљају спонтане изазиваче последице (нпр. *туга, страх, задовољство, радост, бол* итд.). Последична ситуација се манифестује као ново стање или несвесна, аутоматска, реакцијска акција агенса (*смешкати се, плакати, поскакивати* итд.). На тај начин су и узрок и последица везани за сферу агенса (Ковачевић 1988а: 100–101).⁵¹

У појединим примерима (49, 55 и 56) бележимо сличан тип узрока, који је познат као ефектор физиолошког стања или својства (Ковачевић 1988а: 94). И овде је реч о последичној ситуацији до које долази спонтано и која је увек неко физиолошко стање бића

⁵¹ У извесним примерима превођења ових конструкција на српски језик нисмо забележили предлошко-падежне конструкције, већ придев у комбинацији са одређеним интензификатором:

Il est descendu vers la Volga, il mourait *de soif*. (TF: 276)

Сишао је до Волге страховито *жедан*. (ФЗ: 169)

односно прилогом:

Je lui ai dit qu'elle était belle, elle a ri *de plaisir*. (ETR : 77)

Казао сам јој да је лепа, а она се *задовољно* насмејала. (СТР: 48)

Решење за које се определио преводилац у првом примеру само потврђује да овде није реч о конструкцијама са чисто узрочним значењем. Глагол *mourir* у реченици на француском језику нема своје основно значење, већ само упућује на интензитет манифестације радње. Приликом превођења на српски језик јавља се интензификатор прилошког типа (*страховито*).

или неко својство предмета. Овакав узрочно-последични однос је перцептиван – може се спознати визуелно.

Коначно, тип узрока који је најмање заступљен у нашем корпусу у односу на претходна два јесте спољашњи ефектор (пример 50). Овим типом узрока означава се нека непожељна околност или ситуација, тј. неки спољашњи фактор, односно процес изван човека који доводе до промене стања лица или предмета (Kovačević 1988a: 97).

Да резимирамо: генитивом са предлогом *od* који се јавља као семантички еквивалент француске конструкције *de + N* увек се означава узрок типа ефектор. Било да је реч о спољашњем или унутрашњем ефектору, уочили смо да се у овом типу генитивских конструкција посебан акценат ставља на квантификацију интензитета или квалификацију начина испољавања процеса или стања које представља узрок (спољашњи или унутрашњи), нпр:

(49a) Ноздрве му се слепљују *od прашине*.

→ Има *толико* прашине да му се ноздрве слепљују.

(54a) Мали принц је сад био сав блед *od беса*.

→ Мали принц је био *толико* бесан да је пребледео.

- ЗА + N_{Acc}

Акузатив уведен предлогом *za* појављује се једино као семантички еквивалент у примерима у којима се последична ситуација формализује помоћу придева *accusé / оптужен* или глагола *accuser / оптужити*:

(57) Qu'importait si, *accusé de meurtre*, il était exécuté pour n'avoir pas pleuré à l'enterrement de sa mère ? (ETR: 184)

Шта мари, ако га, оптуженог *за убиство*, погубе зато што није плакао на погребу своје мајке? (СТР: 118)

Овом конструкцијом се означава узрок типа мотив, тачније „мотив замерања“ (Kovačević 1988a: 120).

5.1.1.2.2. Конструкција V / Adj + DE + SN

За други тип конструкција са каузалним значењем уведених предлогом *de* којим ћемо се позабавити у делу који следи карактеристично је да се предлогом *de* успоставља синтаксичко-семантички однос између номиналне синтагме са детерминантом, којом се именује узрочна ситуација, и глагола, односно придева као семантичког језгра управне предикације, којима се формализује последична ситуација.

У циљу утврђивања специфичности изражавања каузалних односа, сматрамо да је и овде неопходно да сагледамо семантичка својства елемената које повезује предлог *de*. Пре свега, фокусираћемо се на елементе предиката управног глагола, будући да именице које следе предлогу *de* припадају различитим семантичким категоријама, те их је практично немогуће систематизовати.

У позицији управне предикације могу да се нађу различити глаголски изрази, као и глаголи (најчешће индиректно транзитивни или интранзитивни), који углавном упућују на неко човеково унутрашње психолошко стање / расположење или на промену стања: *avoir des remords / oseћати грижу савести, éprouver le malaise / oseћати бол, éprouver le regret / oseћати жаљење, mourir / умрети, rougir / (по)црвенети, s'effrayer / уплашити се, (s')en vouloir / пребацити (себи), se réjouir / радовати се, souffrir / патити*, и глаголи *s'excuser / извинити се, se venger / осветити се*. Придеви који контролишу употребу предлога, такође, најчешће означавају емоције (*éti / узбуђен, étonné / изненађен, fier / поносан, gêné / збуњен, heureux / срећан, honteux / постиђен, jaloux / љубоморан, ravi / очаран, surpris / изненађен*), али се у тој позицији могу наћи и придеви којима се означава одређено стање или својство агенса (*noir / црн, поцрнео* и сл.).

Именски израз у функцији агенса увек има обележје живо (+) и у нашем корпусу ограничен је само на особе.

5.1.1.2.2.1. Семантички еквиваленти у српском језику

- Ø N_{Instr}

(58) Oui, chez M. Grévy, répondit Swann, un peu gêné *de l'effet* que sa phrase avait produit. (ADS: 42)

Да, код господина Гревија – одговори Сван, помало збуњен *утиском* који је произвело то што је рекао. (ЈСЈ: 42)

(59) Il paraissait d'ailleurs lui-même étonné *de sa propre décision*. (TF: 88)

Чинило се, уосталом, да је и сам изненађен *својом одлуком*. (ФЗ: 54)

(60) À une autre question, il a répondu qu'il avait été surpris *de mon calme* le jour de l'enterrement. (ETR: 137)

На једно друго питање одговорио је да је био изненађен *мојом смирености* на дан сахране. (СТР: 87)

(61) Ravi *de ce changement*, je ne voulais surtout pas compromettre un tel privilège. (TF: 128)

Очаран *том променом* нисам нипошто хтео да проиграм такву повластицу. (ФЗ: 80)

(62) Vous êtes fier *de la complicité* qui s'est établie dans votre couple. (ADT: 15)

Поносите се *саучесништвом* које се укоренило у свакодневицу вашег пара. (ЈБТТ: 11)

Ови и слични примери припадају категорији узрока разлога психолошких стања и расположења човека (Ковачевић 1988а: 164–165). У позицији надређеног члана синтагме налазе се различите придевске лексеме које означавају психолошка стања и расположења. М. Ковачевић наглашава да се код овог типа узрока одређено стање тј. последица јавља

спонтано, али да никада не представља непосредан ефекат деловања узрока. Из наведеног разлога овде се може говорити о узроку индиректног типа (Kovačević 1988a: 164).

Инструментал са узрочним значењем у савременом српском језику представља непродуктиван синтаксички модел (Radovanović 1977: 140–141, Ивић 1954a: 78). Према М. Радовановићу, у примерима овог типа, поред значења узрока, присутно је и значење инструмента, средства. Такође, интересантно је да се овај тип инструментала може заменити номинативом, будући да припада категорији „инструментал субјекта пасивних конструкција“ (Radovanović 1977: 141):

- (60a) Био је изненађен *мојом смиреношћу* на дан сахране.
→ *Моја смиреност* на дан сахране га је изненадила.

- ОД + N_{Gen}

- (63) Alors, encore tout ému *de son rêve*, il bénit les circonstances particulières qui le rendaient indépendant. (ADS: 217)

И тада, још сав узбуђен *од тога сна*, благосиљао је оне нарочите околности које су га чиниле независним. (ЈСЉ: 214)

- (64) Un soldat montait le perron de l'isba, son regard se noyait dans celui de sa femme, et il avait juste le temps de dire: « Je suis revenu, tu vois... », avant de tomber et de mourir *de ses blessures*. (TF: 152)

Један војник ступа на трем избе, поглед му се стапа са погледом његове жене и има само толико времена да изговори : „Видиш, вратио сам се...“ пре него што се сруши и умре *од задобијених рана*. (ФЗ: 94)

- (65) Et quand elle avait à faire un mensonge insignifiant et mondain, par association de sensations et de souvenirs, elle éprouvait le malaise *d'un surmenage*. (ADS: 125)

Па и кад би имала да слаже нешто безначајно, у друштву, по асоцијацији осећаја и сећања, осетила би бол као *од премора*. (ЈСЉ: 123)

- (66) De l'autre côté de la cour recouverte du feuillage des tilleuls et des peupliers se dressait une grande maison en bois de deux étages, toute noire *du temps*. (TF: 39)
На другом крају дворишта прекривеног лишћем липа и топола налазила се велика дрвена двоспратница, сва поцрнела *од времена*. (ФЗ: 25)

Узрочним јединицама у овим примерима обележава се узрок типа унутрашњи ефектор (примери 63, 64 и 65) – и узрок и последица припадају сфери агенса, односно ефектор физиолошког стања или својства – пример 66, у којем се последична ситуација огледа у спољашњем стању предмета (*дрвена двоспратница је поцрнела*) које је настало спонтаним деловањем узрока (*време*).

- ЗБОГ + N_{Gen}

- (67) Pas une seule fois au cours de l'instruction cet homme n'a paru ému *de son abominable forfait*. (ETR: 154)
Ни један једини пут у току истраге тај човек се није показао потресен *због свог гнусног недела*. (СТР: 97)
- (68) J'étais heureux aussi *de cette couleur de miel*. (PP: 85)
Био сам сретан и *због те боје меда*. (МП: 69)
- (69) [...] le livre de ceux qui ne devraient pas souffrir *d'une séparation* qu'ils ont eux-mêmes provoquée. (ADT: 110)
[...] књига посвећена онима који не би требало да пате *због развода* за који су сами криви. (ЈТТ: 77)
- (70) À l'automne, quelques jours à peine séparèrent le temps où, honteux de l'avouer à moi-même, je me réjouissais *de l'absence* de ma mère. (TF: 197)
Те јесени је прошло само неколико дана од времена кад сам се, стидећи се да то признам себи, радовао *због одсуства* моје мајке. (ФЗ: 123)

- (71) Elle éprouvait [...] le regret *d'une méchanceté*. (ADS: 125)
Осетила би [...] жаљење као *због каквог онаког поступка*. (ЈСЈ: 123)
- (72) En l'embrassant, je me sentis honteux *de cette pensée* qui m'avait pris au dépourvu moi-même. (TF: 167)
Грлећи је осетио сам се постиђен *због те помисли* која је и мене самог изненадила. (ФЗ: 103)
- (73) Il sourit et bredouilla quelques remarques sur le temps comme pour s'excuser *de l'accueil qu'il venait de nous faire*. (TF : 290)
Осмехнуо се и промрмљао неколико опаски о времену, као да се извињава *због начина на који нас је дочекао*. (ФЗ: 177)
- (74) J'étais déçu, je m'en voulais à moi-même *de cette indifférence obtuse*. (TF: 215)
Био сам разочаран и пребацивао сам себи *због те тупе равнодушности*. (ФЗ: 134)

Генитивом са предлогом *због* најчешће се обележава узрок разлог психолошких стања и расположења човека (Kovačević 1988a: 164).⁵² У позицији надређеног члана јављају се придевске или глаголске лексеме са значењем психолошког стања и расположења које настаје спонтаним деловањем узрока (примери 67, 68, 69 и 70). Неке од ових лексема забележених у нашем корпусу су следеће: *потресен, сретан, патити, радовати се, преплашен* итд. Овај тип узрока разлога исказан је и у примеру 71, с тим се овде као део предиката управног глагола јавља именска лексема са значењем жалости (*жаљење*). Исти тип узрока бележимо и у примеру 72, где је последична ситуација исказана лексемом са значењем стида (*постиђен*). У овом и сличним примерима, стид представља последицу „конфликта“ између стварности и жеља агенса.

⁵² Овај подтип узрока разлога може бити изражен и сложеном реченицом са допунском клаузом уведеном везником *што*:

Neureux *de ma solitude*, je mis mon plan à exécution. (TF: 58)

Срећан *што сам сам*, кренуо сам да извршавам свој план. (ФЗ: 37)

Без обзира на то да ли је синтаксичка структура *de + N* преведена предлошко-падежном конструкцијом или допунском клаузом, сигурно је да разлике у значењу нема. Разлика је приметна једино на стилском нивоу.

Конструкцијом ЗБОГ + N_{Gen} може се обележити и узрок мотив. Забележили смо два подтипа овог узрока. Мотив „кајања“, који се везује за лексеме са значењем извињења, кајања и опраштања (Ковачевић 1988а: 119), исказан је у примеру 73. Други подтип узрока мотива, тзв. мотив „компромитације“ (Ковачевић 1988а: 120) заступљен је у примеру 74. Овај подтип узрока мотива типичан је за реченичне структуре у којима се у позицији управног глагола јавља нека од лексема са значењем замерања (нпр. *замерати*, *пребацити*, *оптужити* и сл.).

- **ЗА** + **N_{Acc}**

(75) L’homme qui est assis sur ce banc est coupable aussi *du meurtre* que cette cour devra juger demain. (ETR: 157)

Човек који седи на овој клупи крив [је] и *за убиство* које овај суд треба да суди сутра. (СТР: 99)

(76) Ils se battaient [...] pour se venger *de la vie. De sa cruauté, de sa bêtise. Et de ce ciel de mai* au-dessus de leur tête... (TF: 260)

Тукли су се [...] да се освете *за свој живот. За његову суровост, његову глупост. И за оно мајско небо* изнад њихових глава. (ФЗ: 160)

Овом предлошко-падежном конструкцијом „се увек упућује на индиректни узрок типа разлог, подстицај или основ“ (Антонић у Пипер 2005: 231). Према Ковачевићу, узрочна јединица из првог примера могла би да се сврста у узрок критериј, тачније критериј „кривице“ (Ковачевић 1988а: 135), док је у другом примеру реч о узроку мотиву, тзв. мотиву „освете“ (Ковачевић 1988а: 117).

- **НА** + **N_{Loc}**

(77) Je te remercie de tout mon cœur *de tout le bien* que tu m’as fait. (ADS: 231)

Захваљујем ти од свег срца *на добру* које си ми причинила. (ЈСЈ: 227)

Свега један пример у нашем корпусу преведен је каузалним локативом, уз глаголску лексему *захвалити* у позицији управног глагола. Локативом с предлогом *на* упућује се на узрок мотив (Ковачевић 1988а: 116), односно на индиректни узрок типа повод (Антонић у Пипер и др. 2005: 294).

5.1.1.2.3. Конструкција V / Adj + DE + V_{Inf}

Предмет анализе овог дела нашег рада јесте трећи и последњи тип конструкција са каузалним значењем уведених предлогом *de*. У питању су синтаксичке структуре у којима се предлогом *de* успоставља синтаксичко-семантички однос између глагола, односно придева као семантичког језгра управне предикације, којима се формализује последична ситуација, и глагола у инфинитиву, којим се именује узрочна ситуација.

Глаголи и глаголски изрази који су синтаксички надређени предлогу *de* и овде се најчешће односе на различита психолошка стања и расположења (*avoir des remords* / осећати грижу савести, *avoir honte* / бити (некога) стид, *avoir peur* / плашити се, *ennuyer* / бити досадно, *s'en vouloir* / љутити се, *faire plaisir* / бити драго, *fatiguer* / умарати, *regretter* / бити жао, *s'enorgueillir* / бити поносан, *s'étonner* – (за)чудити се, *s'indigner* / огорчити се, *se réjouir* / радовати се, *souffrir* / патити), на ставове (*demander pardon* / молити (некога) да опрости, *plaindre* / сажалевати, *reprocher* / пребацити, замерати, *remercier* / захваљивати, *s'excuser* / извинити се, *se repentir* / кајати се) или на понашање агенса (*pleurer* / плакати, *trembler* / дрхтати). Слично глаголима, придеви који контролишу употребу предлога углавном означавају осећања и расположења, односно став агенса (*content* / задовољан, *fâché* / љут, [бити] криво, *fier* / поносан, *heureux* / срећан, *inquiet* / забринут, *malheureux* / несрећан, *ravi* / очаран, одушевљен, *stupéfait* / запрепашћен, *surpris* / изненађен, *triste* / тужан итд.).

Именски израз у функцији агенса увек има обележје живо (+) и у нашем корпусу ограничен је само на особе.

На крају, истакнимо још једну специфичност ових конструкција: узрок и последица увек припадају сфери агенса.

5.1.1.2.3.1. Семантички еквиваленти у српском језику

- Каузална клауза уведена везником ШТО⁵³

- (78) Les camarades qui m'ont revu ont été bien contents *de me revoir vivant*. (PP: 95)
Другови који су ме поново видели били су врло задовољни *што ме виде живог*. (МП: 77)
- (79) J'étais heureux *de pouvoir confier* à ceux qui m'avaient accepté parmi eux tout ce stock d'anecdotes accumulées depuis des années. (TF: 224)
Био сам срећан *што могу да понудим* онима који су ме примили у своје редове читаву гомилу анегдота прикупљаних годинама. (ФЗ: 139)
- (80) Dès lors, il ne s'étonna plus que Swann, aussi bien qu'un autre, fréquentât l'Élysée, et même il le plaignait un peu *d'aller* à des déjeuners que l'invité avouait lui-même être ennuyeux. (ADS: 43)
И тако се није више чудило што Сван иде у Јелисејску палату као што би и било ко могао, него га је чак помало и сажалевао *што иде* на ручкове за које и сама званица признаје да су тако досадни. (ЈСЉ: 43)
- (81) Comme je regrette aujourd'hui *de ne pas l'avoir serrée dans mes bras* ! (ADT: 40)
Како ми је данас жао *што је тада нисам загрлио!* (ЈБТТ: 27)
- (82) Il avait des remords *d'avoir été dur pour elle*. (ADS: 155)
Осећао је грижу савести *што је био суров према њој*. (ЈСЉ: 152)

Будући да је везник *што* семантички поливалентан (њиме могу да се уведу и друге зависне реченице), никако се не може сматрати изворно узрочним везником. Овај везник је контекстуално условљен: клаузе уведене везником *што* стичу статус узрочних у

⁵³ У овом поглављу нећемо посебно разматрати каузалне клаузе које се јављају као еквиваленти синтаксичких конструкција уведених предлозима које имају каузално значење, будући да ћемо се овом проблематиком подробније бавити у другом делу рада посвећеном узрочним клаузама.

случајевима када се управном предикацијом означава последица која представља неко стање или расположење агенса. У Речнику српскога језика, као синоними наведеног везничког средства у овом контексту наводе се везници *јер* и *зато што* (РМС: 1555).

Узрочном клаузом уведеном везником *што* у наведеним и сличним примерима означава се узрок типа разлог (Ковачевић 1988а: 182).

- Клауза уведена везником КАД

- (83) Elle se souvint qu'enfant elle était si heureuse *de retrouver cette neige* en sortant dans la rue, après sa leçon avec la fille du gouverneur. (TF: 94)

Сетила се како је као дете била срећна *кад би* изишавши на улицу после часа код губернаторове кћери *затекла такав снег*. (ФЗ: 58)

- (84) Et je fus stupéfait *d'entendre* le petit bonhomme me répondre : « Non ! Non ! Je ne veux pas d'un éléphant dans un boa. » (PP: 18)

И био сам запрепашћен *кад сам чуо* како ми малишан одговара:
– Не! Не! Нећу ја слона у змијском цару. (МП: 11)

- (85) Cela le fatigue *d'avoir à prouver* qu'il est gentil et profond, alors il joue les méchants superficiels, en adoptant ce comportement désordonné, voire affligeant. (ADT: 19)

Умара га *кад мора другима да доказује* да је фин, да је продуховљен, а да притом све време изиграва површног пакосника, држећи се, оно као, разуздано, што ће рећи – туга да те ухвати кад га видиш. (ЈБТТ: 14)

- (86) Charlotte ne s'étonnait plus *de voir sa mère* presque toujours prostrée sur un haut lit paysan, derrière un rideau. (TF: 72)

Шарлоту није више чудило *кад би видела мајку* како готово непрекидно лежи немоћна на сељачком кревету иза завесе. (ФЗ: 45)

На формалном плану, у примерима 83 и 84 реч је о временским клаузама. Насупрот томе, из перспективе семантике, евидентно је да се овим клаузама заправо истовремено изражава и узрок ситуације исказане у суперординираној реченици. Дакле, у наведеним примерима присутна је интерференција временског и узрочног значења.

У примерима 85 и 86 јављају се допунске субјекатске клаузе уведене везником *кад*. Овим клаузама означава се временски оквир у којем се одвија радња управне предикације.

- Глаголски прилог прошли

- (87) Et quand, par bonheur, elle trouvait une place dans un couloir bondé, il ne fallait pas s'étonner *de voir* un enfant apeuré que les gens tassés sur le sol se transmettaient les uns aux autres en direction de la sortie. (TF: 85)

А када би којом срећом нашла место у претрпаном ходнику, не би се зачудила *видевши* престрављено дете које људи, стиснути на поду, предају једно другом преносећи га према вратима. (ФЗ: 52)

Попут примера са зависном реченицом уведеном везником *кад*, и овде долази до преплитања временског и узрочног значења, при чему глаголски прилог прошли јасно означава антериорност узрока у односу на последицу.

- Допунска клауза уведена везником ДА

- (88) J'eus peur *de ne plus pouvoir revenir à moi, de rester dans ce soir parisien*. (TF: 58)

Уплашио сам се *да више нећу моћи да се вратим себи, да ћу остати у тој париској вечери*. (ФЗ: 37)

- (89) Cela lui ferait grand plaisir *de te voir*. (ADS: 191)

Било би му веома драго *да те види*. (ЈСЉ: 189)

- (90) Le truc le plus douloureux qui m'était arrivé ces derniers temps, c'était *de ne pas avoir été invité* au défilé de John Galliano. (ADT: 22)
Нешто најболније што ме је задесило у последње време било је *то да ме нису позвали на ревију Дона Галијана*. (ЈБТТ: 16)
- (91) Et au bout des onze mois qu'a duré cette instruction, je peux dire que je m'étonnais presque *de m'être jamais réjoui* d'autre chose que de ces rares instants où le juge me reconduisait à la porte de son cabinet en me frappant sur l'épaule. (ETR: 110–111)
И после једанаест месеци, колико је трајала истрага, могу рећи да ме је готово чудило *то да сам се уопште могао радовати* и нечем другом сем оним ретким тренуцима кад ме је судија отпраћао до врата канцеларије тапшући ме по рамену. (СТР: 69)

Гледано са аспекта форме, ове клаузе се могу тумачити као допунске, односно изричне. Тако у примеру 88 бележимо допунску објекатску клаузу, у примеру 89 допунску субјекатску клаузу, а у примерима 90 и 91 допунску клаузу уз корелатив *то*. Међутим, на плану семантике, захваљујући значењу садржаја управне и зависне реченице лако се уочава узрочно-последични однос. Наиме, садржај субординиране реченице се интерпретира као узрочна ситуација, док садржај суперординиране реченице представља заправо последичну ситуацију. На основу анализе језичког материјала који чини наш корпус можемо закључити да се овај тип допунских клауза комбинује са управном предикацијом која садржи лексеме са значењем човековог стања или расположења.

- Каузална клауза уведена везником ЈЕР

- (92) J'avais un peu mal au cou *d'être resté longtemps appuyé sur le dos de ma chaise*. (ETR: 41)
Помало ме је болео врат, *јер сам дуго остао наслоњен на столицу*. (СТР: 25)

У свега неколико примера као семантички еквивалент конструкције *de* + V_{Inf} јавља се каузална клауза уведена општеузрочним везником *јер*.

5.1.1.3. Предлог *PAR*

Конструкцијама са предлогом *par* може да се искаже широк спектар значења. Нека од њих су следећа: спацијално (*sortir par la fenêtre*), темпорално (*partir par une belle matinée de printemps*), инструментално (*apprendre la nouvelle par la radio*), али у одређеним условима и каузално значење (*travailler par plaisir*).

5.1.1.3.1. Формална и семантичка својства конституената са којима предлог *par* остварује синтаксичко-семантички однос

Приликом анализе грађе коју су чинили примери конструкција са каузалним значењем чији је конститутивни елемент предлог *par*, приметили смо да овај предлог, попут предлога *de*, може да уведе именице без детерминанта, али и, ређе, именице које се комбинују са, одређеним и неодређеним чланом и/или појединим придевима. Конституенти који управљају избором предлога углавном су глаголи, али се, изузетно ретко, срећу и придеви као делови предиката управног глагола.

Анализа нашег корпуса је показала да се глаголима који су синтаксички надређени конструкцијом уведенном предлогом *par* означава вољна радња, која се увек изводи свесно и промишљено. Исто тако, глаголи који се комбинују са овим предлогом упућују скоро увек на динамички процес:

- (93) Pour montrer qu'elle ne cherchait pas à faire sentir dans un salon, où elle ne venait que *par condescendance*, la supériorité de son rang, elle était entrée en effaçant les épaules là même où il n'y avait aucune foule à fendre. (ADS: 187)

Да би показала како не жели да истиче свој надмоћни ранг у једном салону који је дошла само *из снисходљивости*, ушла је увлачећи рамена иако није било никакве гужве кроз коју би се ваљало провући. (ЈСЈ: 185)

- (94) Il a détourné les yeux et, toujours sans changer de position, m'a demandé si je ne parlais pas ainsi *par excès de désespoir*. (ETR: 177)
Окренуо је очи у страну и не мењајући положај упитао ме је да ли не говорим тако *из превеликог очајања*. (СТР: 113)

или на неко резултативно стање:

- (95) Elle éclata de nouveau d'un rire qui scandalisa les personnes qui écoutaient la musique, mais attira l'attention de Mme de Saint-Euverte, *restée par politesse* près du piano et qui aperçut seulement alors la princesse. (ADS: 193–194)
Она поново прсну у смех, који је саблазнио све оне што су слушали музику, али је привукао пажњу гђе Де Сент-Еверт, која је *из учтивости* стајала крај клавира и тек тада приметила принцезу. (ЈСЈ: 191)

У примерима у којима се у позицији елемента синтаксички надређеног предлогу јавља придев као део предиката управног глагола, њиме се упућује на неко човеково расположење или стање.

Именски израз који има функцију агенса увек има обележје живо (+) и означава неку особу. Другим речима, каузални односи исказани предлогом *par* односе се искључиво на бића која имају способност расуђивања и анализе, за разлику, рецимо, од животиња, које следе своје инстинкте и не размишљају (Натта 2006: 77).

- (96) ? Le chat mange la souris *par mépris*. / ? Мачка једе миша *из презира*.

Предлошком конструкцијом *par* + N/SN означава се појам који подстиче на само вршење радње. То су, најчешће, различите унутрашње побуде и психолошки моменти. Међу именицама које уводи предлог *par* разликујемо: именице које означавају осећања (*amitié* / пријатељство, *amour* / љубав, *amour-propre* / самољубље, *colère* / гнев, *crainte* / бојазан, *dépit* / инат, *désespoir* / очајање, *jalousie* / љубомора, *peur* / страх, бојазан, *tristesse* / туга, *vanité* / сујета итд.), именице које упућују на карактер, особине личности (*amabilité* / љубазност, *caprice* / ђуд, *curiosité* / радозналост, *coquetterie* / кокетерија, *indécision* /

неодлучност, *méchanceté* / злоба, *modestie* / скромност, *paresse* / лењост, *politesse* / учтивост итд.), на неко стање или став (*embarras* / несналажење, *inadvertance* / непажња, *inexpérience* / неискуство, *méfiance* / подозрење, *plaisanterie* / шала, *prudence* / опрез, *superstition* / сујеверје итд.), или, изузетно ретко, на одређене појаве (*miracle* / чудо). Ове именице никада не стоје у множини: **par amours*, **par amitiés*, **par de pures curiosités*, **par des caprices inconscients* итд.

5.1.1.3.2. Семантички еквиваленти у српском језику

- ИЗ + N_{Gen}

Највећи део анализираних примера конструкција са каузалним значењем уведених предлогом *par* преведен је генитивом са предлогом *из*.

У примерима који следе именица која је уведена предлогом *par* употребљена је самостално, без специфичног детерминанта:

- (97) Entre M. de Charlus et elle, Swann savait qu'il ne pouvait rien se passer, que quand M. de Charlus sortait avec elle, c'était *par amitié* pour lui. (ADS: 168)
Сван је знао да се између г. Де Шарлиса и Одете не може ништа догодити, да г. Де Шарлис, кад изиђе с Одетом, чини то *из пријатељства* према њему. (ЈСЉ: 166)
- (98) Mais la princesse voyant que M. de Froberville continuait à regarder Mme de Cambremer, ajouta moitié *par méchanceté* pour celle-ci, moitié *par amabilité* pour le général : « Pas agréable... pour son mari ! » (ADS: 196)
Али видећи да г. Де Фробервил и даље гледа гђу Де Камбремер, принцеза дода, упола *из злобе* према њој, а упола *из љубазности* према генералу:
– Није пријатно... за њеног мужа! (ЈСЉ: 194)
- (99) Tu sais, [...] je crois que nous faisons fausse route quand *par modestie* nous déprécions ce que nous offrons au docteur. (ADS: 24)

Знаш, [...] чини ми се да смо на погрешном путу кад *из скромности* омаловажавамо оно што пружамо доктору. (ЈСЉ: 24)

- (100) Les jours qui suivirent, Charlotte essaya de savoir comment elles pourraient quitter la Sibérie (*par superstition*, elle n'osait pas dire : repartir pour la France). (TF: 92)

Шарлота је следећих дана покушавала да сазна како би њих две могле да оду из Сибира (*из сујеверја* није смела да каже: да се врате у Француску). (ФЗ: 57)

- (101) « Mais pourquoi ne me laissez-vous pas venir plus souvent ? » [...] « *Par peur* de souffrir. » (ADS: 207)

„Али зашто ме не пуштате да чешће дођем?“ [...] „*Из страха* да не патим.“ (ЈСЉ: 204)

У свим наведеним примерима конструкцијом *par* + N у француском, односно ИЗ + N_{Gen} у српском језику, исказан је узрок мотив, тачније директни узрок типа стимулатор. Овај узрок је најчешће унутрашња побуда која доводи до реализације свесне, вољне акције агенса, која представља последичну ситуацију. Очигледно је, дакле, да су узрок и последица у сфери истог лица. Мада свесна, оваква акција агенса се схвата као спонтана реакција на узрочну ситуацију, тј. психолошко стање субјекта. Напоменимо да у овим и сличним конструкцијама вољни ефектор није експлицитно исказан, већ се подразумева (Ковачевић 1988а: 109).

Упоредимо претходне примере са следећим:

- (102) Aujourd'hui j'évite la place Dauphine, sauf quand je suis suffisamment cassé pour l'affronter, comme ce soir par exemple, où je suis assis sur notre banc, *par pur masochisme*. (ADT: 118)

Ових дана избегавам Трг Дофин, изузев у случајевима кад сам довољно разбијен да могу да се суочим с тим местом, као вечерас на пример, кад поново, ево, седим на нашој клупи, *из пуког мазохизма*. (ЈТТ: 82)

(103) Oui, cette minuscule Française qui fête ce jour-là ses deux ans, cette enfant qui regarde le photographe et *par un caprice inconscient* crispe ses orteils incroyablement petits et me permet ainsi de pénétrer dans cette journée, de goûter son climat, son temps, sa couleur... (TF: 25)

Да, та мајушна Францускиња која је тога дана напунила две године, дете које гледа у фотографа и из *неког несвесног ината* грчи своје невероватно малене ножне прстиће и тако ми омогућава да завирим у тај дан, да осетим његову климу, његово време, боју... (ФЗ: 17)

(104) Et soit méfiance, soit *par le sentiment inconsciemment diabolique qui nous pousse à n'offrir une chose qu'aux gens qui n'en ont pas envie*, mes grands-parents opposaient une fin de non-recevoir absolue aux prières les plus faciles à satisfaire qu'il leur adressait. (ADS: 14)

И, било из подозрења, било из *оне враголасте побуде која нас наводи да нешто пружимо само онима који за тим немају никакве жеље*, моји деда и баба би дочекали с неумољивим одбијањем и оне његове молбе којима је најлакше било удовољити. (ЈСЈ: 15)

Овакви примери су знатно мање фреквентни него претходни, где је именица употребљена самостално.

И у овим примерима исказан је исти тип узрока, као и у горенаведеним (стимулатор). Међутим, за именице којима се именује узрок везују се одређене специфичности: ове именице више нису употребљене самостално. Тако у примеру 102 бележимо употребу придева *pur / нуки* уз именицу *masochisme / мазохизам*, којим се додатно наглашава интензитет узрока (потпуни, апсолутни мазохизам). У примеру 103 именицу *caprice* ближе одређује придев *inconscient* којом се указује на то да се узрочна ситуација реализује несвесно. Употреба овог придева намеће и употребу неодређеног члана. Коначно, у примеру 104 уз именицу *sentiment* употребљен је одређени члан, будући да је ова именица ближе одређена не само придевом *diabolique*, већ и релативном клаузом, којом се дају додатне информације у вези са наведеном именицом.

Да, закључимо, у ова два типа конструкција бележимо исти тип узрочног значења, при чему између њих нема веће разлике у значењу. У конструкцијама у којима је именица уведена предлогом *par* ближе одређена, дају се додатне информације о самој природи, односно начину деловања узрока.

- ЗБОГ + N_{Gen}

Као семантички еквивалент конструкција са каузалним значењем уведеним предлогом *par* ређе се јавља генитив са предлогом *због*. Због релативно малог броја примера овог типа у француском делу корпуса, навешћемо и одговарајуће примере из српског дела корпуса, како бисмо што прецизније могли да утврдимо који типови узрока могу да се означе конструкцијом ЗБОГ + N_{Gen}.

- (105) Tu as déjà souffert *par amour* ? (ADT: 152)
Јеси ли у животу патио *због љубави*? (ЈБТТ: 108)
- (106) Une chambre qu'on peut traverser en trois pas, où les objets, *par manque de place*, s'agglutinent, empiètent les uns sur les autres, s'enchevêtrent: vieille machine à écrire, réchaud électrique, chaises, étagère, douche, table, spectres de vêtements accrochés aux murs. (TF: 325–326)
Соба која се може прећи у три корака, у којој се ствари *због тескобе* спајају, нагомилане једна преко друге, преплићу се: стара писаћа машина, електрични решо, столице, полица, туш, сто, нарогушена одела окачена о зидове. (ФЗ: 199)
- (107) То је било рањаво и болно место [...], на коме невоља постаје јавна и очита, где човек [...], постиђен *због своје немоћи*, мора да увиди и јасније сагледа и своју и туђу беду и заосталост. (НДЋ: 333)
C'était le point le plus vulnérable et le plus douloureux [...], l'endroit où le malheur devenait manifeste et évident, où l'homme [...], humilié *par son*

impuissance, ne pouvait pas ne pas voir sa misère et celle des autres, ainsi que le retard de la région. (PSD: 22)

- (108) У свакој причи срце мора да се сломи, не само *због љубави*, него због свега због чега може да се сломи. (МА: 44–45)

Dans chaque récit le cœur doit se briser, pas seulement *par amour*, mais à cause de tout ce qui peut le briser. (APP: 40)

- (109) Моја мајка би се згрозила *због таквог понашања*. (МА: 152)

Ma mère aurait été horrifiée *par un tel comportement*. (APP: 123)

У овим примерима генитивом са предлогом *због* изражава се узрок типа разлог, и то најчешће узрок разлог психолошких стања и расположења агенса (Kovačević 1988a: 164), у примерима 105, 107, 108 и 109. Стања која се спонтано јављају као последице не представљају непосредан ефекат деловања узрока. Издвојићемо пример 107, у којем се као елемент предиката управног глагола јавља лексема са значењем стида (*постуђен*), којом се истиче неадекватност узрочне ситуације у односу на жеље агенса, тј. у односу на оно што би агенс желео да буде. У примеру 109 у управној предикацији употребљена је глаголска лексема са значењем гнушања (*згрозити се*), која се везује за неко негативно својство или поступак изражен узрочном јединицом (овде: понашање).

У примеру 106 генитивом са предлогом *због* исказан је, такође, узрок разлог, али нешто другачији од претходног подтипа. Овде се узрочном генитивском конструкцијом означава недостатак места, што условљава специфичан тип реализације последичне ситуације (*ствари се спајају, гомилају, преплићу*) (Kovačević 1988a: 145).

На крају овог одељка упоредимо претходне примере са следећим:

- (110) Mais plus encore que l'insolite union entre Norbert et Albertine, c'est Charlotte, sur cette photo du début du siècle, qui éveillait ma curiosité. Surtout ses petits orteils nus. Par simple ironie du hasard ou *par quelque coquetterie involontaire*, elle les avait repliés fortement vers la plante du pied. (TF: 25)

Али још више од чудновате заједнице између Норбера и Албертине, моју радозналост је на тој фотографији са почетка века побуђивала Шарлота. Нарочито голи прстићи на њеним ногама. Простом игром случаја, или *због неке несвесне кокетерије*, била их је јако савила према табану. (ФЗ: 17)

Пре свега, уколико се у анализи ограничимо само на превод на српски језик, где се такође, јавља генитив са предлогом *због*, лако закључујемо да овде није исказан ниједан од претходно наведених типова узрока који је карактеристичан за ову конструкцију у случајевима када она представља семантички еквивалент конструкције *par + N* у француском језику. Затим, уколико овај пример упоредимо са оригиналним текстом на француском језику, додатно примећујемо да тип каузалног значења који је исказан конструкцијом *par quelque coquetterie involontaire* у француском језику није адекватно пренет у српски језик. Наиме, чини нам се да је овде, попут горенаведених конструкција ИЗ + N_{Gen}, исказан узрок мотив типа стимулатор, који се никако не везује за генитив уведен предлогом *због*. Да резимирамо: преводилац овде не нуди најбоље решење, те сматрамо да би прикладнији превод била конструкција ИЗ + N_{Gen}: „из нехотичне/несвесне жеље да буде допадљива/заводљива“, „из ненамерне жеље да се неке свиди“ и сл.

- Ø N_{Instr}

Као семантички еквивалент конструкције *par + N* са каузалном вредношћу јавља се и слободан инструментал:

- (111) Il avait voulu dire, en plaisantant, « votre héritage ». *Par erreur, par ce relâchement verbal* surtout que je constatais souvent chez les « nouveaux Russes » dont l'anglais devenait la principale langue d'usage, il parla du « testament ». (TF: 334–335)

Хтео је да шаљиво каже „ваше наследство“. *Грешком*, а посебно *неком језичком немарношћу* што сам је често запажао код тих „нових Руса“ којима је енглески постао главни језик за свакодневну употребу овај човек је говорио о „завештању“. (ФЗ: 204–205)

- (112) La vérité, c'est la photo d'une autre femme trouvée *par inadvertance* dans mon sac de voyage, à Rio de Janeiro (Brésil), la veille du Jour de l'An. (ADT: 39)
Истина – то је фотографија неке друге жене која је, *мојом непажњом*, пронађена у мојој путној торби у Рио де Жанеиру (Бразил), дан уочи Нове године. (ЈБТТ: 27)
[→ *зато што* сам ја био непажљив]

У наведеним примерима инструментална беспредлошка синтагма са лексемама *грешка*, *немарност* и *непажња* изражава случајни, нехатни узрок као разлог непожељних последица (Ковачевић 1988а: 162).

- (113) Мало-помало те жене су заостајале и, заморене *нешачењем*, [...] једна пре, друга после, напуштале безизгледан напор. (НДТ: 332)
Peu à peu, ces femmes, perdaient du terrain et, épuisées *par la marche*, [...] renonçaient tôt ou tard à ces efforts vains. (PSD: 22)

У примеру 113 беспредлошки инструментал је употребљен са значењем узрока ефектора физиолошког стања или својства (Ковачевић 1988а: 95). Последишна ситуација (*замор*) настаје спонтано, у току реализације агенсове акције (*нешачење*).

- (114) Seulement la chaleur était beaucoup plus forte et comme *par un miracle* chacun des jurés, le procureur, mon avocat et quelques journalistes étaient munis aussi d'éventails de paille. (ETR: 136–137)
Само је врућина била још много јача и, као *неким чудом*, сви поротници, тужилац, мој адвокат и неколико новинара били су опремљени сламним лепезама. (СТР: 86)

У примеру 114 није исказан узрок у правом смислу те речи. Наиме, у идиоматизованом изразу *неким чудом* приметни су трагови некадашњег каузалног инструментала. Ова тврдња се у потпуности може применити на, такође идиоматизовани, израз *грешком* из примера 111. Овим језичким средствима „се углавном упућује на читав

сплет повољних или неповољних ситуационих околности које су узроковале реализацију реченичне предикације.“ (Антонић у Пипер и др. 2005: 270)

Међу семантичким еквивалентима конструкција са каузалним значењем уведеним предлогом *par* издвојићемо још један модел у оквиру каузалног инструментала:

- (115) Mais lui, intimidé *par sa réponse* [...], s'écria :
– Oh ! non, surtout, ne parlez pas ! (ADS: 64)
Али он, збуњен њеним одговором [...], узвикну:
– О, не, само немојте говорити! (ЈСЈ: 63)
- (116) Émerveillée *par la virtuosité des exécutants*, la comtesse s'écria en s'adressant à Swann : « C'est prodigieux, je n'ai jamais rien vu d'aussi fort... » (ADS: 215)
Удивљена *виртуозношћу* извођача, грофица узвикну обраћајући се Свану:
„Ово је чудесно, никада још нисам чула ништа тако снажно.“ (ЈСЈ: 212)
- (117) И озлојеђен *општим одушевљењем*, као личном увредом, Шета одлази љутито у своју магазу. (НДЋ: 362)
Et indigné *par l'enthousiasme général* comme par une offense personnelle, Šeta regagnait d'un air furieux son entrepôt. (PSD: 69)
- (118) Напросто сам збуњен, запрепашћен *брзином којом ми тло измиче испод ногу*. (МА: 132)
Je suis simplement troublé, stupéfait *par la vitesse à laquelle le sol se dérobe sous mes pieds*. (APP: 109)

У наведеним примерима именица који следи предлогу *par* увек је праћена неким детерминантом (одређеним чланом, присвојним придевом), те се и као семантички еквивалент у српском језику јавља инструментал именице с обавезним детерминатором. Овде се слободним инструменталом изражава узрок разлог психолошких стања и расположења агенса (Ковачевић 1988а: 164). Што се тиче управне предикације,

примећујемо употребу придевских лексема које означавају различита расположења (*збуњен, удивљен, озлојеђен, запрепашићен*). Та расположења агенса се као последице спонтано јављају и не представљају непосредан ефекат деловања појма у инструменталу, већ треба узети у обзир чињеницу да последица представља резултат агенсовог знања у вези са значајем ситуације означене узрочном јединицом (Ковачевић 1988а: 164).

- УСЛЕД + N_{Gen}

Изузетно ретко синтаксичка структура *par* + N са каузалним значењем има за семантички еквивалентну конструкцију у српском језику генитив са предлогом *услед*⁵⁴:

(119) Mais toujours la pensée de l'absente était indissolublement mêlée aux actes les plus simples de la vie de Swann – déjeuner, recevoir son courrier, sortir, se coucher – *par la tristesse même* qu'il avait à les accomplir sans elle. (ADS: 144)

Али мисао о Одетиној одсутности била је увек нераздвојно присутна и у најпростијим радњама у Свановом животу – кад је ручао, примао пошту, излазио у град, легао да спава – *услед туге* што све то ради без ње. (ЈСЉ: 142)

(120) *Par cet amour* Swann avait été tellement détaché de tous les intérêts. (ADS: 160)

Услед те љубави Сван беше постао толико равнодушан за сваку практичну корист. (ЈСЉ: 158)

И овде је именица који следи предлогу *par* увек праћена одређеним детерминантом. Корелативном структуром у српском језику, генитивом именице са обавезним детерминатором, изражава се узрок типа разлог.

⁵⁴ О овој конструкцији видети одељак посвећен предлошком изразу *à cause de*.

- РАДИ + N_{Gen}

Најмање заступљен семантички еквивалент конструкције *par* + N је генитив са предлогом *ради*:

(121) [...] comme il aurait couru avec joie passer les journées chez telle de ces petites gens avec lesquelles Odette gardait des relations, soit *par intérêt*, soit par simplicité véritable. (ADS: 172)

[...] како би с радошћу отрчао да проведе дан код некога од оног ситног света с којим је Одета остала у вези било *користи ради*, било из истинске простодушности. (ЈСЉ: 171)

(122) *Par plaisanterie*, il avait eu l'idée de prendre une chambre. (ETR: 124)

Шале ради, смислио је да изнајми собу. (СТР: 78)

Овај синтаксички модел се у савременом српском језику сматра супстандарним. Њиме се заправо исказује интенционалност, односно намера и циљ (нпр. Отишла је у град *ради куповине*), што потврђује и његово лексикографско одређење (РМС: 1102). Додатни аргумент у прилог овоме јесте и чињеница да у делу корпуса у којем је полазни језик српски нисмо забележили ниједну конструкцију са предлогом *ради* у значењу узрока.

Сагласно овоме, како би се значење узрока транспоновало у српски језик у горенаведеним примерима, чини нам се да би адекватнији превод био *из интереса* (пример 121), односно *из шале / у шали* (пример 122).

5.1.1.4. Предлог *POUR*

Конструкцијама са предлогом *pour* могу да се искажу различита значења: место (*Il est parti pour la France*), циљ (*J'ai bu un café pour ne pas dormir*), трајање у времену (*Elle est partie pour deux semaines*), као и узрок, у одређеним условима (*Le magasin est fermé pour*

congés annuels ; Il est apprécié pour sa gentillesse ; Il a été condamné pour vol, Un employé a été licencié pour s'être endormi pendant son travail итд.).

О конструкцијама са овим предлогом већ је било речи у одељку посвећеном преплитању каузалног и финалног значења. Стога ћемо се у овом делу рада фокусирати само на конструкције уведене предлогом *pour* којима се обележава каузално значење.

Што се тиче семантичких еквивалената конструкције *pour* + N са каузалном вредношћу, у нашем корпусу смо забележили следеће моделе: генитив са предлогом *због* и, знатно ређе, акузатив са предлогом *за* и каузалну клаузуу уведену везничким средством (*зато*) *што*.

- ЗБОГ + N_{Gen}

Конструкцијом *pour* + SN, односно ЗБОГ + N_{Gen} могу се означити различити типови узрока.

- (123) Le docteur Cottard qui, appelé en province *pour un cas grave* [...], dit, le lendemain de ce dîner, en se mettant à table chez eux :
– Mais, est-ce que nous ne verrons pas M. Swann, ce soir ? (ADS: 135)
Доктор Котар, кога су били позвали у унутрашњост *због неког хитног случаја* [...], рекао је сутрадан по тој вечери, седајући за сто код њих:
– Али зар нећемо видети г. Свана вечерас? (ЈСЈ: 132–133)
- (124) Није могла, на пример, да разуме да је неко спреман да умре *због својих снова или идеала*. (МА:119)
Elle ne concevait pas, par exemple, que quelqu'un fût prêt à mourir *pour ses rêves ou ses idéaux*. (APP: 98)
- (125) Je trouve ridicule au fond qu'un homme de son intelligence souffre *pour une personne de ce genre*. (ADS: 203)
Налазим да је смешно да човек његове памети пати *због једне такве особе*. (ЈСЈ: 200)

(126) Un homme d'esprit ne devrait être malheureux que *pour une personne* qui en valût la peine. (ADS: 203)

Паметан човек [би] смео бити несрећан само *због особе* која то заслужује. (ЈСЉ: 201)

(127) Mais non, elle devinerait bien que c'était *pour elle* qu'il était là. (ADS: 142)

Али не, она би савим погодила да је он тамо *због ње*. (ЈСЉ: 140)

У свим овим примерима исказан је узрок типа разлог. У примерима 123 и 124 реч је о узроку разлогу који доводи до свесног понашања агенса, при чему се под понашањем подразумева могућност у избору одлуке агенса (Ковачевић 1988а: 141–142). У примерима 125 и 126 реч је о узроку разлогу психолошких стања и расположења човека (Ковачевић 1988а: 164) – у оквиру управне предикације заступљене су лексеме *патити* и *несрећан* којима се упућује на психолошка стања и расположења агенса. Коначно, у примеру 127 такође је исказано значење разлога, при чему је експлицитно наведено само лице за које се везује овај тип узрока, док сам разлог није експлицитно исказан.

(128) [...] Елијас Леви, звани Хаџи Лијачо, јеврејски хамбаша, познат и надалеко изван касабе *због свог здравог суда и отворене природе*. (НДЋ: 371)

[...] Elias Levi, dit Hadži Liačo, le rabbin, connu bien au-delà de la ville *pour son bon sens et son naturel avenant*. (PSD: 83)

(129) *Због његових златних руку и добре ћуди* сви су га у касаби волели. (НДЋ: 468)

Il était aimé de tous *pour son bon caractère et ses mains d'or*. (PSD: 232)

(130) Il allait lui devenir moins cher, car c'était *pour ces qualités-là*, qu'elle ne trouvait ni à Forcheville ni à aucun autre, qu'elle l'aimait. (ADS: 152)

Постаће јој мање драг, јер она га воли баш *због тих особина*, које не налази ни у Форшвила ни у икога другог. (ЈСЉ: 150)

У примерима 128, 129 и 130 конструкцијом *pour* + SN, односно ЗБОГ + N_{Gen} обележава се узрок типа критериј – последична ситуација представља закључак који је изведен на основу садржаја исказаног узрочном јединицом. Овај тип узрока експлицитније је изражен у примеру 128 у којем је у оквиру управне предикације заступљена придевска лексема *познат*.

- (131) Лотика је осуђена и платила је глобу *због увреде части*. (НДЋ: 513)
Lotika avait été condamnée à payer une amende *pour outrage à l'honneur*. (PSD: 303)

У примеру 131 реч је о узроку типа мотив, тачније мотив казне (Ковачевић 1988а: 117)

- **ЗА + N_{Acc}**

- (132) *Écouter Val Grig serait une façon de le remercier pour le service rendu*. (TF: 335)
Слушати Вала Грига био би начин да му се захвалим *за учињену услугу*. (ФЗ: 205)

Овим синтаксичким моделом као семантичким еквивалентом конструкције *pour* + N изражава се узрок типа мотив (Ковачевић 1988а: 116), уз глаголску лексему *захвалити* која се јавља као део управне предикације.⁵⁵

- **Каузална клауза уведена везничким средством (ЗАТО) ШТО**

- (133) C'étaient quelques mots de condoléances, des excuses [...] *pour ne pas avoir pu me remettre le colis personnellement*. (TF: 336)

⁵⁵ Напоменимо да глагол *remercier* може да регира два типа допуна именичког типа, уведених предлозима *de* и *pour*, односно предлозима који су потпуно различити по својој основној семантици. У речнику француског језика *Le Nouveau Petit Robert* наведено је да се допуна уведена предлогом *pour* односи на конкретну ствар или акцију (*Le Nouveau Petit Robert*: 1921). За семантички еквивалент овог глагола у српском језику, глагол *захвалити*, такође се везују два типа допуна: НА + N_{Loc} и ЗА + N_{Acc}. У речницима српског језика нисмо пронашли разлику у значењу ових двеју конструкција.

Било је ту неколико речи саучешћа, извињења [...] *што није лично могао да ми преда пакетић*. (ФЗ: 205)

(134) Можда би ти чак пљунуо у њушку, *зато што си ме напустио*. (PJ: 39)
Peut-être même qu'il te cracherait au museau *pour t'avoir abandonné*. (CP: 15)

(135) Нико, убеђен сам, не силази с ума *зато што није сазнао истину*, него *зато што јесте*. (ЈАГ: 74)

On ne perd pas la tête *pour n'avoir pas découvert la vérité*, j'en suis convaincu, mais bel et bien *pour l'avoir découverte*. (DLN: 69)

Инфинитивом перфекта уведеним предлогом *pour*, односно каузалном клаузом уведеном везничким изразом *зато што* или везником *што* увек се означавају неке завршене радње, односно прошле ситуације, које представљају узрок ситуације исказане предикатом управног глагола. У примерима овог типа узрок је, дакле, увек anteriоран последици.

5.1.1.5. Предлог *À*

У савременом француском језику, синтаксичким конструкцијама уведеним предлогом *à* могу да се искажу различита значења: спацијално (*Il est à la faculté*), темпорално (*Mon cours de français commence à 9 heures*), начинско (*Je suis venue à pied*), инструментално (*Il écrit au crayon*), финално (*Ils travaillent à des fins lucratives*) итд.

У структурама са каузалним значењем, овај предлог може да уведе два типа допуна: пре свега допуне номиналног типа и, ређе, допуне у виду инфинитива. У већини примера нашег корпуса, ове конструкције се налазе на почетку реченице, односно антепониране су у односу на предикат, што је у потпуности у складу са природним редоследом узрока и последице. Како наводи Е. Валма, „синтаксичка позиција предлошке синтагме у реченици

омогућава јој да створи „сценарио“ у оквиру којег ће се реализовати последица“ (Valma 2004: 187)⁵⁶.

5.1.1.5.1. Конструкција V + À + SN

Семантички еквиваленти конструкција у којима предлог *à* уводи допуну номиналног типа, а које су употребљене у функцији изражавања узрочно-последичног односа у српском језику су следећи:

- НА + N_{Acc}

Овом конструкцијом се означава спољашњи узрок (Пипер и др. 2005), односно индиректни узрок типа подстицај (Антонић у Пипер и др. 2005: 231) и њиме се практично налаже агенсу да реализује радњу означену предикатом. Ситуација која представља узрок најчешће временски претходи последици, али може и да се одвија паралелно са њом.

(136) Il s'est levé *à ce mot* et m'a regardé droit dans les yeux. (ETR: 178)

На те речи је устао и погледао ме право у очи. (СТР: 114)

(137) Tout en fouillant ma poche pour en tirer mon revolver, je pris le pas de course, mais, *au bruit* que je fis, le serpent se laissa doucement couler dans le sable. (PP: 88)

Грозничаво пребирајући по џепу да бих извукао револвер, стадох трчати, али *на шум* мојих корака змија полако ишчезе у песку. (МП: 72)

(138) *À ce récit*, tout se révoltait en moi. (TF: 145)

На ту причу се све у мени бунило. (ФЗ: 90)

(139) Tu ris *à toutes leurs blagues*. (ADT: 18)

⁵⁶ « La position syntaxique du groupe prépositionnel dans la phrase lui permet de créer un « scénario » au sein duquel se déroule l'effet » (Valma 2004: 187).

Смејеш се на све њихове вице. (ЈТТ: 14)

Можемо констатовати да се у наведеним примерима преплићу каузално и временско значење, при чему је посебно наглашена непосредна временска антериорност узрока у односу на последицу. Тачније, почетак реализације последичне ситуације се директно надовезује на узрочну ситуацију.

У примеру који следи, а који смо забележили у делу корпуса који се односи на српски језик, конструкцијом НА + N_{Acc} уводи се индиректни узрок типа подстицај који је, такође, временски антериоран у односу на последичну ситуацију, али ова последња не почиње обавезно да се реализује непосредно након реализације узрочне ситуације. М. Ковачевић конструкције овог типа сврстава у категорију узрока критерија (Ковачевић 1988а: 137). Именицом која чини конститутивни део синтагме уведене предлогом *на* означава се спољашњи подстицај који истовремено представља и налог агенсу да реализује радњу означену предикатом (Ковачевић 1988а: 136).

(140) Неке сам поново читала и памтила их са значењем које добијају у времену данашњем, тек недавно када ми је кћи, *на моју молбу*, снимила у Народној библиотеци бројеве „Политике“, „Правде“ и „Времена“ од 3. септембра 1939. године. (ЈАГ: 61)

Les autres, je les ai relus, et je n'en ai gardé le souvenir, avec tout le relief qu'ils ont acquis entre-temps, que récemment, lorsque ma fille, *à ma demande*, a emprunté à la Bibliothèque nationale les numéros de *Politika*, de la *Vérité* et du *Temps* datés du 3 septembre 1939. (DLN: 58)

- ЗБОГ + N_{Gen}

И овом предлошко-падежном конструкцијом се означава спољашњи узрок (Пипер и др. 2005), односно „појам који је изван сфере агенса и индиректно изазива неко психолошко или физиолошко стање у човеку, или неку његову акцију“ (Антонић у Пипер и др. 2005: 167). М. Ковачевић ове конструкције сврстава у категорију узрока разлога (Ковачевић 1988а: 169)

(141) Oui, si, à la mort de mes parents, il m'arriva de pleurer c'est parce que je me sentis Russe. (TF: 204)

Да, када бих заплакао због смрти својих родитеља било је то зато што бих се осетио Русом. (ФЗ: 127)

- ПРИ + N_{Loc}

Занимљиво је напоменути да аутори *Синтаксе савременог српског језика* (Пипер и др. 2005) не наводе ову предлошко-падежну конструкцију у поглављу у коме разматрају каузални локатив, што би се могло оправдати чињеницом да ни овде није реч о чистом узрочном значењу, већ да долази до његовог преплитања са временским значењем. У примеру који следи временски однос јасно имплицира узрочни, односно узрочно значење се развија преко значења временске антериорности узрока у односу на последицу.

(142) Et tout d'un coup il se mit à trembler à la pensée que le jour de cette fête de Paris-Murcie où il avait reçu d'elle la lettre qu'il avait si précieusement gardée, elle déjeunait peut-être avec Forcheville à la Maison d'Or. (ADS: 237)

Па одједном задрхта *при помисли* да је на дан те светковине Париз-Мурсија, кад је он примио од ње оно писмо које је тако љубоморно чувао, она можда ручала са Форшвиллом у „Златној кући“. (ЈСЛЈ: 233)

Конструкцијом ПРИ + N_{Loc} овде се уводи посебан тип узрока ефектора, који М. Ковачевић назива ефектор „латентне мисли“, тј. ефектор који узрокује спонтане последице типа психолошког дистанцирања. Последична ситуација означава заправо психолошко стање агенса, које је, према Ковачевићу, увек обележено лексемом „страха“. Ово психолошко стање настаје као резултат могућег „додира“ агенса са ситуацијом исказаном посредством семантичке допуне именице *мисао* због неког ранијег негативног искуства самог агенса (Ковачевић 1988а: 102–103).

Анализа корпуса ексцерпираног у оквиру српског језика показала је и да се конструкција са предлогом *à* којем следи именица *pensée* јавља као семантички еквивалент

предлошко-падежне конструкције ОД + N_{Gen}, са именицама *мисао* и *помисао*, којом се у овом случају означава исти тип узрока ефектора (Kovačević 1988a: 103):

(143) *Od te misli* неодољиви ватрени трнци су му се ширили из груди. (НДЋ: 352)

À cette pensée, des fourmillements brûlants et irrésistibles parcouraient sa poitrine. (PSD: 53)

(144) А у сумрак [...] Абидагин бес порасте до врхунца; и немајући више на коме да га искали, једе сам себе и не може да спава *од помисли на толике послове* који мирују *и толики народ* који дрежди и дангуби. (НДЋ: 338)

Et au crépuscule [...], la fureur d'Abidaga atteint son paroxysme ; comme il n'a plus personne sur qui la décharger, il ronge son frein et ne peut trouver le sommeil *à la pensée de tant de tâches en suspens et de tous ces hommes* qui restent sans rien faire. (PSD: 30)

И овде је психолошко стање агенса означено лексемама које упућују на страх и друге негативне емоције.

Насупрот претходним примерима, и у француском и у српском делу корпуса забележили смо случајеве који показују велике сличности са горенаведеним, с тим што је последична ситуација означена лексемама са значењем позитивних емоција (нпр. *радовати се, обрадовати се* и сл.):

(145) Cette nécessité d'une activité [...] lui était si cruelle qu'un jour, apercevant une grosseur sur son ventre, il ressentit une véritable joie *à la pensée* qu'il avait peut-être une tumeur mortelle. (ADS: 170)

Нужност свега тог делања [...] била је за њега тако свирепа да се једног дана, приметивши отеклину на трбуху, истински порадовао *при помисли* да можда има неки смртоносан тумор. (ЈСЉ: 168–169)

(146) И он се искрено обрадовао *при помисли да ће поново видети босанске пропланке и варошице* у којима је проживео и тешких и веселих дана. (НДЋ: 433)

Il se réjouissait sincèrement à la pensée de revoir les clairières de Bosnie et les bourgades où il avait passé tant de journées à la fois difficiles et joyeuses. (PSD: 178)

Последичном ситуацијом овде се означавају позитивна стања и расположења агенса која настају као резултат могућности да се агенс нађе у ситуацији која је исказана конструкцијом са узрочним значењем, а која, по његовом мишљењу представља неки позитиван исход.

5.1.1.5.2. Конструкција V + À + V_{Inf}

Овај синтаксички модел је мање заступљен у нашем корпусу од претходног. Семантички еквиваленти конструкција у којима предлог à уводи инфинитивну допуну у српском језику су следећи:

- глаголски прилог садашњи

Глаголски прилог садашњи овде представља истовремено начинску, временску и узрочну јединицу, при чему „*čuva osnovno, omogućivačko značenje glagolskog priloga*“ (Kovačević 1988a: 208).

(147) J'ai senti mes yeux se fatiguer à regarder les trottoirs avec leur chargement d'hommes et de lumières. (ETR: 40)

Осетио сам како ми се очи замарају *гледајући плочник*, с његовим товаром људи и светлости. (СТР: 25)

- клауза уведена везником ДА

Уз појмове којима се означавају психолошка стања и расположења (овде: придев *срећан*), поред предлошке конструкције, могуће је употребити и узрочну клаузу, у функцији узрока разлога (Ковачевић 1988а: 181). Уз овај тип лексема често се користе клаузе уведене везницима који нису узрочно маркирани (нпр. *да*) и које су по форми допунске/изричне. Ове клаузе тада изражавају узрочни чинилац ситуације исказане управном реченицом.

(148) *Même avant d'y voir Odette, même s'il ne réussissait pas à l'y voir, quel bonheur il aurait à mettre le pied sur cette terre.* (ADS: 141)

Већ и пре но што би видео Одету, па чак и ако не би успео да је види, како би био срећан *да ступа ногом по томе тлу.* (ЈСЈ: 139)

5.1.1.6. Предлог *DANS*

Примарно значење предлога *dans* је конкретно, спацијално, и то локационо. Тачније, овим предлогом се исказује однос *бити садржан* – објекат локализације је садржан у локализатору⁵⁷. Другим речима, како наводи Д. Леман (Leeman 1999: 84), прототипично значење овог предлога долази од идеје *контроле* објекта локализације (фр. *cible*) од стране локализатора (фр. *site*)⁵⁸ :

(149) *Les puits sahariens sont de simples trous creusés dans le sable.* (PP: 84)

Сахарски бунари су обичне рупе издубљене у *песку.* (МП: 67)

У овом примеру *бунари* представљају објекат локализације који је садржан у локализатору *песак.*

⁵⁷ О овој проблематици у вези са предлогом *dans* видети у Popović i Mihailović 2011.

⁵⁸ Појмови *cible* и *site* преузети су од К. Ванделоза (Vandeloise 1986).

Употреба предлога *dans* се, затим, из домена спацијалности проширила и на непросторне сфере, односно апстрактније категорије, те је, аналогно изразима са просторним значењем почео да се употребљава и у домену темпоралности: овим предлогом се, између осталог, означава локализација у времену:

- (150) Un tel pouvoir émerveilla le petit prince. S'il l'avait détenu lui-même, il aurait pu assister [...] même à deux cents couchers de soleil *dans la même journée*, sans avoir jamais à tirer sa chaise ! (PP: 43)

Таква моћ задиви малог принца. Кад би је он имао, могао би да посматра [...] чак двеста залазака сунца у *једном једином дану*, а да никад не помакне столицу! (МП: 35)

Коначно, овим предлогом могу да се уведу и структуре које имају функцију прилошке одредбе за узрок:

- (151) La valise était remplie de vieux journaux! *Dans l'affolement de ce matin*, elle avait emporté la valise sibérienne. (TF: 139)

Ковчег је био пун старих новина. У *престрављеној јурњави* тога јутра понела је сибирски ковчег. (ФЗ: 87)

У наведеном примеру, аналогно конструкцијама са спацијалним значењем, може се говорити о семантичкој локализацији, при чему би именица *affolement / јурњава* представљала локализатор, а радња *emporter la valise sibérienne / понети сибирски ковчег* – објекат локализације.

За именицу коју уводи предлог *dans* када је употребљен у конструкцијама са каузалним значењем везују се одређена ограничења: она у том случају увек означава неко стање или процес који је у току реализације (Vaguer 2006: 98), тј. који се одвија истовремено када и радња саме реченице (*Док је престрављено јурила тога јутра, понела је сибирски ковчег*), за разлику нпр. од именичких синтагми уведених типичним предлошким изразима за означавање релације каузалности (*à cause de, grâce à* итд.) на које се ово ограничење не односи. Други услов који је неопходно испунити како би се

конструкцијама са предлогом *dans* увела узрочна ситуација јесте да именице које следе никада не означавају особе или предмете, тј. неке конкретне ентитете, већ само одређена стања, емоције, околности и слично. У том смислу, може се рећи да одређено психолошко стање, односно околност (локализатор) директно утиче на објекат локализације (радња).

Семантички еквиваленти конструкција са каузалним значењем уведених предлогом *dans* у српском језику забележени у нашем корпусу су следећи:

- **У + N_{Loc} (+ Compl)**⁵⁹:

Све горенаведене констатације које се тичу предлога *dans* могу се применити и на његов семантичко-структурни еквивалент у српском језику – предлог *у*, што потврђује и релевантна литература коју смо консултовали.

Проучавајући узрочне предлошко-падежне конструкције у Вуковом језику, Д. Гортан-Премк наводи да конструкција *у* + локатив има узрочно значење када су именице у локативу „по правилу апстрактни појмови“ који „означавају унутрашња стања субјектата или пак околности у којима се они налазе“. Ти апстрактни појмови су *догађаји, хитња, потреба, стање* (Гортан-Премк 1964: 452–453). М. Стевановић (1989: 501), пак, наводи примере у којима се у позицији *у* локативу налазе конкретније именице (*лаган лахор*), стања (*мука, страх, чудо*), али и активности (*певање*). Примери које налазимо код М. Ковачевића (1988а: 196) су још разноврснији, а неки од њих упућују и на конкретне ентитете (*тврде ципеле, мрак*).

Говорећи о локативу са каузалним значењем уведеним предлогом *у*, Д. Кликовац (1997: 27) констатује: „Његово узрочно значење остварује се *кроз* то месно значење, које остаје и даље препознатљиво. Наиме, место на којем се реализује нека ситуација – назваћемо га, према значењу предлога *у*, садржатељ – интерпретира се као њен узрок“. Она напомиње да садржатељ може да буде конкретан (просторија, насељено место, одећа итд.), али и апстрактан (околности, стање, положај, активност, време итд.) (Кликовац 1997: 27).

У следећем примеру садржатељ је природна околност:

⁵⁹ Локатив с предлогом *у* самостално или праћен семантичком допуном у форми именице у генитиву или клаузе с везником *да*

- (152) On respirait à peine *dans la chaleur* de pierre qui montait du sol. (ETR: 85)
Једва се дисало у *јару* која је била из каменог тла. (СТР: 53)

Овде се може говорити о локационо-узрочном значењу синтагме $У + N_{Loc}$: овом локативном синтагмом првенствено се указује на локациону смештеност. Другим речима, месно значење је доминантније него узрочно. Приликом каузалне интерпретације наведеног примера, *јара* се схвата као узрок отежаног дисања – у питању је узрок ефектор. И овај пример недвосмислено указује на пут језичког формирања узрока преко категорије места.

Узрок типа стимулатор бележимо у следећем примеру:

- (153) Ma mère mourait et moi, *dans un contentement égoïste*, je me réjouissais de ma liberté, recréant l'automne parisien sous les fenêtres du musée de l'athéisme ! (TF: 199)
Мајка је умирала, а ја сам се у *себичњачком задовољству* радовао слободи, замишљајући јесен у Паризу под прозорима Музеја атеизма! (ФЗ: 124)

Карактеристика овог примера и њему сличних јесте идентичност агенса корелативних предикација, пошто се узрок и последица обично налазе у сфери истог лица.

Разматрајући услове под којима конструкције са предлогом у стичу узрочно значење, Д. Кликовац долази до следећег закључка: „Узрочно значење предлога у није условљено ни врстом ситуације (означене глаголом), ни врстом места на којем се ситуација реализује (означеног именицом у локативу); а ипак је, очигледно, контекстуално условљено“ (Кликовац 1997: 28). Кликовац такође говори о могућности остваривања узрочног или начинског кроз месно значење конструкције $У + N_{Loc}$, те истиче значај позиције ових конструкција у реченици: уколико се ова конструкција нађе пре глагола (тј. на почетку реченице), већа је вероватноћа да ће се интерпретирати у свом узрочном значењу него ако се нађе иза њега (Кликовац 1997: 31). Ово запажање се потврђује и у нашем корпусу где у скоро свим примерима узрочна ситуација претходи глаголу у функцији предиката, што одговара и природном редоследу узрока и последице.

У следећем примеру узрок представља унутрашњу побуду вољне, свесне радње као последице. У питању је директни узрок типа стимулатор⁶⁰ – психолошко стање агенса стимулише, односно предодређује тип свесне акције као последице (Kovačević 1988a: 109).

(154) Il savait qu'elle allait être effrayée, lui répondre, et il espérait que *dans la contraction que la peur de le perdre* ferait subir à son âme, jailliraient des mots qu'elle ne lui avait encore jamais dits. (ADS: 55)

Знао је да ће се она уплашити, одговорити му, па се надао да ће јој, у *грчу страха да га не изгуби*, који ће јој стегнути душу, провалити речи које му још никад није рекла. (ЈСЉ: 54)

(155) *Dans un geste de désespoir*, j'avais inventé alors un traducteur et envoyé le manuscrit en le présentant comme traduit du russe. (TF: 313)

У *безнађу* сам измислио преводиоца и послао рукопис као превод са руског. (ФЗ: 193)

Синтаксичким моделом У + N_{Loc} уз одређене лексеме (нпр. *жеља, намера, нада, настојање*) значење мотива стимулатора се преплиће са пропратнооколносним значењем (Kovačević 1988a: 113). Допуна наведених лексема је увек зависна клауза уведена везником *да*:

(156) À partir de ce moment, *dans l'espoir* que Swann la remarquerait, la princesse ne fit plus, [...] que tourner sa figure [...] dans la direction où était. (ADS: 193)

Почев од тога тренутка, у *нади* да ће је Сван опазити, принцеза је [...] само кретала лицем [...] у правцу у коме се налазио Сван. (ЈСЉ: 191)

⁶⁰ Овај тип узрока може се исказати и конструкцијом ИЗ N_{Gen}:

Car c'est une ressemblance de l'amour et de la mort, plutôt que celles, si vagues, que l'on redit toujours, de nous faire interroger plus avant, *dans la peur que sa réalité se dérobe*, le mystère de la personnalité. (ADS : 159-160)

Јер једна од сличности између љубави и смрти, још и више него по свему оном неодређеном што сви увек понављају, у томе је што нас наводе да што дубље испитујемо тајну личности, *из бојазни да нам њена стварност не измакне*. (ЈСЉ: 157)

Д. Кликовац посебно наглашава да узрочно значење предлога у зависи од контекста, али на другачији начин него што је то случај са предлозима *из*, *од* и *са*: „није потребно да глагол и именица буду *тачно одређеног* значења; они могу бити *било ког* значења, под условом да се *однос међу њима* може разумети као узрочно-последични“ (Кликовац 1997: 32). Контекст је, дакле, општији и неодређенији него у случају осталих наведених предлога. Стога је значење локатива са предлогом у више или мање узрочно, односно мање или више месно.

„Ако је узрок акције изражен конструкцијом *у* + локатив, акција, иако је обично свесна и вољна, у овом случају се представља као спонтана и „неодољива“: агенса његово стање потпуно обузима, он своју акцију изводи под његовим дејством, „у његовим границама“, не могући да види ништа „изван њега“. Он је, тако, вођен силом која је јача од њега, па његова акција није ствар његове одлуке“ (Кликовац 1997: 34).

То потврђује и следећи пример у коме се синтагмом *У* + *N_{Loc}* означава случајни, нехатни узрок као разлог непожељних или нежељених последица (Kovačević 1988a: 162), односно несвесни, неконтролисани и непрорачунати поступци агенса:

(157) Sur le papier étaient marqués des noms que nous avons pris, *dans notre ignorance*, pour d'énigmatiques appellations minéralogiques: Fécamp, La Rochelle, Bayonne... (TF: 21)

На замотуљцима су била исписана нека имена за која смо ми у *свом незнању* мислили да су загонетни називи минерала: Фекам, Ларошел, Бајон... (ФЗ: 15)

- каузална клауза уведена везником ПОШТО:

Други могући семантички еквивалент конструкција са предлогом *dans* јесте зависна реченица уведена везником *пошто*:

(158) Mais *dans son ivresse*, elle confondait la suite de ces petits intermèdes. (TF: 241)
Али *пошто је била пијана* побркала је делове своје представе. (ФЗ: 149)

Напоменимо да у примерима у којима је узрочна ситуација означена именичком синтагмом уведеном предлогом *dans* радње означене управним глаголом најчешће нису вољног карактера. Битно је нагласити и да се почетак ових радњи увек дешава спонтано, без контроле агенса.

5.1.1.7. Предлог *DEVANT*

Исказивање каузалних односа није примарна семантичка функција конструкција са предлогом *devant*. Иако је основно значење овог предлога месно (оријентационо), при одређеним условима и он може да означи каузални однос између локализатора и објекта локализације. Предлог *devant*, пре свега, подразумева релативно малу удаљеност између ова два просторна ентитета – објекат локализације је смештен у непосредну близину локализатора.

Семантички еквиваленти конструкција са каузалним значењем уведених предлогом *devant* могу да се реализују у виду следећих синтаксичких модела:

- ПРЕД + N_{Instr}

(159) À ce récit, tout se révoltait en moi. Mon corps tressaillait *devant cette image de désagrégation*. (TF: 145)

На ту причу се све у мени бунило. Тело ми се тресло *пред том сликом распадања*. (ФЗ: 90)

(160) Quelques infirmières, plongées dans une torpeur d'impuissance *devant le nombre de corps étendus*, marchaient le long du convoi. (TF: 139)

Неколико болничарки, потиштених и немоћно скамењених *пред толиким разбацаним телима*, корачало је дуж вагона. (ФЗ: 87)

У примерима 159 и 160 конструкцијом ПРЕД + N_{Instr} уводи се узрок ефектор који изазива спонтану последицу типа психолошког дистанцирања (Ковачевић 1988а: 102–103). Последица представља психолошко стање које је обележено неком од лексема са значењем страха (*трести се, скамењен*)

- (161) *Пред његовом бесном ревности* сви су се склањали и повлачили, само није Алихоца. (НДТ: 402)
Tous s'effaçaient et battaient retraite *devant cette véhémence et cette fureur*. (PSD: 131)

Попут претходних примера, и овде се узрочно значење спонтано развија преко месног, тачније преко значења аблативности, удаљавања од „локализатора“. За разлику од примера 159 и 160, где се уочава психолошко дистанцирање агенса, у примеру 161 је реч о његовом физичком дистанцирању (Ковачевић 1988а: 104). Наиме, под непосредним деловањем узрока ефектора агенс се удаљава од садржаја исказаног предлошко-падежном конструкцијом ПРЕД + N_{Instr}.

- (162) Погодио сам да је то градска кућа. Окренуо сам јој леђа, осетивши наједном замор и муку *пред том светином* која са својим замршеним имовинским пословима пуни загушљиве канцеларије. (ЗЦД: 33)
Je devinaï que c'était la mairie. Je lui tournai le dos, pris de fatigue et de nausée *devant tous ces gens* qui envahissaient l'air confiné des bureaux, avec leurs problèmes complexes de propriété. (JFB: 28–29)

У примеру 162 се инструменталом са предлогом *пред* изражава узрок ефектор физиолошког својства (Ковачевић 1994). Последична ситуација настаје спонтано: замор и мука које осећа агенс изазвани су присуством мноштва људи.

- (163) Et s'il m'arriva de pleurer, je ne pleurais pas de les avoir perdus. C'étaient des larmes d'impuissance *devant une vérité stupéfiante* : toute une génération de tués, de mutilés, de « sans jeunesse ». (TF: 202)

А ако бих и заплакао, то није било зато што сам њих изгубио. Биле су то сузе немоћи *пред застрашујућом истином*: једна цела генерација изгинулих, осакаћених, оних „лишених младости“. (ФЗ: 126)

У примеру 163 конструкцијом ПРЕД + N_{Instr} изражава се узрок разлог психолошких стања и расположења агенса (Ковачевић 1988а: 137). Стање агенса представља последицу његовог знања о значају узрочне ситуације.

У свим наведеним примерима, инструменталом са предлогом *пред* означава се спољашњи узрок, који је ван сфере агенса и који упућује на извесне околности. Такође, овде је поред каузалног, присутно и спацијално, аблативно значење, што потврђује да је узрочно значење настало механизмом метафоризације просторних односа у оба посматрана језика. Т. Ашић и В. Станојевић указују на неке специфичности овог типа семантичких локализација. Пре свега, то је значај визуелног контакта који се успоставља између локализатора и објекта локализације „без кога не би ни дошло до реакције изражене предикатом“ (Ашић и Станојевић 2008). Затим, у примерима овог типа „предикат означава да објекат локализације психолошки или физички реагује на присуство локализатора“ (Ашић и Станојевић 2008), што потврђује и анализа нашег корпуса.

- ЗБОГ + N_{Gen}

Ретко се као семантички еквивалент конструкција са каузалним значењем уведених предлогом *devant* јавља и генитив са предлогом *због*:

(164) Oui, si je pleurais, c'était *devant leur résignation silencieuse*. Ils n'en voulaient à personne, ne demandaient pas de réparations. (TF: 203)

Да, када сам плакао, било је то *због њиховог тихог мрења са судбином*. Нису ником ништа пребацивали, нису тражили надокнаду. (ФЗ: 126)

Генитивском конструкцијом са предлогом *због* овде се, као и у примеру 163, исказује узрок разлог психолошких стања и расположења човека.

5.1.1.8. Предлог *SOUS*

Основно значење овог предлога је спацијално (нпр. *Le chat est sous la table*), али се њиме могу изразити и нека друга, апстрактнија значења, нпр. темпорално (нпр. *La monarchie française atteint son apogée sous le long règne de Louis XIV*), а у одређеним условима и каузално.

Конструкције са каузалним значењем уведене предлогом *sous* релативно су слабо заступљене у грађи коју смо анализирали.

Семантички еквиваленти ових конструкција реализују се у виду следећих синтаксичких модела:

- ОД + N_{Gen}

(165) Je marchais lentement vers les rochers et je sentais mon front se gonfler *sous le soleil*. (ETR: 91)

Ишао сам полако према стенама и осећао како ми је чело набрекло *од сунца*. (СТР: 58)

(166) Да, свет је велик, огроман је свет и дању, кад вишеградска долина трепти *од жеге*. (НДЋ: 395)

Oui, le monde est grand, le monde est immense même pendant le jour, lorsque la vallée de Višegrad vibre *sous la chaleur*. (PSD: 121)

(167) Зноје се *од напора*. (НДЋ: 338)

Ils transpirent *sous l'effort*. (PSD: 30)

Конструкцијом *sous* + SN, односно генитивом са предлогом *од* у наведеним примерима означава се узрок ефектор физиолошког стања или својства (Ковачевић 1988а: 94). У примерима 165 и 166 у функцији узрока ефектора јављају се атмосферске прилике (*сунце* и *жега*). Последица представља резултат деловања тих прилика, односно „situiranosti agensa u te prilike“ (Kovačević 1988а: 95).

За пример 167 карактеристично је да последица, тачније физиолошко стање, настаје спонтано, у току реализације акције агенса. Овде су и узрок и последица у сфери истог лица.

Генитивом са предлогом *od* овде се означава спољашњи узрок: тако у примеру 165 сунце, односно врућина, као спољашњи фактор, односно процес изван човека доводи до реализације последице (*набрекло чело*).

- ПОД + N_{Instr}

- (168) *Et sous le vent glacé des steppes, ce ruissellement s'était figé en un immeuble aux étranges œils-de-bœuf ovales, aux tiges de rosiers décoratifs entourant les entrées.* (TF: 38)

И *под леденим ветром степе*, то протицање се зауставило у облику грађевине са чудним овалним прозорским отворима, стабљикама украсних ружа које су обавијале улазе. (ФЗ: 25)

- (169) *Elle finissait sa pénible tournée, courbée sous le poids des énormes bidons.* (TF: 34)

Завршавала је свој напоран обилазак кућа, повијена *под теретом великих канти*. (ФЗ: 22)

У оба примера синтаксичким моделом *sous* + SN, односно ПОД + N_{Instr} изражава се спољашњи узрок типа ефектор. У примеру 168 ефектор истовремено представља инструмент помоћу којег се врши радња управне предикације, као и непосредни изазивач стања означеног управном предикацијом (Ковачевић 1988а: 98).

У примеру 169 реч је о ефектору којим се означава физичко оптерећење (Ковачевић 1988а: 97). Реализација последичне ситуације се одвија спонтано, а последица представља промену физичког стања или облика агенса који је изложен деловању тежине.

С обзиром на то да су предлози *sous* и *под* изворно спацијални, поставља се питање да ли се у овим примерима може говорити о вези између категорија спацијалности и

каузалности. Да бисмо дошли до одговора на ово питање, навешћемо својства предлога *sous* у функцији исказивања просторних односа која издваја К. Ванделоаз:

- 1) положај на вертикалној оси: објекат локализације се налази ниже од локализатора,
- 2) контакт између објекта локализације и локализатора није увек обавезан (упоредити: *La clé est sous la neige* и *Les pantoufles sont sous la table*),
- 3) локализатор, у начелу, покрива/скрива објекат локализације и
- 4) објекат локализације је обично мањи од локализатора (Vandeloise 1986: 186–192).

Све ове карактеристике односе се и на семантички еквивалент предлога *sous* у српском језику, предлог *под* у конструкцијама са значењем места.

У циљу да утврдимо да ли се наведена својства преносе и на семантичку категорију каузалности, условно ћемо говорити о семантичкој локализацији, при чему би последична ситуација представљала објекат локализације, а узрочна локализатор. С обзиром на то да је каузалност апстрактна семантичка категорија, тешко је утврдити положај објекта локализације и локализатора на вертикалној оси. Међутим, што се тиче њиховог контакта, у примеру 168 присутно је „додиривање“ ефектора инструмента и ентитета за који се везује последица, а у примеру 169 јасно је истакнут контакт између тежине, тј. терета и агенса. У фигуративном смислу, такође се може говорити и о трећем и о четвртом наведеном својству.

Да резимирамо, на основу свега наведеног, можемо да констатујемо да се у овим конструкцијама узрочно значење развија преко спацијалног, локационог, метафоризацијом просторних односа.

- **HA** + **N_{Loc}**

- (170) Je clignais des yeux *sous le soleil* qui perçait à travers les branches. (TF: 186)
Жмиркао сам *на сунцу* које се пробијало кроз гране. (ФЗ: 114)

Локациона и узрочна семантичка компонента овде би се могле сматрати равноправним. Другим речима, локативном предлошком синтагмом примарно се указује на ситуираност у простору, али се исто тако уводи и узрок ефектор (*сунце*, које изазива

жмиркање). У овом примеру реч је о узроку ефектору физиолошког стања или својства (Ковачевић 1988а).

5.1.1.9. Предлог *SUR*

Предлог *sur* је изворно спацијални предлог. Наиме, његово примарна функција је означавање просторних односа, нпр. *La tasse est sur la table, Il est assis sur un banc, Il se promène sur la place de la Concorde*. Међутим, њиме се такође, могу означити и апстрактнија значења, попут темпоралног, *Il a plu un jour sur deux pendant deux semaines*, где се конструкцијом са овим предлогом означава временски интервал у којем се понавља одређена радња.

Овим предлогом, ретко, може да се изрази и узрочно-последични однос. О каузалној вредности конструкција са предлогом *sur* може се говорити у контекстима у којима овај предлог остварује синтаксичко-семантички однос са именичким лексемама типа *conseil / савет, ordre / заповест, наређење, indication / упутство* и сл. Репертоар именица које могу да се нађу у овој конструкцији је прилично ограничен.

У свим примерима забележеним у нашем корпусу као семантички еквивалент ових конструкција јавља се синтаксички модел **ПО** + **N_{Loc}**. Илустрације ради, у наставку наводимо неколико примера ових синтаксичких структура:

- (171) Mais *sur le conseil* du médecin visiteur, je lui ai interdit la veillée d'hier. (ETR: 24)

Али, *по савету* лекара који их редовно прегледа, забранио сам му јучерашње бдење. (СТР: 15)

- (172) Un soir qu'il était ainsi, *sur l'ordre* qu'elle lui en avait donné, rentré avec elle [...], il crut tout d'un coup entendre du bruit. (ADS: 240)

Једно вече кад се тако, *по њеној заповести*, вратио с њоме [...], њему се одједном учини да је чуо неки шум. (ЈСЈ: 236)

- (173) Још исте године отпочела је, *по везировом наређењу* и о његовом трошку, градња великог моста на Дрини. (НДЋ: 333)
 La même année, *sur l'ordre du vizir* et à ses frais, on entreprit la construction du grand pont sur la Drina. (PSD: 24)
- (174) Најзад, *по досетљивом накупчевом упутству*, потражила је и нашла наше исправе у свесци. (ЗЦД: 32)
 Finalement, *sur les judicieuses indications du courtier*, elle chercha et trouva nos pièces d'identité dans le registre. (JFB: 28)

Именицама које следе предлогу *sur* у француском, односно предлогу *по* у српском језику означава се спољашњи подстицај који најчешће представља налог агенсу да изврши радњу означену управном предикацијом. Овим конструкцијама означава се узрок типа критериј (Kovačević 1988a: 136–137).

5.1.1.10. Предлог *AVEC*

Забележили смо само један пример употребе овог предлога у конструкцијама са каузалним значењем. Семантички еквивалент овог синтаксичког модела је акузатив са вишечланим предлошким изразом *с обзиром на*, којим се означава узрок критериј (Kovačević 1988a: 129):

- (175) J'ai demandé deux jours de congé à mon patron et il ne pouvait pas me les refuser *avec une excuse pareille*. (ETR: 9)
 Затражио сам два дана одсуства од послодавца и он ми их није могао ускратити *с обзиром на овако оправдан разлог*. (СТР: 5)

До закључка о узрочном значењу конструкције уведене предлогом *avec* дошли смо тек на основу поређења са преводом на српски језик. Уколико би се овај пример анализирао засебно, само у оквиру француског језика, тешко би се уочио узрочно-

последични однос. Сличне примере нисмо забележили ни у српском делу корпуса, те о употреби предлога *avec* у изражавању семантичке категорије каузалности не можемо изводити никакве валидне закључке.

5.1.1.11. Предлошки израз *À CAUSE DE*

Контекстуално неусловљени предлошки израз *à cause de* увек је конститутивни део конструкција којима се формализује каузално значење – њиме се обавезно упућује на неповољан узрок који најчешће изазива негативну, односно непожељну последицу.

Што се тиче њему еквивалентних конструкција у српском језику, у нашем корпусу смо забележили следеће моделе:

- ЗБОГ + N_{Gen}

Генитив са предлогом *због* је веома фреквентан синтаксички модел – појмом у генитиву означава се узрок радње, стања или расположења агенса или неке његове акције.

(176) *Le soir, à cause de la pluie, Charlotte alluma sa lampe à l'intérieur.* (TF: 61)

Увече је Шарлота *због кише* упалила сијалицу унутра. (ФЗ: 39)

(177) *D'ailleurs, dans ce pays exotique, le culte de l'amour ne connaissait pas de frontières sociales, et loin de ces boudoirs regorgeant de luxe, dans les faubourgs populaires, nous voyions deux bandes rivales de Belleville s'entre-tuer à cause d'une femme.* (TF: 123)

Уосталом, култ љубави у тој необичној земљи није знао за друштвене границе, па бисмо далеко од будоара препуних луксуза, у народним квартовима, наилазили на две супарничке групе из Белвила како се међусобно убијају *због једне жене*. (ФЗ: 77)

(178) *Et toujours sur ce ton neutre, toujours en français, bien que, pendant les repas (à cause des amis ou des voisins qui venaient souvent à l'improviste), nous parlions*

la plupart du temps en russe, elle nous raconta le défilé de la Grande Armée et l'histoire du petit caillou brun nommé « Verdun ». (TF: 26)

И даље тим неутралним тоном, и даље на француском – иако смо за време обеда (*због пријатеља и суседа* који би често изненада наишли), најчешће говорили руски – причала нам је о паради Велике армије и историји крчког каменчића мрке боје названог „Верден“. (ФЗ: 18)

У наведеним примерима, конструкцијом ЗБОГ + N_{Gen} уводи се узрок акције коју предузима агенс.

У примерима који следе, генитивом са предлогом *због* означава се узрок разних психолошких стања и расположења човека. Ова стања се као последице јављају спонтано, а не као непосредни ефекат деловања узрочне ситуације.

(179) *Peut-être à cause des ombres* sur son visage, il avait l'air de rire. (ETR: 94)

Можда *због сенки* на његовом лицу изгледало је као да се смеје. (СТР: 59)

(180) *Ce que le petit prince n'osait pas s'avouer, c'est qu'il regrettait cette planète bénie à cause, surtout, des mille quatre cent quarante couchers de soleil* par vingt-quatre heures ! (PP: 57)

Мали принц се није усуђивао да сам себи призна да је за том блаженом планетом жалио највише *због оних хиљаду четресто четрдесет сунчевих залазака* за двадесет четири сата! (МП: 46)

У свим овим примерима конструкцијом ЗБОГ + N_{Gen} уводи се узрок типа разлог. Разлог потпомаже и делује, али никада не представља директни, непосредни узрок последичне ситуације (Ковачевић 1988а: 141–142).

- УСЛЕД + N_{Gen}

У језику, како у говорном, тако и у писаном, често се меша употреба предлога *због* и *услед*⁶¹, који се у начелу могу сматрати синонимима. Генитивске конструкције са овим предлозима означавају „појам који је изван сфере агенса и индиректно изазива неко психолошко или физиолошко стање у човеку, или неку његову акцију“ (Антонић у Пипер и др. 2005: 167). Дакле, обема конструкцијама означава се узрок типа разлог, уз напомену да се синтаксичким моделом УСЛЕД + N_{Gen} уводи узрок, тј. ситуације или околности за које се везују спонтане последице (Ковачевић 1988а: 143).

(181) Je questionnai l'écrivain russe sur sa méthode de travail et m'étonnai qu'il ne fit pas lui-même ses traductions, car il parlait un français très pur, avec un soupçon de lenteur, à cause de la subtilité de son esprit. (TF: 11)

Питао сам тог руског писца како ради и зачудио сам се што своја дела не преводи сам јер француски говори веома правилно, једва нешто успореније *услед истанчаности свога духа*. (ФЗ: 7)

Проблематику која се тиче разлике између предлога *због* и *услед* подробније разматра И. Грицкат (1957). Она наводи примере у којима су ова два предлога комутабилни, односно могу се равноправно употребљавати, будући да то допуштају њихове семантичке вредности (*Није дошао због / услед болести*), али исто тако напомиње да предлог *услед* може да стоји само уз именице које означавају неко стање или ситуацију, чак и у ширем смислу, тј. фигуративном значењу: *услед болести грла, услед болесног грла, услед јаког сунца, услед претераног пића* итд. Ово потврђује и наведени пример из нашег корпуса. Сматрамо да је важно напоменути и следећу дистинкцију између двају предлога: у позицији централног дела синтагме са узрочним значењем уведене предлогом *због* може се наћи и особа (примери 177 и 178), што није случај са предлошко-падежном конструкцијом уведеном везником *услед*.

⁶¹ У савременом језику, предлог *услед* се користи знатно ређе него предлог *због*, и то нарочито у писаном језику.

Генитивском конструкцијом са предлогом *услед* увек се означава нешто што је актуелно у тренутку када се реализује последица (Грицкат 1957: 237). Стога се не може рећи *Затворено услед инвентара*, већ *Затворено због инвентара*. Конструкција *услед инвентара* би упућивала на стање хаоса од којег се затварају врата, као нпр. *Затворено услед промаје* (Грицкат 1957: 238). Предлог *због*, дакле, означава каузалност у ширем смислу, за разлику од предлога *услед* који „исказује у јачој мери оно специфично значење, које бисмо могли назвати значењем природне, непосредне, логичне узрочности“ (Грицкат 1957: 238). Стога предлог *услед* увек може бити замењен предлогом *због*, али обрнута ситуација није увек могућа.

Коначно, додајмо да се овим предлогом најчешће исказују неутралне околности или неповољни узроци.

- ИЗ + N_{Gen}

- (182) Ils ont dû se rejoindre en bas de la côte, mais n'ont pas voulu dire adieu ensemble à cause des convenances. (ADS: 249)

Мора бити да га је сачекала доле, на обали, али *из пристојности* нису хтели да се заједно опросте. (ЈСЉ: 244)

- (183) Dans les premiers jours où elle était à l'asile, elle pleurait souvent. Mais c'était à cause de l'habitude. (ETR: 12)

Првих дана у дому често је плакала. Али било је то *из навике*. (СТР: 7)

- (184) Mais toujours la pensée de l'absente était indissolublement mêlée aux actes les plus simples de la vie de Swann [...], comme ces initiales de Philibert le Beau que dans l'église de Brou, à cause du regret qu'elle avait de lui, Marguerite d'Autriche entrelaçait partout aux siennes. (ADS: 144)

Али мисао о Одетиној одсутности била је увек нераздвојно присутна и у најпростијим радњама у Свановом животу [...], попут оних иницијала Филибера Лепог које је цркви у Бруу, *из жалости за њим*, Маргерита Аустријска испрепела свуда са својима. (ЈСЉ: 142)

Овим конструкцијама означава се активни (Ивић 1954а: 79, Ивић 1954б: 188), односно унутрашњи узрок (Пипер 2005), тј. стимулатор (Ковачевић 1988а). Именицом у генитиву именује се појам који подстиче реализацију последице – најчешће је реч о унутрашњим побудама и различитим психолошким стањима. Последица је увек нека вољна, свесна радња, али истовремено и спонтана (Ковачевић 1988а: 109).

У наведеним примерима узрок типа стимулатор означен је именицама *пристојност* и *навика* (примери 182 и 183), којима се упућује на облике понашања, као и именица *жалост* која припада категорији осећања (пример 184). Узрок, дакле, припада сфери агенса лица и представља покретачку снагу за неку његову акцију, тј. последицу. Иако није експлицитно означен, вољни моменат се огледа у свесној, вољној акцији агенса.

- каузална клауза уведена везником ЗАТО ШТО

(185) Dans la rue, *à cause de ma fatigue* et aussi parce que nous n'avions pas ouvert les persiennes, le jour, déjà tout plein de soleil, m'a frappé comme une gifle. (ETR: 77)

На улици, *зато што сам био уморан*, а и зато што нисмо отварали капке на прозорима, дан, већ препун сунца, деловао је на мене као шамар. (СТР: 48)

- каузална клауза уведена везником КАКО

(186) *À cause de la distance entre les grilles*, les visiteurs et les prisonniers étaient obligés de parler très haut. (ETR: 115)

Како су решетке биле далеко једна од друге, посетиоци и затвореници морали су да говоре врло гласно. (СТР: 71)

Каузалне клаузе уведене општеузрочним везницима јављају се као семантички еквиваленти, претпостављамо, из стилских разлога. О овим синтаксичким средствима за исказивање узрочних значења биће више речи у поглављу посвећеном зависносложеним реченицама.

5.1.1.12. Предлошки израз *GRÂCE À*

Конструкцијама са предлошким изразом *grâce à* најчешће се упућује на присуство повољног узрока, који је означен именичком синтагмом уведеном овим предлошким изразом. Другим речима, узрочна ситуација је позитивна околност која најчешће доводи до реализације позитивне последице.⁶²

Најфреквентнији семантички еквивалент конструкције уведене предлошким изразом *grâce à* у српском језику је датив уз предлог глаголског порекла *захваљујући*:

- ЗАХВАЉУЈУЋИ + N_{Dat}

(187) *Grâce à la vertu de ces paroles* intérieures, elle rejetait fièrement en arrière ses épaules détachées de son buste. (ADS: 186)

Захваљујући дејству тих речи, изговорених у себи, она је поносито забацивала рамена, која су јој се издвајала од попрсја. (ЈСЈБ: 184)

(188) La perspective des maisons s'estompa derrière un voile d'eau – et *grâce à cette odeur*, on pouvait se croire dans une grande ville, le soir, sous une pluie d'automne. (TF: 124)

Низ оних кућа је кроз водену завесу добио некако разливен изглед, а *захваљујући томе мирису*, човек је могао поверовати да се налази у неком великом граду, из вечери, под јесењом кишом. (ФЗ: 78)

(189) C'est à ce moment-là, en marchant vers elle, que j'eus cette intuition: elle n'avait plus rien de nouveau à m'apprendre sur la France, elle m'avait tout raconté et,

⁶² Битно је нагласити да конструкције уведене предлошким изразом *grâce à* могу да имају и инструментално значење, у зависности од лексичког значења именице која му следи, нпр:

Le cinquième jour, toujours *grâce au mouton*, se secret de la vie du petit prince me fut révélé. (PP: 31)

Петог дана, опет *захваљујући овци*, открио сам тајну о животу малог принца. (МП: 24)

У овом и сличним примерима, значење узрока и средства се преплићу. Овде бисмо се сложили са констатацијом М. Радовановића да се „*značenje sredstva odnosno instrumenta može*, u krajnjoj liniji, na logičkom planu posmatranja interpretirati u osnovi „*kauzalnim*“ terminima tipa „*izazivač*“, „*prouzrokovac*“ i sl.“ (Radovanović 1977: 141).

grâce à mes lectures, j'avais accumulé des connaissances plus vastes peut-être que les siennes. (TF: 167)

И управо сам у том тренутку, идући према њој, схватио: она нема више ништа ново да ми прича о Француској; све ми је испричала, а *захваљујући читању*, ја сам сакупио знања можда и већа од њених. (ФЗ: 103)

Овим синтаксичким моделом⁶³ исказује се узрок разлог (Kovačević 1988a: 163), при чему се упућује на присуство позитивне околности означене именицом у дативу. Овом конструкцијом обележавају се, дакле, позитивни узроци, који доводе до реализације позитивне последице.

У прилог претходно изреченим тврдњама наводимо и следећи пример из српског дела корпуса:

(190) Тако је почео мој послератни живот илегалног преводиоца *захваљујући*, без сумње, *заузимању другарице министар*. (ЈАГ: 119)

Ainsi commença après guerre ma vie de traductrice clandestine, sans doute grâce à l'intérêt que m'avait porté la camarade ministre. (DLN: 109)

Овде се именицом у дативу уведеном предлогом *захваљујући* означава позитиван узрок (*заузимање другарице министар*) који се везује за позитивну последицу (*почетак преводилачке активности агенса*). Напоменимо да се у овом примеру конструкцијом ЗАХВАЉУЈУЋИ + N_{Dat} обележава узрок критериј, тј. спољашњи подстицај (Kovačević 1998a: 136).

⁶³ И. Антонић (Антонић у Пипер и др. 2005: 192-193) скреће пажњу на чињеницу да се конструкцијом *захваљујући* N_{Dat}, поред узрока може исказати и средство, у зависности од лексичког избора именице и од природе радње исказане предикатом.

Узрок:

Захваљујући знању страних језика, лако се сналазио у свету.

[→ *Баш зато што је знао стране језике*, лако се сналазио у свету.]

Средство:

Захваљујући новим лековима данас се могу лечити и нека тешка обољења.

[→ *Уз помоћ нових лекова* данас се могу лечити и нека тешка обољења.]

Ове синтаксичке структуре сличне су онима са негативном последицом, које су у француском језику обично уведене предлошким изразом *à cause de*, а у српском предлогом *због*, уз напомену да је овде, поред узрочног, присутно и омогућивачко начинско значење (Kovačević 1988a: 164).

У нашем корпусу забележили смо само један пример у којем се предлошким изразом *grâce à* уводи негативна околност, те се у том случају као семантички еквивалент у српском језику јавља генитив са предлогом *због*:

- ЗБОГ + N_{Gen}

- (191) Il se plaisait à pousser de plus en plus loin ses imaginations mauvaises, parce que, *grâce aux perfidies* qu'il prêtait à Odette, il la détestait davantage. (ADS: 150)
Уживао је у томе да иде што даље у ономе што је злурадо замишљао, пошто ју је, *због покварености* коју јој је приписивао, мрзео још више. (ЈСЈ: 148)

За разлику од модела *захваљујући* + N_{Dat} који се везује за повољну последицу⁶⁴, у овом и сличним примерима појмом у генитиву се именује негативан узрок који изазива нежељену последицу.

Упоредимо претходни пример са следећим, забележеним у српском делу корпуса:

- (192) Сваки је знао да у том њиховом животу има нешто што одолева свакој стихији и што *због несхватљивог склада својих облика и невидљиве, мудре снаге својих темеља* излази из сваког искушења неуништиво и непромењено. (НДЋ: 374)
Tous savaient qu'il y avait dans leur vie quelque chose qui résistait aux éléments et qui, *grâce à l'insaisissable harmonie de ses formes et à la force invisible et sage de ses fondations*, sortait de chaque épreuve intact et inchangé. (PSD: 88)

⁶⁴ Употребљена иронично, конструкција *захваљујући* + N_{Dat} може да упућује на негативан узрок, а самим тим и неповољну последицу, нпр. *Захваљујући неспособности руководства*, предузеће је у милионским дуговима.

Овај пример је посебно интересантан будући да се генитивом са предлогом *због* овде уводи позитиван узрок, при чему семантичка компонента „позитивности узрока“ није експлицитно исказана, већ се до ње долази дубљом анализом ове реченице. Према нашем тумачењу, управо захваљујући неуништивом складу облика и снаге агенс успешно превазилази сва искушења. На тај начин реализује се и позитивна последица.

5.1.1.13. Предлошки израз *À FORCE DE*

Овај предлошки израз може да уведе допуне номиналног и инфинитивног типа. У нашем корпусу забележили смо само примере у којима се инфинитив јавља као допуна. Конструкцијама уведеним овим предлошким изразом означава се узрок који се редовно понавља и/или дуго траје⁶⁵. Могућности превођења на српски језик су разноврсне и практично их је немогуће систематизовати. Навешћемо два примера ових структура у којима се као корелативне структуре у српском језику јављају каузална клауза уведена везником *како* (пример 193) и глаголски прилог садашњи (пример 194).

(193) *À force de vivre avec lui, seuls tous les deux dans une petite chambre, le vieux Salamano a fini par lui ressembler.* (ETR: 45)

Како већ дуго живи с њим, обојица сами у једној собици, стари Саламано је најзад почео и да личи на њега. (СТР: 28)

(194) *Il fait tout pour ressembler à sa réputation, afin de ne décevoir personne. À force de vouloir grossir son press-book, il est devenu, petit à petit, une caricature de lui-même.* (ADT: 19)

Марк чини све да би био на висини своје репутације, да никога не разочара.
Све настојећи да напобирчи што дебљи прес-бук, временом је, мало-помало, постајао карикатура самога себе. (ЈТТ: 14)

⁶⁵ У речницима *Le Nouveau Petit Robert* и *Le Petit Larousse illustré* наведено је да се предлошким изразом *à force de* у случајевима када му следи инфинитив означава понављање и интензитет (*Le Nouveau Petit Robert*: 948, *Le Petit Larousse illustré*: 470).

У наведеним реченицама, временским прилозима *дуго* и *све*⁶⁶ наглашава се дуго трајање радње која представља узрочну ситуацију.

Ово запажање се потврђује и у свим примерима ексцерпираних из српског дела корпуса, где су заступљене одређене временске одреднице које реферишу о радњама или стањима која су дуго трајала и редовно се понављала:

(195) *Гледајући све то, из дана у дан, из године у годину*, наш свет је почео да губи рачун о времену и стварним намерама градитеља. (НДЋ: 360)

À force d'observer tout cela, de jour en jour, d'année en année, les gens commencèrent à perdre la notion du temps et à oublier les véritables intentions du bâtisseur. (PSD: 65)

(196) У Београду их је венчао рабин, не онај који је мајку превео на јеврејску веру пре рата, већ неки други, млађи, премда човек никада не може да буде сигуран када су рабини у питању, рекао сам Доналду, јер им се *од непрекидног читања збрчка* лице. (МА: 57)

Un rabbin les avait mariés à Belgrade, pas celui qui avait converti ma mère au judaïsme avant la guerre, mais un autre, plus jeune, bien que l'on ne puisse jamais être sûr quand il s'agit des rabbins, ai-je dit à Donald, car à force de lire sans cesse leur visage se ratatine.(APP: 50)

У наведеним примерима то су израз *из дана у дан* и придев *непрекидан*.

5.1.1.14. Предлошки израз *FAUTE DE*

Предлошким изразом *faute de* упућује се на недостатак нечега, што потврђују и његова речничка одређења: « *par manque de* » / *у недостатку* (Le Nouveau Petit Robert: 898, Le Petit Larousse illustré: 447):

⁶⁶ Прилог *све* овде је употребљен у значењу „увек, свакад, стално, непрестано“ (РМС: 1198).

(197) Il n'a pas pu partir en voyage, *faute d'argent*.⁶⁷
Није могао да отпутује због *недостатка новца* / зато што није имао довољно новца.

(198) *Faute de place*, ils sont restés debout.⁶⁸
Како није било места / у недостатку слободних места, остали су да стоје.

Конструкција уведена овим предлошким изразом има узрочно значење. У следећем примеру у позицији конституента којим управља овај предлошки израз налази се прилог:

(199) Certaines fenêtres du théâtre avaient été brisées et bouchées, *faute de mieux*, avec des pans du décor en contreplaqué. (TF: 87)
На позоришту су неки прозори били разбијени, па у *недостатку бољег* затворени комадима декора од шперплоче. (ФЗ: 54)

У примеру 200, предлошки израз *faute de* уводи допуну номиналног типа, тачније именицу без детерминанта:

(200) Alors, *faute de patience*, comme j'avais hâte de commencer le démontage de mon moteur, je griffonnai ce dessin-ci. (PP: 18)
И тако, *како више нисам имао стрпљења* и како ми се журило да почнем да растављам мотор, ја нашарах овај цртеж. (МП: 12)

Као семантички еквиваленти предлошког израза *faute de* у српском језику јављају се конструкција **У** + **N_{Loc}** (*у недостатку*), у примеру 199, и каузална клауза уведена везником **КАКО** са глаголом *имати* у негираној форми, у примеру 200.

Упркос изузетно малом броју примера које смо забележили, а узимајући у обзир и лексикографска одређења предлошког израза *faute de*, можемо да закључимо да се овим конструкцијама увек уводи индиректни узрок типа разлог. Специфичност овог подтипа узрока разлога (Ковачевић 1988а: 145) састоји се у томе што се узрочној јединицом увек

⁶⁷ Пример је преузет из француског речника *Le Nouveau Petit Robert*.

⁶⁸ Пример је преузет из француског речника *Le Petit Larousse illustré*.

исказује недостатак нечега, те она може да доведе до немогућности реализовања последице (пример 197), односно може да проузрокује последицу супротну од очекиване (примери 198, 199 и 200).

5.1.1.15. Предлошки израз *DU FAIT DE*

Овај предлошки израз није типичан за књижевни стил, што објашњава чињеницу да смо у нашем корпусу забележили свега три примера његове употребе, од чега један у француском делу корпуса, а два у српском.

Као семантички еквивалент конструкције *du fait de* + SN у српском језику јавља се конструкција **ЗБОГ** + N_{Gen}:

- (201) Odette était sur le point de partir en voyage, – c'était après quelque petite querelle dont il choisissait le prétexte, qu'il se résolvait à ne pas lui écrire et à ne pas la revoir avant son retour, donnant ainsi les apparences, et demandant le bénéfice d'une grande brouille, qu'elle croirait peut-être définitive, à une séparation dont la plus longue part était inévitable *du fait du voyage* et qu'il faisait commencer seulement un peu plus tôt. (ADS: 156)

Ако се Одета спремила да пође на неко путовање – он би се после неке ситне заваде, коју би узео као повод, одлучио да јој не пише и да је не посети све док се она не врати, дајући тако привид велике заваде – коју ће она можда сматрати коначном и из које би он извукао неку корист – једноме растанку који би највећим делом био неизбежан већ и *због самог њеног путовања* и који је он само започињао нешто мало раније. (ЈСЉ: 154)

Што се тиче примера из дела корпуса на српском језику, поред генитива са предлогом ЗБОГ (пример 202), забележили смо и конструкцију УСЛЕД + N_{Gen} (пример 203), чији семантички еквивалент у француском језику представља именичка синтаagma уведена предлошким изразом *du fait de*.

(202) Коста Баранац, који је највише пострадао, због своје сувише дрске спекулације са шљивама, није преживео ту зиму. (НДЋ: 374)

Kosta Baranac, qui avait subi les plus grosses pertes *du fait de ses spéculations éhontées sur les prunes*, ne survécut pas à l'hiver. (PSD: 88)

(203) Цене које су прошле јесени скочиле, услед присуства толике војске, остале су непромењене. (НДЋ: 486)

Les prix qui, l'automne précédent, avaient fait un bond *du fait de la présence de tant de troupes*, se stabilisèrent. (PSD: 261)

С обзиром на веома мали број примера ових конструкција у нашем корпусу и на немогућност извођења валидних закључака, у овом истраживању нећемо се детаљније бавити предлошким изразом *du fait de*. Нагласићемо само да је у питању каузално маркиран предлошки израз којим се, судећи по нашим малобројним примерима, уводи узрок типа разлог. У сваком случају, оно што можемо са сигурношћу да констатујемо јесте да се конструкцијом уведеном овим предлошким изразом обележава узрок којим се упућује на неко чињенично стање.

У овом поглављу сагледали смо предлоге и предлошке изразе у француском језику који чине делове конструкција које се могу интерпретирати као каузалне и њихове семантичке еквиваленте у српском језику. Од укупно 14 различитих језичких средстава, испоставило се да су само анализирани предлошки изрази, којих је свега 5 (*à cause de, à force de, du fait de, faute de, grâce à*), контекстуално неусловљени. За разлику од њих, сви разматрани предлози представљају контекстуално условљена језичка средства, при чему 4 предлога (*dans, devant, sous, sur*) имају спацијално као примарно значење. Примарна семантичка функција ових, као и преосталих анализираних предлога (*à, avec, de, par, pour*) није дакле исказивање узрочних односа – конструкције са овим предлозима могу да имају широк дијапазон значења, а међу њима, у одређеном контексту, и каузално.

Поједини предлози (*de, pour* и *à*) и предлошки изрази (*à force de*), поред именичких допуна, могу да уведу и допуне инфинитивног типа.

Семантички еквиваленти француских конструкција са предлозима и предлошким изразима који су праћени допуном номиналног типа формализују се следећим падежним облицима у српском језику: генитивом уведеним предлозима *од, из, због, услед* и *ради*, дативом уведеним глаголским прилогом *захваљујући*, акузативом са предлозима *за* и *на*, беспредлошким инструменталом, као и инструменталом уведеним предлозима *пред* и *под* и локативом са предлозима *у, на, по* и *при*.

Овим конструкцијама могу се означити следећи типови узрока: разлог (најчешће), затим ефектор, мотив и критериј. У наставку, у циљу прегледности, дајемо табеларни приказ наведених конструкција и типова узрока.

Тип узрока	Француски језик	Српски језик
РАЗЛОГ	<i>de</i> + SN <i>par</i> + N <i>par</i> + SN <i>pour</i> + SN <i>à</i> + SN <i>du fait de</i> + SN <i>à cause de</i> + SN <i>devant</i> + SN	ЗБОГ + N _{Gen}
	<i>par</i> + SN <i>à cause de</i> + SN <i>du fait de</i> + SN	УСЛЕД + N _{Gen}
	<i>grâce à</i> + SN	ЗАХВАЉУЈУЋИ + N _{Dat}
	<i>de</i> + SN <i>par</i> + SN	Ø N _{Instr}
	<i>devant</i> + SN	ПРЕД + N _{Instr}
	<i>dans</i> + SN <i>faute de</i> + N	У + N _{Loc} (+ Compl)
ЕФЕКТОР	<i>de</i> + N <i>de</i> + SN <i>sous</i> + SN	ОД + N _{Gen}
	<i>par</i> + SN	Ø N _{Instr}
	<i>devant</i> + SN	ПРЕД + N _{Instr}
	<i>sous</i> + SN	ПОД + N _{Instr}
	<i>dans</i> + SN	У + N _{Loc} (+ Compl)
	<i>sous</i> + SN	НА + N _{Loc}
МОТИВ	<i>à</i> + SN	ПРИ + N _{Loc}
	<i>de</i> + SN	ЗБОГ + N _{Gen}
	<i>par</i> + N <i>par</i> + SN <i>à cause de</i> + SN	ИЗ + N _{Gen}
	<i>de</i> + N <i>de</i> + SN <i>pour</i> + SN	ЗА + N _{Acc}
	<i>de</i> + SN	НА + N _{Acc}
	<i>dans</i> + SN	У + N _{Loc} (+ Compl)
КРИТЕРИЈ	<i>pour</i> + SN	ЗБОГ + N _{Gen}
	<i>grâce à</i> + SN	ЗАХВАЉУЈУЋИ + N _{Dat}
	<i>de</i> + SN	ЗА + N _{Acc}
	<i>avec</i> + SN	С ОБЗИРОМ НА + N _{Acc}
	<i>sur</i> + SN	ПО + N _{Loc}

У табели изостаје конструкција *ради* + N_{Gen}, која, иако заступљена у нашем корпусу, не представља стандардно језичко средство за исказивање семантичке категорије каузалности у савременом српском језику. Овој конструкцији се превасходно приписује значење интенционалности.

Када је реч о синтаксичким конструкцијама са предлозима и предлошким изразима који могу да уведу инфинитивну допуну, у српском језику јављају се следећи семантички еквиваленти: каузалне клаузе са везницима *што*, *зато што*, *како*, *пошто* и *јер*, клаузе уведене везницима *да* и *кад*, глаголски прилог садашњи и глаголски прилог прошли. Имајући у виду чињеницу да у корпусу нисмо пронашли велики број ових примера, не можемо изводити никакве опште закључке. Са друге стране, о изражавању семантичке категорије каузалности помоћу наведених језичких средстава биће више речи у наставку нашег рада.

Коначно, на основу употребе појединих предлога чије је примарно значење спацијално, закључујемо да се у извесном смислу о семантичкој категорији каузалности може говорити као о метафори спацијалности. Другим речима, каузално значење појединих синтаксичких конструкција изведено је од конкретних, просторних значења помоћу метафоре као когнитивног механизма. Веза између ове две категорије огледа се, пре свега, у следећим синтаксичким моделима: *dans* + SN / У + N_{Loc} и *sous* + SN / ПОД + N_{Instr}, НА + N_{Loc}, где последица ситуација представља објекат локализације, а узрочна ситуација – локализатор. У синтаксичким моделима *devant* + SN / ПРЕД + N_{Instr} и *de* + N⁶⁹ / ОД + N_{Gen} узрочно значење се развија преко месног, тј. преко значења аблативности, удаљавања од локализатора. О вези између аблативности и каузалности, поред П. Пипера (Пипер и др. 2005: 788) говори и Д. Гортан-Премк (1964: 438), која тврди да је то сасвим „природно и разумљиво, јер оно од чега глаголска радња потиче лако може бити схваћено и као узрок саме радње. Али и извесне падежне и предлошко-падежне одредбе глаголске радње које означавају опште или пак специфичне околности у којима се одвија глаголски процес могу се у извесним случајевима схватити као оно што условљава вршење радње, или бар условљава посебан начин вршења радње“.

⁶⁹ У питању су примери у којима глагол представља семантичко језгро управне предикације.

5.1.2. СЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА

У овом поглављу разматраћемо међуреченичне каузалне односе, тј. изражавање семантичке категорије каузалности на нивоу сложене реченице, са циљем да утврдимо сличности и разлике између француског и српског језика.

Као што смо већ рекли, каузалност је релациона категорија будући да представља однос између најмање двају елемената. Како наводи К. Милошевић (1986а: 281), „у каузалне односе ступају првенствено *ситуације*, тј. *догађаји*, а не предмети, па се као примарно, тј. најадекватније језичко средство њихове репрезентације може сматрати *сложена реченица*, тј. комплексни исказ“.

Опште је познато да се сложена реченица састоји од две или више простих или простих проширених реченица које су међусобно повезане смислом или/и синтаксичким функцијама (Стевановић 1989: 777). Уколико свака од тих простих реченица може да стоји самостално, односно уколико су синтаксички независне једна од друге, такву сложену реченицу зовемо *независно* (напоредно) *сложена*⁷⁰. Однос међу њима назива се *паратакса*. Када је једна проста реченица у потпуно зависном односу од друге, реч је о *зависносложеној реченици*, а однос међу простим реченицама познат је као *субординација* или *хипотакса*. Ове врсте односа могу се остварити и у француском и у српском језику.

У оквиру независносложених реченичних структура, на основу начина удруживања простих реченица у сложену, у оба посматрана језика разликују се два типа реченица: *јукстапониране*, односно *асиндетске* (у питању су реченице које се нижу једна уз другу, без посредства везника, али уз одређене интерпункцијске знаке) и *координиране*, тј. *синдетске* (реченице које се међусобно повезују координативним везницима).

Дакле, јукстапозиција, координација и субординација представљају начине удруживања простих реченица у сложену реченицу као већу језичку јединицу. Координација и субординација се, у начелу, разликују од јукстапозиције по присуству везника. Са друге стране, може се рећи да се субординиране структуре супротстављају координираним и јукстапонираним – критеријум који овде треба узети у обзир јесте статус реченица.

⁷⁰ Пипер и Клајн (2013: 468) користе термин *напоредносложена реченица* који означава независносложене реченичне структуре.

Међу овим поступцима, свакако се истиче субординација као типичан синтаксички поступак за изражавање каузалности, пре свега захваљујући бројним узрочно маркираним везницима. Али, није редак случај да се овај тип релације искаже и посредством координираних и јукстапонираних структура. Како би се каузални односи препознали у језичким конструкцијама, од пресудног значаја је „закључивање на основу *знања о појавама ванлингвистичке стварности* – и њиховим односима – *стварним или могућим*“ (Милошевић 1986а: 281). Улога логичког закључивања у идентификацији каузалних односа између појава о којима је реч је већа уколико је допринос конкретних језичких средстава мањи.

5.1.2.1. НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Пре него што се детаљније позабавимо самим каузалним односима у оквиру независнослужених реченица, сматрамо да је битно да се кратко осврнемо на основне карактеристике ових реченичних структура.

Пре свега, овде је важно истаћи разлику између функционалне (синтаксичке) и смисаоне (семантичке) зависности простих реченица у оквиру сложене. Када је реч о простим, односно простим проширеним реченицама које су у напоредном односу, оне су на синтаксичком плану међусобно равноправне, тј. самосталне, не зависе једна од друге. Међутим, на семантичком плану ове реченице никако се не могу сматрати апсолутно независним једна од друге, што је условљено њиховим смислом, значењем (Стевановић 1989: 777). Како наводи М. Стевановић, „самосталност напоредних реченица треба правилно схватити [...]. Њихова независност је у томе што оне не објашњавају, не одређују, нити допуњавају оно што се износи у другим реченицама с којима су везане. [...] Оно што се у њима износи на неки начин ипак стоји у међусобној вези, било да једно из другог проистиче, да једно друго условљава, да једно друго изазива, да се врши у исто време или узапотно једно за другим, на истом месту, од истог једног или истог већег броја субјеката (одн. проузроковача) или на истим објектима. [...] А све су те посебне реченице у једној сложеној везане и посебном интонацијом“ (Стевановић 1989: 777–778). Наиме, повезивањем простих или просто проширених реченица у сложеној износи се целовита сложена мисао (Стевановић 1989: 779, Silić & Pranjković 2005: 321). Уколико би се ове

реченице издвојиле из сложене реченице, као веће језичке целине, њихово значење би се потпуно променило услед изостављања логичко-семантичког односа који је иначе имплицитно исказан на нивоу сложене реченице.

На основу свега наведеног, јасно је да се каузална зависност може означити и независносложеним реченицама. Реч је о имплицитном модалитету изражавања каузалности који има веома важну улогу на стилском нивоу. Овај поступак означавања каузалних односа најзаступљенији је у књижевним текстовима у којима се приказују међуљудски и друштвени односи на основу искуства и знања о њима (Милошевић 1986а: 282).

Анализом језичких средстава у књижевним изворима који чине наш корпус уочили смо велику заступљеност каузалних односа између различитих ситуација и догађаја на нивоу независносложених реченичних структура. Приликом ексцерпирања примера релевантних за наше истраживање, а у одсуству каузално маркираних језичких средстава, у знатној мери смо се руководили и знањима о појавама ванлингвистичке стварности, која су заснована на општем или индивидуалном искуству, а не само текстом.

5.1.2.1.1. Јукстапониране реченице

Као посебан тип независносложених структура, *јукстапониране* или *асиндетске реченице* представљају један од начина имплицитног изражавања семантичке категорије каузалности.

М. Гревис (Grevisse 2001: 365) дефинише јукстапозицију као имплицитну координацију (*coordination implicite*). Пипер и Клајн (2013: 521) дају следећу дефиницију асиндетских реченица: то су „сложене реченице у којима се веза међу предикацијским деловима исказује, пре свега, интонацијски, редоследом предикацијских делова и њиховим лексичко-семантичким саставом као и усклађеношћу граматичких категорија у предикацијским деловима сложене реченице“.

За овај поступак удруживања простих реченица у сложену карактеристично је одсуство везника. Како констатује С. Кордић, „povezivanje rečenica bez upotrebe veznika starije je od povezivanja s veznicima. Ono je posebno karakteristično za razgovorni jezik“

(Kordić 2008: 190). Такође, Пипер и Клајн (2013: 521) истичу да су асиндетске реченице „обично експресивније од синдетских, и чешће се употребљавају у усменој комуникацији и разговорном стилу, или у књижевноуменичком стилу, него у научном или административном стилу“. С друге стране, М. Ковачевић наводи да се јукстапозиција, по правилу, везује само за књижевни стил (Ковачевић 1988а: 102).

Посредством јукстапонираних реченичних структура, семантичка категорија каузалности може да се означи на два начина, у зависности од редоследа којим се наводе информације.

Први тип јукстапонираних реченица формира се по следећем моделу: клауза у антепозицији описује неки догађај или стање, док њој постпонирана клауза објашњава појаву приказану у претходној клаузи, односно има функцију прилошке одредбе за узрок.

(204) Je le connais un peu, *nous avons des amis communs.* (ADS: 43)

Познајемо се помало, *имамо заједничких пријатеља.* (ЈСЉ: 43)

(205) Nous ne pourrons pas nous voir demain soir, *il y a un souper chez les Verdurin.*
(ADS: 136)

Нећемо се моћи видети сутра увече, *Вердиренови приређују вечеру.* (ЈСЉ: 133)

(206) J'ai pensé que c'était dimanche et cela m'a ennuyé : *je n'aime pas le dimanche.*
(ETR: 36)

Помислио сам да је недеља и то ми баш није било пријатно: *не волим недељу.*
(СТР: 22)

(207) Le soir, j'y trouve moins de plaisir parce que la serviette roulante qu'on utilise est tout à fait humide : *elle a servi toute la journée.* (ETR: 43)

Увече не налазим у томе толико задовољство, зато што је убрус на ваљку који сви употребљавамо потпуно влажан: *служио је цео дан.* (СТР: 26)

Синтаксички поступак јукстапозиције може да се реализује не само између простих реченица у оквиру сложене реченичне структуре, већ и између потпуно независних реченица које су одвојене тачком, а међу којима такође може да постоји узрочно-последични однос. Аутори се опредељују за овакву организацију реченица, односно идеја, како би постигли додатне уметничке ефекте. Тачније, употребом тачке посебно се наглашава пауза међу реченицама, да би се другом реченицом имплицитно увео узрок ситуације исказане првом реченицом:

(208) Je lui ai demandé si on pouvait éteindre une des lampes. *L'éclat de la lumière sur les murs blancs me fatiguait.* (ETR: 17)

Запитао сам га да ли се нека сијалица може угасити. *Замарао ме је сјај светлости по белим зидовима.* (СТР: 10–11)

(209) Peut-être faudrait-il que nous vivions séparés. *La vie à deux, c'est trop usant.* (ADT: 185)

Можда не би требало да живимо заједно. *Живот удвоје превише је напоран.* (ЈБТТ: 135)

Наведене јукстапониране реченичне структуре у говору су раздвојене на прозодијском плану (паузама и одговарајућом интонацијом), а у писању одређеним знацима интерпункције – у нашем корпусу то је најчешће тачка, али појављује се и запета, као и две тачке⁷¹. А. Назаренко (Nazarenko 2000: 107) скреће пажњу на чињеницу да ови интерпункцијски знаци, иако су семантички неутрални, имају различиту функцију. У примерима у којима су реченице раздвојене тачком (модел *P1. P2*) друга реченица следи као објашњење првој. На питање *Зашто P1?* Може се одговорити *Зато што P2*. Реченице могу и да промене редослед, а да притом не буде нарушена каузална интерпретација.

Са друге стране, у исказима типа *P1: P2* друга реченица не уводи фактички (*cause factuelle*), већ енунцијативни узрок (*cause énonciative*), који се манифестује на плану дискурса, односно представља оправдање тврдње исказане првом реченицом. Каузални

⁷¹ А. Назаренко (Nazarenko 2000: 107) наводи и тачку са запетом као интерпункцијски знак који може да раздваја две јукстапониране клаузе. Међутим, сличне примере нисмо забележили у нашем корпусу.

однос између ових клауза могао би експлицитно да се означи прилошким изразом *en effet* (Nazarenko 2000: 107), којим се такође, као и двома тачкама, уводи објашњење, односно допуна претходне реченице:

(206a) J'ai pensé que c'était dimanche et cela m'a ennuyé. *En effet*, je n'aime pas le dimanche.

Напоменућемо и да коришћење две тачке, за разлику од запете и тачке, упућује на експлицитно увођење каузалне информације.

Сви наведени примери могу да се преформулишу користећи неки експлицитни знак хипотаксе, тј. неки каузално маркиран везник, чиме се лако доказује да међу њима постоји каузални однос.

(204a) Je le connais un peu, *nous avons des amis communs*.

→ Je le connais un peu *car nous avons des amis communs*.

Познајемо се помало, *имамо заједничких пријатеља*.

→ Познајемо се помало *јер имамо заједничких пријатеља*.

(206b) J'ai pensé que c'était dimanche et cela m'a ennuyé : *je n'aime pas le dimanche*.

→ J'ai pensé que c'était dimanche et cela m'a ennuyé *parce que je n'aime pas le dimanche*.

Помислио сам да је недеља и то ми баш није било пријатно: *не волим недељу*.

→ Помислио сам да је недеља и то ми баш није било пријатно *зато што не волим недељу*.

Забележили смо и примере тропредикатских сложених реченичних структура у којима се клаузе такође удружују синтаксичким поступком јукстапозиције, нпр:

(210) Ils entrèrent sans avoir à frapper, *la porte était ouverte, on attendait les invités*.
(TF: 130)

Нису морали да куцају, *врата су била отворена* – очекивали су *госте*. (ФЗ: 82)

У овом примеру друга реченица (*Врата су била отворена*) представља узрок ситуације илустроване првом реченицом (*Нису морали да куцају*), док трећа реченица (*Очекивали су госте*) уводи узрок ситуације исказане другом.

Други тип јукстапонираних реченичних структура, знатно заступљенији у нашем корпусу од претходног, представљају примери двопрдикатских сложених реченица у којима прва реченица има функцију прилошке одредбе за узрок, тачније, ситуација исказана реченицом у антепозицији представља узрок догађаја или стања означеног њој постпонираном реченицом.

(211) *Elle ne connaissait personne, elle n'a parlé à personne.* (ADS: 169)
Није познавала никога, ни са ким није разговарала. (ЈСЉ: 167)

(212) *Le ciel était vert, je me sentais content.* (ETR: 45)
Небо је било зелено, осећао сам се пријатно. (СТР: 27)

(213) *Tout d'un coup ses palpitations de cœur redoublèrent de vitesse, il éprouva une souffrance, une nausée inexplicables.* (ADS: 250)
Одједном ти срчани откуцаји удвостручише брзину, он осети бол, неку неодређену мучнину. (ЈСЉ: 245)

(214) *Elles adorent les chiffres : ça leur plaira.* (PP: 63)
Оне обожавају бројеве, па ће им се то допасти. (МП: 51)

У овим реченицама јасно се уочава веза између семантичких категорија темпоралности и каузалности, о којој је већ било речи. Тиме се потврђује чињеница да узрок најчешће претходи последици – као у примерима 213 и 214 или је, пак, симултан са њом (примери 211 и 212).

Паузе између ових реченица у писању су означене запетом или, изузетно ретко, двома тачкама, а на прозодијском плану одређеном интонацијом. Употреба запете, којој у говору обично одговара пауза без спуштања гласа, додатно доприноси да се логичка веза између реченица схвати као узрочно-последична. Да закључимо, у јукстапонираним реченичним структурама прозодија практично преузима улогу конектора.

И ови примери могу да се преформулишу користећи неки каузално маркиран везник, чиме се лако доказује да прва реченица има каузалну функцију.

(211a) *Elle ne connaissait personne, elle n'a parlé à personne.*

→ *Comme elle ne connaissait personne, elle n'a parlé à personne.*

Није познавала никога, ни са ким није разговарала.

→ *Пошто није познавала никога, ни са ким није разговарала.*

Каузална интерпретација анализираних јукстапонираних реченичних структура условљена је превасходно семантичким садржајем реченица, а други битан фактор је и употреба глаголских времена којима се исказује сукцесивност, односно симултаност узрочне и последичне ситуације. Оба типа јукстапонираних реченица преводе се скоро увек на српски језик истоветним структурама. Један од ретких изузетака представља пример 214, где се у преводу на српски језик јављају реченице координиране везником *па* који упућује на значење временске сукцесије, односно последице. Везник *па*, дакле, 'открива' узрочно-последичну везу међу наведеним реченицама, односно представља верификатор значења.

5.1.2.1.1.1. Корелативне структуре

Посебан тип јукстапонираних реченичних структура у француском језику у којима је зступљена узрочно-последична веза представљају реченице које се реализују у виду **корелативних структура** уведених прилогом *plus*. Између ових реченица се нужно успоставља однос пропорционалности, што потврђују и М. Рижел и др. (Riegel et al. 2006: 516), који о овим реченичним структурама говоре у оквиру тзв. *квантитативног поређења* (*comparaison quantitative*). П. Шародо спомиње ове реченице у оквиру *пропорционалног*

поређења (*comparaison proportionnelle*) и указује на чињеницу да се другом реченицом изражава последица ситуације исказане у првој (Charaudeau 1992: 370–371).

(215) *Plus l'obscurité était dense, plus mon illusion devenait complète.* (TF: 198)

Што је тама била гушћа, то је моја варка била потпунија. (ФЗ: 123)

(216) *Plus la Russie que je découvrais se révélait noire, plus cet attachement devenait violent.* (TF: 208)

И што је Русија коју сам откривао била црња, то ме је све жешће везивала за себе. (ФЗ: 129)

Наведени примери могли би у начелу да се парафразирају зависносложеним реченицама са каузалном клаузом, чиме се потврђује каузални логичко-семантички однос:

(215a) *Mon illusion devenait complète parce que l'obscurité était dense.*

(216a) *Cet attachement devenait violent parce que la Russie que je découvrais se révélait noire.*

Као семантички еквивалент ових конструкција у српском језику јавља се зависносложена реченица са поредбеном клаузом (Стевановић 1989: 886, Пипер и Клајн 2013: 513) уведеном везником *што*, често у корелацији са *то* у управној реченици. Редослед ових клауза је строго утврђен: зависна реченица је увек антепонирана у односу на главну. Још једна битна особеност ових структура јесте да се компаратив појављује као део предиката и у главној и у зависној реченици.

П. Мразовић и З. Вукадиновић ове зависне реченице називају *атрибутским поредбено-пропорционалним* и констатују да се њима изражава пропорционално степеновање: „Stepen izvršenosti radnje u nadređenoj rečenici uslovljen je stepenom onoga što je izneto u podređenoj sa *što*“ (Mrazović & Vukadinović 1990: 388). П. Пипер их назива *сложеним реченицама са пропорционално еквативним значењем* и истиче да се у позицији предиката ових реченица најчешће налазе глаголи несвршеног вида или глаголи у

хабитуалном потенцијалу (Пипер 2009: 70). Он такође констатује да се овим реченичним структурама обично означава корелација сразмерности у степену изражености различитих обележја, нпр. интензитета и количине (Пипер 2009: 71).

А. Назаренко (Nazarenko 2000: 43) указује на разлике између логичке и лингвистичке корелације. *Логичка корелација*, понекад позната под називом *пропорционалност* (*proportionnalité*) означава однос између двеју ситуација које се мењају једна у зависности од друге, за разлику од *лингвистичке корелације* која се манифестује на формалном плану и односи се на језичке структуре познате као *корелативни системи* у којима се две реченице налазе у таквом односу да једна нужно имплицира другу. У анализираним корелативним реченичним структурама логичка корелација се рефлектује и на лингвистичком плану.

5.1.2.1.1.2. Јукстапониране реченице са прилогом *tant*

Занимљиво је истаћи и чињеницу да у француском језику реченице које су на формалном плану јукстапониране могу да буду истовремено и у зависном односу. А. Назаренко (Nazarenko 2000: 108) ову појаву назива *имплицитна субординација* (фр. *subordination implicite*), будући да изостаје употреба везничких средстава за субординацију.

Реченица која може да се интерпретира као каузална најчешће садржи прилог за количину (нпр. *tant*) и постпонирана је у односу на реченицу која наизглед представља главну реченицу.

(217) Instinctivement, Charlotte l'évita, *tant cet inconnu ressemblait à un homme sortant de la terre.* (TF: 257)

Шарлота га је по нагону заобишла, *толико је тај непознати личио на човека који израња из земље.* (ФЗ: 158)

(218) Je frissonnai *tant la tiédeur de cette intimité entrevue me parut tout à coup ancienne et familière.* (TF: 299)

Уздрхтао сам, *толико ми се благодот те једва виђене присности одједном учинила старинска и блиска.* (ФЗ: 184)

(219) Je me retrouvai dans le climat de ses odeurs automnales, mes narines palpitèrent *tant l'arôme amer des feuilles était pénétrant.* (TF: 186)

Обрео сам се усред њихових јесењих мириса, моје ноздрве су их осећале, *толико је опори мирис лишића био продоран.* (ФЗ: 114)

Каузални однос међу овим реченицама може се лако потврдити додавањем одређених каузално маркираних конектора:

(219a) Je me retrouvai dans le climat de ses odeurs automnales, mes narines palpitèrent *car l'arôme amer des feuilles était pénétrant.*

Обрео сам се усред њихових јесењих мириса, моје ноздрве су их осећале *јер је опори мирис лишића био продоран.*

У српском језику ове реченице најчешће су преведене идентичним структурама – јукстапонираним реченицама, при чему реченица са каузалним значењем садржи прилог *толико*. Међутим, у знатно мањем броју примера, као семантички еквивалент се јавља каузална клауза уведена везником *јер*, чиме се додатно поткрепљује тврдња да је реч о каузалном односу.

(220) Éclairé comme par la lumière de la rampe, à la place nouvelle où il figurait, ce mot de « marbre » qu'il avait perdu la faculté de distinguer *tant il avait l'habitude de l'avoir souvent sous les yeux*, lui était soudain redevenu visible. (ADS: 224)

Осветљена као да је на светлости позорнице, на томе новом месту, та реч „ледене“, коју беше већ изгубио способност да уочи *јер му је тако често бивала пред очима*, одједном му је поново постала видљива. (ЈСЈ: 221)

5.1.2.1.2. Координиране реченице

Попут асиндетских структура, и координиране реченице представљају један од модалитета имплицитног изражавања семантичке категорије каузалности. И овај начин каузалног повезивања клауза у сложеној реченици нужно је заснован „на уочавању каузалног карактера веза између ситуација, стања или догађаја у *ванлингвистичкој стварности*“ (Милошевић 1986а: 284).

И у француском и у српском језику координација представља један од поступака удруживања простих реченица у сложеноу. Блиска је субординацији у смислу да се реченице међусобно повезују везницима, а са друге стране, треба споменути и њену везу са јукстапозицијом, будући да је у оба случаја реч о синтаксички независним реченицама.

У овом потпоглављу наша пажња ће најпре бити усмерена на сложене структуре у оквиру којих су просте реченице између којих је присутан каузални однос повезане везником *et*, као типичним везником за координацију, и на одговарајуће корелативне структуре у српском језику, а затим ћемо размотрити и координиране реченичне структуре са везником *car*⁷².

5.1.2.1.2.1. Везник *ET*

У одређеном контексту логичко-семантички однос каузалности може да се успостави и између реченица координираних везником *et*.

Погледајмо следеће примере:

(221) *Le concierge a tourné le commutateur et j'ai été aveuglé par l'éclaboussement soudain de la lumière.* (ETR: 17)

Настојник је окренуо прекидач и мене је заслепео изненадан блесак светлости. (СТР: 10)

⁷² Типични везници за координацију у француском језику чине малу и затворену групу речи: *et, ni, ou, mais, donc, or* и *car*. У овом раду изоставили смо анализу везника *donc* с обзиром на то да се њиме експлицитно уводи последица.

- (222) *Le ciel était déjà plein de soleil. Il commençait à peser sur la terre et la chaleur augmentait rapidement. (ETR: 26)*
 Небо је већ било обасјано сунцем. *Почињало је да притиска земљу и* врућина је брзо постајала све већа. (СТР: 16)
- (223) *J'étais épuisé et je me suis jeté sur ma couchette. (ETR: 185)*
Био сам исцрпљен и сручио сам се на дрвени кревет. (СТР: 118)
- (224) *J'avais bu près d'un litre de vin et j'avais très chaud aux tempes. (ETR: 52)*
Попио сам готово литар вина и оно ми је ударило у главу. (СТР: 32)
- (225) *Mon voisin de gauche avait tiré le premier et m'avait assourdi. (TF: 220)*
Мој друг са леве стране је пуцао први и заглушио ме. (ФЗ: 137)
- (226) *Le général de Froberville lui demanda à connaître Mme de Cambremer et il fut obligé de rentrer avec lui dans le salon pour la chercher. (ADS: 203)*
Генерал Де Фробервил га замоли да га упозна са гђом де Камбребер, па је био принуђен да се врати у салон да је потражи. (ЈСЉ: 201)
- (227) *Un instant Swann sentit que son esprit s'obscurcissait, et il pensa à autre chose pour retrouver un peu de lumière. (ADS: 220)*
Сван за тренутак осети да му се памет замрачује, те помисли на друге ствари, да би повратио мало светлости. (ЈСЉ: 217)

Одговарајуће корелативне конструкције у српском језику одговарају саставним односима⁷³ координираних реченица, чија су обележја следећи везници: *и, ни, нити, па и те* (Станојчић и Поповић 2002: 352, Пипер и Клајн 2013: 473). Од поменутих везника, у примерима који су предмет наше анализе срећу се, логично, само везници *и, па и те*. „Саставни или копулативни односи јављају се међу реченицама чија је садржина, како се

⁷³ Најважнији напоредни (координативни) односи могу се сврстати у три групе: *саставни, раставни и супротни*. Као посебни напоредни односи наводе се и *закључни и искључни*. (Станојчић и Поповић 2002: 352-353)

то обично каже, истог смера, тј. ситуација означена другом реченицом смисаоно је паралелна са ситуацијом прве реченице или се наставља на њу“ (Станојчић и Поповић 2002: 354). Чини се да М. Ковачевић нешто прецизније дефинише саставне или копулативне реченице, наглашавајући да се њима исказују „или смисаоно паралелни, или узастопни или садржаји са односом импликације“ (Ковачевић 1998: 13). Према мишљењу С. Кордић, у поступку координације велику улогу имају следећи фактори: 1) значење сваке реченице, 2) логички однос између тих значења и 3) значење везника (Kordić 2008: 190).

Координиране реченичне структуре могу да се интерпретирају каузално само када су испуњени одређени услови. Пре свега, важно је напоменути да је редослед реченица строго утврђен и да одговара логичком редоследу: узрок – последица. Тачније, садржај друге реченице представља последицу онога што је исказано реченицом која јој непосредно претходи. Затим, неопходно је да семантички садржај обе реченице и употребљена глаголска времена буду компатибилни са таквом анализом. Коначно, занимљива је и опаска И. Прањковића да, уколико је у првој клаузи вршилац радње нека особа, онда се у другој клаузи саопштава о стању које представља резултат те радње. Обрнуто, ако се у првој клаузи саопштава о неком стању, онда је у другој клаузи обично наведена радња која је резултат, односно закључак или последица стања о којем је реч у првој клаузи (Pranjković 1984: 67–68).

Попут радњи, односно стања, који се исказују асиндетским структурама, и радње и стања у реченицама координираним везником *et* могу бити истовремени или сукцесивни. Тако су ситуације приказане у двама реченицама симултане у примеру 222 – у обе реченице на француском језику користи се имперфекат, а у српском перфекат глагола несвршеног вида, делимично симултане у примеру 223 – коришћена времена у француском језику су имперфекат и перфекат, а у српском перфекат глагола несвршеног и свршеног вида.

Сукцесивност ситуација присутна је у свим осталим наведеним примерима, кроз комбинације следећих глаголских времена: перфекат – перфекат у оба језика, при чему је у српском језику у обе реченице реч о глаголима свршеног вида – пример 221; плусквамперфекат – имперфекат у француском језику, а у српском перфекат глагола свршеног вида у обе реченице – пример 224; плусквамперфекат у обе реченице у француском језику, а у српском перфекат глагола свршеног вида – пример 225; аорист

(*passé simple*) у француском, односно перфекат глагола свршеног вида у обе реченице у српском језику – пример 226; аорист (*passé simple*) у француском, такође аорист у српском језику у обе реченице – пример 227. Временска сукцесивност радњи природно произлази из природе односа последице према њеном узроку – најпре се врши радња која представља узрок, а затим њена последица. У примеру 226 сукцесивност двеју ситуација је додатно наглашена везником *na*. Како истиче С. Кордић, везник *na* подлеже одређеним семантичким ограничењима, односно има значење временске сукцесије или последице (Kordić 2008: 190). Њено мишљење деле и Симић и Јовановић (Симић и Јовановић 2007: 181), као и Силић и Прањковић, који додају да се овај везник често користи и за исказивање узрочно-последичних односа (Silić & Pranjković 2005: 323). М. Стевановић констатује да се саставне реченице чешће везују везником *na* него везником *и* када се другом реченицом изражава последица садржаја исказаног првом реченицом (Стевановић 1989: 785).

У примеру 227 као семантички еквивалент у српском језику јавља се везник *те*, који се по правилу користи у писаном језику (Kordić 2008: 190) и чија употреба је најфреквентнија у примерима саставних напоредних реченица „у којих садржина друге проистиче из садржине прве, као последица из узрока“ (Стевановић 1989: 787). Силић и Прањковић наводе да је везник *те* по општем значењу и функцији сличан везнику *и*, будући да њиме могу да се повезују како реченице са значењем истовремености, тако и оне са значењем временске сукцесије. Међутим, везник *те* је у језику мање заступљен него везник *и* и често се употребљава као стилска резерва том везнику (Silić & Pranjković 2005: 323). Симић и Јовановић подсећају да се овим везником најчешће указује на неке логичке односе, нпр. узрочно-последични (Симић и Јовановић 2007: 181).

На основу свега наведеног долазимо до закључка да се никако не можемо сложити са ставом који заступају Вагнер и Пеншон, а који се тиче семантике везника за координацију: „координација се остварује помоћу непроменљивих речи које не врше никакву функцију у реченици. Њихова улога се састоји само у томе да означе везу између појмова или елемената које повезују“ (Wagner & Pinchon 1962: 430)⁷⁴. Констатација К. Милошевић да везници *и*, *na* и *те* „имају заједничку семантичку компоненту која се може дефинисати као

⁷⁴ « La coordination s'effectue au moyen de mots invariables qui n'assument pas de fonction dans la phrase. Leur rôle consiste seulement à marquer la liaison des termes ou des membres qu'ils unissent » (Wagner & Pinchon 1962: 430).

„настављање“, „развијање“, „резултирање“, тј. „нешто што слиједи након нечега“ – у *простору* или *времену*“ (Милошевић 1986а: 285) може се неоспорно применити и на француски везник *et*. Семантици ових везничких средстава у оба језика нужно се мора приписати значајна улога у означавању каузалних односа између ситуација именованих простим реченицама које се удружују у сложену поступком координације. Уколико се узме у обзир чињеница да временска антериорност узрока у односу на последицу представља иманентно својство каузалних релација, „онда није тешко у *семантици* поменутих везника и *линеарном поретку ситуације* „исхода“, односно „посљедице“, – препознати *семантичку компоненту која сигнализује „исход“*, тј. *резултат неке претходне појаве*, односно, *посљедицу неког догађаја*, а, самим тим, и *узрочни карактер претходне појаве*, која доводи до појаве која јој слиједи“ (Милошевић 1986а: 285).

Конечно, желели бисмо да скренемо пажњу на чињеницу да би све координиране структуре које смо анализирали у овом поглављу могле да се схвате и као последичне, у зависности од аспекта са кога се разматрају.

5.1.2.1.2.2. Везник *CAR*

У граматикама француског језика везник *car* се недвосмислено везује за координиране реченичне структуре (Wagner & Pinchon 1962: 430, Grevisse 2001: 365, Chevalier et al. 2002:145, Riegel et al. 2006: 527 итд.). Међутим, иако се традиционално сврстава у категорију координацијских везника, неоспорна је чињеница да је реч о каузално маркираном везничком средству.

Важно је напоменути да се у различитим студијама и научним радовима овај везник најчешће узима у разматрање заједно са преостала два најфреквентнија каузално маркирана везничка средства за субординацију: *parce que* и *puisque*. У том смислу, чини се да П. Шародо и А. Назаренко најбоље расветљавају двојаку природу везника *car* истичући да се он на синтаксичком нивоу везује за координацију, док на нивоу семантике, заправо, уводи субординирану каузалну клаузу (Charaudeau 1992: 498, Nazarenko 2000: 72). Ова констатација, према А. Назаренко, представља битан аргумент који оправдава чињеницу да везници *car* и *puisque* имају слична синтаксичка ограничења, која представљају последицу њихових семантичких ограничења.

На синтаксичком нивоу везником *car* се, дакле, не уводи субординирана реченица, већ се остварује координација између двеју простих или сложених реченица. Овај везник „означава реализацију новог говорног чина који је повезан са претходним каузалном релацијом“ (Nazarenko 2000: 78)⁷⁵. Са аспекта каузалности, везником *car* се, према томе, попут везника *puisque* не уводи директно узрок ситуације исказане претходном клаузом (Nazarenko 2000: 75). Овом везнику А. Назаренко приписује статус *аргументативног конектора* (фр. *connecteur argumentatif*), будући да њиме не уводи фактитивни узрок (фр. *cause factuelle*), већ узрок претходног исказа (Nazarenko 2000: 78).

Поборник оваквог схватања је и М. Рижел који констатује да везник *car* заправо повезује две клаузе, при чему друга представља објашњење (фр. *explication*) или пак оправдање (фр. *justification*)⁷⁶ садржаја прве реченице (Riegel et al. 2006: 527). Према М. Рижелу, чињеница да се реченицом уведеном везником *car* уводи нови говорни чин који се ослања на говорни чин означен њој антепонираном клаузом објашњава, пре свега, њену фиксирану позицију у сложеној реченици – увек је постпонирана у односу на реченицу са којом је координирана (**Car il n'a pas l'âge requis, Pierre n'est pas éligible*).⁷⁷ Такође, из истих разлога, ова реченица не може да представља одговор на питање *Зашто?* (*Pourquoi ?*) нити да стоји у координацијском односу са другом клаузом овог типа, попут каузалних клауза уведених субординацијским везницима (**Jean était absent car il était malade et car il n'avait pas été autorisé à sortir*) (Riegel et al. 2006: 527). М. Рижел наводи и један занимљив пример да би показао да реченица уведена овим везником није обухваћена негацијом њој антепониране координиране клаузе:

(228) Pierre n'a pas été renvoyé *parce qu'il est l'ami de Jean*.

Пјер није отпуштен *зато што је Жанов пријатељ*.

⁷⁵ « Il marque la réalisation d'un nouvel acte de parole, relié au précédent par une relation causale » (Nazarenko 2000: 78).

⁷⁶ Ф. Бентолила, који је проучавао везник *car* у писаном језику, такође истиче да је фундаментална вредност овог везника да оправда неки исказ (Bentolilla 1986: 111). Заговорници овог схватања су и аутори групе λ-1 (Groupe λ-1 1975: 265).

⁷⁷ Исто схватање заступају и аутори Групе λ-1 који истичу да, насупротив каузалним клаузама уведеним везничким спојевима *parce que* и *puisque*, које могу да се нађу на почетку сложене реченице, везнику *car* увек мора претходити одређени садржај. Ова констатација се односи и на случајеве у којима се везником *car* уводи реченица која је тачком одвојена од претходне реченице. Аутори такође наглашавају да ово својство везника *car* проилази из чињенице да реченица уведена овим везником представља оправдање одређеног исказа (Groupe λ-1 1975: 250).

(229) Pierre n'a pas été renvoyé, *car il est l'ami de Jean*.

Пјер није отпуштен *јер је Жанов пријатељ*.

У примеру 228 износи се констатација да је Пјер отпуштен, али се посебно наглашава да разлог његовог отпуштања није то што је Жанов пријатељ. Напротив, у примеру 229 негација се односи само на прву реченицу, док друга реченица представља њено објашњење (Riegel et al. 2006: 527).

П. Ле Гофик се слаже са Рижелом да се у савременом француском језику везником *car* означава објашњење садржаја реченице која му претходи, пре него узрок у ужем смислу (фр. *cause proprement dite*), који се везује за *parce que*, или пак оправдање, које је ипак, типичније за *puisque* (Le Goffic 1993: 393).

Г. Грос такође истиче особеност везника *car* да се њиме оправдава тврдња наведена у главној реченици (Gross 2009: 330):

(230) Je ne veux pas lui répondre, *car sa question est obscure*.

Према Гросу, овде се подразумева да је имплицитно присутан глагол говорења, који је у самој реченици изостављен:

(230a) Je ne veux pas lui répondre, je dis cela, *car sa question est obscure*.

У оваквој употреби везник *car* је комутабилан са везником *puisque* (Je ne veux pas lui répondre *puisque sa question est obscure*).

Поред ове, Грос наводи још једну употребу везника *car* по којој се он приближава везничком изразу *parce que* – у питању је изражавање тзв. експликативног узрока (фр. *cause explicative*), где присуство говорника није неопходно. Као примере овог типа узрока Грос наводи различите догађаје у свету и природне појаве:

(231) Il y a eu de nombreux accidents, *car il a plu toute la nuit*.

(*Il y a eu de nombreux accidents, je te dis cela, *car il a plu toute la nuit*.)

(232) Les ours polaires sont en voie de disparition, *car le réchauffement climatique engendre une fonte des glaces*. (Gross 2009: 332)

Везник *car* је, пре свега, елемент писаног језика. Његову функцију у говору преузео је везнички израз *parce que* који се све више користи као синоним везника *car* (Bentolila 1986: 96, Nazarenko 2000: 77). Иако предмет нашег истраживања није разговорни језик, желели бисмо само да скренемо пажњу на чињеницу да се, како наводе А. К. Симон и Л. Деган, у француском разговорном језику овај везник више практично не користи (Simon & Degand 2007: 327). Корпус који се односи на разговорни језик, а којим се поткрепљује ова тврдња ексцерпиран је из базе података сачињене првенствено од интервјуа, медијског дискурса и неформалних разговора. Резултати до којих се дошло, а који се односе на заступљеност везника *car* и *parce que* су следећи: *car*: 0,02%, *parce que*: 3,70% (Simon & Degand 2007: 327–328). Занимљив је и податак да је у говору везнички израз *parce que* 185 пута учесталији од везника *car*, упркос сличном степену заступљености ових везничких средстава у писаном језику (Simon & Degand 2007: 328).

Семантички еквиваленти:

- каузална клауза уведена везником *JEP*

Занимљива је чињеница да је у нашем корпусу 90,4% примера реченица уведених везником *car* преведено на српски језик каузалном клаузом уведеном везником *jer*.

Супротно везнику *car*, у граматикама српског језика везник *jer* се убраја у везнике за субординацију (Стевановић 1989: 890, Станојчић и Поповић 2002: 319, Пипер и Клајн 2013: 513 итд.), као и у контекстуално неусловљене везнике. Како наводи М. Ковачевић, контекстуално неусловљени везници развили су се у језику касније него контекстуално условљени и све су бројнији у стандардном језику, првенствено у циљу да би се прецизно исказале различите врсте и нијансе каузалних значења (Ковачевић 1998: 129). Везник *jer* М. Ковачевић назива „општеузрочним“ будући да се може употребити за изражавање свих типова узрочних значења. Ово је најфреквентнији везник у савременом језику, у свим његовим функционалним стиловима (Ковачевић 1998: 129). У зависности од лексичког

суодноса садржаја клауза, њиме се могу изразити различити типови узрочних значења – ефектор, мотив, критериј, разлог, повод (Ковачевић 1998: 129).

Каузалне клаузе уведене везником *jer* показују сличности са њима корелативним структурама у француском језику у погледу њихове позиције у реченици која је фиксирана – ове каузалне клаузе увек су постпониране у односу на главну реченицу. Према мишљењу П. Мразовић и З. Вукадиновић, ова блокирана позиција каузалне клаузе уведене везником *jer* произлази из саме природе узрока који се њоме исказује: „ovim subjunktorom se iznosi uzrok koji je sagovorniku najčešće nov, nepoznat, stoga se *jer* rečenice javljaju uvek iza nadređenih“ (Mrazović & Vukadinović 1990: 527). К. Милошевић (1986а: 292) и М. Ковачевић (1998: 129), пак нуде другачије и прихватљивије објашњење: постпонирана позиција клаузе уведене везником *jer* условљена је пореклом овог везника који је настао од релативне заменице.

- (233) Le greffier, qui jusqu'ici tapait régulièrement sur sa machine, a dû se tromper de touches, *car il s'est embarrassé et a été obligé de revenir en arrière.* (ETR: 105)
Писар, који је дотле равномерно куцао на машини, мора да је погрешно дирку, *jer се збунио и био је приморан да се врати напраз.* (СТР: 65)
- (234) J'étais très soucieux *car ma panne commençait de m'apparaître comme très grave.* (PP: 32)
Био сам врло забринут *jer ми се квар чинио врло озбиљним.* (МП: 24)
- (235) Personne ne veut la solitude, *car elle laisse trop de temps pour réfléchir.* (ADT: 111)
Нико не жели самоћу, *jer она оставља и превише времена за размишљање.* (ЈТТ: 78)
- (236) Notre amour est beau *car il est impossible.* (ADT: 122)
Наша љубав је лепа *jer је немогућа.* (ЈТТ: 86)

- (237) D'ailleurs, ce monde qui faisait si peur à Odette ne lui inspirait peut-être pas de grands désirs, *car* [...] *il était trop éloigné de celui qu'elle connaissait.* (ADS: 76)
Уосталом, тај свет кога се Одета тако плашила није у њој можда ни будио неку велику жељу, *јер је био сувише далеко од онога* који је она познавала. (ЈСЉ: 74–75)
- (238) Il allait les rejoindre n'importe où, quelquefois dans les restaurants de banlieue où on allait peu encore, *car ce n'était pas la saison*, plus souvent au théâtre, que Mme Verdurin aimait beaucoup. (ADS: 42)
Придруживао им се свугде, понекад у ресторанима у околини Париза, куда се још слабо излазило, *јер није још била права сезона*, а чешће у позоришту, које је гђа Вердирен много волела. (ЈСЉ: 42)
- (239) Il s'habillait tout en songeant à Odette et ainsi il ne se trouvait pas seul, *car la pensée constante d'Odette donnait aux moments où il était loin d'elle le même charme particulier* qu'à ceux où elle était là. (ADS: 111)
Облачио се мислећи на Одету, те тако није био сам, *јер непрестана мисао на Одету придавала је тренуцима* кад је био далеко од ње *исту ону особену чар* какву је осећао и кад је бивао крај ње. (ЈСЉ: 109)
- (240) Il allait lui devenir moins cher, *car c'était pour ces qualités-là* [...] *qu'elle l'aimait.* (ADS: 152)
Постаће јој мање драг, *јер она га воли баш због тих особина.* (ЈСЉ: 150)
- (241) Il m'a appris que son chien était perdu, *car il n'était pas à la fourrière.* (ETR: 73)
Он ми је испричао да је његов пас нестало, *јер га нема у кафиљерији.* (СТР: 45)

Пример 241 илуструје типичну употребу тзв. аргументативног *car* (Groupe λ-1 1975: 266) – садржај реченице уведене овим везником представља заправо разлог да се верује у истинитост садржаја претходне реченице. Другим речима, како би се оправдала тврдња из

прве реченице (*нас је нестало*), наведен је аргумент у прилог наведеној тврдњи (*нема га у кафилерији*).

Забележили смо и велики број примера у којима је реченица уведена везником *car*, односно *јер*, употребљена самостално, тј. издвојена је из сложене реченичне структуре, нпр:

(242) Il bredouillait un peu et paraissait vexé. *Car le roi tenait essentiellement à ce que son autorité fût respectée.* (PP: 41)

Мрмљао је нешто и чинило се да је љут. *Јер, краљ је у првом реду држао до тога да се поштује његов углед.* (МП: 33)

(243) Не треба мене жалити. *Јер сви ми умиремо само једном а велики људи по два пута:* једном кад их нестане са земље, а други пут кад пропадне њихова задужбина. (НДЋ: 368)

Je ne suis pas à plaindre. *Car, nous tous, nous ne mourons qu'une fois, à la différence des grands hommes qui meurent deux fois : la première lorsqu'ils quittent ce monde, la seconde lorsque disparaît leur fondation pieuse.* (PSD: 78)

Према мишљењу Е. Валма, у француском језику, тачка која раздваја две реченице односи се само на графички ниво, али не и на семантички; употреба оваквих синтаксичких структура условљена је стилским разлозима (Valma 2004: 101).

Међутим, графички ниво је нужно повезан са интонацијом која прати синтаксичку организацију реченице, као и њену информативну структуру. Употребом тачке на месту где се она не очекује постиже се извесна експресивност. Другим речима, овде се реченица уведена везником *car/јер* интонационо издваја да би се нагласио значај њеног садржаја, тј. узрочне ситуације која заправо представља објашњење тврдње или претпоставке изречене у претходном исказу.

Ову језичку појаву М. Радовановић назива *парцелацијом*, коју дефинише као „svojevrsno *intonaciono i poziciono izdvajanje* (pa, samim tim, i „isticanje“) jezičke jedinice koja na logičkom planu posmatranja iskaza čini koherentnu celinu (a formalnolоgički i

tradicionalnogramatički *rečenicu*) sa smisaonom celinom u odnosu na koju se sada intonacijom i pozicijom *jezički autonomizuje*“ (Radovanović 1990: 118). Да би дошло до поступка парцелације, неопходно је да истовремено буду задовољена два предуслова: интонациони и позициони моменат. Интонационо парцелисање се, према Радовановићу, односи на стављање одређене језичке јединице у интерјунктурну позицију, док се позициони моменат парцелације остварује постпоновањем дате језичке јединице (Radovanović 1990: 118). Поступак парцелације може се применити на језичке јединице на нивоу лексеме, конструкције и реченице. Како наводи Радовановић, „parcelacijom rečenice dolazi, zapravo, do razbijanja integracije rečeničnih kompleksa, čime zavisna rečenica stiče status intonaciono i poziciono autonomnog segmenta jezičkog iskaza“ (Radovanović 1990: 145).

У примерима у којима је реченица уведена везником *car* интонационо и позиционо одвојена од независносложене реченичне структуре везник *car* се најчешће преводи везником *јер* (пример 242), и обрнуто (пример 243). Међутим, дешава се и да приликом превода везник буде изостављен (примери 244, 245 и 246), те се каузални однос остварује посредством јукстапонираних реченичних структура, што би такође могло бити условљено стилским разлозима.

- (244) *Cette brève parole provoqua le miracle. Car soudain, par tous mes sens, je me transportai dans l'instant que le sourire de trois élégantes avait suspendu.* (TF: 185–186)

Овај кратак говор учинио је чудо. Одједном сам се свим својим чулима пренео у тренутак који су осмесима зауставиле три отмене жене. (ФЗ: 114)

- (245) *Je comprenais qu'Avdotia ne pouvait se permettre un tel abandon que dans l'appartement de ma grand-mère. Car elle était sûre de ne pas être rabrouée ni mal jugée.* (TF: 34)

Схватио сам да се Авдотја може овако опустити једино у бакином стану. Била је сигурна да је ту нико неће грдити нити осуђивати. (ФЗ: 22)

- (246) *Étrangement, au lieu de me réjouir de ce signe évident de mon mûrissement, ce soir-là, je regrettais beaucoup ma confiance naïve d'autrefois. Car mes nouvelles*

connaissances, contrairement à mon attente, semblaient obscurcir mon imagerie française. (TF: 169)

И чудновато, уместо да се радујем том очигледном знаку сазревања, тога дана сам много жалио за својом некадашњом безазленом простодушношћу. *Противно оном што сам очекивао, нова сазнања као да су замрачила моју збирку француских слика.* (ФЗ: 104)

При анализи дела корпуса који се односи на српски језик уочили смо да се клаузе уведене везником *јер* које су одвојене тачком од корелативне суперординиране структуре најчешће преводе реченицом уведеном прилошким изразом *en effet*:

- (247) Отац би желео да му син студира технику или шумарство, а син би хтео да иде на филозофију. *Јер, овај Тома Галус је само својим спољним изгледом налик на оца, а све његове урођене тежње иду у сасвим противном правцу.* (НДЋ: 498)

Le père souhaitait que son fils fasse des études techniques ou de sylviculture, tandis que le fils penchait pour la philosophie. *En effet, ce Thomas Galus ne ressemblait guère à son père que physiquement, ses goûts et ses aspirations le portant au contraire dans une toute autre direction.* (PSD: 280–281)

- (248) Али ако је спољни изглед касабе био миран и непромењен, у духовима су ти догађаји изазвали читаве олује највећих заноса и најдубљих потиштености. *Јер, као све што се дешавало у свету последњих година, и то је у касабџи примљено са потпуно супротним осећањима код Срба и код муслимана.* (НДЋ: 489)

Mais si la ville, vue de l'extérieur, restait calme et inchangée, ces événements provoquaient dans les esprits de véritables ouragans d'extrême exaltation ou d'abattement profond. *En effet, comme tout ce qui se passait dans le monde des dernières années, ces bouleversements furent eux aussi accueillis avec des sentiments tout à fait opposés chez les Serbes et les musulmans.* (PSD: 264–265)

Овим прилошким изразом, попут везника *car*, потврђује се изречени садржај и уводи се неки аргумент, односно објашњење (Le Nouveau Petit Robert 1998: 721), те га А. Назаренко с правом назива аргументативним конектором (Nazarenko 2000: 82). *En effet* је најчешће одвојен запетом од остатка реченице. Реченицом уведеном конектором *en effet* у наведеним и сличним примерима уводи се нова информација којом се оправдава тврдња исказана у претходној реченици.

- **каузална клауза уведена везничким изразом *ЗАТО ШТО***

У свега неколико примера у нашем корпусу као семантички еквивалент француске реченице уведене везником *car* јавља се каузална клауза уведена сложеним везником *зато што*.⁷⁸

(249) Les gens parlent *car ils ont peur du silence*. (TF: 176)

Људи говоре зато *што се плаше ћутања*. (ФЗ: 108)

(250) Et j'allais vivre un début de nuit, le plus extraordinaire de ma vie. *Car Charlotte ne put longtemps mettre la main sur le livre qu'elle cherchait*. (TF: 191)

И тако ћу доживети најдивотније вече у своме животу. *Зато што Шарлота дуго није могла да нађе књигу* коју је тражила. (ФЗ: 117)

(251) Et moi, je me haïssais! *Car je ne pouvais pas m'empêcher d'admirer ce guetteur de femmes*. (TF: 210)

А ја сам мрзео себе! *Зато што нисам могао себе да спречим да се дивим томе ловцу на жене*. (ФЗ: 130)

⁷⁸ О каузалним клаузама уведеним везником *зато што* видети у одељку посвећеном субординираним каузалним реченицама са везничким изразом *parce que*.

Наша анализа је показала да независносложене реченице представљају мање или више имплицитни модалитет изражавања семантичке категорије каузалности у француском и у српском језику. У оба посматрана језика, просте реченице које чине сложену су само на први поглед самосталне. Заправо, о њиховој аутономности може се говорити само на плану синтаксе, али не и на семантичком нивоу.

У оквиру јукстапонираних реченичних структура забележили смо два модела. Први модел представљају сложене реченице у оквиру којих је узрочна ситуација исказана другом реченицом. У оквиру овог модела јављају се и вишечлане (тачније тропредикатске) јукстапониране реченичне структуре. Други модел, знатно фреквентнији, представљају сложене реченице у оквиру којих је узрочна ситуација исказана првом реченицом, док друга реченица означава догађај или стање које произлази из прве, што одговара природном редоследу узрока и последице. У оба модела велики значај имају интерпункцијски знаци који раздвајају просте реченице (најчешће запета и две тачке) који практично преузимају улогу конектора, будући да представљају битан фактор да се јукстапониране структуре интерпретирају каузално. Такође, велику улогу има и семантички садржај ових реченица, као и употреба глаголских времена којом се постиже сукцесивност или симултаност узрока и последице.

Као посебан синтаксички модел у француском језику издвајају се корелативне структуре уведене прилогом *plus* у којима узрок увек претходи последици. Њихов семантички еквивалент у српском језику јесте зависносложена реченица са поредбеном клаузом уведеном везником *што*, који је најчешће у корелацији са заменицом *то* у суперординираној реченици. И у српском језику редослед реченица је строго утврђен: зависна клауза увек претходи управној реченици. У овим примерима може се говорити о „пропорционалном узроку“.

Други модел типичан за француски језик јесу јукстапониране реченичне структуре у којима друга реченица, којом се именује узрочна ситуација, садржи прилог за количину *tant*. У српском језику у највећем броју примера бележимо идентичан модел: јукстапониране реченичне структуре у оквиру којих се на почетку друге реченице налази

прилог *толико*. Ређе се јављају зависносложене реченице са каузалном клаузом уведеном везником *јер*, чиме се само потврђује каузални однос.

Велике сличности у два посматрана језика уочавају се и на нивоу координираних реченица у оквиру којих се координација у француском језику остварује везником *et*, док се у српском јављају везници *и*, *па* и *те*. У овом типу зависнослужених реченичних структура узрок увек претходи последици, а употреба глаголских времена представља и овде битан фактор за доношење закључака о заступљености узрочно-последичног односа – узрочна и последична ситуација могу бити у односу симултаности или сукцесивности. Сва три везника у српском језику својом семантиком упућују на резултативност, односно на чињеницу да последична ситуација проистиче из прве реченице, при чему се везником *па* додатно наглашава сукцесивност радњи и/или стања. Везник *те*, типичан за писани језик, показује велике сличности са везником *и*.

Неподударност у језичким системима француског и српског језика уочава се у традиционалној класификацији везника према којој се везник *car* сврстава у везнике за координацију, док везник *јер* као његов најфреквентнији еквивалент у српском језику припада групи везника за субординацију. Упркос овој неподударности на синтаксичком плану, са аспекта семантике у сложеним реченицама са овим везницима недвосмислено се уводи узрочна ситуација, при чему је узрок увек постпониран у односу на последицу. У француском језику забележили смо примере где је реченица уведена везником *car* одвојена тачком од претходне реченице. Овим интонационим и позиционим раздвајањем, познатим под називом парцелација, наглашава се узрок. Међу семантичким еквивалентима реченица координираних везником *car* у француском језику, поред зависнослужених реченица са каузалном клаузом уведеном везницима *јер* и *што*, у српском језику се јављају и јукстапониране структуре, у којима изостаје употреба везника. Приметили смо такође да се као семантички еквивалент везника *јер* у француском језику често јавља тзв. аргументативни конектор *en effet* којим се уводи нова реченица којом се оправдава тврдња исказана у њој антепонираној реченици.

Било да је реч о јукстапонираним или о координираним реченицама, уочавање каузалних односа између догађаја, ситуација и стања засновано је превасходно на знањима која припадају ванлингвистичкој стварности.

5.1.2.2. ЗАВИСНОСЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ СА КАУЗАЛНОМ КЛАУЗОМ

Зависносложене реченице састоје се од најмање две просте или просте проширене реченице које су у односу субординације (подређености), при чему је једна од њих управна (главна), а друга представља зависну реченицу, чија је функција да ближе одређује, односно допуњава садржај управне реченице или појединих њених делова. У србистичкој литератури усталио се термин *клауза* који означава ове зависне реченице, а који и ми преузимамо.

За разлику од независносложених реченичних структура, у којима је на семантичком нивоу присутан зависан, а на синтаксичком независан однос међу простим реченицама које чине њихов саставни део, зависносложене реченице су састављене од две или више повезаних простих реченица које су зависне једна од друге како синтаксички тако и семантички (Стевановић 1989: 818). Употреба зависних клауза изузетно је фреквентна у књижевно-уметничком стилу, за разлику, на пример, од публицистичког, административног, правног или научног стила, где се језичка средства често користе како би се постигла анонимизација исказа. У овим функционалним стилевима, који, пре свега, теже објективности и обезличености исказа, употреба зависних клауза као допуна управног предиката прилично је смањена или скоро изостављена (Bugarski 1999: 190).

У овом поглављу сагледаћемо зависносложене реченице са каузалном клаузом. Ова клауза има значење узрока ситуације исказане управним делом зависносложене реченице. Дакле, предмет нашег истраживања јесу везничка средства којима се уводе каузалне клаузе у савременом француском и савременом српском језику. Истраживањем су обухваћена сва везничка средства која испуњавају критеријум фреквентности и релевантности за нашу анализу.

У француској и у српској граматичкој литератури овим клаузама није посвећена велика пажња. Углавном се само набрајају најчесталији везници и везнички изрази којима се оне уводе и наводе примери употребе ових клауза. Пажња је најчешће усмерена на њихове синтаксичке особености, док се знатно ређе говори о типовима исказаног каузалног значења.

М. Гревис (Grevisse 2001: 1640–1644) ове зависне реченице назива адвербијалним каузалним реченицама (*propositions adverbiales de cause*) и наводи главне везнике којима

се оне уводе: *comme*, *parce que* и *puisque*. Везник *puisque*, према Гревису, не уводи прави узрок. Напротив, клауза уведена овим везником представља оправдање изреченог садржаја. Аутор затим само набраја различите везничке комплексе и изразе којима се такође уводи узрок. Међутим, не подвргава их детаљној анализи већ углавном само илуструје њихову употребу низом примера. Коначно, Гревис констатује да је индикатив једини начин који се употребљава у овим клаузама (Grevisse 2001: 1644).

Аутори *La Grammaire d'aujourd'hui: guide alphabétique de linguistique française* (Arrivé et al. 2005: 110–111) подсећају да је примарна функција појединих везника којима се изражава узрок била означавање времена (*comme, dès lors que*). Као и М. Гревис, и ови аутори међу најфреквентније везнике сврставају *parce que, puisque* и *comme*. Они се затим фокусирају на разлике између везничких средстава сличног значења – *parce que* и *puisque*, те констатују да везником *puisque* не може да се уведе одговор на постављено питање, док *parce que*, чак и самостално употребљен, може да представља одговор. У зависним реченицама са везничким изразом *parce que* главна реченица представља чињеницу која је већ позната, док се зависном реченицом уводи нова информација, обрнуто везнику *puisque*. Аутори закључују да се у зависним каузалним реченицама индикатив употребљава да се означи стварни узрок, било да је познат или не, док сибжонктив упућује на лажни, привидни или неизвестан узрок.

Р.-Л. Вагнер и Ж. Пеншон разликују два типа каузалних реченица:

1) реченице које исказују узрок садржаја главне реченице. Овај узрок може да се припише самом говорнику (*Je ne suis pas venu, parce que j'en ai été empêché au dernier moment*), али, исто тако, говорник може да се позове на неко друго лице (*Il n'est pas venu sous le prétexte qu'il avait été retenu au dernier moment*). Такође, узрок може да се оповргне (*Je vous dis cela, non que je veuille vous décourager, mais...*) » и

2) реченице којима се исказује разлог, мотив неког осећања, односно стања (чуђење, изненађење, туга, задовољство и сл.) наведеног у управној реченици (*Je m'étonne qu'il ne soit pas venu*) (Wagner & Pinchon 1962: 587).

Ови аутори наводе и два различита модалитета удруживања каузалних реченица са управним: везничка средства *que* и *de ce que*, односно везничке изразе који експлицитно означавају каузални однос и његове различите нијансе: *parce que, vu que, étant donné que, non que* итд. (Wagner & Pinchon 1962: 588).

А. Мартине се не слаже са становиштем које заступају претходно наведени аутори и сматра да клаузе које су уведене везницима *que* или *de ce que* и које зависе од глагола осећања (*s'ennuyer, s'étonner, se réjouir* и сл.) не треба сматрати каузалним клаузама. У овим случајевима, према Мартинеу, субординирана клауза не означава узрок, већ каузална вредност произлази из глагола управне предикацијске јединице (Martinet 1979: 215). Мартине истиче да је најфреквентнији везник за означавање каузалних односа *parce que*, за којим следе *non que, puisque* и *comme*. Од сложених везничких средстава, сматра да у анализу треба уврстити и везнички израз *sous prétexte que* (Martinet 1979: 215).

Ж.-К. Шевалије наводи сличну класификацију везничких средстава, засновану такође на степену њихове фреквентности. Најфреквентнији везнички израз је *parce que*, а затим везници *puisque* и *comme*. Будући да је каузалност као логичка релација у тесној вези са временом, за исказивање каузалних односа користе се и везници чија је примарна семантичка функција темпорална, као што су *puisque* и *du moment que* (Chevalier et al. 2002: 145).

Д. Точанац Миливојев (2006: 83–84) разврстава каузалне субјункторе у две групе, према врсти узрока који уводе:

а) субјунктори који уводе каузалну клаузу којом се исказује прихваћени узрок (*cause admise*) – то су, пре свега, везничка средства *parce que, puisque* и *comme*, а затим и *attendu que, vu que, d'autant que, étant donné que, sous prétexte que, surtout que, du moment que, du fait que*.

б) субјунктори којима се уводи каузална клауза којом се исказује негирани узрок (*cause niée*): *non que* и *non parce que*.

Полазећи од ове поделе, Д. Точанац Миливојев објашњава и употребу глаголских начина у каузалним клаузама и закључује да се индикатив користи скоро у свим каузалним клаузама осим у онима у којима је реч о негираном узроку, где се користи сибжонктив.

А. Назаренко сврстава ове везнике у категорију узрочних конектора (*connecteurs de la cause*), која обухвата и везнике за координацију, као и неке прилоге и прилошке изразе који на исти начин означавају логичку везу између простих или сложених реченица (Nazarenko 2000: 51). Назаренко детаљно сагледава везничка средства *parce que, puisque* и *comme*.

Везницима којима се уводе каузалне клаузе бавили су се многи лингвисти, при чему је највећа пажња посвећена везничким средствима *parce que* и *puisque* који се најчешће анализирају паралелно са везником *car* који је, као што смо већ рекли, у традиционалној француској граматичкој литератури сврстан у везнике за координацију.

Тако, на пример, аутори Групе λ -1 детаљно сагледавају ова три везничка средства најпре на синтаксичком нивоу и долазе до закључка да, гледано са тог аспекта, највеће сличности постоје између везника *car* и *puisque*. Разматрајући различите синтаксичке критеријуме, ови аутори закључују да реченицама уведеним овим везницима нпр. не може да се одговори на питање *Pourquoi ?*, затим оне не могу да буду модификоване одређеним адвербом (нпр. **Il est sorti, simplement car le médecin le lui avait dit, *Il ne peut pas parler, probablement puisqu'on l'a bâillonné*) и сл. Овом констатацијом се доводи у питање традиционална класификација ова три везничка средства која се тиче координације и субординације (Groupe λ -1 1975: 254). У другом, дужем делу ове студије, пажња аутора је усмерена на семантичку, односно прагматичку анализу која је спроведена превасходно кроз говорне чинове. Ова анализа је показала да говорник, користећи ова везничка средства, успоставља сваки пут специфичан однос са својим саговорником, односно примаоцем поруке.

Ж. Мешлер (Moeschler 1987) сагледава са прагматичког аспекта различите употребе субјунктора *parce que* у говору, док А. Ферари (Ferrari 1993) разматра синтаксичке, прозодијске и семантичке језичке структуре у којима је заступљен овај везнички израз.

Предмет интересовања Л. Деган су субјунктори *car* и *parce que*. Ауторка анализира специфичности употребе ових везничких средстава у писаном и у говорном језику са семантичког и когнитивног аспекта (Simon & Degand 2007). Затим, кроз дијахрону анализу, разјашњава зашто је дошло до неуравнотежености у употреби *car* и *parce que* у савременом језику (Degand & Fagard 2008). Наиме, док је степен фреквентности употребе ова два везничка средства сличан у писаном језику (штампи и савременој књижевности), у говорном језику везник *car* се практично више не користи, већ бива скоро у потпуности замењен везничким изразом *parce que*.

Занимљиво је да нисмо пронашли радове посвећене осталим везничким средствима који су предмет наше анализе у овом истраживању.

У српском језику узрочне реченице су, како их дефинише М. Стевановић (1989: 890), „зависне реченице којима се означава узрок онога што се казује предикатом управне реченице од које зависе“. Ове зависне реченице се најчешће уводе следћим везничким средствима: *јер, што, зато што, због тога што, услед тога што, захваљујући томе што, будући да, кад(а), како, пошто* и сл. Стевановић илуструје употребу појединачних везника конкретним примерима, али нигде не говори о типовима значења узрочних реченица.

Скоро идентичну дефиницију и приказ узрочних реченица налазимо и у граматици српског језика за странце, чији су аутори П. Мразовић и З. Вукадиновић (1990). Списак каузалних субјунктора овде је нешто дужи: *будући да, чим, док, где, јер, кад, како, пошто, што, услед тога/због тога што, зато што, поготову што* и *захваљујући томе што* (Mrazović i Vukadinović 1990: 527).

Ж. Станојчић и Љ. Поповић (2002: 319) се само кратко осврћу на узрочне реченице, наводећи као њихова обележја следеће узрочне везнике и везничке спојеве: *јер, зато што, стога што, пошто, како* и *будући да*.

П. Пипер и И. Клајн (2013: 513–514) такође наводе сличан репертоар узрочних везника и везничких израза: *јер, што, пошто, зато што, будући да, с обзиром на то да*.

М. Ковачевић, који се најсвеобухватније бавио семантичком категоријом каузалности у српском језику, сматра да везници, као и предлози, имају и семантички и граматички садржај. Подсетимо да се, помоћу општег логичког релационог модела, каузалне релације могу приказати на следећи начин: $a - P - b$, при чему се елемент P овде формализује као везник. Семантички садржај везника представља „одраз екстралингвистичког статуса каузалне везе (предметна или појмовна веза елемената a и b), а граматички се своди на синтаксички међуоднос језичких јединица у позицији елемената a и b – на однос координације или субординације“ (Ковачевић 1998: 123). Исто тако, попут предлога, везници могу да буду контекстуално условљени и контекстуално неусловљени. Када је реч о *контекстуално условљеним* везницима, тада „семантички суоднос јединица a и b везнику као P -елементу задаје узрочну семантику“ (Ковачевић 1998: 123), док у случајевима употребе *контекстуално неусловљених* везника, „везник као P -елемент својом семантиком предодређује у свим контекстима узрочно-последични семантички суоднос јединицама a и b “ (Ковачевић 1998: 123). Заступљеност оба ова модела у језику је у потпуности оправдана. Наиме, контекстуално условљена везничка средства користе се

стога што се каузалност као сложена категорија нужно наслања на просте, првенствено на категорије места и времена. Поред тога, као што је већ речено, језик користи постојећа средства за изражавање сложенијих категорија све док контекст представља довољно диференцијално обележје семантике одређеног релационог елемента. Када то више није могуће, језик ствара и контекстуално условљена језичка средства или, ређе, извршава семантичку расподелу између постојећих језичких средстава (Ковачевић 1998: 124). М. Ковачевић (1998: 124) наводи седам контекстуално условљених узрочних везника у данашњем српском стандардном језику који истовремено упућују на везу каузалности са другим категоријама: са категоријом времена (*чим, док, кад* и *пошто*), са категоријом начина (*како*) и са категоријом изричности (*што, да* и *где*). Ковачевић напомиње да се везници *чим, док* и *кад* користе се по правилу за означавање узрока *критерија* (Ковачевић 1998: 124). Према овом аутору, модели са контекстуално условљеним узрочним везницима су све бројнији у већини језика, с обзиром на чињеницу да је каузалност „и мисаоно и језички „најотворенија“ категорија: сталној човјековој тежњи да што боље упозна свијет око себе откривањем дотад неоткривених каузалних веза одговара тежња да се и у језику те новооткривене везе што прецизније изразе, што за последицу има богаћење и усавршавање језичких форми каузалности“ (Ковачевић 1998: 124). Ковачевић детаљно сагледава употребу свих наведених везничких средстава наводећи њихова различита узрочна значења и значењске нијансе и закључује да, у поређењу са свим осталим категоријама, семантичка категорија каузалности располаже најразвијенијим везничким системом у српском језику (Ковачевић 1998: 131).

Каузалним клаузама у српском језику велику пажњу у својим радовима посветила је К. Милошевић (1984–1985, 1985, 1986а, 1986б), која је сагледала различите аспекте ове проблематике. Она каузалну клаузу дефинише на следећи начин: „Каузална зависна реченица дефинише се као реченица помоћу које се објашњава *узрок, разлог, повод, мотив, основ или неки други узрочни чинилац* онога у чему се саопштава у надређеној реченици, тј. у реченици у коју се каузална укључује као *каузални детерминатор*“ (Милошевић 1986б: 67). Предмет анализе К. Милошевић (1986б) су, између осталог и каузалне клаузе којима се објашњава додатни разлог за реализацију садржаја надређене реченице – у питању су клаузе уведене везничким изразима *тим пре што, утолико пре што, тим више што* и сл. Затим, она проучава и каузалну функцију зависне реченице која

се уводи везником *кад* (Милошевић 1984–1985) која представља каузално немаркирано језичко средство, будући да примарно не означава каузалне релације. Милошевић закључује да се значење ових клауза налази на периферији каузалности, али да оне имају значење основа, односно критерија према којем се садржај управне клаузе може сматрати прихватљивим и оправданим. Поред тога, К. Милошевић (1985) анализира и аспектуално-темпоралне конфигурације у систему сложених реченица са каузалном клаузом и долази до закључка да узрок и последица могу бити истовремени, али узрок може и да претходи последици. Коначно, у раду посвећеном језичким и ванјезичким сигнаlima каузалне зависности између простих реченица у сложеној, К. Милошевић (1986а) разматра и функцију хипотаксичких везничких средстава у означавању каузалних односа; предмет анализе чине бројни каузално немаркирани и каузално маркирани везници и везнички изрази.

В. Половина (1986) проучава зависне узрочне реченице у савременом разговорном језику у урбаној средини и констатује да исказивање каузалности има свој посебан систем у разговору. У овом контексту узрочно-последични однос је често имплицитан будући да су најзаступљеније асиндетске реченице. Поред њих, у употреби су присутне и реченице уведене везницима, од којих је најфреквентнији *јер*, затим *зато што*, па *пошто* (Половина 1986: 86).

Поступак за који смо се определили у анализи каузалних клауза је следећи: полазећи од форми везника и везничких изрази у француском језику, утврдићемо степен њихове заступљености, представити њихове синтаксичке и семантичке особености и дати преглед типова каузалних релација које се могу успоставити помоћу њих. Говорићемо и о позицији каузалних клауза у сложеној реченици. Затим ћемо настојати да пронађемо семантичке еквиваленте француских структура и да утврдимо степен еквиваленције са корелативним структурама у српском језику на синтаксичком и на семантичком плану.

Инвентар евидентираних везничких средстава је богат, те смо одлучили да их, у циљу боље прегледности, поређамо према степену заступљености у корпусу, тј. по опадајућој фреквенцији: *parce que, comme, puisque, que, soit que... soit que, d'autant plus que, non que, du moment que, étant donné que* и *vu que*.

5.1.2.2.1. *PARCE QUE*

Заједно са *car* и *puisque*, везнички израз *parce que* сврстава се у основна везничка средства за исказивање каузалних релација. Према неким истраживањима, *parce que* је 11 пута фреквентнији у разговорном језику у односу на писани (Simon & Degand 2007: 328).

Зависном реченицом уведеном везничким изразом *parce que* даје се одговор на питање *Pourquoi?* (*Зашто?*) које је имплицитно постављено у главној реченици:

- (252) – Pourquoi fais-tu la gueule ? [...]
– *Parce que l'amour dure trois ans.* (ADT: 56)
– Што си тако покисао? [...]
– *Зато што љубав траје три године.* (ЈТТ: 39)

Будући да *parce que* не даје никакве информације о самој природи каузалног односа, А. Назаренко (Nazarenko 2000: 54) га сматра неутралним конектором (фр. *connecteur neutre*). Ауторка даље наводи да је овај везнички израз типично средство за изражавање фактичког узрока (Nazarenko 2000: 61). Правећи паралелу између везничких средстава *parce que* и *puisque*, Назаренко наводи и примере у којима су она наизглед комутабилна, стога што узрок одређене чињенице може истовремено да се схвати и као узрок исказа те чињенице:

- (253) J'ouvre la fenêtre *parce que tu me le demandes.*

- (254) J'ouvre la fenêtre *puisque tu me le demandes.*

Ауторка закључује да се ипак не може говорити о потпуној еквивалентности ових везничких средстава, будући да пример 254 садржи извесну субјективност, која изостаје у примеру 253 који је више информативног карактера – говорник представља молбу свог саговорника као узрок своје радње (Nazarenko 2000: 70).

Аутори Групе λ -1 везнички израз *parce que* називају оператором (*opérateur*), за разлику од везника *car* и *puisque*, који су маркери говорних чинова. Везнички израз *parce*

que, поред тога што повезује два садржаја, од њих формира и нову идеју – идеју о релацији каузалности, аналогно „операторима“ *et, ou* и сл, који формирају нови садржај од реченица које повезују. То није случај са *car* и *puisque*, којима се означава да говорник остварује извештај говорни чин (Groupe λ-1 1975: 254–255).

Позиција клауза уведених везничким средством *parce que* у оквиру сложене реченице је релативно слободна, мада су оне скоро увек постпониране у односу на управну реченицу (Nazarenko 2000: 56). У свим примерима у нашем корпусу ове клаузе следе управној реченици. У том смислу, најприхватљивије објашњење дају аутори Групе λ-1 који истичу да се у наведеним сложеним реченичним структурама најчешће полази од садржаја главне реченице који се сматра неоспоривом чињеницом која је већ позната примаоцу поруке, да би се каузалном клаузом објаснио овај садржај. Слична ограничења се не везују за садржај каузалне клаузе који не мора обавезно бити познат примаоцу поруке, али може да буде (Groupe λ-1 1975: 260–261).

Као и у већини каузалних клауза, и у клаузама уведеним везничким изразом *parce que* користи се индикатив, који указује на чињеницу да се узрок сматра реализованим.

Семантички еквиваленти:

- каузална клауза уведена везником *JEP*:

(255) *J'étais un peu étourdi parce qu'il a fallu que je monte chez Emmanuel pour lui emprunter une cravate noire et un brassard. (ETR: 10)*

Био сам мало збуњен, *јер је требало да одем горе до Емануела* да од њега позајмим црну кравату и флор. (СТР: 6)

(256) *Je fumais les cigarettes de Raymond parce qu'il ne m'en restait plus. (ETR: 52)*

Пушио сам Ремонове цигарете, *јер својих више нисам имао.* (СТР: 32)

(257) *Je me suis levé tout de suite parce que j'avais faim. (ETR: 83)*

Одмах сам устао, *јер сам био гладан.* (СТР: 52)

- (258) Il m'avait dit qu'il fallait l'enterrer très vite, *parce que dans la plaine il faisait chaud, surtout dans ce pays.* (ETR: 15–16)
Казао ми је да је треба покопати што пре, *јер је у равници топло, нарочито у овом крају.* (СТР: 9)
- (259) J'ai eu de la peine à me lever *parce que j'étais fatigué de ma journée d'hier.* (ETR: 33)
Било ми је тешко да устанем, *јер сам био уморан од јучерашњег дана.* (СТР: 20)
- (260) J'ai le droit d'exiger l'obéissance *parce que mes ordres sont raisonnables.* (PP: 44)
Ја имам право да захтевам послушност *јер су моја наређења разумна.* (МП: 35)
- (261) Moi je m'assis *parce que je ne pouvais plus me tenir debout.* (PP: 95)
Седох *јер више нисам могао да стојим.* (МП: 77)
- (262) Ils me font penser aux jaloux qui rayent les portes des voitures de luxe *parce qu'ils n'ont pas les moyens de s'en offrir une.* (ADT: 58)
А мене све то подсећа на људе обузете завишћу који, кад пролазе поред луксузних аутомобила, кључем загребу врата, *јер сами немају новца себи да приуште таква кола.* (ЈБТТ: 40)
- (263) Ainsi, même dans les mois auxquels il n'avait jamais plus osé repenser *parce qu'ils avaient été trop heureux,* dans ces mois où elle l'avait aimé, elle lui mentait déjà ! (ADS: 238)
Значи, већ и оних месеци на које се никад више није усуђивао *јер су били сувише срећни,* оних месеци кад га је волела, већ и онда му је лагала! (ЈСЈ: 234)

- каузална клауза уведена везничким изразом **ЗАТО ШТО** / везником **ШТО**:

- (264) Nous n'avons pas mangé *parce que nous voulions nous baigner tôt*. (ETR: 77)
Нисмо јели, *зато што смо хтели да се рано купамо*. (СТР: 48)
- (265) Mais vous ne pouvez pas le savoir *parce que vous avez un cœur aveugle*. (ETR: 182)
Али ви то не можете знати *зато што вам је срце заслепљено*. (СТР: 117)
- (266) C'est ainsi que je me suis fait un nom, probablement *parce qu'à notre époque les aligneurs de mots sont jugés moins importants* que les gens qui ont leur photo dans les pages nocturnes de quelques magazines. (ADT: 36)
Управо сам тако себи створио име и презиме, вероватно *зато што у наше време оне што нижу речи сматрају мање важнима* од људи чије фотке изађу у неколико часописа у рубрикама посвећеним ноћном животу. (ЈБТТ: 24)
- (267) Mon mari prétend que je n'aime pas les fruits *parce que j'en mange moins que lui*. (ADS: 32)
Мој муж тврди да ја не волим воће *зато што га једем мање него он*. (ЈСЈБ: 32)
- (268) J'ai répondu que c'était *parce que je manquais d'argent pour la faire garder et soigner*. (ETR: 135)
Одговорио сам да сам то учинио *зато што нисам имао новаца да плаћам некоме да је чува и негује*. (СТР: 85)
- (269) Il y a des auteurs originaux dont la moindre hardiesse révolte *parce qu'ils n'ont pas d'abord flatté les goûts du public* et ne lui ont pas servi les lieux communs auxquels il est habitué. (ADS: 106–107)

Има, тако, оригиналних писаца чија и најмања смелост огорчава, *зато што нису прво поласкали укусу публике* и послужили је општим местима на која је навикла. (ЈСЉ: 105)

(270) J'ai épousé Anne *parce que c'était un ange* – et c'est précisément la raison de notre divorce. (ADT: 19)

Аном сам се оженио *зато што је била анђео* – из истог тог разлога смо се и развели. (ЈТТ: 14)

(271) Ils le détestaient *parce qu'il leur renvoyait une image très déplaisante de l'adulte*. (TF: 157)

Мрзели су га *зато што је на њих остављао врло недопадљив утисак одрасле особе*. (ФЗ: 97)

У нашем корпусу бележимо и примере употребе две координиране каузалне клаузе од којих је прва уведена везничким изразом *parce que*, а друга везником *que*, да би се избегло понављање истог везничког средства. Семантички еквиваленти обе узрочне реченице у српском језику формализују се такође као узрочне клаузе од којих је прва уведена општекаузалним везничким изразом *зато што* а друга везником *што* који заправо представља скраћени облик везничког споја *зато што*:

(272) À vrai dire, je l'avais très mal suivi dans son raisonnement, d'abord *parce que j'avais chaud* et *qu'il y avait dans son cabinet de grosses mouches* qui se posaient sur ma figure, et aussi *parce qu'il me faisait un peu peur*. (ETR: 107)

Истину говорећи, врло слабо сам га пратио у његовом умовању, најпре *зато што ми је било врућина* и *што је у његовој канцеларији било великих мува* које су ми слетале на лице, а и зато што ми је некако уливао страх. (СТР: 66–67)

(273) Quant à lui, il avait couru Paris *non parce qu'il croyait possible de la rejoindre, mais parce qu'il lui était trop cruel d'y renoncer*. (ADS: 63)

Он пак беше прокрстарио цео Париз *не зато што је веровао да је могућно да је сретне, него што му је било сувише свирепо да се тога одрекне.* (ЈСЈ: 62)

Забележили смо један пример у којем је друга зависна каузална реченица интонационо и позиционо одвојена од главне. Она је у српском језику преведена везником *што*:

(274) Oui, si, à la mort de mes parents, il m'arriva de pleurer c'est *parce que je me sentis Russe. Et que la greffe française dans mon cœur se mit à me faire, par moments, très mal.* (TF: 204–205)

Да, када бих заплакао због смрти својих родитеља било је то *зато што бих се осетио Русом. И што ме је француски калем у срцу понекад много болео.* (ФЗ: 127)

- **каузална клауза уведена везником *ШТО*:**

(275) Vous ne vous croyez pas déshonoré *parce que vous n'avez pas vu le portrait de Machard.* (ADS: 243)

Не сматрате да се срамотите *што нисте видели Машиаров портрет.* (ЈСЈ: 239)

(276) Il m'a dit alors [...] qu'il savait que dans le quartier on m'avait mal jugé *parce que j'avais mis ma mère à l'asile.* (ETR: 75)

Казао ми је тад [...] како он зна да су ме у нашем крају осуђивали *што сам мајку дао у дом стараца.* (СТР: 46)

- **каузална клауза уведена везником *ПОШТО*:**

(277) – Ah ! je vous crois qu'ils ne doivent pas être amusants ces déjeuners [...], dit Mme Verdurin, à qui le Président de la République apparaissait comme un ennuyeux particulièrement redoutable parce qu'il disposait de moyens de

séduction et de contrainte qui, employées à l'égard des fidèles, *eussent été capables de les faire lâcher*. (ADS: 43–44)

О, верујем да вам нису сигурно забавни ти ручкови [...] – рече гђа Вердирен, у чијим је очима председник републике био особито опасан гњаватор, *пошто располаже средствима привлачности а и принуде која би*, кад би била примењена на њене верне пријатеље, *могла проузроковати да изневере*. (ЈСЉ: 44)

- (278) Comme si ç'avait été une douleur physique, les pensées de Swann ne pouvaient pas l'amoindrir ; mais du moins la douleur physique, *parce qu'elle est indépendante de la pensée*, la pensée peut s'arrêter sur elle, constater qu'elle a diminué, qu'elle a momentanément cessé. (ADS: 118)

Као да је то био неки телесни бол, Сванове мисли нису успеваале да га ублаже; али, код телесног бола, *пошто је независан од мисли*, она бар може да се задржи на њему, да установи да се смањио, да је за тренутак престао. (ЈСЉ: 116)

- (279) Il surnageait pourtant à cet inconnu certaines occupations [...], vaguement rattachées par elle à quelque obligation envers des parents éloignés ou des amis d'autrefois, qui, *parce qu'ils étaient les seuls qu'elle lui citait souvent comme l'empêchant de le voir*, paraissaient à Swann former le cadre fixe, nécessaire, de la vie d'Odette. (ADS: 171)

По свему том непознатом пловила су ипак извесна њена бављења [...], која је она неодређено везивала за неку обавезу према каквом далеком рођаку или некадашњем пријатељу, који су, чинило се Свану, *пошто су били једини које му је она често наводила као препреку да се види с њим*, чинили стални, неопходни оквир Одетиног живота. (ЈСЉ: 169–170)

- (280) Quant au peintre, il se réjouissait de l'introduction de Swann chez Mme Verdurin, *parce qu'il le supposait amoureux d'Odette*. (ADS: 25)

Што се тиче сликара, он се радовао што Сван улази у друштво гђе Вердирен, пошто је претпоставио да је овај заљубљен у Одету. (ЈСЈ: 25)

- **Везнички израз *СТОГА ШТО*:**

(281) Et si la Russie me subjugué c'est parce qu'elle ne connaît pas de limites, ni dans le bien ni dans le mal. (TF: 211)

Ако сам ја обузет Русијом, то је *стога што она не зна за границе ни у добру ни у злу*. (ФЗ: 131)

5.1.2.2.2. *COMME*

Везник *comme* је полисемичан везник за субординацију којим, у зависности од контекста у коме је употребљен, могу да се означе временски односи (*Juste comme j'allais partir, le téléphone a sonné*), компарација (*Il ment comme il respire*) или каузалност (*Comme il faisait beau, il décida de se promener*). Његова семантичка вредност је изузетно комплексна и често представља комбинацију наведених адвербијалних вредности, при чему ове семантичке нијансе не искључују једна другу, већ се обично међусобно преплићу.

Када је реч о изражавању семантичке категорије каузалности, овај везник представља везу између узрока и последице као очигледну. Позиција субординиране каузалне клаузе уведене везником *comme* у оквиру сложене реченице је фиксирана, односно она се увек налази у антепозицији у односу на управну реченицу, што потврђује и анализа нашег корпуса. Овај редослед клауза одговара природном редоследу узрока и последице.

Каузална клауза уведена везником *comme* углавном означава неку прошлу ситуацију, при чему се од глаголских времена најчешће користи имперфекат или, евентуално, плусквамперфекат индикатива (који се употребљава уколико је реч о радњи која претходи ситуацији исказаној управном реченицом). Како наводи Ж.-К. Шевалије, овим временима се наглашава међусобна зависност узрока и последице (Chevalier et al. 2002: 148). Овом мишљењу се придружује и П. Ле Гофик, који тврди да се у овим сложеним реченичним структурама јасно уочава да ситуација исказана управном клаузом природно представља

логички наставак, односно продужетак ситуације исказане субординираном каузалном клаузом (Le Goffic 1993: 484).

Семантички еквиваленти

Као семантичке еквиваленте субординираних каузалних реченица уведених везником *comme* у нашем корпусу забележили смо каузалне клаузе уведене везницима *како*, *пошто* и *будући да*. Ови везници су поређани према степену заступљености у нашем корпусу.

- каузална клауза уведена везником **КАКО**:

- (282) *Comme il était occupé, j'ai attendu un peu.* (ETR: 11)
Како је овај био заузет, причекао сам мало. (СТР: 6)
- (283) *Comme je ne comprenais pas, j'ai regardé l'infirmière et j'ai vu qu'elle portait sous les yeux un bandeau qui faisait le tour de la tête.* (ETR: 14–15)
Како нисам разумео, погледао сам болничарку и видео да испод очију има завој који јој је био омотан свуд око главе. (СТР: 9)
- (284) *Comme la vue de Swann était un peu basse, il dut se résigner à se servir de lunettes pour travailler chez lui.* (ADS: 81)
Како је био мало кратковид, Сван се морао помирити с тим да се служи наочарима при раду, код куће. (ЈСЉ: 79)
- (285) *Mais comme il aimait Odette, comme il avait l'habitude de tourner vers elle toutes ses pensées, la pitié qu'il eût pu s'inspirer à lui-même, ce fut pour elle qu'il la ressentit, et il murmura : « Pauvre chérie ! »* (ADS: 126)
Али, како је волео Одету, како је имао обичај да на њу управља све своје мисли, то сажалење које је могао осетити према самом себи, осетио је према њој, па је прошаптао: „Сиротице моја!“ (ЈСЉ: 123)

- (286) *Comme j'aime beaucoup le café au lait, j'ai accepté et il est revenu un moment après avec un plateau.* (ETR: 17)
Како много волим белу кафу, прихватио сам и он се убрзо вратио с послужавником. (СТР: 10)

Убедљиво највећи број примера преведен је каузалном клаузом уведеном везником *како*. Ова клауза увек представља основ одређеног закључка или аргументације. Занимљива је и чињеница да ова клауза, попут зависне реченице уведене везником *comme*, увек заузима иницијалну позицију у оквиру сложене реченице. У зависности од реченичног контекста, везником *како* могу се означити различите врсте узрочних значења, а, како наводи М. Ковачевић, „основна му је карактеристика да [...] никад не изражава „активни“ узрок [...] него увијек обиљежава ситуације, стања, збивања као узрочни основ или разлог онемо што је као последица обиљежено основном клаузом“ (Ковачевић 1998: 128). Ковачевић (1998: 128) тврди и да узрочна употреба овог везника има своју потпору у његовом начинском значењу, што оправдава чињеницом да је, поред места и времена као простих категорија, начин имао изузетно значајну улогу у формирању како мисаоне тако и језичке категорије каузалности.

М. Стевановић подсећа да се везником *како* могу увести и темпоралне клаузе, где се њиме означава непосредна сукцесивност радњи (најпре се реализује радња исказана зависном, а затим радња означена главном реченицом). Међутим, присуство темпоралног значења у каузалним клаузама уведеним везником *како* није приметно. Напротив, Стевановић указује на делимичну блискост ових клауза са поредбено-начинским зависним реченицама, што објашњава примарним значењем прилога *како* које је начинско (Стевановић 1989: 893).

Очигледно је да се између везника *comme* и *како* успоставља потпуна еквиваленција, како на синтаксичком, тако и на семантичком плану.

У српском делу корпуса такође смо забележили примере у којима се као семантички еквивалент каузалне клаузе уведена везником *како* јавља зависна реченица са везником *comme*:

(287) *Како у селу није било никог ко би у то време стајао на улици и зурио у сваког ко наиђе, то се човек обрати баш мени.* (PJ: 63)

Comme au village à cette heure-là il n'y avait personne d'autre pour faire le badaud dans la rue, l'homme s'adressa à moi. (CP: 79)

(288) *Како су се врата магацина отварала према вани, искрело је питање како да се раскриле.* (PJ: 18)

Comme la porte de l'entrepôt s'ouvrait vers l'extérieur, il s'avéra impossible de faire pivoter son vantail. (CP : 35)

- каузална клауза уведена везником ПОШТО:

(289) *Comme je n'avais jamais dessiné un mouton je refis, pour lui, l'un des deux seuls dessins dont j'étais capable.* (PP: 12–14)

Пошто никад нисам цртао овцу, ја за њега нацртах један од она два цртежа што сам их знао да цртам. (МП: 11)

(290) *Comme le petit prince s'endormait, je le pris dans mes bras, et me remis en route.* (PP: 82)

Пошто је малог принца почео савладавати сан, узех га у наручје и кренух натраг. (МП: 66)

(291) *Et comme les qualités qu'il croyait intrinsèques aux Verdurin n'étaient que le reflet sur eux de plaisirs qu'avait goûtés chez eux son amour pour Odette, ces qualités devenaient plus sérieuses, plus profondes, plus vitales, quand ces plaisirs l'étaient aussi.* (ADS: 84)

А пошто су особине за које је веровао да су својствене Вердиреновима биле само одблесак оних радости које је његова љубав према Одети доживљавала код њих, те њихове особине постајале су му истинскије, дубље, суштаственије, уколико су и те радости бивале такве. (ЈСЈ: 82)

Нешто мањи број примера има за еквивалент у српском језику каузалну клаузуу уведену везником *пошто*. Овај везник је у великој мери заступљен у свим функционалним стиловима стандардног језика и у савременом језику често се употребљава у различитим узрочним значењима (критериј, разлог, аргумент, а чак и ефектор) (Ковачевић 1998: 126).

У нашој граматичкој литератури наводи се да овај везник може да уведе зависне клаузе са временским и узрочним значењем. Како наводи С. Танасић (2013: 331), постоје јасне разлике у структури временске и узрочне реченице са везником *пошто*. За разлику од везника *пошто* као саставног дела временске реченице, где је увек присутан однос сукцесивности међу радњама зависне и управне клаузе, у случајевима када се овај везник употребљава са узрочним значењем, нема никаквог ограничења у погледу глаголског вида у зависној клаузи. Исто тако, однос сукцесивности чак не мора ни да постоји. Заправо, често се ради о истовремености ситуација исказаних двама предикатима. Занимљиво је и да се управном реченицом могу исказивати и истовремене и постериорне радње у односу на радњу предиката каузалне клаузе, што је потврдила и анализа корпуса који се односи на српски језик:

- (292) Да умем да пишем, рекао сам Доналду, сео бих и написао књигу, али *пошто не умем да пишем*, рекао сам, морам да говорим. (МА: 55)
Si je savais écrire, ai-je dit à Donald, je me mettrais à ma table et j'écirais un livre, mais *comme je ne sais pas écrire*, je suis obligé de parler. (APP: 48)
- (293) Пожелео сам да се и ја окупам и, *пошто нисам имао са собом костим*, убрзао сам кораке да што пре избијем ван домашаја туђих очију. (ЗЦД: 99)
J'eus envie de me baigner moi aussi, mais *comme je n'avais pas de costume de bain*, j'allongeai le pas pour me trouver le plus vite possible hors de portée des regards. (JFB: 80)

Занимљиво је да у свим реченицама нашег корпуса везник *пошто* уводи реченицу која садржи глагол несвршеног вида.

У примерима у којима радња зависне реченице претходи радњи управне додатно се потврђује блискост узрочног и временског значења.

- каузална клауза уведена везничким изразом БУДУЋИ ДА:

(294) *Comme elle prenait toujours, quand elle parlait à Swann de mon oncle, des airs poétiques* [...], Swann fut embarrassé et ne savait pas à quel ton il devait se hausser pour parler d'elle à mon oncle. (ADS: 164)

Будући да је она, кад год би Свану говорила о моме деда-стрицу, *прибегавала некаквом поетичном тону* [...], Сван је био збуњен и није знао до каквог тона да се уздигне говорећи му о њој. (ЈСЛЈ: 162)

Изузетно мали број примера у нашем корпусу преведен је каузалном клаузом уведеном везничким изразом *будући да*. Овај субјунктор уводи узрочне реченице којима се означава „neki očigledan uzrok koji je svima poznat ili koji svi treba da prihvate“ (Mrazović & Vukadinović 1990: 527). М. Ковачевић тврди да је ово општекаузално везничко средство и контекстуално и позиционо неусловљено (Ковачевић 1998: 129). Међутим, чини нам се да ова Ковачевићева тврдња није у потпуности тачна. Наиме, у свим примерима забележеним у нашем корпусу каузална клауза је антепонирана у односу на управну предикацију. Сходно томе, можемо да закључимо да је типично место ових клауза испред управне реченице, али да је позициона мобилност могућа.

Међусобну семантичку еквивалентност везничких средстава *како*, *пошто* и *будући да*, која се јављају у српском језику као семантички еквиваленти француског везника *comme* којим се уводи субординирана каузална клауза, потврђује и констатација К. Милошевић да су ова везничка средства синонимна (Милошевић 1986а: 290)⁷⁹. М. Стевановић је, такође, констатовао да се везник *како* може заменити везничким изразом *будући да*, а да притом не дође до промене основног значења (Стевановић 1989: 893), што је потврђено и анализом нашег корпуса. Поред тога, К. Милошевић наводи и да се везнички спој *будући да* више везује за књижевни израз, „док су *како* и *пошто* једнако обични и у колоквијалном и у књижевном језичком изразу“ (Милошевић 1986а: 290).

⁷⁹ Ова везничка средства су и међусобно комутабилна, односно везнички израз *будући да* може да се замени везницима *пошто* и *како* уколико је каузална клауза антепонирана у односу на управну. Уколико је каузална клауза уведена везником *будући да* у постпозицији, онда је могућа замена везником *пошто* (Милошевић 1986а: 292).

5.1.2.2.3. *PUISQUE*

Насупрот каузалној клаузи са везничким изразом *parce que*, зависна реченица уведена везником *puisque* никада не представља одговор на питање *Pourquoi ? / Зашто?* Овај тип каузалних клауза најчешће уводи узрок који представља чињеницу која је већ позната саговорнику, односно примаоцу поруке, док се управном реченицом уводи нова информација. На основу овога аутори *La Grammaire d’Aujourd’hui: guide alphabétique de linguistique française* закључују да се каузалне клаузе уведене везником *puisque* најчешће налазе у антепозицији у односу на управну реченицу (Arrivé et al. 2005: 110–111). Међутим, интересантно је да је у нашем корпусу од укупног броја примера зависнослужених реченичних структура са каузалном клаузом уведеном везником *puisque*, око 2/3 ових клауза постпонирано у односу на главну реченицу. Закључујемо да је ова каузална клауза мобилна у оквиру зависнослужене реченице.

Граматичари се углавном слажу по питању семантичких особености клауза уведених овим везником. П. Ле Гофик подсећа да је са аспекта етимологије реч о темпоралном везнику (Le Goffic 1993: 414). Њиме се означава каузалност до које се долази различитим дедуктивним поступцима – узрочно-последични однос се не темељи на самим чињеницама. Такође, овим везником се уводи реченица која представља оправдање одређеног исказа, а не чињеничног стања (Le Goffic 1993: 414). Ле Гофиково мишљење деле и М. Гревис, који констатује да се везником *puisque* не упућује на стварни узрок (Grevisse 2001: 1640), А. Назаренко (Nazarenko 2000: 62), као и М. Рижел (Riegel et al. 2006: 507), који своју тврдњу поткрепљује следећим примером:

(295) Il vient de pleuvoir, *puisque la chaussée est mouillée.*

Управо је падала киша, *пошто је коловоз мокар.*

У наведеној реченици очигледно је да је коловоз мокар зато што је падала киша, али се заправо тек на основу чињеничног стања *коловоз је мокар* закључује да је управо падала киша. На тај начин се потврђује валидност исказа садржаног у главној реченици (Riegel et al. 2006: 507).

Д. Точанац дели слично мишљење, објашњавајући разлику између везничких спојева *puisque* и *parce que* на следећи начин: везник *puisque* уводи зависну реченицу која представља мотив/разлог чије објашњење представља садржај главне реченице, која на извештан начин представља последицу. С друге стране, везник *parce que* својом семантичком вредношћу експлицитно уводи радњу која представља узрок радње главне реченице (Точанац 2006: 82).

Иако се *puisque* сврстава у везнике за субординацију, аутори Групе λ -1 сматрају да је овај везник, попут *car*, ближи координацији него везничком изразу *parce que*. Они истичу да је садржај каузалне клаузе уведене везником *puisque* експлицитно или имплицитно прихваћен од стране примаоца поруке (Groupe λ -1 1975: 276). Упоредимо следеће примере:

(296) *Raconte, car tu es venu pour ça.*

(297) *Raconte, puisque tu es venu pour ça.*

Употребљавајући везник *car*, чини се да говорник заправо открива разлог (до тада скривен) због кога је његов саговорник дошао. Насупрот томе, користећи *puisque*, говорник указује да је већ упознат са разлозима због којих је саговорник дошао (Groupe λ -1 1975: 277).

Ови аутори закључују да употребом везника *puisque* говорник заправо не оправдава исказ садржан у главној реченици, већ на извештан начин покушава да утиче на примаоца поруке, приморавајући га да прихвати реализовани говорни чин. Насупрот томе, употреба везника *car* не подразумева да садржај реченице уведене овим везником буде прихваћен од стране примаоца поруке (Groupe λ -1 1975: 278–279).

Семантички еквиваленти:

- каузална клауза уведена везником ПОШТО:

(298) Dans le fond, je n'ignorais pas que mourir à trente ans ou à soixante-dix ans importe peu *puisque, naturellement, dans les deux cas, d'autres hommes et d'autres femmes vivront, et cela pendant des milliers d'années.* (ETR: 173)

У суштини, знао сам да није важно да ли ће човек умрети у тридесетој или у седамдесетој години, *пошто ће, наравно, у оба случаја, други људи и жене живети, и то хиљадама година.* (СТР: 111)

(299) Quand tu regarderas le ciel, la nuit, *puisque j'habiterai dans l'une d'elles,* puisque je rirai dans l'une d'elles, alors ce sera pour toi comme si riaient toutes les étoiles. (PP: 92)

Кад будеш гледао небо, ноћу, *пошто ћу ја становати на једној од њих, пошто ћу се на једној од њих смејати,* то ће за тебе бити као да се све звезде смеју. (МП: 74)

(300) Je te pardonne tout *puisque je t'aime.* (ADS: 228)

Ја ти праштам све *пошто те волим.* (ЈСЉ: 224)

(301) À vrai dire d'ailleurs, Forcheville était en tout ceci plus trompé que lui, *puisque Odette lui écrivait pour lui faire croire que le visiteur était son oncle.* (ADS: 127)

Истину рећи, у свему томе Форшвил је био више обманут него он, *пошто му Одетта пише ради тога да би он поверовао да је посетилац био њен ујак.* (ЈСЉ: 125)

(302) Je regrette de ne pas la connaître *puisque'elle vous tient à cœur,* je vous aurais présenté. (ADS: 196)

Жао ми је што је не познајем, *пошто вам је тако прирасла за срце,* иначе бих вас представила. (ЈСЉ: 194)

У каузалним клаузама уведеним везником *пошто* узрочни однос се успоставља тек након евалуације, односно након нашег промишљања и сагледавања околности. Другим речима, у овим и сличним примерима, евалуативна компонента, као дискурсна стратегија, представља кључни фактор за формулисање реченице.⁸⁰

- каузална клауза уведена везником ЈЕР:

(303) Je sais bien que c'était une idée niaise *puisque* ici ce n'était pas le ridicule qu'ils cherchaient, mais le crime. (ETR: 129)

Добро знам да је то била будаласта помисао, *јер* они овде нису тражили смешне стране већ злочин. (СТР: 81)

(304) Vient bientôt le moment où vous ne pouvez plus supporter votre épouse une seconde de plus, *puisque* vous êtes tombé amoureux d'une autre. (ADT: 16)

Ускоро долази и онај час кад своју жену не можете више да поднесете, ни једну једину секунду, *јер* заљубили сте се у другу. (ЈБТТ: 12)

- клауза уведена везником КАД:

(305) Je me suis approché de la lucarne et, dans la dernière lumière, j'ai contemplé une fois de plus mon image. Elle était toujours sérieuse, et quoi d'étonnant *puisque*, à ce moment, je l'étais aussi? (ETR: 126)

Пришао сам прозорчићу и, при последњој светлости, још једном погледао свој лик. Био је опет озбиљан, само, чега је у томе и било чудног *кад сам и ја, у том тренутку, био озбиљан?* (СТР: 79)

(306) L'idée m'est venue aussi qu'elle était peut-être malade ou morte. C'était dans l'ordre des choses. Comment l'aurais-je su *puisque* en dehors de nos deux corps maintenant séparés, rien ne nous liait et ne nous rappelait l'un à l'autre. (ETR: 175)

⁸⁰ Ова констатација се односи и на везничка средства *с обзиром на то да* и *будући да* која су стилски маркирана.

Пало ми је на памет да је можда болесна или је умрла. Све се то могло догодити. Како бих ја то могао знати *кад нас, сем наших тела која су сада растављена, ништа није везивало ни подсећало једно на друго.* (СТР: 112)

- (307) Que m'importaient la mort des autres, l'amour d'une mère, que m'importaient son Dieu, les vies qu'on choisit, les destins qu'on élit, *puisque'un seul destin devait m'élire moi-même et avec moi des milliards de privilégiés qui, comme lui, se disaient mes frères.* (ETR: 183–184)

Шта ме се тиче туђа смрт, љубав једне мајке, шта ме се тиче његов Бог, живот који неко изабере, судбине за које се неки опредељују, *кад је већ једна једина судбина морала изабрати мене и уз мене милијарде повлашћених који, као и он, кажу да су ми браћа.* (СТР: 118)

- (308) Comment peut-il me reconnaître *puisque'il ne m'a encore jamais vu ?* (PP: 41)

Како ме је могао препознати *кад ме никада није видео ?* (МП: 33)

- (309) Mais comment pouvez-vous voir ce qu'il fait en ce moment *puisque vous êtes à huit cents lieues de lui ?* (ADS: 245)

Ама како можете сада да га видите, *кад смо осамсто миља од њега?* (ЈСЈ: 240)

- **каузална клауза уведена везничким изразом ЗАТО ШТО:**

- (310) Bien sûr, ma rose à moi, un passant ordinaire croirait qu'elle vous ressemble. Mais à elle seule elle est plus importante que vous toutes, *puisque c'est elle que j'ai arrosée. Puisque c'est elle que j'ai mise sous globe. Puisque c'est elle que j'ai abritée par le paravent. Puisque c'est elle dont j'ai tué les chenilles (sauf les deux ou trois pour les papillons). Puisque c'est elle que j'ai écoutée se plaindre, ou se vanter, ou même quelquefois se taire. Puisque c'est ma rose.* (PP: 76)

Заиста, обичан би пролазник поверовао да моја ружа личи на вас. Али она је сама важнија од свих вас заједно *зато што сам ја њу заливао. Зато што сам*

ја њу ставио под стаклено звоно. Зато што сам ја њу заштитио заклоном. Зато што сам због ње поубијао гусенице (осим оне две-три што сам их оставио ради лептира). Зато што сам ја њу слушао како се жали, хвали, или како понекад чак и ћути. Зато што је моја ружа. (МП: 62–63)

- **каузална клауза уведена везничким изразом С ОБЗИРОМ НА ТО ДА:**

(311) *J'ai répondu, je ne sais pas encore pourquoi, que j'ignorais jusqu'ici qu'on me jugeât mal à cet égard, mais que l'asile m'avait paru une chose naturelle puisque je n'avais pas assez d'argent pour faire garder maman. (ETR: 75)*

Одговорио сам, опет не знам зашто, да дотад нисам знао да ме због тога осуђују, али да ми је дом изгледао као нешто сасвим природно, *с обзиром на то да нисам имао довољно новаца да маму узмем неговатељицу. (СТР: 46)*

5.1.2.2.4. QUE

Везник *que* није каузално маркиран. Њиме се, између осталог, уводе и комплетивне реченице (фр. *propositions complétives*). Под појмом *комплетивне реченице* подразумевају се субординиране реченице које могу да буду уведене везничким средствима *que, à ce que, de ce que и en ce que* и које допуњују садржај главне реченице. Наиме, на синтаксичком нивоу, ове реченице се нужно ослањају на неки елемент њима надређене реченице, нпр. глагол, именицу, придев и сл. и представљају његову допуну.

Предмет нашег интересовања у овом одељку јесу комплетивне реченице чија управна реч (глагол, именица или придев) означава неко осећање или осећај и које, заправо, представљају узрок тог осећања, односно осећаја.

Подсетићемо да Р.-Л. Вагнер и Ж. Пеншон ове реченице сврставају у посебну врсту зависних каузалних клауза (фр. *propositions dépendantes causales*), без обзира на временски период у који су смештене. Ови аутори посебно наглашавају да субординиране реченице уведене везничким средствима *que* или *de ce que*, а чију управну реч представљају глаголи

као што су *craindre, avoir peur, vouloir, désirer* не могу бити схваћене као каузалне уколико је реч о прошлости – нпр. *Je crains qu'il n'ait été imprudent* (Wagner & Pinchon 1962: 587).

Напротив, А. Мартине заступа становиште према којем клаузе уведене везницима *que* или *de ce que* и које ближе одређују глаголе којима се означавају различита осећања (нпр. *s'ennuyer, s'étonner, se réjouir* и сл.) не треба сматрати каузалним клаузама. Ову тврдњу Мартине поткрепљује констатацијом да каузална вредност заправо произлази из семантике глагола управне реченице, а не из саме субординиране клаузе (Martinet 1979: 215).

Упркос неусаглашености ставова француских граматичара, а имајући у виду чињеницу да се овим типом зависних клауза ипак изражавају каузални односи, определили смо се да их уврстимо у нашу анализу. Попут предлошко-падежних конструкција које углавном саме по себи нису каузалне, већ каузалну вредност добијају у комбинацији са елементом који им претходи (нпр. глаголом), тако и ове комплетивне клаузе стичу каузалну вредност у комбинацији са управном речју њима надређене реченичне структуре.

Семантички еквиваленти

Реченице које смо пронашли у нашем корпусу класификаћемо према њиховим семантичким еквивалентима које смо забележили у српском језику – у питању су допунске клаузе уведене везницима *што* и *да*.

- Допунска реченица уведена везником ШТО:

(312) *Dès lors, il ne s'étonna plus que Swann, aussi bien qu'un autre, fréquentât l'Élysée.* (ADS: 43)

И тако се није више чудило *што* Сван иде у Јелисејску палату као што би и било ко могао. (ЈСЉ: 43)

(313) *Il regrettait, pendant qu'elle causait avec lui, que la grande beauté qu'elle avait ne fût pas du genre de celles qu'il aurait spontanément préférées.* (ADS: 18–19)

Док је разговарала с њим, он је жалио *што њена велика лепота није од оних* које би му се саме по себи више свиделе. (ЈСЈ: 19)

- (314) Il s'émerveillait *que des actes* que toujours il avait jugés si légèrement, si gaiement, *maintenant fussent devenus pour lui graves* comme une maladie dont on peut mourir. (ADS : 233)

Дивио се *што су поступци* о којима је он увек тако олако, тако весело судио, *сада постали за њега тако тежки*, као болест од које се може умрети. (ЈСЈ: 229)

- (315) Ah ! je suis contente *que vous appréciez mon canapé*, répondit Mme Verdurin. (ADS: 32)

О, драго ми је *што цените мој диван* – одговори гђа Вердирен. (ЈСЈ: 32)

- (316) Quel dommage *que je sois amoureux*. (ADT: 112)

Баш штета *што сам заљубљен*. (ЈТТ: 78)

- (317) C'est drôle *qu'il aille même chez la mère Saint-Euverte*. (ADS: 192)

Збилља је чудно *што он долази чак и код тетке Сент-Еверт*. (ЈСЈ: 190)

- (318) Il s'éloigna en s'excusant et rentra chez lui, heureux *que la satisfaction de sa curiosité eût laissé leur amour intact*. (ADS: 118)

Он се повуче, извињавајући се, и врати се кући срећан *што је после задовољења његове радозналости њихова љубав остала неокрњена*. (ЈСЈ: 116)

- (319) Je suis ravie *que tu connaisses si bien l'histoire* ! (TF: 171)

Одушевљена сам *што тако добро познајеш историју!* (ФЗ: 105)

- (320) Et il restait une heure à causer tristement avec quelque pauvre fille étonnée *qu'il ne fît rien de plus*. (ADS: 241)

И он би остао да разговара по цео сат с каквом јадном девојком, изненађеном *што он не тражи ништа више*. (ЈСЉ: 236)

Допунском клаузом уведеном везником *што* у нашем корпусу преведене су француске комплетивне реченице које допуњују глаголе, односно именице и придеве којима се изражавају различита осећања (глаголи: *s'étonner / чудити се, regretter / жалити, s'émerveiller / дивити се, souffrir / патити, admirer / дивити се, se féliciter / поласкати себи* и сл.; именице: *surprise / изненађење, étonnement / запањеност* и сл.; придеви: (*content / (бити) драго, étonné / изненађен, heureux / срећан, ravi / одушевљен, очаран* и сл.), као и именице (нпр. *dommage / штета*) или придеве (нпр. *drôle / чудно*) којима се износи неки став. Ове допунске клаузе имају различите функције: у примерима 312, 313 и 314 употребљена је објекатска допунска клауза, у примерима 315, 316 и 317 – субјекатска допунска клауза, док допунска клауза у примерима 318, 319 и 320 има функцију допунског атрибута уз придев, при чему означава узрочни чинилац стања субјекта.

Овде бисмо су у потпуности сложили са М. Стевановићем који констатује да везник *што* није изворно узрочни, већ да функцију таквог везника стиче у реченицама које су условљене глаголом којим се означава неко стање или расположење (Стевановић 1989: 892). Међутим, ову Стевановићеву тврдњу би требало допунити информацијом да се везник *што* може интерпретирати као каузални када уводи допунске клаузе чија управна реч може бити не само глагол, већ и именица или придев којима се означава неко осећање или пак износи одређени став, што потврђују и последња два примера.

На крају, важно је напоменути да се у свим реченицама овог типа у француском језику користи сибжонктив⁸¹.

- Допунска реченица уведена везником ДА:

(321) La tante craignait beaucoup *que mon père ne se mît à boire*. (TF: 201)

Тетка се много плашила *да ће се мој отац пропити*. (ФЗ: 125)

⁸¹ Више о овој проблематици видети у раду Р. Седер посвећеном француским комплетивним реченицама уведеним глаголима страха и корелатима у српском језику (Seder 2011).

- (322) Ma mère avait toujours eu peur que, *mêlé à une bagarre, mon père ne fût tué par une simple chiquenaude.* (TF: 201)
 Мама се увек плашила да отац у некој случајној тучи не буде убијен обичном чвргом. (ФЗ: 125)
- (323) Swann lisait dans les yeux d’Odette cet effroi qu’il lui demandât de n’y pas aller.
 (ADS: 136)
 Сван је у Одетиним очима читао стрепњу да он не затражи од ње да не оде.
 (ЈСЉ: 133)
- (324) Du reste il n’était pas très content que Cottard fit rire de lui devant Forcheville.
 (ADS: 91)
 Њему, уосталом, није баш било мило да Котар пред Форшвиллом збија шале на његов рачун. (ЈСЉ: 90)

Знатно мањи број примера у нашем корпусу преведен је субординираном клаузом уведеном везником *да*. У питању су француске комплетивне реченице које су уведене првенствено глаголима и глаголским изразима са значењем страха (нпр. *craindre* / *бојати се*, *plaissiter* / *плашити се*, *avoir peur* / *плашити се*, *trembler* / *стрепети*), затим на именице које, такође, означавају страх (нпр. *effroi* / *стрепња*), као и на придеве којима се означавају нека осећања (нпр. *content* / *(бити) мило*).

Како наводи К. Милошевић, каузална функција клаузе која се уводи везником „да“ препознатљива је на основу *семантичке валентности лексеме или конструкције* која је надређена да-клаузи и која означава неку *емоцију, душевно стање*“ (Милошевић 1986а: 288). Скоро идентично је и схватање М. Ковачевића који истиче да је узрочна употреба везника *да* у књижевном језику „ограничена само на фактивне садржаје које уводи уз невелик број лексема са значењем човјековог стања или расположења. При том зависна клауза има изрично-узрочно значење. Најчешћи је уз лексеме *радовати се*, *чудити се*, *захвалити се* и глаголске именице од њих творене, затим уз прилоге *добро*, *мило*, *драго*, *жао*, *жалосно* и *чудно* и придјеве *срећан* и *(не)задовољан*“ (Ковачевић 1998: 126). Нагласимо, пак, да се у савременом српском језику везник *што* везује за фактивне, а

везник *да* за нефактивне садржаје. Везник *што* указује на чињеницу да је радња допунске клаузе реализована, док се клаузама уведеним везником *да* означавају ситуације које још увек нису реализоване. У савременом језику ова два везника се појављују и у алтернацији, при чему је узрочна употреба везника *да* често нормативно оспоравана.

Занимљива је чињеница да се у примерима 321, 322 и 323 исказује страх од реализације радње у будућности, а остварење ситуација исказаним субординираним допунским клаузама везано је за будућност. У наведеним реченицама запажамо и употребу експлетивног *не*, речи коју срећемо и у преводу на српски језик у примерима 322 и 323⁸².

И у овим реченицама у француском језику бележимо употребу сибжонктива, који нема свог формалног кореспондента у српском језику.

5.1.2.2.5. *SOIT QUE... SOIT QUE*

Зависносложене реченичне структуре са овим везничким изразом карактеристичне су по томе што се уз једну управну реченицу употребљавају најмање две субординиране. Функција везничког израза *soit que... soit que* састоји се у томе да значи међусобно искључивање радњи које представљају могући узрок ситуације исказане управном реченицом. Тачније, примаоцу поруке се оставља слобода да одлучи који је прави узрок.

- (325) *Soit que Forcheville sentant que Saniette, son beau-frère, n'était pas en faveur chez eux, eût voulu le prendre comme tête de Turc et briller devant eux à ses dépens, soit qu'il eût été irrité par un mot maladroit que celui-ci venait de lui dire [...], soit enfin qu'il cherchât depuis quelque temps une occasion de faire sortir de la maison quelqu'un qui le connaissait trop bien [...], Forcheville répondit à ce propos maladroit de Saniette avec une telle grossièreté, se mettant à l'insulter [...], que le malheureux [...] s'était retiré en balbutiant, les larmes aux yeux. (ADS: 119–120)*

Било што је Форшвил, осећајући да његов шурак, Санијет, није у великој милости код њих, па му се прохтело да га узме на нишан и да пред њима

⁸² Детаљније о експлетивном *не* видети у Seder 2011.

заблиста на његов рачун, *било што га је раздражила једна неспретна реч* коју му овај беше рекао [...], *било, најзад, што је од неко доба тражио прилику да истера из куће некога* ко га је сувише добро познавао [...], Форшвил је на неспретне Санијетове речи одговорио тако простачки, стао га вређати [...], тако да се несрећник [...] повукао муцајући, са сузама у очима. (ЈСЉ: 117–118)

Овим типом каузалних клауза не прецизира се тачан узрок ситуације исказане управном реченицом, већ се износе претпоставке у вези са њим које не морају бити истините, што условљава употребу сибжонктива. Тачније, у овим клаузама узрок је представљен као алтернатива.

Упоредимо претходни пример са следећим:

(326) Odette racontait cela presque en riant, *soit que* cela lui parût tout naturel, *ou parce qu'*elle croyait en atténuer ainsi l'importance, *ou pour ne pas avoir l'air humilié.* (ADS: 231–232)

Одета је то причала скоро смејући се, *било што јој се то чинило сасвим природно или што је веровала да ће тиме умањити значај ствари, или пак да не би изгледала понижена.* (ЈСЉ: 228)

Овде се везничким изразом *parce que* који је употребљен уместо *soit que* експлицитније упућује на каузално значење, тј. наглашава се тачан узрок.

За исказивање ових каузалних односа француски и српски језик располажу потпуно еквивалентним језичким средствима: *soit que... soit que*, односно *било што... било/или што*.

5.1.2.2.6. ***D'AUTANT PLUS QUE***

Везнички израз *d'autant plus que* је једнозначан, односно каузално маркиран. Њиме се уводи други, додатни узрок којим се појачава садржај управне реченице, односно први

узрок, те се на тај начин доводи до реализације одређене последице. За каузалне клаузе уведене овим субјунктором везује се ограничење које се тиче њиховог положаја у сложеној реченици – оне се увек налазе у постпозицији у односу на управну реченицу.

У овим клаузама се, према М. Рижелу, огледа интерференција узрока и пропорционалности. На прагматичком нивоу оне уводе додатни аргумент и имају исту вредност као координиране реченице које садрже *du reste, d'ailleurs* (Riegel et al. 2006: 517).

Као семантички еквиваленти субординираних каузалних клауза уведених сложеним везничким изразом *d'autant plus que* у нашем корпусу се јављају субординиране каузалне клаузе уведене везничким изразима *тим пре што* и *тим више што*. Претпостављамо да је репертоар везника ограничен првенствено стога што смо у нашем корпусу забележили прилично мали број примера ових клауза. Претпостављамо да је главни разлог слабе заступљености ових везника управо њихова специфична узрочна и градацијска семантика. Наиме, у језику не постоји потреба да се тако уско специјализирано значење изражава често, а нарочито не у књижевном тексту.

(327) Vous êtes trop aimable d'être venu, docteur, *d'autant plus que je suis sûre que vous avez déjà souvent entendu Sarah Bernhardt.* (ADS: 23)

Тако је љубазно што сте дошли, докторе, *тим пре што сам сигурна да сте већ често гледали Сару Бернар.* (ЈСЈ: 24)

(328) Aussi ses beaux-parents [...] déclaraient-ils qu'elle était un ange ; *d'autant plus qu'ils préféreraient paraître, en la faisant épouser à leur fils, avoir cédé à l'attrait plutôt de ses qualités que de sa grande fortune.* (ADS: 205)

Стога су њен свекар и свекрва [...] изјављивали да је она прави анђео; *тим пре што им је било милије да по томе изгледа као да су они, оженивши свог сина њоме, попустили више пред привлачношћу њених врлина него пред њеним великим богатством.* (ЈСЈ: 202)

(329) Je vous hais *d'autant plus que je me suis rebellé beaucoup trop tard.* (ADT: 50)

Мрзим вас *тим више што сам се против вас прекасно побунио.* (ЈТТ: 34)

У делу корпуса који се односи на српски језик забележили смо и примере у којима се *d'autant plus que* јавља као семантички еквивалент везничког израза *утолико више што*:

- (330) Касабалијски Турци држе много до прописа ислама, *утолико више што су сви они скорошњи Турци* и нема готово ниједног који не памти или оца или деду као хришћанина или тазе потурчењака. (НДЋ: 337)

Les musulmans de la ville tenaient *d'autant plus* à respecter les préceptes de l'Islam *qu'ils en étaient des adeptes de fraîche date* et qu'il n'y en avait pratiquement aucun parmi eux qui ne se souvînt d'un père ou d'un grand-père chrétien ou converti depuis peu. (PSD: 28)

- (331) Такве ствари су се дуго памтиле и казивале упоредо са причама о постанку моста, *утолико више што су дарезљиви везири и поштени повереници у доцнијим столећима, изгледа, изумрли и овакве представе постале ретке*. (НДЋ: 363)

De tels événements restaient longtemps gravés dans les mémoires et on se les racontait dès que l'on venait à évoquer la naissance du pont, *d'autant plus que, au cours des siècles suivants, les vizirs généreux et les intendants honnêtes disparurent, semble-t-il, et que de telles festivités devinrent rares*. (PSD: 70)

Проблематика везана за овај тип каузалних клауза практично изостаје и у француској и у српској граматичкој литератури.

Њоме се једино опширније бави С. Кордић (1999) – она сагледава зависне реченице уведене сложеним везничким изразима *тим више што, тим пре што, утолико више што, утолико пре што* и анализира синтаксичке и семантичке особености ових везничких средстава (Кордић 1999). „Семантичка посебност таквих узрочних реченица састоји се у томе што се помоћу њих не наводи главни него додатни узрок/разлог, али који таквом реченицом бива истакнут, а узрочна веза између њега и садржаја надређене реченице представљена као потпуно природна“ (Кордић 1999: 5). Према овој ауторки, у овим каузалним клаузама присутно је говорничково експлицитно вредновање узрока. Притом

треба имати у виду чињеницу да говорник имплицитно вреднује узрок увек већ самим тим што износи један узрок, а не други (Кордић 1999: 5).

Састав везничких средстава којима се уводе ове клаузе је специфичан. У питању су трочлани везнички изрази чији први део најчешће представља инструментал показне заменице, други део је компаратив, а трећи везник *што*. „Значење градације произлази [...] из првих двају дијелова везника, и то првенствено из компаратива“ (Кордић 1999: 6).

С. Кордић, дакле, заступа исто схватање као и М. Рижел (Riegel et al. 2006: 517), према којем се „зависном реченицом износи [...] додатни аргумент у прилог онеме што је изречено надређеном реченицом, без обзира је ли њоме изречено да треба обавити неку радњу или да је не треба обавити, да се нешто могло извршити или да није могло“ (Кордић 1999: 7).

Будући да се клаузама уведеним овим везницима износи накнадна аргументација изречене тврдње, оне могу бити и потпуно формално одвојене од главне реченице, што потврђује и следећи пример.

(332) Raconter la vie de Charlotte était pour eux aussi une façon de ne pas étaler leurs propres plaies et leurs souffrances. *D'autant plus que son hôpital*, en brassant des centaines de soldats venus de tous les fronts, *condensait des destins innombrables*, accumulait tant d'histoires personnelles. (TF : 144)

Причати о Шарлотином животу, за њих је био и начин да не откривају сопствене ране и патње. *Нарочито стога што је њена болница*, прихватајући стотине војника приспелих са свих фронтова, *сажимала безбројне судбине*, сакупљала толике личне приче. (ФЗ: 90)

У овом примеру узрочно градацијско значење преноси се у српски језик изразом *нарочито стога што*, што потврђује наводе М. Гревиса да субјунктор *d'autant plus que* употребљен након главне реченице у негацији има значење израза *surtout parce que* (Grevisse 2001: 1642).

На основу примера које смо забележили у корпусу чини се да се наведени везнички изрази у оба посматрана језика чешће везују за субјективне процене него за објективне констатације говорника. Међутим, да би се са сигурношћу могло утврдити постојање ове

тенденције, било би потребно прикупити већи корпус. Занимљиво је да се и у Ковачевићевој монографији о конструкцијама са узрочним значењем пример каузалне реченице са овим везницима (тачније, у питању је везник *тим пре што*) наводи свега једанпут, при чему је сврстан у категорију *разлога аргумента* за субјективну оцену (Kovačević 1988a: 151). Зависном реченицом уведеном овим везником аргументује се субјективна оцена из надређене реченице, и на тај начин се врши њена објективизација.

Можемо да закључимо да и француски и српски језик располажу семантички (и делимично структурно) еквивалентним језичким средствима.

5.1.2.2.7. *NON QUE*

Везничким изразом *non que* уводи се субординирана каузална клауза којом се исказује негирани узрок (фр. *cause niée*) (Точанац Миливојев 2006: 84). Наиме, најпре се један узрок одбацује, а затим наводи прави разлог реализације главне реченице. У овом типу каузалних реченица обавезна је употреба сибжонктива, будући да се реализација наведене узрочне ситуације оспорава, односно доводи у питање.

- (333) Si le pianiste voulait jouer la chevauchée de la *Walkyrie* ou le prélude de *Tristan*, Mme Verdurin protestait, *non que cette musique lui déplût*, mais au contraire parce qu'elle lui causait trop d'impression. (ADS: 8)

Ако би пијаниста хтео да одсвира кавалкаду из Валкирије или прелудиј Тристана, гђа Вердирен би се побунила, *не што јој се та музика није свидела*, него, напротив, зато што јој се сувише доимала. (ЈСЉ: 8)

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *non que* могу се појавити и потпуно позиционо и интонацијски одвојене од главне реченице, што потврђују и следећи примери:

- (334) Il en était de même avec ma somme de connaissances françaises. *Non que j'eusse désiré en tirer quelque profit*. L'intérêt que mon camarade le cancre portait à mes récits me comblait déjà amplement. (TF: 168)

Тако је било и са мојим укупним француским знањима. *Не зато што бих пожелео да из тога извучем неку корист.* Занимање које је мој лењи другар показивао за моје приче већ ме је потпуно испуњавало. (ФЗ: 103)

(335) Nos promenades, dans mes rêves, contournaient ce quartier et la bouillie intellectuelle que sa réalité engendrait. *Non que sa population eût pu heurter la sensibilité de Charlotte.* (TF: 322)

Наше шетње о којима сам сањарио заобилазиле су тај кварт и интелектуалну кашу која се из њега рађала. *Не зато што би његови житељи могли повредити Шарлотину осетљивост.* (ФЗ: 197)

Као семантички еквиваленти ових синтаксичких структура у српском језику се јављају каузалне клаузе уведене негираним везничким спојевима *не што* и *не зато што*.

5.1.2.2.8. *DU MOMENT QUE*

Овај субјунктор има исту семантичку вредност као и везник *puisque*⁸³, којим се уводи нека позната чињеница (Chevalier et al. 2002: 146).

У нашем корпусу забележили смо веома мали број каузалних клауза уведених овим везничким изразом.

Као семантички еквиваленти француске зависне реченице уведене везничким изразом *du moment que* јављају се каузалне клаузе уведене каузално условљеним везницима *пошто* и *кад*:

(336) À défaut du sens de ce discours, elle comprenait qu'il pouvait rentrer dans le genre commun des « laïus » et scènes de reproches ou de supplications dont l'habitude qu'elle avait des hommes lui permettait, sans s'attacher aux détails des mots, de conclure qu'ils ne les prononceraient pas s'ils n'étaient pas amoureux, que *du moment qu'ils étaient amoureux*, il était inutile de leur obéir, qu'ils ne le seraient que plus après. (ADS : 138)

⁸³ Ово потврђује и речник *Le Nouveau Petit Robert* (1998: 1427).

Мада није разумела смисао тог говора, схватала је да се он може сврстати у општу врсту „придика“ и сцена пребацивања и преклињања, из којих је, по свом искуству с мушкарцима, могла, не задржавајући се на појединостима, да закључи да они то не би говорили да нису заљубљени, а *пошто су већ заљубљени*, излишно је повиновати им се, јер ће тако бити после још више заљубљени. (ЈСЛЈ: 135)

(337) *Et du moment qu'elle ne voulait pas quitter Paris à jamais, il eût souhaité qu'elle ne le quittât jamais.* (ADS : 218)

И *кад већ она није хтела да заувек оде из Париза*, он би био волео да га никад и не напушта. (ЈСЛЈ: 215)

Интересантно је да оба ова везника у српском језику упућују на интерференцију каузалног и темпоралног значења, попут везничког израза *du moment que*.

С обзиром на чињеницу да је већ било речи о везнику *пошто*, овде ћемо нешто више рећи о везнику *кад* којим се уводи субординирана каузална реченица. Каузалне клаузе уведене везником *кад* више су заступљене у колоквијалном него у књижевном стилу (Милошевић 1984–1985: 462). Основна карактеристика овог везника јесте да се „по правилу употребљава за изражавање узрока *критерија*, и то не научног, него „здраворазумског“, чулно конкретног узрока критерија. У ствари, у питању је готово увијек каузална веза створена на основу понављања ситуација, у којима се преко појаве А на основу асоцијације темељене на фреквенцији (статистици) закључује о појави Б. У питању је заправо узрок критериј чији је основ фреквенција удруженог појављивања А и Б, без обзира да ли се А и Б стварно налазе или не налазе у узрочно-последичној вези“ (Ковачевић 1998: 124) К. Милошевић подводи све употребе овог везника под значење узрока критерија (Милошевић 1984–1985: 469).

У нашем примеру појављује се и прилог *већ* у функцији реченичног прилога експресивног карактера, који служи да се нагласи чињенично стање (Ivić 2008: 208).

Као доказ да везник *кад* може да уведе и зависне каузалне клаузе, Стевановић (1989: 893) наводи да је он увек комутабилан са каузално маркираним везником *будући да*, без

битне промене значења ових реченица. Тако би реченица из примера 337 могла да се преформулише на следећи начин:

(337a) *И будући да она није хтела да заувек оде из Париза, он би био волео да га никад и не напушта.*

5.1.2.2.9. *ÉTANT DONNÉ QUE*

Овим везничким изразом уводи се каузална клауза која представља неоспориву чињеницу. Услед недовољног броја примера забележених у анализираном корпусу, овај субјунктор нећемо детаљније разматрати. Ни приликом анализе превода дела српских аутора на француски језик нисмо забележили ниједну употребу овог везничког средства. Претпостављамо да је разлог његове слабе заступљености у корпусу чињеница да се, пре свега, његова употреба везује за административни функционални стил.

(338) *Évidemment, la tentation serait grande de vous renvoyer aux deux tomes précédents, mais après tout, ce ne serait pas très fairplay, étant donné que ces chefs-d'œuvre romantiques ont été pilonnés peu après leur succès d'estime.* (ADT: 35)

Очигледно је превелико моје искушење да вас упутим на претходне две књиге, али то, на крају крајева, и не би баш било фер с моје стране, *имајући у виду да су та ремек-дела романтичне књижевности сравањена са земљом недуго после полууспеха који су постигла.* (ЈТТ: 24)

5.1.2.2.10. *VU QUE*

Везничка средства *vu que* и *étant donné que* представљају, у извесном смислу, еквивалентне форме. У корпусу који се односи на француски језик забележили смо свега један пример субординиране каузалне реченице уведене везничким изразом *vu que*.

(339) Cela me chagrine un peu, *vu que le type en question, c'est moi.* (ADT: 174)

Мене то, да кажем, жалости помало, *с обзиром на чињеницу да сам тип о којем је реч, у ствари, ја.* (ЈБТТ: 127)

Проучавајући међуреченичне односе у француском и српском језику, Н. Граовац у својој докторској дисертацији констатује да постоји велика подударност између француских везничких израза *du moment que, étant donné que* и *vu que* са српским везничким средствима *будући да* и *с обзиром (на то) да*. „Razliku među njima predstavlja činjenica da je u nekim od pomenutih izraza još prisutno značenje reči koje su njihov sastavni deo (*étant donné, vu, s obzirom na to*). Svi ti subjunktori pokrivaju ono kauzalno značenje koje imaju veznici *puisque* i *pošto*, s tim što je kod njih više izraženo značenje 'iznošenja činjenica'“ (Graovac 2009: 119). М. Рижел (Riegel et al. 2006: 507) наводи везничке изразе *vu que* и *étant donné que* као варијанте везника *puisque* у административном стилу.

Што се тиче дела корпуса који се односи на српски језик, везнички израз *vu que* јавља се у неколико примера као еквивалент клаузе уведене изразом *с обзиром да*:

(340) Додуше, и ја бих, да ми је неко издекламовао такву уврнуту реченицу, помислио да нешто није у реду са оним ко је умео да је срочи, али *с обзиром да сам је ја срочио*, знао сам да људи увек тако реагују на једноставне истине које поткопавају утврђене једноставне истине. (МА: 85)

À vrai dire, moi aussi, si quelqu'un m'avait sorti une phrase aussi tordue, j'aurais cru qu'il y avait quelque chose qui clochait chez celui qui avait pu la formuler, mais *vu que c'était moi-même qui l'avais conçue*, je me suis dit que les gens réagissent toujours de la sorte aux vérités simples qui sapent d'autres vérités simples, mais établies, celles-ci. (APP: 72)

(341) Рекао је, додуше, да је природно што писац тежи за истином иако је, додао је, то у некој мери апсурдно, *с обзиром да се његов занат састоји од баратања измишљотинама.* (МА: 114)

Il a dit, certes, qu'il est naturel qu'un écrivain tende vers la vérité, même si cela est quelque peu absurde, a-t-il ajouté, *vu que son métier consiste à manier des fictions*. (APP: 94)

Зависносложене реченице са каузалном клаузом представљају најексплицитнији синтаксички поступак за изражавање семантичке категорије каузалности. Од укупно десет везника и везничких израза забележених у нашем корпусу, седам је каузално маркирано: *parce que, puisque, soit que... soit que, d'autant plus que, non que, étant donné que* и *vu que*. Насупрот њима, везничка средства *comme, que* и *du moment que* су полисемична, односно она само у одређеним условима уводе клаузу са каузалним значењем. У клаузама уведеним везником *comme* и везничким изразом *du moment que* присутна је интерференција каузалног и темпоралног значења. Везник *que* стиче функцију узрочног везника у комплетивним клаузама чија управна реченица садржи неку глаголску, именску или придевску лексему са значењем одређеног стања или расположења.

Најфреквентнија везничка средства којима се уводе каузалне клаузе јесу *parce que, comme* и *puisque*.

Када је реч о глаголским начинима, у скоро свим типовима анализираних каузалних клауза заступљен је индикатив. Изузетак представљају клаузе уведене везничким спојевима *que, soit que... soit que* и *non que*. У клаузама уведеним везником *que* употреба сибжонктива се објашњава чињеницом да се њој суперординираном реченицом изражава одређено стање или расположење. Употреба сибжонктива обавезна је и у каузалним реченицама са везничким изразом *soit que... soit que*, у којима није јасно експлициран узрок ситуације исказане управном реченицом, већ се наводе претпоставке о могућим узроцима – узрок је представљен као алтернатива, те он, сходно томе, представља избор или евентуалност. Коначно, сибжонктив је заступљен и у клаузама уведеним везничким изразом *non que*, будући да је овде реч о негираном узроку – најпре се доводи у питање, тј. одбацује један узрок, да би се затим навео прави узрок последичне ситуације исказане главном реченицом.

Каузалне клаузе могу да заузимају различите позиције у оквиру зависносложених реченичних структура. Клаузе уведене везничким средствима *comme* и *du moment que* увек су антепониране у односу на главну реченицу: узрочна ситуација је дакле већ позната, а последица представља нову ситуацију. Овај распоред клауза одговара природном редоследу узрока и последице. Фиксирану позицију у сложеној реченици имају и клаузе уведене везником *que* и везничким изразима *parce que* и *d'autant plus que* – оне су увек постпониране управној реченици. У сложеним реченичним структурама са овим клаузама најчешће се полази од садржаја главне реченице који се сматра неоспоривом чињеницом која је већ позната примаоцу поруке, да би се каузалном клаузом објаснио овај садржај. Каузалне клаузе уведене осталим везничким изразима (*soit que... soit que, non que, étant donné que* и *vu que*) су мобилне у оквиру зависносложене реченице. Посебно је занимљива чињеница да је у две трећине примера у нашем корпусу клауза са везником *puisque* постпонирана у односу на управну реченицу, иако се у литератури углавном наводи да овај тип каузалних клауза најчешће заузима иницијалну позицију у оквиру сложене реченице.

Наша анализа је показала да француски и српски језик располажу сличним репертоаром везничких средстава којима се уводе каузалне клаузе. Приметили смо да се потпуна еквиваленција, како на формалном, тако и на семантичком плану, успоставља између следећих везничких спојева: *comme* и *како*, *d'autant plus que* и *тим пре што / тим више што*, *parce que* и *зато што / јер*, *puisque* и *пошто, que* и *што / да*, *soit que... soit que* и *било што... било што* и *non que* и *не (зато) што*.

Коначно, навешћемо још неколико запажања. За разлику, на пример, од везничког израза, *parce que* који представља типично средство за изражавање фактичког узрока, узрочно-последични однос исказан везником *puisque* се не заснива на самим чињеницама. Другим речима, овим везником се најчешће уводи реченица која представља оправдање одређеног исказа, а не чињеничног стања. Такође, говорник најчешће на извештан начин покушава да утиче на примаоца поруке, приморавајући га да прихвати реализовани говорни чин. Везнички израз *d'autant plus que* садржи специфичну узрочну и градијску семантику, те се њиме уводи реченица којом се не означава главни, већ додатни узрок. Наведени везнички израз, као и његови еквиваленти у српском језику најчешће се везују за субјективне процене говорника. Приметили смо и да везнички спојеви *du moment que* и

puisque имају сличну семантичку вредност, будући да се њима често уводи чињеница која је већ позната примаоцу поруке. Коначно, везничка средства *vu que* и *étant donné que* представљају, такође, у извесном смислу, еквивалентне форме.

5.1.3. ГЕРУНДИВ И ПАРТИЦИП ПРЕЗЕНТА

У француском језику, каузални односи могу да се искажу и употребом неличних глаголских облика – герундива и партиципа.

5.1.3.1. ГЕРУНДИВ

У француском језику герундив⁸⁴ има функцију прилошке одредбе, односно служи како би се дале информације о одређеним околностима у којима се реализује радња означена управним глаголом. Герундив се употребљава уколико обе радње (радња означена герундивом и предикатска радња) имају исти агенс, који истовремено представља и субјекат реченице. У реченици герундив нема једну одређену функцију, већ се његова конкретна функција утврђује у зависности од контекста у којем је употребљен. Тако се њиме може означити прилошка одредба за:

- време (Paul travaille *en écoutant la radio* / Je l'ai rencontré *en rentrant chez moi*)⁸⁵
- начин (Paul est tombé *en faisant du ski*),
- услов (*En vous taisant*, vous acceptez),
- узрок (Paul s'est blessé *en tombant*) итд.

У свим наведеним примерима, а и уопште у широј употреби ове форме, герундивом се изражавају радње или стања који се одвијају паралелно са процесом исказаним управном предикацијом. Управо се у тој паралелности процеса огледа темпоралност, која

⁸⁴ Термин *герундив* преузели смо од М. Папића (Parić 1999: 121).

⁸⁵ У првој реченици (Paul travaille *en écoutant la radio*), радње двеју предикација одвијају се симултано, а у другој (Je l'ai rencontré *en rentrant chez moi*) је успостављен такав однос да радња исказана герундивом представља временски оквир унутар којег се врши радња именована управним глаголом.

представља примарно значење герундива. Ова темпорална вредност може да интерферира са различитим адвербијалним вредностима.

Адвербијална вредност герундива представља, заправо, резултат интеракције значења двају глагола (глагола који се формализује герундивом и управног глагола) (Rihs 2009: 198), што се потврђује и у следећим примерима (Halmøy 2003: 88⁸⁶ према Rihs 2009: 199):

(342) Zoé a réveillé son petit frère *en claquant la porte*.

(343) Zoé est partie *en claquant la porte*.

(344) Zoé aurait réveillé son petit frère *en claquant la porte*.

На основу наведених реченица може се закључити да је семантичка вредност герундива условљена првенствено лексичким значењем управног глагола (Rihs 2009: 198–199) – у првом примеру герундив има функцију прилошке одредбе за узрок, у другом за начин, а у трећем за услов, при чему је глагол употребљен у форми герундива идентичан у свим примерима, за разлику од управног глагола. Свакако, поред семантике управног глагола, конкретна адвербијална интерпретација герундива зависи и од глаголског времена у коме је употребљен управни глагол. Тако у прва два примера перфекат изражава резултативност у садашњости, за разлику од трећег примера где употреба кондиционала прошлог упућује на могућу радњу, те герундив стиче хипотетичко значење.

У граматичкој литератури се најчешће тврди да герундив изражава симултаност у односу на управну реченицу. Тако, на пример, М. Рижел и др. констатују да герундив „означава процес који је у току реализације, симултан процесу израженим управним глаголом (*Il travaille en chantant*)“ (Riegel et al. 2006: 342)⁸⁷. Ови аутори скрећу пажњу и на чињеницу да предлог *en* који је неизоставни део ове глаголске форме најбоље одговара изражавању временске симултаности, попут примера у којима се користи за локализацију у времену (*en été*) (Riegel et al. 2006: 342)⁸⁸.

⁸⁶ HALMØY, J.-O. (2003). *Le gérondif en français*. Paris: Ophrys.

⁸⁷ « Il indique un procès en cours de réalisation, simultané par rapport au procès exprimé par le verbe principal (*Il travaille en chantant*) » (Riegel et al. 2006: 342).

⁸⁸ Међутим, како наводи Ж.-К. Шевалије (Chevalier et al. 2002: 374), који такође заступа становиште да се герундивом означава радња симултана са радњом управног глагола, *en* се у овој употреби не може сматрати предлогом, већ само представља формалну ознаку, попут префикса.

Говорећи о основним карактеристикама герундива, Ж. Клебер наводи да „имперфективност и симултаност представљају два семантичка својства, аспектуално и темпорално, која се често приписују герундиву“⁸⁹ (Kleiber 2009: 15)⁹⁰. Међутим, упркос бројним аргументима у прилог симултаности герундива, Клебер није поборник овог схватања. Наиме, он сматра да ситуације исказане герундивом и управним глаголом нису симултане, већ да се ту пре може говорити о њиховом временском контигвитету, с тим што треба имати у виду чињеницу да се герундивом не може исказати постериорност (Kleiber 2009: 17, 20)⁹¹.

Слично становиште заступа и А. Рис (Rihs 2009: 199), који се пита да ли је неопходно да у реченици у којој се користи герундив са каузалном вредношћу два предиката буду повезана релацијом директне каузалности. Овде би требало разјаснити сам појам *директна каузалност*. Наиме, Рис преузима дистинкцију коју је увео Ж. Мешлер, који говори о две врсте каузалности – *директној* и *индиректној*. Ове типове каузалности Мешлер дефинише на следећи начин, позивајући се притом на појмове временског контигвитета и дисконтинуитета: *директна каузалност (causalité directe)* представља каузалност у правом смислу речи – однос између двеју радњи је такав да међу њима не постоји временски дисконтинуитет. Супротно томе, *индиректна каузалност (causalité indirecte)* подразумева одсуство временског контигвитета између двеју ситуација (Moeschler 2003: 27).

Рис наводи следеће примере, који искључују симултаност:

(345) Ronaldo a inscrit un but *en tirant des seize mètres*.

(346) Paul a réussi son examen *en travaillant toute la nuit*.

У првом примеру се, дефинитивно, може говорити о временском контигвитету узрочне и последичне ситуације. Сасвим је извесно да је између шутирања и постизања гола протекао изузетно кратак временски интервал, те се никако не може говорити о симултаности двеју радњи. Прекид у времену је још јасније илустрован другим примером,

⁸⁹ « Imperfectivité et simultanité représentent les deux traits sémantiques, aspectuel et temporel, que l'on associe couramment au gérondif » (Kleiber 2009: 15).

⁹⁰ Уколико се прихвати ово тумачење, јасно је у потпуности да герундив никако не може да означи неку последичну ситуацију (Kleiber 2009: 15).

⁹¹ И неке друге студије показују да симултаност не представља неопходан услов за формализацију реченице са герундивом – више о овој проблематици видети у Gettrup 1977 и Kleiber 2007.

будући да између двеју ситуација (учење и положен испит) предстоји и полагање испита (Rihs 2009: 201–202).

Након детаљног сагледавања ове комплексне проблематике, Рис на крају долази до интересантног закључка, који се тиче релевантности герундива, а који је заснован на прагматичкој анализи: функција герундива се, заправо, састоји у томе што он ствара услове неопходне за реализацију радње исказане управним предикатом. Другим речима, он доводи до одређеног стања које представља позадину на којој се одвија радња управног предиката. Закључак који се намеће јесте да ситуација исказана герундивом није нужно симултана са радњом управног глагола, већ се пре може говорити о симултаности стања које произлази из ситуације означене герундивом и радње управног глагола (Rihs 2009: 203).

Ово објашњење нам се чини најприхватљивијим приликом анализе примера у којима герундив има функцију прилошке одредбе за узрок. У наставку ћемо навести неколико примера у циљу илустрације ове употребе герундива, уз напомену да је у свим примерима присутна интерференција темпоралног и каузалног значења.

- (347) *En pensant qu'il allait s'agir d'une de ces curiosités stylistiques que Charlotte aimait dénicher pour moi dans ses lectures, souvent sous la forme d'une devinette, je me concentrai, désireux de montrer mes lettres françaises.* (TF: 281)
Мислећи да је реч о некој од стилских занимљивости које је Шарлота волела да ми открива док чита, често у облику загонетке, наоштрио сам пажњу, жељан да покажем своје познавање француске писмености. (ФЗ: 172)
- (348) Cette image, *en calmant sa jalousie*, lui rendait facile de se déshabituer de la voir. (ADS: 156)
Та слика, *умирујући му љубомору*, олакшавала му је да се одвикне од потребе да је види. (ЈСЈ: 154)
- (349) M. Verdurin avait d'ailleurs fait sagement *en ne retirant pas sa pipe de sa bouche*, car Cottard [...] fit à mi-voix une plaisanterie qu'il avait apprise depuis peu et qu'il renouvelait chaque fois qu'il avait à aller au même endroit. (ADS: 102)

Г. Вердирен је уосталом мудро учинио што није извадио лулу из уста, јер је Котар [...] добацио полугласно једну досетку коју беше недавно научио. (ЈСЉ: 101)

(350) *En entendant la princesse lui dire que la vie était une chose affreuse, il éprouva la même douceur que si elle lui avait parlé d’Odette.* (ADS: 202)

Чувши како му принцеза говори да је живот грозна ствар, он осети таку милину као да му она то говори о Одети. (ЈСЉ: 199)

Све конструкције са герундивом могу се трансформисати у зависне клаузе са каузалним значењем, нпр.

(348a) *Cette image, en calmant sa jalousie, lui rendait facile de se déshabituer de la voir.*
→ *Comme cette image calmait sa jalousie, elle lui rendait facile de se déshabituer de la voir.*

Употребљен у функцији прилошке одредбе за узрок, герундив је најчешће антепониран у односу на управни глагол. Када је реч о временском односу између радњи, посебно је занимљив пример 350, где се, наизглед, може говорити о антериорности радње исказане герундивом, што потврђује и семантички еквивалент на српском језику – глаголски прилог прошли (чувши) којим се обично исказује антериорност у прошлости. Међутим, уколико узмемо у обзир објашњење које је дао Рис, јасно је да је овде присутна симултаност између стања које представља резултат радње исказане герундивом и радње управног глагола.

У примеру 348, у преводу на српски језик обе радње су исказане глаголима имперфективног вида, односно повезане су по принципу симултаности њиховог вршења у јединствену догађајну целину. У овом и сличним примерима радња именована глаголским прилогом садашњим представља специфичну околност која на одређени начин употпуњује представу о датом догађају (Ivić 2008: 213).

Као семантички еквиваленти француског герундива са каузалним значењем у српском језику, у нашем корпусу се јављају глаголски прилог садашњи, затим каузална клауза уведена везником *што* и глаголски прилог прошли.

У конструкцијама са герундивом у француском језику, односно глаголским прилозима у српском који су ретко контекстуално једнозначно одредиви, најбоље се огледа веза између узрочног и временског значења. Уз узрочно значење увек је присутно и значење временске симултаности (које се везује за глаголски прилог садашњи) или anteriорности (које се приписује глаголском прилогу прошлом) са радњом управног предиката (Kovačević 1988a: 36, Стевановић 1989: 735).

5.1.3.2. ПАРТИЦИП ПРЕЗЕНТА

Разлика између француског партиципа презента и герундива огледа се, пре свега, у језичком регистру: герундив се употребљава и у писању и у говору, насупротив партиципу презента који је карактеристичан само за писани језик.

Попут герундива, глагол који се формализује партиципом презента може да има исти агенс као и управни глагол:

- (351) *N'étant pas parisienne, je ne connais pas tous les quartiers.*
(= Comme je ne suis pas parisienne, je ne connais pas tous les quartiers.)

Међутим, агенси могу бити и различити:

- (352) *Le voyage ayant été annulé, l'agence m'a remboursée.*
(= Comme le voyage a été annulé, l'agence m'a remboursée.)

За разлику од герундива којим се увек исказује нека пратећа околност у односу на управни глагол, партицип презента по дефиницији квалификује именицу или заменицу, попут релативне клаузе (Chevalier et al. 2002: 374) и тада је његова позиција у реченици фиксирана – увек је постпониран у односу на именицу или заменицу коју ближе одређује:

- (353) Je cherche quelqu'un *sachant* parler espagnol.
(= qui sache)

Будући да партицип презента означава процес чија је реализација у току и који је симултан са радњом управног предиката, лако се може заменити герундивом⁹².

- (354) *Voulant* décrocher le rideau, je suis tombée.

- (354a) *En voulant* décrocher le rideau...

- (355) *Parlant* sans réfléchir, le suspect s'est trahi.

- (355a) *En parlant* sans réfléchir...

Међутим, комутабилност партиципа презента и герундива није могућа у случајевима када је улога партиципа у квалификовању одређене именице, односно заменице изразита, нпр. када се њиме означава неко стање:

- (356) *Parlant* plusieurs langues, l'interprète était compris de tous.

- (356a) * *En parlant* plusieurs langues, l'interprète était compris de tous.

Партиципом презента може да се значи и радња чија реализација почиње пре радње управног глагола. Међутим, радње настављају да се одвијају истовремено (Gudurić & Vlahović 2012: 195):

- (357) *Prenant* sa valise, il ouvrit la porte, et on ne le revit plus.

Да закључимо: када је партицип презента мобилан у реченици, његова веза са субјектом слаби, те се приближава герундиву – партиципом презента се тада могу исказати све прилошке одредбе које смо навели код герундива. Како запажа А. Рис, семантичка

⁹² Међутим, функционална разлика између партиципа презента и герундива јавља се у поствербалном положају, и то у случајевима када реченица садржи објекат који је у стању да врши глаголску радњу облика на *-ant*. Тада агенс-објекат захтева употребу партиципа презента, а агенс-субјекат употребу герундива:

Je l'ai vu lisant une lettre. (док је читао)

Je l'ai vu en lisant une lettre. (док сам читао) (Parić 1999: 121).

дистинкција између ове две форме је најексплицитније изражена када је реч о изражавању каузалних односа (Rihs 2009: 197). У раду посвећеном герундиву и партиципу презента, Рис је доказао да се партицип презента користи као типична форма у изражавању каузалних односа између процеса који су временски блиски, за разлику од герундива који се везује за симултане процесе (Rihs 2009: 210)⁹³.

Ову Рисову тврдњу можемо поткрепити следећим примерима из нашег корпуса у којима се партиципом презента означава семантичка категорија каузалности.

(358) *Trouvant l'allusion de mauvais goût, surtout en présence d'Odette qui pourrait en prendre une mauvaise idée de lui, il affecta un air glacial.* (ADS: 26)

Нашавши да је алузија неукусна, нарочито у присуству Одете, која би по томе могла лоше мислити о њему, заузео је ледено држање. (ЈСЉ: 26)

(359) *N'ayant plus d'ongles à ronger, je décide de sortir dîner.* (ADT: 62)

Пошто ми је понестало ноктију за грицање, доносим, коначно, одлуку да изађем негде на вечеру. (ЈБТТ: 43)

(360) *Fiodor fut incarcéré, puis devenant de plus en plus gênant, muté à l'autre bout de l'empire, dans une ville annexée à la Pologne.* (TF: 132)

Фјодор је бачен у затвор, а затим је, *пошто је све више сметао*, премештен на други крај царства, у један град одузет од Пољске. (ФЗ: 83)

(361) *Aussi son amour de la sincérité, n'étant pas désintéressé, ne l'avait pas rendu meilleur.* (ADS: 224)

Стога га његова љубав према искрености, *пошто није била некористољубива*, није учинила бољим. (ЈСЉ: 221)

(362) *N'osant pas rompre son silence, nous lui jetions de temps en temps des coups d'œil furtifs.* (TF: 28)

⁹³ Такође, показали смо, герундив се понекад везује и за однос временског контигвитета двеју радњи.

He усућујући се да прекинемо њено ћутање, с времена на време бисмо је бојажљиво погледали. (ФЗ: 18)

- (363) *Sentant que souvent il ne pouvait pas réaliser ce qu'elle rêvait, il cherchait du moins à ce qu'elle se plût avec lui.* (ADS: 80)

Осећајући да он у њеним очима често не може да представља оно о чему она сања, он је бар настојао да јој буде пријатно с њим. (ЈСЉ: 79)

- (364) Mme de Saint-Euverte *voyant que la princesse avait l'air content de causer avec Swann s'était éloignée.* (ADS: 200)

Видећи да је принцези, изгледа, драго да разговара са Сваном, гђа Де Сент-Еверт се беше удаљила. (ЈСЉ: 198)

- (365) Les femmes *étant à cet égard plus rebelles que les hommes* à déposer toute curiosité mondaine et l'envie de se renseigner par soi-même sur l'agrément des autres salons, et les Verdurin *sentant d'autre part que cet esprit d'examen et ce démon de frivolité pouvaient par contagion devenir fatals à l'orthodoxie de la petite église*, ils avaient été amenés à rejeter successivement tous les « fidèles » du sexe féminin. (ADS: 7)

А с обзиром на то да су жене у том погледу непокорније од мушкараца и тешко се одричу сваке монденске радозналости и жеље да се саме обавесте о пријатности других салона, и будући да су Вердиренови, с друге стране, осећали да би такав испитивачки дух и демон фриволности могли деловати заразно и постати погубни за правоверје њиховог малог храма, били су принуђени да редом одбаце све „вернике“ женског пола. (ЈСЉ: 7–8)

Функција партиципа презента зависи превасходно од његове позиције у реченици. Када се налази у антепозицији у односу на предикат реченице, тада означава почетни тренутак радње исказане предикатом или пак радњу или стање које изазива реализацију радње предиката, те има функцију прилошке одредбе за узрок. Када је, пак, постпониран, може да има резултативно или експликативно значење (Herslund 2000: 91–92). У свим

наведеним примерима партицип презента је антепониран у односу на предикат, од којег је одвојен запетом у писању, односно паузом у говору, те се њиме недвосмислено изражава узрочно значење.

Као семантички еквиваленти француског герундива у нашем корпусу се јављају: глаголски прилог прошли (пример 358), каузална/темпорална клауза уведена везником *пошто* (примери 359, 360 и 361), глаголски прилог садашњи (примери 362, 363 и 364) и каузалне клаузе уведене везничким изразима *с обзиром на то да* и *будући да* (пример 365).

Будући да је везник *пошто* употребљен са глаголом свршеног вида, у примеру 359 реч је о двама сукцесивним радњама, а очигледно је и преплитање темпоралне и каузалне вредности, те клауза уведена овим везником може да се интерпретира истовремено као каузална и као темпорална, за разлику од примера 360 и 361 где се везником *пошто* уводе каузалне клаузе.

С друге стране, везнички спојеви *с обзиром на то да* и *будући да*, који се јављају у примеру 365, представљају еквивалентне форме (Клајн 2004: 211). М. Ковачевић наводи следећу специфичност узрочног значења које везнички израз *с обзиром да* даје каузалној клаузи коју уводи у сложену реченицу: „Тај се везник, наиме, употребљава онда кад се садржајем зависне реченице желе представити околности из којих као логичка (најчешће рационална, мисаоно условљена) посљедица произилази оно што је представљено садржајем основне (управне) реченице. Садржај управне реченице у оваквој сложеној, уколико је узрочна антепонирана, тако као логички закључак слиједи из онога што је обиљежено зависном реченицом. Уколико је зависна реченица постпонована, она тада добија нешто наглашеније аргументативно узрочно значење“ (Ковачевић 1986б: 111).

Адвербијална вредност коју стиче герундив условљена је превасходно семантиком управног глагола. Узрочна ситуација исказана герундивом није увек симултана са последичном ситуацијом исказаном управним глаголом, али је симултаност увек присутна између стања које проистиче из ситуације формализоване герундивом и радње управног глагола. Када је употребљен у функцији изражавања каузалности, герундив увек претходи управном глаголу. Семантички еквиваленти герундива у српском језику забележени у

нашем корпусу су: глаголски прилог садашњи, глаголски прилог прошли и каузална клауза уведена везником *што*.

Док се герундив користи и у писаном и у говорном језику, партицип презента је заступљен само у писаном језику. Користи се за изражавање семантичке категорије каузалности између процеса који су временски блиски и тада је увек антепониран предикату реченице. Семантички еквиваленти партиципа презента у српском језику су: глаголски прилог прошли, глаголски прилог садашњи, каузална/темпорална клауза уведена везником *пошто* и каузалне клаузе уведене везничким изразима *с обзиром на то да* и *будући да*.

5.1.4. ДРУГА СИНТАКСИЧКА СРЕДСТВА

Семантичка категорија каузалности у француском језику може се изразити и синтаксичким конструкцијама са сложеним партиципом перфекта:

(366) Mais *n'étant pas arrivé* à savoir de qui était l'œuvre qu'il avait entendue, il n'avait pu se la procurer et avait fini par l'oublier. (ADS: 36)

Али *будући да није успео* да сазна од кога је било то дело које је чуо, није могао да га набави и најпосле га је и заборавио. (ЈСЉ: 36)

(367) En effet, *ayant retenu* que dans la conversation l'emphase, l'emploi de formes solennelles, était suranné, dès qu'il entendait un mot grave dit sérieusement comme venait de l'être le mot « bonheur », il croyait que celui qui l'avait prononcé venait de se montrer prudhommesque. (ADS: 28)

У ствари, *пошто је упамтио* да су емпфаза и употреба свечаних израза у разговору застареле, чим би чуо какву крупну реч озбиљно изговорену, као што то малочас беше реч „срећа“, он би поверовао да се онај што ју је изговорио показао високопаран. (ЈСЉ: 28)

Овом формом означава се anteriорност у односу на радњу главног глагола, те је присутна интерференција темпоралног и каузалног значења. Семантички еквиваленти које смо забележили у нашем корпусу јесу каузалне клаузе уведене везничким средствима *будући да* и *пошто*, али то може бити и глаголски прилог прошли итд.

Каузално значење могу имати и субординиране партиципске реченице, нпр:

(368) *Lui parti, j'ai retrouvé le calme.* (ETR: 185)

Кад је он отишао, поново сам се смирио. (СТР: 118)

(369) *Le peintre ayant été malade, le docteur Cottard lui conseilla un voyage en mer.*
(ADS: 241)

Пошто се сликар разболео, доктор Котар му је препоручио пловидбу по мору. (ЈСЈ: 237)

Партицип (у првом примеру партицип перфекта, а у другом сложени партицип перфекта), који чини централни део ових реченица, има сопствени агенс, различит од агенса главног глагола. Он представља централни глаголски део субординиране партиципске реченице, при чему означава свршену радњу, anteriорну радњи управног предиката. И у овим синтаксичким структурама, дакле, присутна је интерференција темпоралног и каузалног значења. Ова синтаксичка конструкцији није типична за српски језик, па се може превести на различите начине – овде су то темпорална клауза уведена везником *кад*, која истовремено има и узрочно значење, и каузална клауза уведена везником *пошто*.

Семантичка категорија каузалности у француском језику може да се изрази и партиципом перфекта који има придевску вредност. Он, заправо, представља део сложеног партиципа перфекта у коме помоћни глагол *être* (*étant / ayant été*) није исказан.

(370) *Mais, décidé à tenir un tel compte, à tirer de telles conséquences de ta réponse, j'ai trouvé plus loyal de t'en prévenir.* (ADS: 137)

Али пошто сам решен да тако поведем рачуна о томе, да такве закључке изведем из твог одговора, нашао сам да је поштеније да те упозорим. (ЈСЉ: 135)

(371) *Privée depuis quelques années de l'estime des connaisseurs, elle avait perdu son honneur et son charme.* (ADS: 189)

Изгубивши још пре неколико година уважење зналаца, изгубила је и поштовање и чар. (ЈСЉ: 187)

(372) *Ébahis et penauds, nous nous dressions, ma sœur et moi, le dos contre le mur, n'osant pas murmurer un mot d'excuse ou aider notre grand-mère à rassembler ces talismans éparpillés.* (TF: 25–26)

Збуњени и постиђени, сестра и ја смо стали леђима уза зид, не усуђујући се ни да прошапћемо реч извињења, нити да баки помогнемо да покупи оне разбацане амајлије. (ФЗ: 17)

Контекст има пресудну улогу у каузалној интерпретацији ових елиптичних структура.

На крају, споменућемо и тзв. *constructions détachées* (Combettes 2005) које су наизглед сличне претходним конструкцијама. У питању су синтаксичке структуре за које је карактеристична употреба придева на почетку реченице, који је од остатка реченице одвојен запетом. Ни овде каузална вредност није формално означена (као нпр. код субординираних каузалних клауза), већ је контекстуално условљена. Поред контекста, важни фактори су и лексика, као и употребљена глаголска времена.

(373) *Incrédules, nous scrutâmes l'obscurité qui déferlait sur notre balcon volant.* (TF: 29)

Неповерљиви, истраживали смо таму која је освајала наш лебдећи балкон. (ФЗ: 19)

→ *Étant incroyables*, nous scrutâmes l'obscurité qui déferlait sur notre balcon volant.

(374) *Confus*, je scrutais son visage levé vers moi. (TF: 169)

Збуњен, пажљиво сам гледао у њено лице које је подигла према мени. (ФЗ: 104)

5.2. ЛЕКСИЧКА СРЕДСТВА

Према мишљењу А. Назаренко, за разлику од синтаксичких средстава, у француском језику, управо богатство и разноликост лексике омогућавају да се искажу различите нијансе узрока (Nazarenko 2000: 123–124). Она подсећа да је на лексици засновано и семантичко богатство различитих предлошких и везничких израза: *à cause de*, *en raison de*, *grâce à*, *faute de*, *sous prétexte que* и сл.

У традиционалним граматикама, које су првенствено фокусиране на синтаксичка разматрања, ретко се може наћи поглавље посвећено лексичким јединицама као модалитету за изражавање семантичке категорије каузалности. Претпостављамо да је главни разлог томе чињеница да је реч о значењу речи, области која се не тиче синтаксе, већ, превасходно, лексикологије, односно семантике.

У овом делу рада наша пажња ће бити усмерена на конструкције у којима се семантичка категорија каузалности изражава посредством одређених глаголских, именских и придевских лексема. Наш циљ овде је превасходно да утврдимо у којим контекстима се овим језичким средствима може означити каузална зависност, као и да укажемо, када је то могуће, на семантичка ограничења која се односе на анализиране језичке структуре. Напомињемо да смо приликом ексцерпирања грађе за овај део нашег рада настојали да узмемо у разматрање примере који својом семантиком релативно експлицитно доприносе изражавању узрочно-последичних односа. Приликом анализе примера у којима релација каузалности није експлицитно исказана, ослањали смо се на различите дедуктивне поступке захваљујући којима је потврђено присуство ове релације.

Инвентар лексичких средстава који следи сигурно није потпун и исцрпан, будући да би за детаљно сагледавање ове проблематике био неопходан знатно шири корпус него што је наш.

5.2.1. ГЛАГОЛИ

Приликом разматрања синтаксичких структура са каузалним значењем, увек смо узимали у обзир елементе са којима одређено језичко средство остварује синтаксичко-семантички однос. Тако је, подсетимо се, нпр. код анализе предлога, каузалност представљала резултат интеракције предлога и елемената који га окружују – то су најчешће били глаголи/придеви и именице, односно инфинитив.

Овај принцип неопходно је применити и на лексичка средства, а међу њима и на глаголе, у контекстима у којима уводе каузално значење. Будући да ниједан глагол није сам по себи „каузалан“, о каузалној интерпретацији исказа може се говорити тек уколико се у разматрање укључе и аргументи употребљеног глагола (Nazarenko 2000: 137).

Анализа нашег корпуса је показала да су у изражавању семантичке категорије каузалности глаголска лексичка средства неупоредиво више заступљена него придеви и именице. Тачније, глаголи чине 70,28 % од укупног броја забележених примера лексичких средстава.⁹⁴

У намери да ближе одреде семантичку категорију *каузалних глагола* (*verbes de cause*), а да притом не буду вођене само интуитивном спознајом релације каузалности, С. Амон и Д. Леман полазе од критеријума комутабилности глагола са парафразом *être la cause de* (Hamon & Leeman 2007: 74). Тако би у реченици

(375) La guerre *produit* de grands maux.
(→ La guerre est la cause grands maux.)

глагол *produire* био окарактерисан као „каузални глагол“, за разлику од следећег примера:

⁹⁴ Напомињемо да у обзир нису узете фактивне конструкције.

- (376) Chaque animal *produit* son semblable.
(→ * Chaque animal est la cause de son semblable).

Према овим ауторкама, глагол припада семантичкој категорији каузалних глагола уколико испуњава следеће критеријуме:

- мора, пре свега, да буде директно транзитивни глагол⁹⁵ (да има директни објекат као обавезну допуну)
- његова два основна аргумента (субјекат и објекатска допуна) представљају, заправо, узрок и последицу
- синтаксичка структура $X V_{CAUSE} Y$ може да се парафразира конструкцијом „X est la cause de Y“, при чему глагол (V) није синоним структуре која у основи има глагол *causer*⁹⁶)
- аргументи глагола X и Y су предикативне именице (Hamon & Leeman 2007: 89–90).

Под појмом *предикативне именице (noms prédictatifs)* подразумевају се именице које, попут глагола, имају своје аргументе и које, у извесном смислу, представљају реченични садржај који је сведен на предикат (Hamon 2006: 54–55). С. Амон разјашњава овај појам на примеру именица *démolition* / рушење и *arrosoir* / канта за заливање:

(377) *La démolition de la maison* = le fait que la maison soit démolie.

(378) *L'arrosoir de la maison* ≠ le fait que la maison soit arrosée ; = l'arrosoir qui appartient à la maison.

Из наведеног поређења намеће се закључак да је једино именица *démolition* / рушење предикативне природе. Насупрот томе, именица *arrosoir* / канта за заливање се никако не може сматрати предикативном, будући да њен семантички садржај не може да се исказе предикатом. Међутим, именица *arrosage* / заливање се недвосмислено сврстава у категорију предикативних именица:

⁹⁵ Ово је превод француског термина *verbe transitif direct*, који би у српском одговарао *правим прелазним глаголима*.

⁹⁶ За пример ауторке дају глагол *éliminer* који би одговарао синтаксичкој структури *causer l'élimination de*.

- (379) *L'arrosage du jardin a été périlleux* = le fait d'avoir arrosé le jardin a été périlleux (Hamon 2006: 55).

Већина глагола у нашем корпусу одговара горенаведеној дефиницији каузалних глагола – у питању су следећи глаголи: *aider à, amener à, apporter, augmenter, causer, conduire à, créer, déchaîner, déclencher, empêcher, encourager, engendrer, entraîner, éveiller, favoriser, inciter, inspirer, procurer, produire, provoquer, soulever* и *susciter*.

Међутим, изузетак представљају глаголи *contribuer à, dépendre de* и *participer à*, који не испуњавају критеријум директне транзитивности, и глаголски израз *être impliqué dans*, за који се по дефиницији не везује ово лексичко-граматичко обележје.

Поред радова А. Назаренко и С. Амон и Д. Леман, приликом утврђивања критеријума за избор глагола као лексичких средстава, као и лексичких средстава уопште, током ексцерпирања корпуса и даље анализе, једна од значајних смерница нам је била и докторска дисертација Д. Гарсије (García 1998), као и монографија Г. Гроса (Gross 2009).

Што се тиче класификације каузалних односа, сматрамо да је неопходно поменути типологију коју предлаже Д. Гарсија (García 1998: 50). Она се руководи овом поделом приликом груписања глагола којима се може изразити семантичка категорија каузалности. Гарсија разликује две врсте каузалности, познате још из Антике⁹⁷: *делујући узрок (causalité efficiente)* и *формални узрок (causalité formalisable)*.

Код делујућег узрока значајну улогу има временски редослед ситуација. Другим речима, узрок увек претходи последици и каузалност се састоји у појави нове ситуације. Такође, ситуације које су повезане овом врстом каузалних односа могу бити приказане независно једна од друге.

- (380) *La mise en service des appareils électriques entraîne des variations rapides de tension.*⁹⁸

⁹⁷ У питању је класификација коју је предложио Аристотел.

⁹⁸ Други примери глагола за које се везује делујући узрок: *aboutir à, amener à, créer, conduire à, déclencher, empêcher, produire, provoquer*.

Код формалног узрока, пак, инсистира се на „регуларности“ у времену; ситуације које се наводе нису нове⁹⁹. Овде се говори о временској правилности развоја двеју ситуација:

(381) Le niveau de la puissance produite par l'usine *varie* dans le temps *en fonction de* l'hydraulicité.

Када је у питању формализација ове две врсте узрочних односа, Гарсија истиче да се први тип каузалности формализује на неупоредиво више начина, што је потврдила и анализа нашег корпуса.

Како бисмо у анализу уврстили све глаголе и глаголске изразе које смо забележили у нашем корпусу, определили смо се да извршимо њихову класификацију према овом моделу.

5.2.1.1. ДЕЛУЈУЋИ УЗРОК

Глаголе и глаголске изразе којима се уводи делујући узрок Гарсија назива *глаголи показатељи каузалности (verbes indicateurs de causalité)* (García 1998: 144) и семантички их организује у следеће категорије:

- 1) глаголи којима се прецизира деловање узрока,
- 2) глаголи који ближе одређују природу проузроковане последице (García 1998: 147).

5.2.1.1.1. Глаголи којима се прецизира деловање узрока

У овој скупини глагола издвајају се две подгрупе. **Прву подгрупу** чине глаголи и глаголски изрази којима се означава да одређени узрок учествује у изазивању последице,

⁹⁹ У техничким текстовима формални узрок се углавном приказује посредством формула или шематских приказа (García 1998: 52).

заједно са другим узроцима који нису исказани (нпр. *contribuer à, intervenir dans, participer à, jouer un rôle dans*, и сл.):

- (382) L'étude des phénomènes immunitaires *a contribué* à démontrer que certaines molécules de l'organisme sont affectées de polymorphisme.

Друга подгрупа обухвата глаголе којима се означава да узрок учествује у изазивању последице међусобном интеракцијом са другим узроцима, при чему су сви узроци који доводе до реализације последице експлицитно исказани (нпр. *concourir à, contribuer à... et/avec, coopérer à... et/avec, collaborer à... et/avec* и сл.):

- (383) La publicité *contribue avec* la réputation de l'auteur à très bien vendre le livre.¹⁰⁰ (Garcia 1998: 149–151).

Што се тиче примера из нашег корпуса, **првој подгрупи** би припадали следећи глаголи:

- **CONTRIBUER À:**

- (384) La sœur de mon père, ma tante, *avait* inconsciemment *contribué* à ce retournement. (TF: 205)

Очева сестра, моја тетка, несвесно *је допринела* таквом обрту ствари. (ФЗ: 127)

- **PARTICIPER À:**

- (385) Oui, j'étais Russe. Je comprenais maintenant, de façon encore confuse, ce que cela voulait dire. [...] Et l'horreur de se sentir *participer* à ce crime. (TF: 211)

Да, био сам Рус. Сада сам још некако збркано схватао шта то значи. [...] И ужас што се осећам *као саучесник* у том злочину. (ФЗ: 131)

¹⁰⁰ Како би се увели сви узроци, користе се предлог *avec* или везник *et* (Garcia 1998: 149–150).

и глаголски израз *ÊTRE IMPLIQUÉ DANS*:

- (386) Je me sentais sournoisement *impliqué dans* la mort de ma mère. (TF: 200)
Осећао сам се подмукло *умешан* у смрт своје мајке. (ФЗ: 124)

Забележени семантички еквиваленти у српском језуку су глагол *допринети* и глаголске перифрастичне конструкције *бити саучесник у нечему* и *бити умешан у нешто*. Глагол *допринети* припада категорији *асистивних глагола* (Алановић 2011: 100–101) са значењем „омогућити да се нешто постигне, уради, оствари, потпомоћи, утицати на потпуније остварење (нечега)“ (РМС: 308). Глаголским перифразама *бити саучесник у нечему* и *бити умешан у нешто* упућује се на чињеницу да агенс узима учешће у некој заједничкој ситуацији у циљу реализовања последичне ситуације.

У нашем корпусу нисмо забележили примере које бисмо могли сврстати у **другу подгрупу**.

5.2.1.1.2. Глаголи који ближе одређују природу проузроковане последице

Када је реч о глаголима који прецизирају природу последичне ситуације, разликују се следећи случајеви: последица се односи на стварање неке нове ситуације (нпр. *créer, déclencher, encourager à, inciter à, provoquer* и сл.), на поништавање претходно реализоване ситуације (нпр. *annuler* и сл.), или на (не)могућност реализације одређене ситуације (нпр. *aider, empêcher* и сл.) (García 1998: 154–165).

Међу овим глаголима најбројнији су они који се односе на стварање нове последичне ситуације. У нашем корпусу забележили смо следеће примере:

- **AMENER À**:

- (387) Il ne fut pas jaloux d’abord de toute la vie d’Odette, mais des seuls moments où une circonstance, peut-être mal interprétée, l’avait amené à supposer qu’Odette avait pu le tromper. (ADS: 128)

Он није отпрве био љубоморан због целог Одетиног живота, него једино због оних тренутака кад *би* га нека околност, можда и погрешно протумачена, *навела да* помисли да га је Одета могла преварити. (ЈСЉ: 126)

С обзиром на то да се, у најширем смислу, појам каузалности односи на два догађаја од којих један претходи другом и представља његов узрок, тај прелаз са једног догађаја на други могао би да се протумачи као одређена путања од узрока до последице. У том смилу, А. Назаренко (Nazarenko 2000: 138) говори о метафори пута/путовања (*métaphore du cheminement*) као средству стварања лексичких средстава – глагола: *amener à, conduire à, entraîner, déboucher sur, provenir de*. Г. Грос (Gross 2009: 93) пак овај појам схвата у нешто ширем смислу, па ову метафору назива метафором кретања (*métaphore du mouvement*). Будући да је глагол *amener* примарно глагол кретања којим се означава промена места у простору, ти просторни односи се метафоризацијом преносе на апстрактније односе.

Семантички еквивалент овог глагола у српском језику јесте глагол *навести*, чије је секундарно значење „довести на неки закључак, на неку мисао [...], бити узрок нечему“ (РМС: 752). Ово секундарно значење глагола *навести* механизмом метафоризације такође је изведено из његовог примарног значења: „учинити да неко, нешто наиђе на одређено место, да наиђе поред или испред некога, нечега, на или кроз нешто, преко нечега и сл.“ (РМС: 751–752). Нагласимо и да је *навести* типично *иницијативни глагол*, који имплицира резултативност последичне ситуације исказане допунском клаузом и притом означава да је деловање агенса ове радње у току или да непосредно предстоји (Алановић 2011: 145–146).

- **APPORTER:**

(388) Et pourtant voici qu'une légère contrariété ou un malaise physique – en l'incitant à considérer le moment présent comme un moment exceptionnel, en dehors de la règle, où la sagesse même admettrait d'accueillir l'apaisement qu'*apporte* un plaisir et de donner congé, jusqu'à la reprise utile de l'effort, à la volonté – suspendait l'action de celle-ci qui cessait d'exercer sa compression. (ADS: 157)

А већ би нека ситна неприлика или каква телесна нелагодност – тиме што би га навеле да тај нови тренутак сматра изузетним, изван правила, да у њему већ и сама разборитост допушта да се прихвати смирење до кога неко задовољство *доводи*, па да човек онда, до кориснога обнављања напора, не прибегава својој вољи – прекинуле деловање те воље, која би престала да врши притисак. (ЈСЉ: 154)

Поред глаголске перифразе *довести до нечега*, са значењем „учинити да неко, нешто доспе у одређено стање, расположење, проузроковати, изазвати неку промену, неко стање или расположење“ (РМС: 293), забележили смо и следеће семантичке еквиваленте овог глагола: *донети* и *уносити*, којима се знатно имплицитније уводи узрочна ситуација. Ово значење глагола *довести*, који је у основи глагол кретања, такође је изведено метафоризацијом његовог примарног значења којим се упућује на промену места у простору.

- **CAUSER:**

(389) Évidemment sur notre terre nous sommes beaucoup trop petits pour ramoner nos volcans. C'est pourquoi ils nous *causent* des tas d'ennuis. (PP: 38)

Заиста, ми смо на нашој Земљи премалени да бисмо очистили наше вулкане.

Ето зашто нам се *стварају* толике неприлике. (МП: 30)

(390) Il avait d'abord pensé à l'emmenner dans un hôtel et à appeler les « mœurs » pour *causer* un scandale et la faire mettre en carte. (ETR: 52)

Најпре је мислио да је одведе у неки хотел и позове оне из „јавног морала“ како би *изазвао* скандал и направио јој да је региструју. (СТР: 32)

Семантичка категорија каузалности у овим примерима изражена је експлицитно помоћу глагола *стварати* и општекаузативног глагола *изазвати* који се у датом контексту могу сматрати синонимима, будући да директно упућују на последичну ситуацију, као и остали забележени семантички еквиваленти глагола *causer*: *наносити* и *причинити*. Наши

не толико бројни примери наговештавају да се глаголом *causer* често уводи негативна, односно непожељна последица. Ова хипотеза се потврђује код Г. Гроса (Gross 2009: 54–56), чија анализа је заснована на ширем корпусу и који закључује да се овим глаголом углавном уводе именице које означавају различите несрећне околности.

- **CONDUIRE À:**

(391) J'ai retracé devant vous le fil d'événements qui *a conduit* cet homme à tuer en pleine connaissance de cause. (ETR: 153)

Изложио сам вам ток догађаја који *су навели* овог човека да убије, потпуно свестан онога што чини. (СТР: 97)

(392) Mais lui-même, pour obtenir cette vérité, ne craignait pas de recourir au mensonge, le mensonge qu'il ne cessait de peindre à Odette comme *conduisant à* la dégradation toute créature humaine. (ADS: 224)

Али он сам, да би до те истине дошао, није се устезао да прибегне лажи, тој лажи коју је Одети непрестано сликао како *води* изопачавању свако људско биће. (ЈСЉ: 221)

Посебно је занимљива чињеница да се како глаголом *conduire*, тако и свим његовим семантичким еквивалентима у српском језику забележеним у нашем корпусу – *навести*, *водити* и *довести до нечега*, примарно означава кретање у простору, док је њихово секундарно значење којим се сигнализира промена извесних својстава такође изведено из примарног механизмом метафоре кретања.

- **CRÉER:**

(393) C'est mon empressement outré qui dut *créer* ce malaise. (TF: 318)

Моја претерана журба је вероватно *изазвала* осећање слабости. (ФЗ: 195)

(394) Cette équation *créa* dans ma jeune tête une sorte de court-circuit intellectuel. (TF: 176)

Ова једначина *је* у мојој младој глави *створила* неку врсту кратког споја у расуђивању. (ФЗ: 108)

Глагол *créer*, чије примарно значење није каузално, ово значење стиче удружујући се са одређеним именицама које упућују на промену стања. У том контексту може се сматрати синонимом горенаведеног глагола *causer*. Занимљиво је и да оба глагола имају истоветне семантичке еквиваленте у српском језику, глаголе *изазвати* и *створити*.

- **DÉCHAÎNER:**

(395) De même, l'immoralité, eût-elle été réelle, qu'il trouvait aujourd'hui aux Verdurin aurait été impuissante [...] à *déchaîner* son indignation et à lui faire flétrir « leur infamie ». (ADS: 134)

Тако исто и неморалност коју је налазио у Вердиренових, чак и да је била стварна, [...] била би немоћна да *разбукта* његово огорчење. (ЈСЛЈ: 132)

Употреба овог глагола у изражавању каузалности везује се, пре свега, за изражена осећања: страст, пре него љубав, односно бес пре него незадовољство (Gross 2009: 129). Његов семантички еквивалент у српском језику, глагол *разбуктати*, такође се везује за снажно испољавање јаких емоција, страсти и сл. (РМС: 1109).

- **DÉCLENCHER:**

(396) Je me mis à piéger chacune de ses paroles. L'une d'elles devait *déclencher* mon explosion. (TF: 253)

Почео сам да вребам сваку њену реч. Нека од њих ће *изазвати* експлозију у мени. (ФЗ: 156)

(397) L'amour est une poussée éphémère de dopamine, de noradrénaline, de prolactine, de lulibérine et d'ocytocine. Une petite molécule, la phényléthylamine (PEA), *déclenche* des sensations d'allégresse, d'exaltation et d'euphorie. (ADT: 28)

Љубав је последица краткотрајне навале допамина, норадреналина, пролактина, лулиберина и оцитоцина. Један мали молекул, фенилетиламин (ПЕА), *подстиче* у нама осећања радости, усхићења и еуфорије. (ЈТТ: 19)

Глагол *déclencher* Г. Грос сврстава у категорију инхоативних глагола, помоћу којих се акценат ставља на почетак реализације радње (Gross 2009: 123). Овај аутор такође закључује да је каузално значење глагола *déclencher* изведено из његовог основног значења поступком метафоризације (Gross 2009: 123).

Инхоативност је посебно наглашена и код семантичких еквивалената овог глагола у српском језику – *подстицати* и *покренути*. Поред њих, као семантички еквивалент јавља се и глагол *изазвати*.

- **ENCOURAGER:**

(398) Et – au lieu qu'elle allait partir brouillée avec lui, sans l'avoir revu – s'il lui envoyait cet argent, s'il l'*encourageait* à ce voyage et s'occupait de le lui rendre agréable, elle allait accourir, heureuse, reconnaissante. (ADS: 154)

И – уместо што ће она отићи завађена с њим, и не опростивши се – кад би јој послао тај новац кад *би* је још и *подстакао* на то путовање и потрудио се да јој га учини пријатним, она би му долетела, срећна, захвална. (ЈСЉ: 151–152)

Овим глаголом, као и његовим семантичким еквивалентом, глаголом *подстаћи*, не изражава се директно каузалност, већ се подстиче на деловање агенса у циљу реализације последичне ситуације. Глагол *подстаћи* је *стимулативно-иницијативни* глагол чији агенс, с једне стране стране, стимулише реализацију последичне ситуације, а са друге стране иницира наведену радњу (Алановић 2011: 137–138).

- **ENGENDRER:**

(399) Ce qui me fit le plus souffrir au cours de leurs aveux nocturnes, c'était l'indestructible amour envers la Russie que ces confidences *engendraient* en moi. (TF: 207)

У њиховим ноћним исповедањима највише ме је мучила неуништива љубав према Русији коју су та поверавања *будила* у мени. (ФЗ: 129)

Овде је логичко-семантички однос каузалности изражен нешто експлицитније, како у француском, тако и у српском језику – глагол *будити* овде је употребљен са значењем „чинити да се нешто појави, да настане, изазивати, побуђивати“ (РМС: 119).

- **ENTRAÎNER:**

(400) Parce qu'un explorateur qui mentirait *entraînerait* des catastrophes dans les livres de géographie. (PP: 59)

Зато што *би* истраживач који лаже *изазвао* праве несреће у географским књигама. (МП: 48)

Глаголом *entraîner* уводи се неизбежна последица. Као корелатив у српском језику јавља се глагол *изазвати*.

- **ÉVEILLER:**

(401) Mais plus encore que l'insolite union entre Norbert et Albertine, c'est Charlotte, sur cette photo du début du siècle, qui *éveillait* ma curiosité. (TF: 25)

Али још више од чудновате заједнице између Норбера и Албертине, моју радозналост *је* на тој фотографији са почетка века *побуђивала* Шарлота. (ФЗ: 17)

(402) Али то више није било лице, тело жене, већ гума, мртва и у исти мах полудела ствар, која *је* у мојим чулима *побуђивала* само страх и згражање. (ЗЦД: 113)

Mais ce n'était plus le visage ni le corps d'une femme, c'était un objet gommeux, mort et en même temps à moitié fou qui n'éveillait dans mes sens que peur et indignation. (JFB: 91)

Глагол *éveiller* у овом и сличним контекстима најчешће се везује за извесна осећања или реакције. Присуство каузалног значења огледа се и у еквивалентној структури у српском језику – у питању је глагол *побудити* са значењем „изазвати, бити узрок чему“ (РМС: 939).

- **FAVORISER:**

(403) Le Bi-Bop et le 3672 Mémophone furent des inventions technologiques de France Telecom exclusivement destinées à *favoriser* l'adultère. (ADT: 70)

Би-Боп и гласовна пошта 3672 Мемофон су технолошки проналасци Франс Телекома намењени искључиво у сврху *подстицања* прељубништва. (ЈТТ: 48)

(404) Quant au peintre, il se réjouissait de l'introduction de Swann chez Mme Verdurin, parce qu'il le supposait amoureux d'Odette et qu'il aimait à *favoriser* les liaisons. (ADS: 25)

Што се тиче сликара, он се радовао што Сван улази у друштво гђе Вердирен, пошто је претпоставио да је овај заљубљен у Одету, а он је волео да *иде на руку* љубавним везама. (ЈСЈ: 25)

Глаголом *favoriser*, који је семантички близак глаголу *encourager* исказује се допринос агенса у циљу реализације последичне ситуације. Као семантичке еквиваленте овог глагола у српском језику, у нашем корпусу забележили смо перифрастичну конструкцију у чијој основи је глагол *подстицати* и израз *ићи на руку*.

- **INCITER:**

(405) Et pourtant voici qu'une légère contrariété ou un malaise physique – en l'*incitant* à considérer le moment présent comme un moment exceptionnel [...] – suspendait l'action de celle-ci qui cessait d'exercer sa compression. (ADS: 157)

А већ би нека ситна неприлика или каква телесна нелагодност – тиме што *би* га *навеле* да тај нови тренутак сматра изузетним [...] – прекинуле деловање те воље, која би престала да врши притисак. (ЈСЉ: 154)

Глаголом *inciter* такође се подстиче на деловање агенса у циљу реализације последичне ситуације, а исту функцију има и његов семантички еквивалент, *навести*.

- **INSPIRER:**

(406) Elle était apparue à Swann non pas certes sans beauté, mais d'un genre de beauté qui lui était indifférent, qui ne lui *inspirait* aucun désir, lui causait même une sorte de répulsion physique. (ADS: 17)

Она се Свану учинила, свакако не без лепоте, али од такве врсте лепоте према којој је био равнодушан, која није у њему *будила* никакве жудње, него чак изазивала неку физичку одбојност. (ЈСЉ: 17)

(407) Le président a répondu [...] qu'il serait heureux, avant d'entendre mon avocat, de me faire préciser les motifs qui *avaient inspiré* mon acte. (ETR: 158)

Председник је одговорио [...] да би му, пре но што саслуша мог адвоката, било мило да од мене добије тачно објашњење побуда које су ме *навеле* на то моје дело. (СТР: 100)

Овим глаголом најчешће се означава узрок који изазива последичну ситуацију која се манифестује у виду осећања или пак неке конкретне акције агенса. Забележени семантички еквиваленти у српском језику су глаголи *будити* и *навести*.

- **POUSSER À:**

(408) Quand on ment, qu'on dit à une femme qu'on l'aime, on peut croire qu'on ment, mais quelque chose nous *a poussé* à le lui dire, par conséquent c'est vrai. (ADT: 107)

Кад човек лаже говорећи једној жени да је воли, може се помислити да он лаже, али нешто га *је*, ипак, *натерало* да јој то каже, што само по себи значи да је говорио истину. (ЈТТ: 75)

(409) Le docteur, cependant, *poussait* Mme Verdurin à laisser jouer le pianiste. (ADS: 30)

Доктор *је*, међутим, *наговарао* гђу Вердирен да пусти пијанисту да свира. (ЈСЈ: 31)

Овај глагол има слична семантичка својства глаголима *encourager à* и *inciter*, тачније и њиме се изражава позив агенса на акцију (Gross 2009: 173).

Семантички еквиваленти овог глагола у српском језику су глаголи *натерати* и *наговарати*. Као типичан *општепринудни глагол* (Алановић 2011: 71), глагол *натерати* означава „приморати, присилити, нагнати на нешто“ (ПМС: 796), односно њиме се упућује на деловање на вољу агенса радње допунске реченице, тј. он подразумева „могућност или најаву предузимања различитих мера присиле како би се постигао одговарајући циљ, који је увек у супротности са очекивањима или намерама манипулисаног“ (Алановић 2011: 62–63). С друге стране, глаголом *наговарати* уводе се такође догађаји који настају као резултат деловања једног лица на вољу другог: „речима, саветима, убеђивањем навести на нешто, учинити да неко нешто уради, предузме“ (ПМС: 756).

- **PROCURER:**

(410) Je ressemblais à cet homme économe qui espère voir la masse de son épargne lui *procurer* bientôt une façon de vivre toute différente. (TF: 167)

Личио сам на штедљивог човека који се нада да ће му његова уштеђевина ускоро *омогућити* да живи на сасвим другачији начин. (ФЗ: 103)

- (411) Mais cette fois-ci, les derniers mots de Swann, au lieu de lui *procurer* l'apaisement habituel, portèrent au comble son étonnement qu'un homme avec qui il dînait, qui n'avait ni fonctions officielles, ni illustration d'aucune sorte, frayât avec le Chef de l'État. (ADS: 42–43)

Али овог пута, последње Сванове речи, уместо да му *прибаве* уобичајено умирење, довеле су до врхунца његову запањеност што се неко ко с њим вечера и ко нема званичних функција ни било какву славу виђа са шефом државе. (ЈСЉ: 43)

Забележени семантички еквиваленти глагола *procurer* у српском језику су глаголи *омогућити*, *прибавити* и *обезбедити*. Глаголом *омогућити* као типичним *опитепермисивним глаголом* означава се веза између узрочне и последичне ситуације у којој агенс овог глагола представља омогућивач који на себе преузима одговорност за успостављање околности које омогућују несметану активност агенса допунске реченице (Алановић 2011: 97), што потврђује и речничко одређење овог глагола: „учинити, помоћи да се нешто оствари, спроведе, изведе и др., пружити, створити услове, могућности за нешто“ (РМС: 875).

Глагол *обезбедити*, који припада *импликативнопермисивним*, тачније *протективним глаголима* (Алановић 2011: 97), овде се јавља у значењу *омогућити*. Исто специфично значење овде има и његов синоним *прибавити*.

- **PRODUIRE:**

- (412) Néanmoins l'initiative hardie de cette jeune femme, la courte promiscuité qui en résulta entre elle et l'instrumentiste, *produisirent* une impression généralement favorable. (ADS: 195)

Ипак, одважна предузимљивост те младе жене и тренутни промискуитет који је из тога произишао између ње и музичара, *изазваше* углавном повољан утисак. (ЈСЉ: 192)

- (413) Quant à M. Verdurin, il remarqua le mauvais effet qu'*avait produit* sur sa femme cette découverte que Swann avait des amitiés puissantes dont il n'*avait jamais parlé*. (ADS: 44)

Што се тиче г. Вердирена, он је запазио рђав утисак који *је* на његову жену *произвело* откриће да Сван има моћних пријатеља о којима никад није говорио. (ЈСЉ: 44)

Глаголом *produire* као и глаголима *causer*, *provoquer* и *susciter*, експлицитно и недвосмислено се уводи логичко-семантички однос каузалности. У зависности од природе аргумената ових предиката, њима се могу уводити и друга значења (уп. *produire du vin/produire des effets néfastes*). Истоветна ситуација је и са глаголом *произвести* који се појављује као еквивалент у српском језику. Примарно значење овог глагола није каузално: „створити, остварити као резултат рада какве материјалне или духовне вредности, израдити, направити“ (РМС: 1062), нпр. *произвести робу за тржиште*. Секундарно значење глагола *произвести* упућује на међуситуациони логичко-семантички однос каузалности: „понашањем, поступцима и сл. проузроковати што, бити узрок чега, изазвати“ (РМС: 1062), као и основно значење глагола *изазвати* који такође представља један од семантичких еквивалената глагола *produire* у српском језику.

- **PROVOQUER:**

- (414) Nicolas n'était plus tsar, et la nouvelle de sa chute *provoquait* une explosion de joie délirante chez ceux qui, hier soir seulement, l'acclamaient en lui souhaitant un règne long et prospère. (TF: 60)

Николај више није био цар, а вест о његовом паду *је изазвала* делиријум радости код оних који су му, колико јуче, клицали желећи му дугу и плодну владавину. (ФЗ: 38)

- (415) Il fermait à huit heures du soir, et c'est encore son intérieur obscur, avec l'œil bleu d'une vieilleuse, qui *provoquait* notre curiosité. (TF: 120)
Затварана је у осам сати увече и једино *је* њена мрачна унутрашњост са плавом сијалицом *побуђивала* нашу радозналост. (ФЗ: 75)
- (416) Nous ne comprîmes pas ce qui *provoqua* soudain *la colère* de la foule. (TF: 67)
Нисмо ни схватили шта је одједном *наљутило* ону гомилу људи. (ФЗ: 42)
- (417) Cette brève parole *provoqua* le miracle. (TF: 185)
Овај кратак говор *учинио је* чудо. (ФЗ: 114)

Очигледно је да се глагол *provoquer* везује и за повољне и за неповољне последице. Дакле, позитивна и негативна интерпретација узрока није ограничена само на предлошке изразе *grâce à* и *à cause de*.

Поред општекаузативног глагола *изазвати*, као семантички еквивалент глагола *provoquer* у српском језику јавља се и глагол *побудити* као типичан *иницијативни глагол* (Алановић 2011: 145) са значењем „изазвати, бити узрок чему; провоцирати, активирати“ (РМС: 939). Иницијативним глаголима се означава да је реализација последичне ситуације у току или да непосредно предстоји (Алановић 2011: 146).

У зависности од контекста, тј. превасходно од лексичког значења именичке допуне глагола *provoquer*, у српском језику могу се, као семантички еквиваленти, срести различити глаголи, нпр. *учинити* (чудо) или каузативно-афективни глагол *наљутити* који својим лексичким значењем упућује на резултативност последичне ситуације (Алановић 2011: 64), „изазвати нечију љутњу“ (РМС: 775).

- **SOULEVER:**

- (418) En cherchant à supposer qu'il fréquenterait toujours les Verdurin (proposition qui, *a priori*, *soulevait* moins d'objections de principe de la part de son intelligence), il se voyait dans l'avenir continuant à rencontrer chaque soir Odette. (ADS: 83)

Он је тиме што је претпостављао да ће увек ићи Вердиреновима (што је била поставка која је, а *приори*, *изазивала* мање начелних приговора од стране његовог разума), бар видео себе у будућности како се и даље виђа с Одетом свако вече. (ЈСЉ: 81–82)

Као семантички еквивалент овог глагола забележили смо општекаузативни глагол *изазвати*.

- **SUSCITER:**

(419) Je compris qu'il faudrait cacher ce deuxième regard sur les choses, car il ne pourrait *susciter* que les moqueries de la part des autres. (TF: 66)

Схватио сам да треба сакрити тај други поглед на ствари јер код других може *изазвати* само подсмех. (ФЗ: 42)

(420) Нова власт је те године почела са регрутацијом у Босни и Херцеговини. То је *изазвало* живу узбуну у народу, нарочито међу Турцима. (НДЋ: 431)

Les nouvelles autorités instaurèrent cette année-là la conscription en Bosnie et en Herzégovine. Cela *suscita* une grande inquiétude dans la population, surtout parmi les musulmans. (PSD: 174)

(421) То поквари игру и *изазива* разочарање и негодовање код оних који воле игру маште. (НДЋ: 326)

Cela gâche le jeu et *suscite* déception et indignation chez ceux qui aiment s'abandonner à leur imagination. (PSD: 12)

За разлику нпр. од глагола *causer*, глагол *susciter* се превасходно односи на различита психичка стања и реакције (Gross 2009: 135) – у примерима из нашег корпуса то су *moquerie* / *подсмех*, *узбуна* / *inquiétude*, *разочарање* / *déception*, *негодовање* / *indignation* и сл. У нашем корпусу глагол *изазвати* се појављује као најадекватнији еквивалент свих конструкција са глаголом *susciter*.

Што се тиче глагола који се односе на (не)могућност реализације одређене ситуације, забележили смо следеће примере:

- **AIDER À:**

- (422) C'est une mission que je m'accorde, et elle m'aide à y voir plus clair. (ADT: 149)
То сам, дакле, послање себи наменио, и то ми *помаже* да ствари јасније сагледам. (ЈТТ: 106)

Употребљен у овом контексту, глагол *aider* упућује на допринос деловања агенса реализацији последичне ситуације, тј. на омогућавање њене реализације.

Његов семантички еквивалент у српском језику је типичан *асистивни* глагол *помагати / помоћи*, којим се такође означава омогућивачко деловање агенса овог глагола, тј. његово ангажовање на уклањању препрека за несметану реализацију последичне ситуације (Алановић 2011: 99).

- **AUGMENTER:**

- (423) L'amour et la mort avaient alors formé un étrange alliage dans ma jeune tête. Et la beauté mélancolique de la mélodie ne faisait qu'*augmenter* ce trouble. (TF: 20)
Љубав и смрт су се тада на неки чудан начин помешали у мојој глави. А сетна лепота мелодије је само *повећавала* ту забуну. (ФЗ: 14)
- (424) Cette révélation n'*augmentait* pas ma curiosité. (TF: 342)
Ово сазнање није *повећало* моју радозналост. (ФЗ: 209)

Узрочно значење ових конструкција потврђује се кроз само лексичко значење корелативних глагола у српском језику, *повећавати / повећати* – „учинити да нешто постане веће“ (РМС: 940).

Напомињемо да се глаголом *augmenter* у примерима у којима остварује семантички однос са предлогом *avec* означава формални узрок. Међутим, у горенаведеним примерима, захваљујући одсуству овог предлога, може се говорити о делујућем узроку.

- **EMPÊCHER:**

(425) C'était la peine qui m'empêchait de voir. (ETR: 140)

Од жалости нисам видео. (СТР: 89)

(426) J'écoute le bruit de la mer. Je ralentis enfin. La vitesse empêche d'être soi. (ADT: 171)

Слушам море. Успоравам, најзад. Брзина ти *не дâ* да будеш то што јеси. (ЈБТТ: 125)

(427) Нисам могао да одредим због чега плаче, али био сам сигуран да први пут плаче на тај начин пред неким, и претпостављам да ме *је* то, уз поштовање према болу који се изливао из ње, *спречило* да зауставим магнетофон. (МА: 54)

Je n'ai pu déterminer pourquoi elle pleurait, mais j'étais sûr que c'était la première fois qu'elle pleurait de cette manière devant quelqu'un, et je suppose que c'est cela, en plus de mon respect pour la douleur qui s'épanchait d'elle, qui m'a empêché d'arrêter le magnétophone. (APP: 47)

Сасвим супротно глаголу *aider*, глагол *empêcher* недвосмислено упућује на немогућност реализације планиране последичне ситуације.

Његовим семантичким еквивалентом у српском језику, глаголом *спречити* као типичним *општепермисивним глаголом* означава се међусобна веза између узрочне и последичне ситуације у којој агенс овог глагола представља онемогућивач који на себе преузима одговорност за успостављање околности које представљају објективну препреку активности агенса допунске реченице (Алановић 2011: 97), што потврђује и лексичко

значење овог глагола: „онемогућити, омести извршење нечега“ (РМС: 1258). Глаголом *спречити* истовремено се упућује на резултативност последичне ситуације:

То ме је спречило да зауставим магнетофон → Нисам зауставио магнетофон.

Међу семантичким еквивалентима конструкција са глаголом *empêcher* јавља се и генитив са предлогом *од*, којим се експлицитно изражава узрочно значење, као и перифрастична конструкција са негираним глаголом *дати* чија допуна се формализује као клауза уведена везником *да*.

5.2.1.2. ФОРМАЛНИ УЗРОК

Оно што је карактеристично за формални узрок јесте то што се, практично, више не говори о узроку и последици, већ пре о одређеној законитости (нпр. *La durée de réparation augmente aussi avec la tension*). Затим, сама релација је атемпорална, велика је могућност предвиђања; овај тип узрока везује се за зависност (нпр. *dépendre de*), услов (нпр. *être nécessaire pour*) и сл. (García 1998: 55). Гарсија напомиње да се ипак може говорити о извесној оријентацији у времену у примерима у којима се изражава нека зависност или услов – нпр. израз *A dépend de B* преноси информацију да ће *B* изазвати одређену измену *A*, а не обрнуто (García 1998: 57).

У нашем корпусу забележили смо само неколико примера формалног узрока уведеног глаголом *DÉPENDRE*, што је сасвим оправдано уколико се има у виду чињеница да се овај тип каузалних односа често означава разним графичким и шематским приказима (García 1998: 144).

- (428) Quelle absurdité les lois de ce monde où la vie des femmes si belles, si désirables *dépend de* la voltige d'une page: en effet, si cette feuille ne s'était pas retournée, je ne les aurais pas sauvées de leur oubli qui serait devenu éternel. (TF: 185)

Каква бесмисленост закона овог света у којем живот тако лепих, тако пожељних жена *зависи од* тога да ли ће се окренути неки новински лист: и заиста, да се овај лист није окренуо, ја их не бих спасао од заборав који би био вечит. (ФЗ: 113)

Када је реч о глаголима употребљеним у функцији изражавања каузалне зависности, примећујемо да француски језик располаже ширим инвентаром лексичких средстава којима се уводи последична ситуација у односу на лексичка средства којима се прецизира деловање узрока. Исто тако, чини се да је репертоар глаголских лексема којима се може изразити семантичка категорија каузалности знатно богатији у француском језику него у српском.

Имајући у виду чињеницу да се каузални односи остварују превасходно између извесних ситуација, односно догађаја, да би се семантичка категорија каузалности исказала глаголима као лексичким средствима, неопходно је да аргументи наведеног глагола реферишу о одређеном стању, односно догађају. У том смислу, анализа нашег корпуса је показала да последична ситуација, било да је формализована допуном номиналног или инфинитивног типа, увек представља неки догађај, конкретну акцију, или пак извесна осећања, односно ставове. Када је реч о допуни номиналног типа, у овој позицији не могу стајати именице које су употребљене самостално, а које се односе на конкретне ентитете (подсетимо се горенаведеног примера: *produire du vin / produire des effets néfastes*) јер би у том случају каузална интерпретација исказа била немогућа.

Ситуација везана за елемент у позицији субјекта, односно агенса, је нешто комплекснија. Пре свега, већина именица забележених у нашем корпусу и употребљених у функцији исказивања агенса нема обележје живо (+) – најчешће су то именице којима се упућује на извесна стања или догађаје којима се именује узрочна ситуација. Међутим, у позицији агенса забележили смо и именице које означавају конкретне ентитете (нпр. *вулкан, молекул, ствар, технолошки проналасци* и сл.). Овде је битно истаћи да се у том случају примарна значења ових именица не тумаче као узрок. Наиме, у први план се увек ставља одређено својство ових именица, било да је исказано експлицитно, било да се до њега долази закључивањем на основу ширег контекста. Такође, у одређеним примерима у позицији агенса се јављају именице са обележјем живо (+), које упућују на особе. Међутим, ни овде се не мисли на конкретне особе које „изазивају“ последичну ситуацију, већ на њихове ставове, акције, или пак на њихове физичке карактеристике, при чему ови

елементи углавном нису језички експлицирани већ се откривају различитим поступцима анализе и закључивања.

Да резимирамо, када је реч о исказивању семантичке категорије каузалности помоћу глагола као лексичких средстава, за елемент који се налази у позицији глаголске допуне преваходно се везују извесна семантичка ограничења. Будући да се овом допуном мора изразити неки догађај, односно стање и слично, у овој позицији никако се не могу наћи именице које означавају конкретне ентитете, за разлику од елемента у функцији агенса где лексички избор именица није условљен посебним ограничењима.

У оквиру конструкција са каузалним значењем чији је централни елемент глагол може се говорити о различитим степенима каузалности. Наиме, употребом појединих глагола сигнализира се да ће се последица реализовати у потпуности (нпр. *causer, entraîner, produire, susciter* и сл.), док неки глаголи упућују на чињеницу да исказана узрочна ситуација делимично учествује у проузроковању последице (нпр. *contribuer à, participer à* и сл.), а поједини глаголи и глаголски изрази само суптилно упућују на каузални однос (нпр. *dépendre de*).

Занимљиво је и да су поједини глаголи, употребљени у контексту исказивања узрочно-последичних односа, у оба посматрана језика примарно заправо глаголи кретања (нпр. *amener, conduire; навести, водити, довести* и сл.). Поступком метафоризације просторни односи су се пренели и на семантичку категорију каузалности као апстрактнију категорију.

5.2.1.3. ФАКТИТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

Специфичност француског језика у односу на српски огледа се и у формалном обележју фактивности. Под термином фактивне, односно каузативне конструкције (фр. *constructions causatives ou factitives*) у овом истраживању подразумевамо инфинитиве које регира глагол *faire* – [*faire* + V_{Inf}].¹⁰¹ Битно је истаћи да у наведеним структурама глагол *faire* и глагол у инфинитиву имају различит субјекат, при чему субјекат глагола

¹⁰¹ Ова конструкција припада широј категорији инфинитивних конструкција која обухвата инфинитиве уведене глаголом *laisser* и глаголима перцепције (нпр. *voir, regarder, entendre, écouter, sentir* итд.).

faire истовремено представља агенс и узрок радње глагола у инфинитиву (Riegel et al. 2006: 229). Његова функција је, заправо, да иницира реализацију процеса који врши агенс регираног глагола, те има статус каузатора.

Једна од синтаксичких особености ових конструкција састоји се у томе да глагол *faire* стоји у тесној вези са инфинитивом који му следи, тако да на синтаксичком плану функционишу као целина коју не може раздвојити никаква именичка синтагма нити било која објекатска допуна која се формализује заменицом¹⁰²:

(429) Le professeur *fait travailler* ses élèves.

(429a) Le professeur les *fait travailler*.

(429б) * Le professeur *fait les travailler*.

Традиционална граматика ове синтаксичке структуре сврстава у категорију субординираних *инфинитивних реченица*. Према овом тумачењу, реченица *Le professeur fait travailler ses élèves* састављена је од главне реченице (*Le professeur fait*) и од субординиране инфинитивне клаузе (*travailler ses élèves* → *ses élèves travaillent*).

У примерима у којима субјекат глагола у инфинитиву није исказан, инфинитив означава ситуацију која се односи на неодређеног вршиоца:

(430) Le malheur *fait maigrir*. (ADT: 111)

Од несреће се мршави. (ЈБТТ: 78)

Ж. Мешлер објашњава значај и високу фреквентност фактивних конструкција чињеницом да француски језик располаже прилично ограниченим репертоаром каузативних глагола, за разлику, на пример, од енглеског. Ове структуре, дакле, служе да надоместе наведени недостатак у језичком систему. Тако се глаголи *faire* и *laisser* удружују са великим бројем глагола којима се означавају догађаји, тачније активности,

¹⁰² Изузетак представљају конструкције у којима је објекатска допуна постпонирана: *Fais-la pleurer* ! Иначе, директни објекат представља, заправо, субјекат глагола у инфинитиву.

односно трајно-свршени догађаји¹⁰³ и на тај начин се уводи каузални однос увођењем агенса у позицији субјекта глагола *faire* и *laisser* (Moeschler 2003: 14).

У својој докторској дисертацији посвећеној инфинитивним конструкцијама у француском језику, Ј. Татар Анђелић истиче да субјекат глагола *faire* не учествује директно у реализацији процеса означеног инфинитивом, који чини семантичко језгро ових конструкција (Tatar Anđelić 2010: 86). Наиме, радња иницирана од стране субјекта финализује се без његовог активног учешћа.

Ова ауторка констатује да се глаголу *faire* у фактитивним конструкцијама приписује велики значај на синтаксичком плану, с обзиром на то да има статус носиоца морфолошких и синтаксичких информација, за разлику од глагола употребљеног у инфинитиву, који је, у принципу, најважнији елемент на семантичком плану будући да садржи информације лексичког типа (Tatar Anđelić 2010: 86).

Управо из наведених разлога, у граматичкој литератури глагол *faire* у овој употреби често се сврстава у категорију помоћних глагола. Тако Ж.-К. Шевалије и сарадници овај глагол квалификују као „*помоћни каузативни глагол*“ / « *auxiliaire causatif* » (Chevalier et al. 2002: 326), а М. Гревис га назива *полупомоћним глаголом* / *semi-auxiliaire* чија је функција да било који глагол трансформише у каузативни / фактитивни (*verbe causatif / factitif*) (Grevisse 2001: 1127).

На семантичком нивоу, употребом овог глагола у каузативним конструкцијама уводи се значење подстицања, наређења, узрока и сл, које се везује за ситуацију означену глаголом у инфинитиву. Према мишљењу Д. Точанац Миливојев, значење глагола *faire* у овим конструкцијама приближава се значењу глагола *добити* / *постући* (*obtenir*) или *наредити* (*ordonner*) (Точанац Миливојев 2006: 121). Тако би реченица *Pierre fait comprendre cela à Jean* могла да се парафразира на следећи начин: *Pierre fait quelque chose pour obtenir que Jean comprenne*, док би пример *J'ai fait venir Pierre* значео следеће: *J'ai ordonné que Pierre vienne*. Сагледавајући семантичке разлике глагола *faire* и *laisser* у оквиру фактитивних конструкција, Д. Точанац Миливојев закључује да глагол *faire* активно утиче на вршење радње исказане глаголом у инфинитиву, за разлику од глагола

¹⁰³ Термин *догађаји* односи се на Вендлерову класификацију, где догађаји, као и стања представљају подтипове евентуалности. „Категорија догађаја се затим дели на три субкатегије: активности – *activités*, трајно-свршени догађаји – *accomplissements*, тренутно-свршени догађаји – *achèvements* (Stanojević & Ašić 2006: 26).

laisser чији субјекат дозвољава, односно не спречава реализацију ове радње (Точанац Миливојев 2006: 121).

Субјекат фактитивног глагола *faire* најчешће има обележје живо (+), без обзира на то да ли означава појединца или колектив/заједницу (Tatar Anđelić 2010: 134). У нашем корпусу у свега 24,5% од свих забележених примера фактитивних конструкција заступљен је субјекат глагола *faire* који има обележје живо (-), а притом не упућује нити на неки колектив, нити на неку институцију.

У српској граматичкој литератури категорија фактитивности се не помиње. Међутим, у граматици М. Стевановића (1989: 763) пронашли смо перифрастичну глаголску форму која би могла да се интерпретира као један од еквивалената француске инфинитивне конструкције уведене глаголом *faire*.

(431) *Дао је свијетли наш господар... у Пожуну свога сина крунисати.* (А. Шеноа, Сељачка буна)¹⁰⁴

У наведеном примеру глагол *дати* захтева допуну у инфинитиву и притом нема своје примарно значење, већ се његова семантика приближава значењу глагола *наредити*.

Такође, А. Белић указује на значај ове категорије, прецизирајући да су у питању глаголи који имају значење „учинити да нешто буде“, нпр. *те чардаке ватром сагорите, вино и старца разигра* итд. (Белић 1999: 287).

Међутим, наведене конструкције нису карактеристичне за савремени српски језик.

5.2.1.3.1. Семантички еквиваленти

Приликом превођења фактитивних конструкција са француског на српски језик нужно се јављају различите потешкоће које су условљене разликама у два посматрана језика. Будући да српски језик не располаже истоветним синтаксичким структурама, фактитивност се обележава морфолошким средствима, тачније глаголима или перифрастичним конструкцијама са каузативном вредношћу (Tatar Anđelić 2010: 189).

¹⁰⁴ Битно је нагласити да је ова конструкција типична за западну варијанту српскохрватског језика. Међутим, у источној варијанти српскохрватског језика овај тип конструкција није познат.

Могућности превођења фактитивних конструкција на српски језик су различите. Определили смо се да у наставку издвојимо најфреквентније семантичке еквиваленте ових структура у српском језику – у питању су каузативне конструкције и глаголске лексеме. Такође, настојаћемо да утврдимо у којој мери и на који начин се каузативна компонента преноси на српски језик.

5.2.1.3.1.1. Каузативне конструкције

Инфинитивне конструкције које регира глагол *faire* могу се превести на српски језик каузативним конструкцијама. Под овим конструкцијама подразумевамо предикатске структуре које формира каузативни глагол са допунском клаузом уведеном везником *да*.

- (432) La sentence rendue par le jury serait prise dans un esprit de justice et, dans tous les cas, il *ferait évacuer* la salle au moindre incident. (ETR: 134)
Пресуда коју ће изнети порота биће донесена у духу правде а, у сваком случају, на најмањи испад, *наредиће да се* дворана *испразни*. (СТР: 84)
- (433) Je vous *ferai travailler*, moi ! (ADS: 147)
Али ја ћу вас већ *натерати да радите*. (ЈСЉ: 145)
- (434) Il m'a *fait promettre* de ne pas dire cela à l'audience, ni chez le magistrat instructeur. (ETR: 103)
Тражио је да му обећам да то нећу рећи ни на претресу, ни пред истражним судијом. (СТР: 63)
- (435) On a *fait répéter* au concierge l'histoire du café au lait et celle de la cigarette. (ETR: 139)
Затражили су од настојника да понови причу о белој кафи и цигарети. (СТР: 88)

- (436) Le président lui *a fait préciser* si elle me reprochait de l'avoir mise à l'asile et le directeur a dit encore oui. (ETR: 137)
Председник *је захтевао да он тачно каже* да ли ми је она замерала што сам је сместио у старачки дом и управник је опет казао да јесте. (СТР: 87)
- (437) Il m'*a fait signer* un certain nombre de pièces. (ETR: 23)
Дао ми је да потпишем нека документа. (СТР: 14)
- (438) Il m'*a fait asseoir* et, avec beaucoup de courtoisie, m'a déclaré que mon avocat, « par suite d'un contretemps », n'avait pu venir. (ETR: 103–104)
Понудио ми је да седнем и с много љубазности изјавио да мој адвокат „услед неке непредвиђене околности“ није могао да дође. (СТР: 64)

Каузативна вредност француских фактитивних конструкција преноси се у српски језик посредством првог констуента каузативних конструкција, који се формализује као каузативни глагол. У наведеним примерима бележимо следеће глаголе: *дати*, *(за)тражити*, *понудити*, *натерати*, *наредити* и *захтевати*. Другим конституентом каузативних конструкција – допунском клаузом уведеном везником *да* са глаголом у презенту – транспонује се информација исказана инфинитивом у француском језику.

Према тумачењу Т. Батистић, глаголи *наредити*, *натерати* и *захтевати* су по значењу принудно-манипулативни, будући да „djeluju na volju objekta radnje dopunske rečenice“, при чему глаголи *наредити* и *захтевати* утичу на вољу објекта говором, док је код глагола *натерати* изразито значење принуде (Batistić 1978: 76).

Према класификацији коју је предложио М. Алановић, глагол *наредити* (пример 432) припада тзв. *ординативним глаголима* (који представљају подтип директивних глагола). Намера агенса ових глагола, која се изражава у виду наредбе, јесте да одреди облик деловања агенса допунске предикације (Алановић 2011: 130).

Глагол *натерати* (пример 433) је типичан *општепринудни глагол* (Алановић 2011: 71) којим се упућује на деловање на вољу агенса радње допунске реченице, са могућношћу предузимања различитих мера присиле како би се реализовала одговарајућа ситуација која је увек у супротности са намерама агенса допунске предикације (Алановић 2011: 62–63).

Дезидеративни глаголи *тражити*, *затражити* и *захтевати* (примери 434, 435 и 436) припадају широј категорији стимулативних глагола. Дезидеративност је, дакле, вид стимулативности који се изражава на нивоу говорне делатности агенса ових глагола као жеља; она представља захтев упућен агенсу допунске предикације да се ангажује у одређеној радњи. Овај захтев је акционо оријентисан, тј. подразумева подстицај на деловање (Алановић 2011: 144).

Глаголом *дати* (пример 437)¹⁰⁵, као типично протопермисивним транслативним глаголом, означава се ангажовање агенса на обезбеђивању услова како би агенс допунске предикатске радње могао да располаже неким предметним објектом. Агенс глагола *дати* има статус вољног даваоца (Алановић 2011: 108–109).

Глагол *понудити* (пример 438) упућује на стимулативно деловање агенса.

5.2.1.3.1.2. Глаголске лексеме

Поред каузативних конструкција, као семантички еквиваленти француских фактитивних конструкција са глаголом *faire* често се јављају и различите глаголске лексеме. Упоредимо следеће примере:

(439) Quand il allume son réverbère, c'est comme s'il faisait naître une étoile de plus, ou une fleur. (PP: 53)

Кад упали светиљку, чини се као да *је упалио* још једну звезду или као да је отворио још један цвет. (МП: 43)

(440) Tandis qu'au contraire, l'indignation avec laquelle elle avait repoussé les soupçons qu'elle avait involontairement fait naître un instant en lui par son récit, cadrerait avec tout ce qu'il savait des goûts, du tempérament de sa maîtresse. (ADS: 225–226)

¹⁰⁵ Овај пример подсећа на синтаксичку конструкцију коју смо забележили у *Синтакси* М. Стевановића (1989: 763), чији су конституенти глагол *дати* и инфинитив, с тим што је овде уместо инфинитива употребљена форма *да* + презент.

Напротив, огорченост с којом је она побијала сумње које је нехотице за тренутак *пробудила* у њему својом причом слагала се са свим оним што је знао о склоностима и темпераменту своје љубавнице. (ЈСЛЈ: 222)

- (441) Masson a essayé de le faire rire. (ETR: 88)
Масон је покушао да га засмеје. (СТР: 55)
- (442) Les deux gendarmes m'ont fait entrer dans une petite pièce qui sentait l'ombre. (ETR: 127–128)
Два жандарма су ме увела у једну собицу која се осећала на мемлу. (СТР: 80)
- (443) On m'a emmené, fait monter dans la voiture cellulaire et conduit à la prison où j'ai mangé. (ETR: 136)
Одвели су ме, угурали у тамничка кола и одвезли у затвор, где сам ручао. (СТР: 86)
- (444) Si ce boulon résiste encore, je le ferai sauter d'un coup de marteau. (PP: 32)
Ако ми се овај шраф буде и даље опирао, избићу га једним ударцем чекића. (МП: 25)
- (445) La magie de ce poème de Nerval fit surgir de l'ombre du soir un château du temps de Louis XIII. (TF: 110)
Чаролија ове Нервалове песме као да је из вечерње таме извукла замак из времена Луја XIII. (ФЗ: 69)
- (446) Il y eut une brève hésitation, une pause involontaire qui ne fit qu'augmenter notre attention. (TF: 111)
Настало је кратко устезање, ненамерна пауза која је само појачала нашу пажњу. (ФЗ: 70)

(447) J'ai dit au vieux Salamano qu'il pourrait avoir un autre chien, mais il a eu raison de me *faire remarquer qu'il était habitué à celui-là*. (ETR: 73)

Казао сам старом Саламану да ће моћи да добави неког другог пса, али био је у праву кад ми је *напоменуо да се он на овога навикао*. (СТР: 45)

Код појединих глагола очигледно је да је каузативна компонента интегрисана у лексичко значење глагола, што се може и потврдити и њиховим одређењима у *Речнику српскога језика* у издању Матице српске. У питању су следећи глаголи: *упалити* (пример 439) – „учинити да нешто засија, да почне да светли“ (РМС: 1402), затим глагол *пробудити* (пример 440) који је овде употребљен са фигуративним значењем „подстаћи, изазвати, покренути“ (РМС: 1056), *засмејати* (пример 441) – „навести некога на смех, нагнати на смех“ (РМС: 416), *увести* (пример 442) – „водећи учинити да неко или нешто уђе, приспе у одређени простор, на одређено место“ (РМС: 1364), *угурати* (пример 443) – „гурајући присилити некога да негде уђе“ (РМС: 1370) и *избити* (пример 444) – „ударцем учинити да што испадне из чега, да искочи напоље“ (РМС: 448). Свим овим глаголима, дакле, недвосмислено се означава каузативност, те можемо закључити да се њима на адекватан начин преноси значење француске каузативне конструкције. Глаголима *увести* и *угурати* означавају се каузирана кретања.

На основу свега наведеног, можемо да закључимо да се ови глаголи, и њима слични, као семантички еквиваленти француских каузативних конструкција са глаголом *faire* користе зато што између конституената француске фактитивне конструкције постоји тако чврста веза да ју је немогуће адекватно превести каузативном конструкцијом.

У примерима 445 и 446 (глаголи *извући* и *појачати*) бележимо слабљење каузативне вредности, која је посебно изразита у примеру 447 (глагол *напоменути*), где се каузативна компонента, фактички, губи у потпуности. Ови примери потврђују да интензитет каузативне вредности није исти у свим француским каузативним конструкцијама са глаголом *faire*.

Забележили смо и примере у којима је компонента каузативности приликом превода на српски језик изражена другим језичким средствима:

- (448) Le soleil avait fait éclater le goudron. (ETR: 29)
Од сунца је кагран *попуцао*. (СТР: 18)
- (449) Les lampes de la rue se sont alors allumées brusquement et elles ont fait pâlir les premières étoiles qui montaient dans la nuit. (ETR: 40)
Уличне светиљке су се тад нагло упалиле и од њих су побледеле прве звезде које су се биле појавиле у ноћи. (СТР: 25)
- (450) Les lampes faisaient luire le pavé mouillé. (ETR: 40)
Мокра улица се сијала од светиљки. (СТР: 25)
- (451) L'éragneul a une maladie de peau, le rouge, je crois, qui lui fait perdre presque tous ses poils. (ETR: 45)
Препеличар има неку кожну болест, црвене акне, мислим, од које му је опала готово сва длака. (СТР: 27)
- (452) Mais toi seule peux adoucir par ton aveu ce qui me fait te haïr tant que cela ne m'a été dénoncé que par d'autres. (ADS: 228)
Али ти једина можеш да ублажиш признањем оно због чега те мрзим докле год ми то откривају други. (ЈСЉ: 224)
- (453) La pluie fit monter d'eux une odeur forte de pierre mouillée. (TF: 124)
Услед кише се из калдрме подигао јак мирис мокрог камена. (ФЗ: 78)

У наведеним примерима, инфинитив из француске каузативне конструкције преведен је глаголима самосталног семантичког садржаја, док је компонента каузативности коју у француском језику експлицитно означава глагол *faire* исказана генитивским синтаagmaма са предлозима *od* (које су најфреквентније у нашем корпусу), *због* и *услед* у функцији прилошке одредбе за узрок. Наиме, именице / заменице које се налазе у позицији субјекта глагола *faire* постају конституенти наведених предлошко-падежних синтагми (нпр. *од сунца, због чега, услед кише* и сл.).

Преводиоци се опредељују за ову семантичку варијанту у случајевима када у српском језику не постоји одговарајући глагол којим се може адекватно пренети компонента каузативности коју садржи француска фактивна конструкција са глаголом *faire*.

Фактивне конструкције су инхерентне француском језику и у њима је каузативна компонента експлицитно исказана глаголом *faire*, којим се упућује на узрок, односно на подстицање или наређење да се изврши радња означена инфинитивном допуном. С обзиром на то да сличне конструкције не постоје у српском језику, као еквиваленти француских фактивних конструкција најчешће се јављају каузативне конструкције и глаголске лексеме.

У оквиру каузативних конструкција компонента каузативности се исказује посредством глагола којима се упућује на начин деловања агенса допунске предикације, затим глаголима којима се износи захтев упућен овом агенсу да започне реализацију одређене радње, глаголима којима се упућује на стимулативно деловање агенса и сл. Другим конституентом каузативних конструкција, допунском клаузом уведеном везником *да*, преноси се лексички садржај који је у француским фактивним конструкцијама исказан инфинитивом.

Што се тиче глаголских лексема, са једне стране, издвајају се глаголи чије лексичко значење само по себи садржи компоненту каузативности, а са друге стране, глаголи код којих бележимо слабљење или пак потпуно губљење каузативне вредности. Стога је у извесним случајевима компонента каузативности посебно наглашена предлошко-падежним конструкцијама са каузалним значењем, попут генитива са предлозима *од*, *због* и *услед*.

Будући да на формалном плану каузативне конструкције показују већу сличност са француским фактивним конструкцијама уведених глаголом *faire* него остали семантички еквиваленти, те имајући у виду чињеницу да се овим синтаксичким структурама на адекватан начин преноси и компонента каузативности у српски језик, закључујемо да се

каузативне конструкције с правом могу сматрати правим семантичким и структурним еквивалентима француских каузативних конструкција са глаголом *faire*.

5.2.2. ИМЕНИЦЕ

Када је реч о именицама као лексичким средствима за исказивање семантичке категорије каузалности, сигурно је да, поред њиховог лексичког значења, велику улогу у тумачењу логичко-семантичког односа који се помоћу њих успоставља има контекст у којем су употребљене.

У наставку ћемо сагледати именице *cause*, *mobile*, *motif*, *origine*, *prétexte* и *raison* и њихову употребу у означавању каузалних односа.

- CAUSE

Именица *cause*, као што смо већ видели, чини саставни део предлошког израза *à cause de* којим се, без обзира на контекст, недвосмислено уводи узрочно значење.

Примарно значење ове именичке лексеме је узрочно. У речнику *Le Nouveau Petit Robert* (1998: 321) под одредницом *cause* налазимо следећу дефиницију: „оно што изазива последицу“¹⁰⁶, а као њени синоними наводе се именице *origine*, *motif* и *raison*.

Именицом *cause*, дакле, може да се уведе узрок одређеног догађаја, радње или стања, при чему се не дају никакве прецизне информације о природи каузалног односа.

(454) Il m'a fallu un effort pour comprendre que j'étais la *cause* de toute cette agitation.
(ETR: 129)

Тек сам уз извештај напор схватио да сам ја узрок свем том комешању. (СТР: 81)

(455) En disant aux Verdurin que Swann était très « smart », Odette leur avait fait craindre un « ennuyeux ». Il leur fit au contraire une excellente impression dont à

¹⁰⁶ « Ce qui produit un effet » (*Le Nouveau Petit Robert* 1998: 321).

leur insu sa fréquentation dans la société élégante était une des *causes* indirectes.
(ADS: 25)

Рекавши Вердиреновима да је Сван веома *smart*, Одета их је поплашила да је он „гњаватор“. Но он је, напротив, оставио одличан утисак на њих, чему је један од посредних *узрока*, и без њихова знања, био његов живот у отменом свету. (ЈСЈ: 25)

(456) « Mais je pourrai toujours vous voir, je suis toujours libre ! » elle qui ne l'était plus jamais ! l'intérêt, la curiosité qu'elle avait eus pour sa vie à lui, le désir passionné qu'il lui fit la faveur – redoutée au contraire par lui en ce temps-là comme une *cause* d'ennuyeux dérangements – de l'y laisser pénétrer ; comme elle avait été obligée de le prier pour qu'il se laissât mener chez les Verdurin. (ADS: 207)

„Па ја ћу се моћи увек виђати с вама, ја сам увек слободна!“ она, која никад више није слободна! – па њеног занимања, радозналости за његов живот, њене страсне жеље да јој укаже милост – а чега се он, напротив, у оно време плашио као *повода* досадном сметању – да јој допусти да уђе у тај његов живот; и како је морала да га моли да пусти да га она одведе Вердиреновима. (ЈСЈ: 204)

Примећујемо да се у примерима у којима се именицом *cause* изражавају узрочно-последични односи никаква семантичка ограничења не везују ни за агенс, ни за проузроковану ситуацију. Ова именица може да се односи како на позитивне, тако и на негативне последице, нпр. *Vous serez cause, la cause de son bonheur, de sa perte* (Le Nouveau Petit Robert 1998: 321).

Семантички еквиваленти ове именице у српском језику забележени у нашем корпусу јесу именице *узрок* и *повод* којима се, такође, експлицитно уводи каузално значење. Ове именице се, у суштини, сматрају синонимима, с тим што повод представља „разлог који као полазна тачка служи за покретање извесног поступка, акције и сл. обично условљеног дубљим узроком“ (РМС: 941).

- *MOBILE*

Именица *mobile* везује се за неку негативну последицу, односно њоме се именује узрок који подстиче агенс на акцију, на поступке супротне закону и реду.

- (457) La seule pensée de faire cette peine à Swann eût révolté celui-ci. Mais avec un homme insensible, d'une autre humanité, comme était le prince des Laumes, comment prévoir à quels actes pouvaient le conduire des *mobiles* d'une essence différente. (ADS: 221)

Овога би огорчила већ и сама помисао да Свану причини такав бол. А са човеком неосетљивим, са човеком из једног другог света, као што је принц Де Лом, како предвидети до каквих их поступака могу довести *побуде* друкчије природе? (ЈСЉ: 218)

Семантички еквивалент ове именске лексема који се појављује у нашем корпусу јесте именица *побуда*, чији синоними су *подстицај*, *мотив*, односно *подстрек* (РМС: 939).

- *MOTIF*

Именице *mobile* и *motif* могу се условно сматрати синонимима, будући да између њих није једноставно одредити значењске разлике. За разлику од именице *mobile* која упућује на негативну последицу, за именицу *motif* се не везују таква семантичка ограничења (Gross 2009: 204). Затим, именица *motif* је фреквентнија у употреби и може да се односи истовремено на узрок и на циљ. Коначно, у контекстима у којима се употребљава именска лексема *motif* подразумева се да агенс на изврстан начин контролише радњу коју врши (Gross 2009: 203).

- (458) Le président a répondu que c'était une affirmation, que jusqu'ici il saisissait mal mon système de défense et qu'il serait heureux, avant d'entendre mon avocat, de me faire préciser les *motifs* qui avaient inspiré mon acte. (ETR: 158)

Председник је одговорио да се и то може тврдити, да је дотад слабо схватао мој систем одбране и да би му, пре но што саслуша мог адвоката, било мило да од мене добије тачно објашњење *побуда* које су ме навеле на то моје дело. (СТР: 100)

- (459) Celui-ci, à qui il avait fait part de son projet sans lui en dire le *motif*, ne se sentait pas de joie et s'émerveillait que Swann, pour la première fois depuis quinze ans, consentît enfin à venir voir sa propriété. (ADS: 141)

Кад му је Сван саопштио своју жељу, али не казујући му *разлог*, овај се силно обрадовао и чудио се што Сван, први пут за петнаест година, најзад пристаје да дође да види његов посед. (ЈСЈ: 139)

- (460) Et c'était aussi un acte qui pouvait avoir un tout autre *motif* que le désir de rencontrer Odette, puisque des gens qui ne la connaissaient pas l'accomplissaient chaque jour. (ADS: 140)

А то је и чин који може имати и сасвим другу неку *побуду* него жељу да се сретне Одетта, пошто га свакодневно врше и људи који је не познају. (ЈСЈ: 138)

У нашем корпусу као семантички еквиваленти именице *motif* јављају се именице *разлог* и *побуда*, што додатно указује на велику сличност са именицом *mobile*.

- ORIGINE

Именицом *origine* означава се првобитни, односно почетни узрок. У контекстима у којима се овом лексемом уводи узрочно значење, она може чинити и део глаголског израза *être à l'origine de*:

- (461) Le procureur lui a demandé alors comment il se faisait que la lettre qui *était à l'origine* du drame avait été écrite par moi. (ETR: 146)

Тужилац га је онда упитао како то да сам ја написао писмо које је и *довело до трагедије*. (СТР: 92)

Овај глаголски израз може се превести на различите начине. У наведеном примеру одговарајућа корелативна структура је исказана у виду глаголске перифрастичне конструкције са каузативним значењем са глаголом *довести*.

- *PRÉTEXTE*

Именица *prétexte* је семантички блиска именицама *motif* и *mobile*. Међутим, њоме се наглашава говорникова сумња у истинитост образложења (Nazarenko 2000: 128). Реч је о разлогу који се наводи као оправдање, односно објашњење одређеног поступка, како се не би исказао прави разлог вршења неке радње. Семантички еквивалент ове именице у српском језику, именица *изговор*, представља потпуни семантички еквивалент именици *prétexte*:

(462) Ils se départirent de ce flegme feint, seulement en trouvant un *prétexte* pour faire des jeux de mots. (TF: 225)

Одустајали су од тобожње равнодушности само онда кад би нашли неки *изговор* да направе шаљиву игру речи. (ФЗ: 140)

(463) Mais d'autres fois au contraire – Odette était sur le point de partir en voyage – c'était après quelque petite querelle dont il choisissait le *prétexte* qu'il se résolvait à ne pas lui écrire et à ne pas la revoir avant son retour. (ADS: 156)

Други неки пут, напротив – ако се Одета спремила да пође на неко путовање – он би се после неке ситне заваде, коју би узео као *повод*, одлучио да јој не пише и да је не посети све док се она не врати. (ЈСЉ: 154)

Ова именица представља конституент различитих израза којима се, такође, имплицира каузалност, од којих је најчешћи *sous prétexte que (под изговором да)*:

(464) Ја на сахрану нисам отпутовао: тога замора су ме родитељи и сестра једнодушно ослободили, *под изговором да неко мора остати код куће*. (ЗЦД: 80)

Je n'allai pas à l'enterrement : mes parents et ma sœur furent d'accord pour m'éviter cette fatigue *sous prétexte que quelqu'un devait rester à la maison*. (JFB: 64)

- RAISON

Именица *raison*, семантички блиска именици *cause* фреквентнија је у употреби од ове последње.

(465) D'ailleurs, les séjours parisiens étaient marqués d'une amertume que les récits de ma grand-mère ne parvenaient pas à dissimuler. Quelque dissension familiale dont il ne nous était pas donné de connaître les *raisons* ? (TF: 70)

Сем тога, ти боравци у Паризу носили су печат неке горчине коју нису могле да прикрију бакине приче. Да ли су то биле неке породичне размирице о чијим *разлозима* нисмо могли ништа сазнати? (ФЗ: 44)

(466) C'est que je comprenais si bien pour quelle *raison* Charlotte tenait à sa petite ville de province. (TF: 127)

Па ја сам тако добро схватао *због чега* је Шарлота толико држала до своје мале паланке. (ФЗ: 80)

(467) J'ai épousé Anne parce que c'était un ange – et c'est précisément la *raison* de notre divorce. (ADT: 19)

Аном сам се оженио зато што је била анђео – из истог тог *разлога* смо се и развели. (ЈТТ: 14)

(468) J'ai de sérieuses *raisons* de croire que la planète d'où venait le petit prince est l'astéroïde В 612. (PP: 23)

Имам озбиљних *разлога* да верујем да је планета са које је дошао мали принц астероид Б 612. (МП: 16)

(469) Mais c'est en vain que Swann lui exposait ainsi toutes les *raisons* qu'elle avait de ne pas mentir. (ADS: 138)

Али узалуд јој је Сван тако износио све *разлоге* који би требало да је одврате од лажи. (ЈСЉ: 136)

С обзиром на то да именицом *raison* може да се означи узрок догађаја, она се често изједначава са именицом *cause*:

(470) *La route est bloquée. La cause / raison en est qu'il y a des manœuvres* (Gross 2009: 87).

Међутим, ове именице нису увек комутабилне, те се не могу сматрати правим синонимима. Наиме, *raison* углавном упућује на узрок радње чији је вршилац човек. Али, аналогно тим структурама, поступком метафоризације, употреба ове именице проширује се и на случајеве у којима се као агенси јављају и именице које не морају да имају обележје живо (+) (Nazarenko 2000: 127). Затим, *raison* не може да се употреби уместо *cause* уколико се означавају узроци неког догађаја који не представља резултат акције, тј. деловања агенса. На пример, уколико се говори о смрти (*décès*), користиће се именица *cause*, а не *raison* (Nazarenko 2000: 127).

Именица *cause* увек се везује за експлицитно исказану и очигледну релацију каузалности, односно употребљава се у случајевима када се изражава узрок неког чињеничног стања. Напротив, именицом *raison* исказује се узрок који представља резултат анализе одређене ситуације, тј. узрок до којег се долази применом различитих дедуктивних поступака (Gross 2009: 88). Ово тумачење логично се надовезује на саму етимологију речи *raison*, која потиче од лат. *ratio* (= разум, ум, мишљење, прорачун).

Занимљива је и чињеница да се, за разлику од именице *cause*, уз именицу *raison* могу употребити придеви *erroné / faux* (погрешан, неистинит) којима се истиче сумња у истинитост исказа:

- (471) *La raison que tu donnes / proposes de ce fait est fausse / erronée*
 (471a) ? *La cause que tu donnes / proposes de ce fait est fausse / erronée*

Такође, именица *raison* је компатибилна са глаголима *réfuter* и *récuser* (оповргнути, одбацити), што није случај са именицом *cause* (Gross 2009: 88).

С друге стране, у појединим случајевима *raison* може да се сматра и синонимом именице *motif*:

- (472) *On ne connaît pas le motif / la raison de son départ.*
 (473) *Pour quel motif / quelle raison ?* (Gross 2009: 199–200).

Као семантички еквивалент ове именице у српском језику најчешће се јавља именица *разлог*, а понекад и *побуда*.

Именица *raison* често се употребљава у комбинацији са предлогом *pour*. Семантички еквиваленти ове конструкције у српском језику формализују се у виду генитивске синтагме која садржи именицу *разлог* (или, ретко, *побуда*), праћену обавезним детерминатором, а која је уведена предлогом *из*. Овом синтаксичком структуром означава се узрок типа разлог (Kovačević 1988a: 189):

- (474) *La mini-société de notre classe lui vouait autant de mépris qu'à moi, mais pour des raisons tout autres.* (TF: 157)

Ово друштво из нашег одељења презирало га је као и мене, али *из сасвим различитих разлога*. (ФЗ: 97)

- (475) *Après un autre moment de silence, elle a murmuré [...] que peut-être un jour je la dégoûterais pour les mêmes raisons.* (ETR: 70)

Пошто је опет мало поћутала, промрмљала је [...] да ћу јој се можда једног дана згадити *из истих разлога*. (СТР: 43)

(476) Le même homme qui au lendemain de la mort de sa mère se livrait à la débauche la plus honteuse a tué *pour des raisons futiles* et pour liquider une affaire de mœurs inqualifiable. (ETR: 147)

Исти човек који се сутрадан после смрти своје мајке одао најбестиднијем разврату, извршио је убиство *из безначајних побуда* да би окончао једну гнусну аферу из света проституције. (СТР: 93)

5.2.3. ПРИДЕВИ

У поређењу са глаголима и именицама, списак придева као лексичких средстава за изражавање семантичке категорије каузалности је убедљиво најкраћи. У нашем корпусу забележили смо свега два придева који се срећу у овој употреби: *responsable* и *coupable*.

- **RESPONSABLE**

У зависности од контекста у којем је употребљен, придев *responsable* може да има различита значења. Упоредимо следећа два примера:

(477) Tu es *responsable* de ta rose. (PP: 78)

Ти си *одговоран* за своју ружу. (МП: 63)

(478) C'est le tsar qui a été *responsable* de la terrible bousculade sur le champ de Khodynka – des milliers de gens écrasés. (TF: 64)

Цар је био *одговоран* за ужасне нереде на пољу Кодинка када су изгажене хиљаде људи. (ФЗ: 41)

У примеру 477 придев *responsable* / *одговоран* упућује на особу која треба да се односи са одговорношћу према ономе за шта је задужена, те овде бележимо одсуство каузалног односа.

Каузалност је, пак, присутна у примеру 478, иако је уведена индиректно. Придев *responsable* / *одговоран* овде је употребљен да означи да је агенс свесно изазвао последичну ситуацију и да за то учињено дело сноси моралну одговорност. Закључујемо да у контекстима у којима се придевском лексемом *responsable* изражава релација каузалности именица која јој следи не може да означава неки конкретни ентитет, већ само одређену ситуацију, односно догађај или стање.

- *COUPABLE*

По свом значењу, придев *coupable* / *крив* је близак значењу придева *responsable* / *одговоран*, с тим што се њиме недвосмислено уводи узрок који доводи до реализације неповољне, нежељене последице.

(479) C'est son régime qui s'est rendu *coupable* des massacres sur le fleuve Léna – 102 personnes tuées ! (TF: 65)

Његов режим је био *крив* за покоље на реци Лени кад су убијене 102 особе!
(ФЗ: 41)

(480) La tante savait qui était *coupable* de ce début catastrophique et elle le racontait à qui voulait l'entendre. (TF: 205)

Тетка је знала ко је био *крив* за тај катастрофалан почетак и о томе је причала сваком ко је хтео да је слуша. (ФЗ: 128)

У поређењу са глаголима, репертоар именица и придева као лексичких средстава у функцији изражавања каузалности је неупоредиво ограниченији.

Глаголи, именице и придеви о којима је било речи су контекстуално условљена језичка средства тј. о каузалној вредности структура у којима су употребљена може се

говорити тек у одређеном контексту. Изузетак представљају именица *cause* и општекаузативни глагол *causer*.

Упркос свему томе, лексичка средства за изражавање семантичке категорије каузалности свакако треба сматрати драгоценим како са семантичког тако и са стилистичког аспекта.

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У овом поглављу дајемо преглед резултата истраживања изложених у раду и главне закључке, да бисмо на крају указали на могуће даље правце истраживања.

У дисертацији смо се бавили семантичком категоријом каузалности у француском и српском језику, једном од најважнијих сложених категорија у свим индоевропским језицима. Наша анализа, спроведена првенствено из перспективе синтаксе и семантике, а заснована на синхронијском приступу, показала је да оба посматрана језика располажу широким репертоаром средстава за исказивање узрочних значења. Другим речима, каузалност се не везује само за одређене граматичке форме или за лексичка средства, већ се може исказати и различитим синтаксичким поступцима, у писању чак и знацима интерпункције, а у говору одређеном интонацијом. Примена дескриптивне методе и методе контрастивне анализе омогућила нам је да сагледамо интралингвалне и интерлингвалне формалне и семантичке одлике средстава за изражавање каузалних односа у два посматрана језика. Као извор језичког материјала за рад послужила су савремена књижевна дела француских и српских аутора и њихови објављени преводи.

Разматрајући везу категорије каузалности са другим категоријама, основним (простор и време), и сложенијим (циљ, кондиционалност, концесивност), закључили смо да на временском плану узрочна ситуација може или претходити последичној или бити симултана са њом, што је потврђено и у примерима у којима је на формалном плану узрок наизглед постериоран у односу на последицу.

Највећи део нашег истраживања посвећен је анализи корпуса, односно синтаксичким поступцима и лексичким средствима којима се формализује каузалност у два посматрана језика. Приликом анализе синтаксичких конструкција уведених предлозима и предлошким изразима, у највећој мери смо се ослањали на типологију узрока коју је дао М. Ковачевић. Наведене синтаксичко-семантичке моделе сагледали смо како са формалног, тако и са семантичког аспекта, прецизирали смо услове који треба да буду испуњени да би се овим синтаксичким структурама исказала каузалност, утврдили смо типове узрочних значења и семантички еквивалентне конструкције у српском језику. Констатовали смо да, су, од укупно 14 анализираних језичких средстава, само предлошки изрази (*à cause de*, *à force de*, *du fait de*, *faute de* и *grâce à*) каузално маркирани. Насупрот њима, показало се да сви

разматрани предлози представљају контекстуално условљена језичка средства, при чему 4 предлога (*dans, devant, sous* и *sur*) имају спацијално као примарно значење. Примарна семантичка функција свих разматраних предлога, није, дакле, исказивање узрочних односа.

Забележили смо следеће (предлошко-) падежне облике у српском језику који се јављају као семантички еквиваленти француских конструкција са предлозима и предлошким изразима који су праћени допуном номиналног типа: генитив уведен предлозима *од, из, због, услед* и *ради*, датив уведен предлогом *захваљујући*, акузатив са предлозима *за* и *на*, беспредлошки инструментал, инструментал са предлозима *пред* и *под* и локатив са предлозима *у, на, по* и *при*. Овим синтаксичким моделима најчешће се означава узрок типа разлог, затим ефектор, мотив и критериј. Када су у питању синтаксичке конструкције са предлозима и предлошким изразима који уводе инфинитивну допуну, у српском језику се јављају следећи семантички еквиваленти: каузалне клаузе са везницима *што, зато што, како, пошто* и *јер*, клаузе уведене везницима *да* и *кад*, глаголски прилог садашњи и глаголски прилог прошли.

Из перспективе теорије семантичких локализација, а на основу употребе појединих предлога чије је примарно значење спацијално, закључили смо да се у извесном смислу о семантичкој категорији каузалности може говорити као о метафори простора. Другим речима, каузално значење појединих синтаксичких конструкција уведених предлозима изведено је од конкретних, просторних значења помоћу метафоризације просторних односа као когнитивног механизма. Веза између категорија спацијалности и каузалности огледа се првенствено у синтаксичким моделима *dans* + SN / У + N_{Loc} и *sous* + SN / ПОД + N_{Instr}, НА + N_{Loc}, где последична ситуација може да се анализира као објекат локализације, а узрочна ситуација као локализатор. Концептуализација конкретних просторних односа транспонује се и на концептуализацију каузалних релација и у синтаксичким моделима *devant* + SN / ПРЕД + N_{Instr} и *de* + N / ОД + N_{Gen}, у којима се узрочно значење развија преко значења аблативности, удаљавања од локализатора.

Након сагледавања конструкција са предлозима и предлошким изразима, разматрали смо каузалност на нивоу сложене реченице. Приметили смо да се каузални односи могу изразити помоћу сва три облика удруживања простих реченица у сложену (јукстапозиција, координација и субординација). Поступци јукстапозиције и координације представљају

имплицитнији начин изражавања узрока, док се поступком субординације каузалност изражава експлицитно, превасходно посредством каузално маркираних везника.

Анализа јукстапонираних и координираних реченица показала је да се о њиховој самосталности/независности може говорити само из перспективе синтаксе. Напротив, са аспекта семантике, овим реченицама се често изражавају различити логичко-семантички односи, међу којима и однос каузалности. У оквиру јукстапонираних реченичних структура, односно реченица које се налазе у непосредном суседству, али међу којима нема никаквог лексичко-граматичког маркера каузалности, у оба посматрана језика забележили смо два модела: 1) сложене реченице у оквиру којих је узрочна ситуација исказана другом реченицом и 2) сложене реченице у којима је узрочна ситуација исказана првом реченицом, док друга реченица означава догађај или стање које произлази из садржаја прве. Иако сигнал значења узрока у овим реченичним структурама није језички експлицитан, до узрочног значења долази се, пре свега, захваљујући семантичком садржају реченица, затим употреби глаголских времена којима се постиже сукцесивност или симултаност узрока и последице и, коначно, интерпункцијским знацима (најчешће запета и две тачке) који раздвајају просте реченице и практично преузимају улогу конектора. Као посебан синтаксички модел у француском језику, издвојили смо корелативне структуре уведене прилогом *plus* у којима узрок увек претходи последици, а чији је семантички еквивалент у српском језику зависносложена реченица са поредбеном клаузом уведеном везником *што*, који је најчешће у корелацији са заменицом *то* у суперординираној реченици. У овим примерима може се говорити о „пропорционалном узроку“. За француски језик типичне су и јукстапониране реченичне структуре у којима је друга реченица, којом се прилично експлицитно именује узрочна ситуација, уведена прилогом за количину *tant*. У српском језику смо забележили идентичан модел: јукстапониране реченичне структуре у оквиру којих друга реченица садржи прилог *толико*.

Велике сличности у два посматрана језика приметили смо и на нивоу реченица које су у француском језику координиране везником *et*, а у српском везницима *и*, *на* и *те*. У примерима овог типа узрочна ситуација је увек исказана реченицом која заузима иницијални положај у оквиру сложене реченице, а, поред семантичког садржаја реченица, употреба глаголских времена и овде представља битан фактор за доношење закључака о

заступљености узрочно-последичног односа, при чему узрочна и последична ситуација могу бити у односу временске симултаности или сукцесивности. Евидентирани везници у српском језику својом семантиком упућују на резултативност, односно на чињеницу да последична ситуација проистиче из садржаја прве реченице. Везником *na* се додатно наглашава сукцесивност, док везник *te*, типичан за писани језик, показује велике сличности са везником *и*.

За разлику од везника *car* који се у лингвистичкој литератури сврстава у везнике за координацију, његов најфреквентнији еквивалент у српском језику, везник *јер*, припада групи везника за субординацију. Упркос овој разлици у системима двају језика на синтаксичком плану, из перспективе семантике у сложеним реченицама са овим везницима недвосмислено се исказују каузални односи. Анализа спроведена у смеру од српског ка француском језику показала је да се као семантички еквивалент везника *јер* у француском језику често јавља тзв. аргументативни конектор *en effet*. Реченицом уведеном овим језичким средством оправдава се тврдња исказана у њој антепонираној реченици.

И у јукстапонираним и у координираним реченицама, уочавање каузалних односа између догађаја, ситуација и стања засновано је преваходно на знањима која се односе на појаве ванлингвистичке стварности. Имајући у виду одсуство лексичко-граматичких маркера каузалности, у идентификацији каузалних односа велику улогу има логичко закључивање.

У оквиру зависносложених реченица са каузалном клаузом забележили смо укупно десет везника и везничких израза, од којих су најфреквентнији *parce que*, *comme* и *puisque*. Везничка средства *parce que*, *puisque*, *soit que... soit que*, *d'autant plus que*, *non que*, *étant donné que* и *vu que* су каузално маркирана. Насупрот њима, полисемична везничка средства *comme*, *que* и *du moment que* само при одређеним условима уводе каузалну клаузу.

Када је реч о глаголским начинима, само се у клаузама уведеним везничким спојевима *que*, *soit que... soit que* и *non que* користи сибжонктив, будући да се управном реченицом изражава одређено стање или расположење, или да је узрок представљен као алтернатива или да је, пак, реч о негираном узроку. У осталим типовима каузалних клауза употребљава се индикатив. Што се тиче позиције ових клауза у оквиру зависносложених реченичних структура, клаузе уведене везничким средствима *comme* и *du moment que* увек су антепониране у односу на главну реченицу. Фиксирану позицију у зависној реченици

имају и клаузе уведене везником *que* и везничким изразима *parce que* и *d'autant plus que* – оне су увек постпониране управној реченици. Каузалне клаузе уведене осталим везничким изразима (*soit que... soit que, non que, étant donné que* и *vu que*) су мобилне у оквиру зависносложене реченице. Занимљиво је истаћи да је у две трећине од укупног броја примера у нашем корпусу клауза са везником *puisque* постпонирана у односу на управну реченицу.

Француски и српски језик располажу сличним репертоаром везничких средстава којима се уводе каузалне клаузе. Потпуна еквиваленција, на формалном и на семантичком плану, успоставља се између следећих везничких спојева: *comme* и *како*, *d'autant plus que* и *тим пре што / тим више што*, *parce que* и *зато што / јер*, *puisque* и *пошто*, *que* и *што / да*, *soit que... soit que* и *било што... било што* и *non que* и *не (зато) што*. Док се клаузом уведеном везничким изразом *parce que* изражава фактички узрок, везником *puisque* најчешће се уводи реченица која представља оправдање одређеног исказа, а не чињеничног стања. Везнички израз *d'autant plus que* одликује се специфичном узрочном и градацијском семантиком, те се њиме уводи клауза којом се означава додатни узрок. Приметили смо и да везнички спојеви *du moment que* и *puisque* имају сличну семантичку вредност, будући да се њима често уводи чињеница која је већ позната примаоцу поруке. Коначно, везничка средства *étant donné que* и *vu que* представљају, такође, у извесном смислу, еквивалентне форме.

Каузални односи у француском језику могу да се искажу и герундивом и партиципом презента. У конструкцијама са овим неличним глаголским облицима најбоље се огледа веза између узрочног и временског значења. Адвербијална вредност герундива условљена је превасходно семантиком управног глагола. У примерима у којима је употребљен у функцији исказивања каузалних односа, герундив је увек антепониран у односу на управни глагол. Узрочна ситуација није обавезно симултана са последичном ситуацијом исказаном управним глаголом. Међутим, симултаност је увек присутна између стања које проистиче из ситуације формализоване герундивом и радње управног глагола. Семантички еквиваленти герундива у српском језику забележени у нашем корпусу су: глаголски прилог садашњи, глаголски прилог прошли и каузална клауза уведена везником *што*.

За разлику од герундива, који се користи и у писаном и у говорном језику, партицип презента је карактеристичан само за писани језик. Овом формом се исказују каузални

односи између процеса који су временски блиски – партицип презента у том случају увек претходи предикату реченице. Семантички еквиваленти партиципа презента у српском језику су: глаголски прилог прошли, глаголски прилог садашњи, каузална/темпорална клауза уведена везником *пошто* и каузалне клаузе уведене везничким изразима *с обзиром на то да* и *будући да*.

Поред горенаведених синтаксичких поступака, семантичка категорија каузалности може се изразити и лексичким средствима, односно одређеним глаголским, именским и придевским лексемама. Лексичка средства за изражавање каузалних односа свакако треба сматрати драгоценим како са семантичког тако и са стилистичког аспекта.

Репертоар глаголских лексема којима се могу формализовати каузални односи знатно је богатији у француском језику у односу на српски. Да би се каузална зависност исказала одређеном глаголском лексемом, неопходно је да аргументи глагола реферишу о одређеном стању, односно догађају. У том смислу, извесна семантичка ограничења везују се за елемент који се налази у позицији глаголске допуне: у овој позицији никако не могу да се нађу именице које означавају конкретне ентитете, за разлику од елемента у функцији агенса где лексички избор именица није условљен посебним ограничењима. У примерима у којима се у позицији агенса налазе именице које означавају конкретне ентитете, примарна значења ових именица се не тумаче као узрок – у први план се увек ставља одређено својство ових именица, било да је исказано експлицитно, било да се до њега долази закључивањем на основу ширег контекста. Када су у питању именице са обележјем живо (+), које упућују на особе, увек се мисли првенствено на њихове ставове, акције, или пак физичке карактеристике. Ови елементи углавном нису језички експлицирани, већ се откривају различитим поступцима анализе и закључивања.

У оквиру конструкција са каузалним значењем чији је централни елемент глагол може се говорити о различитим степенима каузалности. Наиме, употребом појединих глагола сигнализира се да ће се последица реализовати у потпуности (нпр. *causer, entraîner, produire, susciter* и сл.), док неки глаголи упућују на чињеницу да исказана узрочна ситуација само делимично учествује у проузроковању последице (нпр. *contribuer à, participer à* и сл.), а поједини глаголи и глаголски изрази у прилично малој мери упућују на каузални однос (нпр. *dépendre de*).

Констатовали смо и да су у оба посматрана језика поједини глаголи, употребљени у контексту исказивања узрочно-последичних односа, примарно заправо глаголи кретања (нпр. *amener, conduire; навести, водити, довести* и сл.). Поступком метафоризације просторни односи су се пренели на семантичку категорију каузалности као апстрактнију категорију.

Специфичност француског језика огледа се у формалном обележју фактитивности, која није позната српском језику. У фактитивним конструкцијама, инхерентним француском језику, каузативна компонента је експлицитно исказана глаголом *faire*, којим се сигнализира узрок, односно подстицање или наређење да се изврши радња означена инфинитивном допуном. Најфреквентнији семантички еквиваленти овог синтаксичког модела у српском језику су каузативне конструкције и глаголске лексеме. Компонента каузативности се најадекватније транспонује каузативним конструкцијама, посредством глагола којима се упућује на начин деловања агенса допунске предикације, затим глаголима којима се износи захтев упућен овом агенсу да започне реализацију одређене радње, глаголима којима се упућује на стимулативно деловање агенса и сл. Другим конституентом каузативних конструкција, допунском клаузом уведеном везником *да*, преноси се лексички садржај који је у француским фактитивним конструкцијама исказан инфинитивом.

Што се тиче глаголских лексема као семантичких еквивалената француских фактитивних конструкција, са једне стране, издвајају се глаголи у чије је лексичко значење интегрисана компонента каузативности, а са друге стране, глаголи код којих бележимо слабљење или пак потпуно губљење каузативне вредности. Стога је у извесним случајевима компонента каузативности посебно наглашена предлошко-падежним конструкцијама са каузалним значењем, као што је генитив са предлозима *од, због* и *услед*.

Будући да на формалном плану каузативне конструкције показују већу сличност са француским фактитивним конструкцијама уведеним глаголом *faire* него остали семантички еквиваленти, те имајући у виду чињеницу да се овим синтаксичким структурама на адекватан начин преноси и компонента каузативности у српски језик, закључили смо да се каузативне конструкције с правом могу сматрати правим семантичким и структурним еквивалентима француских фактитивних конструкција са глаголом *faire*.

Анализа именских лексема у функцији исказивања семантичке категорије каузалности показала је да велику улогу у тумачењу логичко-семантичког односа који се помоћу њих успоставља има не само њихово лексичко значење, већ и контекст у којем су употребљене. У поређењу са глаголима, репертоар именица и придева којима се означавају каузални односи је неупоредиво ограниченији. Глаголске, именске и придевске лексеме представљају контекстуално условљена језичка средства тј. о каузалној вредности структура у којима су употребљена може се говорити тек у одређеном контексту. Изузетак представљају именица *cause* и општекаузативни глагол *causer*.

Свесни смо чињенице да смо овим истраживањем дотакли само неке аспекте проблематике која се односи на изражавање семантичке категорије каузалности у два посматрана језика, те да оно представља само полазиште за нова истраживања у овом домену. Пре свега, напоменимо да би резултати нашег истраживања били сигурно потпунији да смо у корпус уврстили и све објављене преводе анализираних књижевних дела. Међутим, с обзиром на изузетно комплексну проблематику, одлучили смо да се ограничимо на само један превод. Затим, наш одабир само једног функционалног стила сигурно је у великој мери ограничио резултате истраживања.

Што се тиче смерница које би могле одредити правац даљих истраживања на овом пољу, сматрамо да би будућа истраживања требало да буду усмерена пре свега на ограничења употребе језичких облика за исказивање каузалности и на колокабилност. Затим, било би корисно спровести анализу језичких средстава за исказивање каузалних односа у савременом разговорном француском и/или српском језику, те указати на сличности и разлике у односу на писани језик, како би се формирала потпунија слика семантичке категорије каузалности. Коначно, будући да је каузалност као сложена категорија незаобилазна у учењу страних језика, интересантне резултате могло би дати и истраживање из перспективе дидактике француског као страног језика, везано за заступљеност и начин обраде језичких средстава за изражавање каузалних односа у уџбеницима француског као страног језика. Било би сврсисходно установити потешкоће на које наилазе србофони говорници приликом учења/усвајања француског језика и утврдити адекватан дидактички приступ овој проблематици.

ЛИТЕРАТУРА

- АЛАНОВИЋ, М. (2010). Каузативност и декаузативност – два лика једног семантичког концепта. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. 35/2: 293–302.
- АЛАНОВИЋ, М. (2011). *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- АРСЕНИЈЕВИЋ, Н. (2003). Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVI/1: 107–263.
- АШИЋ, Т. и СТАНОЈЕВИЋ, В. (2008). О предлозима *испред* и *пред* у српском језику. *Семантичка проучавања српског језика* (изд. Милорад Радовановић и Предраг Пипер). Београд: САНУ. 129–150.
- БАЉ, Б. и ЧУЧКОВИЋ, А. (2012). *Увод у филозофију* (друго измењено и допуњено издање). Бечеј: Пролетер.
- БЕЛИЋ, А. (1998). *Опита лингвистика. О језичкој природи и језичком развоју* (књига 1 и 2) [приређивач: Милка Ивић]. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Будућност.
- БЕЛИЋ, А. (1999). *Историја српског језика. Изабрана дела Александра Белића. Четврти том*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- БЕЛИЋ, А. (2000). *О различитим питањима савременог језика* [приређивач: Даринка Гортан-Премк]. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- БУГАРСКИ, Р. (1995). *Увод у општу лингвистику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- ВАСИЋ, В. (2004). Критерији организовања сложене реченице. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 33/1: 47–55.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Д. (1964). Падежне и предлошко-падежне узрочне конструкције код Вука. *Јужнословенски филолог*. XXVI/1–2: 437–457.
- ГРИЦКАТ, И. (1952). О једном случају мешања свеза *да* и *што*. *Наш језик*. III/5–6: 196–207.
- ГРИЦКАТ, И. (1957). Разлика између предлога *због* и *услед*. *Наш језик*. VIII/7–10: 236–241.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Р. (2010). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.

- ДРАШКОВИЋ, В. (1969). *Огледи из синтаксе и историје француског језика*. Београд: Филолошки факултет.
- ИВИЋ, М. (1951–1952). О предлогу ПО у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*. XIX: 173–212.
- ИВИЋ, М. (1954а). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- ИВИЋ, М. (1954б). Узрочне конструкције с предлозима *због, од, из* у савременом књижевном језику. *Наш језик*, нова серија. V/5–6: 186–194.
- ИВИЋ, М. (1957–1958). Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*. XXII: 141–166.
- КЛИКОВАЦ, Д. (1997). О узрочном значењу конструкције *у + локатив*. *Наш језик*. XXXII/1–2: 26–37.
- КОВАЧЕВИЋ, М. (1986б). Спорни везник *с обзиром да*. *Наш језик*. XXVII/1–2: 101–113.
- КОВАЧЕВИЋ, М. (1998). *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд: Рашка школа.
- КОРДИЋ, С. (1999). Сложени везник *тим више што*. *Наш језик*. 33/1–2: 5–14.
- МИЛОШЕВИЋ, К. (1984–1985). Каузална функција зависне реченице која се уводи везником *кад* у српскохрватском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXVII–XXVIII: 461–470.
- МИЛОШЕВИЋ, К. (1985). Аспектуално-темпоралне конфигурације у систему сложених реченица са каузалном клаузом у српскохрватском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 14/2: 21–35.
- МИЛОШЕВИЋ, К. (1986а). Језички и ванјезички сигнали каузалне зависности између простих реченица у сложеној. *Књижевни језик*. 15/3–4: 280–296.
- МИЛОШЕВИЋ, К. (1986б). О једном синтаксичком и семантичком моделу сложених реченица са каузалном клаузом која се уводи везником *што*. *Наш језик*. Вол. 27, бр. 1–2: 67–71.
- ПИПЕР, П., АНТОНИЋ И., РУЖИЋ, В., ТАНАСИЋ С., ПОПОВИЋ, Љ. и ТОШОВИЋ, Б. (2005). *Синтакса савременог српског језика: Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.

- ПИПЕР, П. (2009). О семантичкој категорији степена у српској сложеној реченици. *Јужнословенски филолог*. LXV: 65–87.
- ПИПЕР, П. и КЛАЈН, И. (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- ПОЛОВИНА, В. (1986). Зависне узрочне реченице у разговорном српскохрватском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 15/1: 85–93.
- ПОПОВИЋ, Н. (2014). О француским предлозима *de* и *par* у конструкцијама са каузалним значењем и њиховим еквивалентима у српском језику. *Језици и културе у времену и простору*. IV/1: 379–389.
- СИМИЋ, Р. и ЈОВАНОВИЋ, Ј. (2007). *Мала српска граматика*. Београд: Јасен.
- СТАНКОВИЋ, Б. (1987). Нивои еквивалентности при исказивању узрочних односа у српскохрватском и руском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 16/1: 149–155.
- СТАНОЈЧИЋ, Ж. и ПОПОВИЋ, Љ. (2002). *Граматика српскога језика: уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе (8. издање)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- СТЕВАНОВИЋ, М. (1939). Употреба и значење предлога *због* и *ради*. *Наш језик*. с. с. VI/5–6: 139–150.
- СТЕВАНОВИЋ, М. (1989). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнojeзичка норма) II. Синтакса*. Београд: Научна књига.
- СУБОТИЋ, Љ. (1977–1978). Значење и функција глаголских прилога у роману „Уста пуна земље“ Бранимира Шћепановића. *Прилози проучавању језика*. 13–14: 53–67.
- ТАНАСИЋ, С. (2012). *О координираној вези зависних клауза у сложеној реченици*. У књ. Срето Танасић, *Из синтаксе српске реченице*: 111–126. Београд: Београдска књига / Институт за српски језик САНУ.
- ТАНАСИЋ, С. (2013). Временско и узрочно значење везника *пошто* у савременом српском језику. *Јужнословенски филолог*. 69: 319–334.
- ТОЧАНАЦ, Д. (1999). Реченични елементи – примена депенданцијалног модела у граматици српског и француског језика. *VI симпозијум Контрастивна језичка истраживања*. Зборник радова. Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 19–27.

ТОЧАНАЦ МИЛИВОЈЕВ, Д. (2006). *Syntaxe de la phrase française*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

ARRIVÉ, M., GADET, F. & GALMICHE, M. (2005). *La Grammaire d'Aujourd'hui: guide alphabétique de linguistique française*. Paris: Flammarion.

AŠIĆ, T. (2004). *La représentation cognitive du temps et de l'espace : étude pragmatique des données linguistiques en français et dans d'autres langues*. Thèse de doctorat, Institut des Sciences Cognitives, Université Lyon-2 et Université de Genève.

AŠIĆ, T. & STANOJEVIĆ, V. (2013). Espace, temps verbaux, prépositions temporelles. *Langue française*. 179: 29 – 48.

AŠIĆ, T. (2011). *Nauka o jeziku*. Београд: BeoBook; Крагујевац: FILUM.

BARIĆ, E., LONČARIĆ, M., MALIĆ, D., PAVEŠIĆ, S., PETI, M., ZEČEVIĆ, V. & ZNIKA, M. (1997). *Hrvatska gramatika* (II promijenjeno izdanje). Zagreb: Školska knjiga.

BATISTIĆ, T. (1978). O nekim aspektima analize kauzativnih glagola. *Južnoslovenski filolog*. XXXIV: 59–89.

BAUDET, S. (1990). Représentations cognitives d'état, d'événement et d'action. *Langages*. 100: 45–64.

BAUMGARTNER-BOVIER, A. (2006). Les verbes d'événements et la causalité. *Nouveaux cahiers de linguistique française*. 27: 117–139.

BAUMGARTNER BOVIER, A. (2008). *Lexique et causalité : une analyse sémantique des noms et verbes d'événements causaux en français*. Thèse de doctorat, Université de Genève. <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:15770> (06.09.2014.)

BENTOLILA, F. (1986). Car en français écrit. *La linguistique*. 22: 95–115.

BLOCHOWIAK, J., MIRESAN, C., MORETTI, A., TENEA, M. (2006). Le projet causalité: analyses quantitatives et qualitatives d'un pré-test. *Nouveaux cahiers de linguistique française*. 27: 263–285.

BORILLO, A. (1998). *L'espace et son expression en français*. Paris: Ophrys.

BUGARSKI, N. (1999). Uzročna klauza u jeziku Danila Kiša. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. 42: 189–217.

- CADIOT, P. (1997). *Les prépositions abstraites en français*. Paris: Armand Colin.
- CHARAUDEAU, P. (1992). *Grammaire du sens et de l'expression*. Paris: Hachette.
- CHEVALIER, J.-Cl., BLANCHE-BENVENISTE, Cl., ARRIVÉ, M. & PEYTARD, J. (2002). *Grammaire du français contemporain*. Paris: Larousse.
- COMBETTES, B. (2005). Les constructions détachées comme cadres de discours. *Langue française*. 148: 31–44.
- DANLOS, L. (1988). Connecteurs et relations causales. *Langue française*. 77: 92–127.
- DANLOS, L. (1999). *Discours causal et rôles thématiques*, in Plénat, M. (éd) *Des structures linguistiques à leur interprétation, mélanges en l'honneur d'André Borillo*: 83–99.
- DANLOS, L. (2006). Verbes causatifs, discours causaux et coréférence événementielle. *Linx*. 54: 233–246.
- DEGAND, L. & FAGARD, B. (2008). (Inter)subjectification des connecteurs : le cas de *car* et *parce que*. *Revista de Estudos Linguísticos da Universidade do Porto*. 3: 119–136.
- DELÉCHELLE, G. (2002). Les connecteurs de cause en français et en anglais. *Syntaxe et sémantique*. 3: 99–115.
- DIMIĆ, Z. (2012). Kazualnost i determinizam u Dekartovoj filozofiji. *Arhe*. 17: 23–31.
- DI VITO, S. (2005). Quelques réflexions sur la causalité. *Interlingüística*. 16 (2): 1137–1151.
- DRAŠKOVIĆ, V. (1962). *Dopunski infinitiv u francuskom jeziku*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne Republike Srbije.
- DRAŠKOVIĆ, V. (1966). *Infinitiv iza predloga à i de kao dopuna finitnom glagolu u francuskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta.
- DUBOIS, J. (1967). *Grammaire structurale du français: le verbe*. Paris: Larousse-Bordas.
- DUBOIS, J. & LAGANE, R. (1997). *La Nouvelle grammaire du français*. Paris: Larousse.
- DUCROT, O. (1983). *Puisque*, essai de description polyphonique. *Revue romane*. 24: 166–185.
- ĐORĐEVIĆ, R. (2000). *Uvod u kontrastiranje jezika* (četvrto izdanje). Beograd: Filološki fakultet.
- FAGARD, B., DEGAND L. (2008). La fortune des mots: grandeur et décadence de *car*. Paris: Congrès Mondial de Linguistique Française.
<http://www.linguistiquefrancaise.org/index.php?option=article&access=doi&doi=10.1051/cmlf08213> (15.10.2009).

- FERRARI, A. (1993). Encore à propos de *parce que*, à la lumière des structures linguistiques de la séquence causale. *Cahiers de linguistique Française*. 13: 183–214.
- FRANKEN, N. (1996). Pour une nouvelle description de *puisque*. *Revue Romane*. 31: 3–17.
- FUCHS, C. & LE GOFFIC, P. (2005). La polysémie de *comme*. In : SOUTET, O. *La Polysémie*. Paris : Presses de l'Université Paris-Sorbonne.
- GARAGNON, A.-M, CALAS, F. (2002). *La Phrase complexe. De l'analyse logique à l'analyse structurale*. Paris : Hachette.
- GARCIA, D. (1997). *Structuration du lexique de la causalité et réalisation d'un outil d'aide au repérage de l'action dans les textes*. Rencontres Terminologies et Intelligence Artificielle (TIA 97), Toulouse. <http://www.lalic.paris4.sorbonne.fr/articles/1996-1997/garcia/tia97.pdf> (16.10.2009)
- GARCIA, D. (1998). *Analyse automatique des textes pour l'organisation causale des actions. Réalisation du système informatique COATIS*. Thèse de doctorat soutenue à l'Université de Paris-Sorbonne (Paris IV).
<http://www.lalic.paris4.sorbonne.fr/Theses/garcia/theseD.pdf> (21.10.2009).
- GARDES-Tamine, J. (2006). *La grammaire – 2. Syntaxe*. Paris: Armand Colin.
- GETTRUP, H. (1977). Le gérondif, le participe présent et la notion de repère temporel. *Revue Romane*. 12/2: 210–271.
- GOSSELIN, L. (1990). Les circonstanciels: de la phrase au texte. *Langue française* 86: 37–45.
- GOUGENHEIM, G., MICHÉA, R., RIVENC, P. & SAUVAGEOT, A. (1971). *L'Élaboration du Français Fondamental (1er degré): étude sur l'établissement d'un vocabulaire et d'une grammaire de base*. Paris: Didier.
- GRAOVAC, N. (2009). *Međurečenični odnosi u francuskom i srpskom jeziku* (doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- GREVISSE, M. (2001). *Le Bon Usage* (13e édition). Paris: Duculot.
- GROSS, G. (2009). *Sémantique de la cause*. [Avec la collaboration de Ramona PAUNA et Freiderikos VALETOPOULOS]. Leuven – Paris : Peeters.
- GROSS, G., NAZARENKO, A. (2004). Quand la langue cause: contribution de la linguistique à la définition de la causalité. *Intellectica*. 38: 15–41.
- GROSS G., PRANDI, M. (2004), *La finalité – Fondements conceptuels et genèse linguistique*. Bruxelles : De Boeck : Duculot, Champs Linguistiques.

- Groupe λ -1 (1975). Car, parce que, puisque. *Revue Romane*. 10: 248–280.
- GUDURIĆ, S. & VLAHOVIĆ, LJ. (2012). *Éléments de morphosyntaxe de la langue française*. I. *Le verbe*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- GUHA, A. (2003). *Compréhension de textes et représentation des relations causales*. Université Paris-Sud.
http://tel.archives-ouvertes.fr/docs/00/16/10/89/PDF/2003_Guha.pdf (18.10.2009).
- HALMØY, O. (2008). Les formes verbales en –ant et la prédication seconde. *Travaux de linguistique*. 57: 43–62.
- HAMMA, B. (2006). L’expression de la « cause » à travers le prisme de la préposition *par*. *Linx*. 54: 73–90.
- HAMON, S. (2004). Pourquoi la cause est-elle essentiellement extra-predicative? *Revue de Sémantique et Pragmatique*. 15/16: 101–116.
- HAMON, S. (2006). La cause linguistique. *Linx*. 54: 49–60.
- HAMON, S. & LEEMAN, D. (2007). Les verbes de cause à partir de l’exemple de *causer*. *Langue française*. 153: 74–91.
- HERSLUND, M. (2000). Le participe présent comme co-verbe. *Langue française*. 127: 86–94.
- HYBERTIE, Ch. (1996). *La conséquence en français*. Paris: Ophrys.
- IFTIME, E. (2006). Causalité et aspect. *Nouveaux cahiers de linguistique française* 27: 287–305.
- IVIĆ, M. (2008). *Lingvistički ogledi* (treće izdanje). Beograd: Biblioteka XX vek.
- IORDANSKAJA, L. & ARBATCHEWSKY-JUMARIE, N. (2000). Quatre prépositions causales du français. Leur sémantisme et cooccurrence. *Lingvisticae Investigationes*. 23–1: 115–159.
- JACKIEWICZ, A. (1996). *La notion de cause pour le filtrage de phrases importantes d'un texte*. NLP+IA 96 International Conference on Natural Language Processing and Industrial Applications. Moncton: Canada.
<http://www.lalic.paris4.sorbonne.fr/articles/1996-1997/jackiewicz/NLPIA96.pdf>
 (17.10.2009).
- JACKIEWICZ, A. (1998). *L’expression de la causalité dans les textes. Contribution au filtrage sémantique par une méthode informatique d’exploration contextuelle*. Thèse de doctorat à l’Université de Paris-Sorbonne (Paris IV).

- JACKIEWICZ, A. (1999). Causalité et prise en charge énonciative. *Etudes Cognitives*. 3: 249–269.
- JACKIEWICZ, A. (2004). La causalité dans la langue: une question de point(s) de vue. *Intellectica*. 38: 43–67.
- KLAJN, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- KLEIBER, G. (2007). La question temporelle du gérondif : simultanéité ou non ? *Travaux linguistiques du CERLICO*. 20: 109–123.
- KLEIBER, G. (2009). Gérondif et relations de cohérence : le cas de la relation de Cause in Hrubaru, F. (éd.), *Relations de discours (II), Actes du XVe Séminaire de Didactique Universitaire*, Cluj : Editura Echinoux, 9–24.
- KLIKOVAC, D. (2006). *Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.
- KOPLSTON, F. (1988). *Istorija filozofije. Tom I. Grčka i Rim*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- KOPLSTON, F. (1989). *Istorija filozofije. Tom II. Srednjovekovna filozofija*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- KORDIĆ, S. (2008). Koordinacija u subordinacija u složenim rečenicama slavenskih jezika. *Južnoslovenski filolog*. 64: 189–197.
- KOVAČEVIĆ, M. (1986a). Uzročni zamjenički prilozi i priloški izrazi. *Književni jezik*. 15, 3–4: 265–273.
- KOVAČEVIĆ, M. (1988a). *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: „Svjetlost“ OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- KOVAČEVIĆ, M. (1988b). Koncesivnost kao posljedica negacije kauzalnosti. *Filologija*. 16: 93–100.
- LAKOFF, G. & JOHNSON, M. (1985). *Les Métaphores dans la vie quotidienne*. Paris: Les Éditions de Minuit. (Traduit de l'américain par Michel de Fornel en collaboration avec Jean-Jacques Lecercle).
- LE GOFFIC, P. (1993). *Grammaire de la phrase française*. Paris: Hachette.
- LEEMAN, D. (1991). *Hurler de rage, rayonner de bonheur: remarques sur une construction en de. Langue française*. 91: 80–101.

- LEEMAN, D. (1999). *Dans un juron, il sauta sur ses pistolets* : aspects de la polysémie de la préposition *dans*. *Revue de Sémantique et Pragmatique*. 6: 71–88.
- LEEMAN, D. (2002). *La phrase complexe. Les subordinations*. Bruxelles : De Boeck : Duculot, Champs Linguistiques.
- LEFEBVRE, B. (2006). Aperçu de l'évolution des conceptions de la cause dans les sciences et particulièrement dans les sciences économiques. *Linx*. 54: 19–25.
- LE PESANT, D. (2006). De la concession à la cause, et de la cause à la condition. *Linx*. 54: 61–72.
- LIPSKY, A. (2003). Pour une description sémantique et morphosyntaxique du participe présent français et allemand. *Langages*. 149: 71–85.
- MAINGUENEAU, D. (1999). *Syntaxe du français*. Paris: Hachette Supérieur.
- MARTINET, A. (1979). *Grammaire fonctionnelle du français*. Paris: Crédif / Didier.
- MAUGER, G. (1988). *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui*. Paris: Hachette.
- MELIS, L. (2003). *La préposition en français*. Paris: Éditions Ophrys.
- MINOVIĆ, M. (1987). *Sintaksa srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole. Rečenica, padeži, glagolski oblici*. Sarajevo: Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- MOESCHLER, J. (1987). Trois emplois de *parce que* en conversation. *Cahiers de Linguistique française*. 8: 97–110.
- MOESCHLER, J. (1999). Linguistique et pragmatique cognitive. L'exemple de la référence temporelle. *Le Gré des Langues*. 15: 1–24.
- MOESCHLER, J. (2000). *L'ordre temporel est-il naturel? Narration, causalité et temps verbaux*, in Moeschler, J. & Béguelin, M-J. (éds), *Référence temporelle et nominale*: 71–105. Berne: Peter Lang (Sciences pour la communication).
- MOESCHLER, J. (2003). L'expression de la causalité en français. *Cahiers de Linguistique Française*. 25: 11–42.
- MOESCHLER, J. (2004). Dialogue et causalité: force causale, actes de langage et enchaînement. *Cahiers de Linguistique Française*. 26: 67–85.
- MOESCHLER, J. (2005). Connecteurs pragmatiques, inférences directionnelles et représentations mentales. *Cahiers Chronos*. 12: 35–50.

- MOESCHLER, J., CHEVALIER, C., CASTELAIN, Th., VAN DER HENST, J.-B., TAPIERO, I. (2006). Le raisonnement causal: de la pragmatique du discours à la pragmatique expérimentale. *Nouveaux cahiers de linguistique française*. 27: 241–262.
- MOESCHLER, J. (2007). Discours causal, chaîne causale et argumentation. *Cahiers Chronos*. 18: 69–86.
- MOESCHLER, J. et AUCHLIN, A. (2005). *Introduction à la linguistique contemporaine* (2e édition). Paris: Armand Colin.
- MONNERIE, A. (1988). *Le français au présent: grammaire – français langue étrangère*. Paris: Didier.
- MRAZOVIĆ, P., VUKADINOVIĆ, Z. (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Novi Sad: Dobra vest.
- MÜLLER, B. (1986). Međusobni odnosi među logičko-semantičkim relacijama i zavisnim odnosno nezavisnim sintaktičkim strukturama. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. 15/1: 95–102.
- NAZARENKO, A. (2000). *La cause et son expression en français*. Paris: Ophrys.
- PAPIĆ, M. (1999). *Gramatika francuskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- PEROVIĆ A., M. (2003). *Istorija filozofije* (Treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje). Novi Sad: Odsek za filozofiju Filozofskog fakulteta – Grafomedia.
- PEROVIĆ, M. 2004. Epohalni smisao Kantove filozofije. *Arche*. 1: 7–21.
- PIETRI, E. (1999). L'approche linguistique et contrastive. *VI симпозијум Контрастивна језичка истраживања*. Зборник радова. Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 9–18.
- PILECKA, E. (2014). Quelques remarques sur un complément circonstanciel qui n'en est pas toujours un. *Travaux de linguistique*. 68: 49–63.
- PIOT, M. (2003). L'expression de la «cause», de la «finalité» et de la «conséquence»: la conjonction *pour* et ses équivalents en français, espagnol et italien, synchronie-diachronie, in Blumenthal, P. et Tyvaert, J.-E. (éds), *La cognition dans le temps*: 121–134., collection “*Linguistische Arbeiten*”. Tübingen: Niemeyer.
- PIPER, P. (1988): Language in space and space in language. *Yugoslav General Linguistics* (Milorad Radovanović, ed.). Amsterdam / Philadelphia: Benjamins, 241–263.
- PIPER, P. (2001). *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.

- PLATON (1981). *Timaj*. Beograd : Mladost.
- POISSON-QUINTON, S., MIMRAN, R. & MAHÉO-LE COADIC, M. (2003). *Grammaire expliquée du français – niveau intermédiaire*. Paris: CLE International.
- POPOVIĆ, B. (1985). *Kauzalni subjunktori u nemačkom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- POPOVIĆ, N. (2011). Sur la causalité et certaines modalités de son expression en français et en serbe. Academic Days of Timișoara: Language Education Today (Cambridge Scholars Publishing): 201–210. Editor: Georgeta Rață.
- POPOVIĆ, N. & MIHAILOVIĆ, J. (2011). La polysémie de la préposition française *dans* et ses équivalents serbes. *Nasleđe*. Godina VIII, broj 19: 355–365.
- POPOVIĆ, N. (2012). « Le musée est fermé pour travaux » – à propos de la lecture causale/finale de la préposition *pour* et des ses correspondants en serbe. *Filolog*. VI: 210–217.
- PRANJKOVIĆ, I. (1984). *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva, knj. 13.
- RADOVANOVIĆ, M. (1977). Imenica u funkciji kondenzatora I, II. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. XX/1: 63–144 i XX/2: 81–160.
- RADOVANOVIĆ, M. (1990). *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića; Novi Sad: Dobra vest.
- REBOUL, A. (2003). Causalité, force dynamique et ramifications temporelles. *Cahiers de Linguistique Française*. 25: 43–69.
- RIEGEL, M., PELLAT, J.-Ch. & RIOUL, R. (2006). *Grammaire méthodique du français*. Paris: Presses Universitaires de France.
- RIHS, A. (2009). Gérondif, participe présent et expression de la cause. *Nouveaux cahiers de linguistique française*. 29: 197–214.
- SEDER, R. (2011). Francuske kompletivne rečenice uvedene glagolima osećanja i njihovi korelati u srpskom jeziku. *Primenjena lingvistika*. 12: 153–167.
- SILIĆ, J. & PRANJKOVIĆ, I. (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- SIMON, A. C., DEGAND, L. (2007). Connecteurs de causalité, implication du locuteur et profils prosodiques: le cas de *car* et de *parce que*. *French Language Studies*. 17: 323–341.

- STANOJEVIĆ, V. & AŠIĆ, T. (2006). *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- TATAR ANĐELIĆ, J. (2010). *Les constructions infinitives régies par les verbes de perception et les verbes factitifs faire et laisser et leurs traductions en serbo-croate (bosniaque/bosnien, croate, monténégrin, serbe)*. Thèse de doctorat en Sciences du langage, Université de Strasbourg.
- TEKEŠINOVIĆ, L. (2014). O posteriornosti uzroka u odnosu na posljedicu na primjerima uzročnih rečenica sa veznicima *parce que*, *puisque*, *comme* i njihovih ekvivalenata u b/h/s jeziku. *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*. 3: 739–747.
- TORTERAT, F. (2012). Les Participes, l'Infinitif et le Gérondif, entre scalarité et rattachement [+ / – local]. *Studii de lingvistică*. 2: 169–210.
- VAGUER, C. (2006). Étude de GP en *dans*, à sens causal. *Linx* 54: 91–102.
- VALMA, E. (2001). Les verbes de sentiment et l'expression causale. *Studia kognitywne*. 4: 153–167.
- VALMA, E. (2004). *L'expression de la causalité en français et en grec moderne. Étude contrastive*. Thèse de doctorat, Université Paris 7 – Denis Diderot.
- VANDELOISE, C. (1986). *L'espace en français*. Paris : Éditions du Seuil.
- VITO, S. di (2005). Le lexique verbal de la cause. Thèse de doctorat soutenue à l'université de Pise. <http://etd.adm.unipi.it/theses/available/etd-04282006-103843> (17.10.2009).
- VLAHOVIĆ, P. (1991). *Gramatička terminologija u nastavi francuskog jezika: francuske i srpskohrvatske glagolske kategorije*. u: Radovi Instituta za strane jezike i književnosti. A, Jezičke studije, sv. 14. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za strane jezike i književnosti.
- WAGNER, R. L. & PINCHON, J. (1962). *Grammaire du français classique et moderne*. Paris: Hachette.
- WILMET, M. (2007). *Grammaire critique du français* (4e édition). Bruxelles: Éditions de Boeck Université.
- ZITI, A., CHAMPAGNOL, R. (1992). Effet des connecteurs sur le traitement en temps réel de propositions exprimant des relations de cause/effet. *L'Année psychologique*. 92: 187–207.
- ZUFFEREY, S. (2006). Connecteurs pragmatiques et métareprésentation: l'exemple de *parce que*. *Nouveaux cahiers de linguistique française*. 27: 161–179.

РЕЧНИЦИ И ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ

- ВУЈАКЛИЈА, М. (1980). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.
- КЛАЈН, И. (2004). *Речник језичких недоумица*. (Шесто допуњено и измењено издање).
Београд: Српска школска књига.
- (РМС) *Речник српскога језика* (2007). Нови Сад: Матица српска. [израдили Милица
Вујанић и др; редиговао и уредио Мирослав Николић]
- ЋОСИЋ, П. и сарадници (2008). *Речник синонима*. Београд: Корнет.

- BLEKBURN, S. (1999). *Oksfordski filozofski rečnik*. Novi Sad: Svetovi.
- Encyclopédie Larousse* (<http://www.larousse.fr/encyclopedia>).
- Encyclopædia Universalis* (<http://www.universalis.fr>).
- GRLIĆ, D., KORAC, V., NOVAKOVIĆ, S., PETROVIĆ, G., STOJKOVIĆ, A. & VELJAČIĆ, Č. (1973). *Enciklopedijski leksikon – mozaik znanja. Filozofija*. Београд: Interpres.
- KRISTAL, D. (1985). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Београд: Nolit.
- KRISTAL, D. (1996). *Kembrička enciklopedija jezika*. Београд: Nolit.
- Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* (1998).
Sous la direction de Josette REY-DEBOVE, et Alain REY. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Le Petit Larousse illustré* (2011). Direction générale : Isabelle JEUGE-MAYNART. Paris:
Larousse.
- MARIĆ, S. (2004). *Filozofski rečnik*. Београд: Dereta.
- SIMEON, R. (1969a). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I (A–O)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- SIMEON, R. (1969b). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, II (P–Ž)*. Zagreb: Matica hrvatska.

КОПИЈУС

- (MA) ALBAHARI, D. (2005). *Mamac*. Beograd: Stubovi kulture.
- (APP) ALBAHARI, D. (2007). *L'Appât*. Traduit du serbe par Gojko Lukić et Gabriel Iaculli. Paris : Gallimard.
- (НДЋ) ANDRIĆ, I. (2014). *Na Drini ćuprija*. U: Andrić, I. (2014). *Romani*. Beograd: Laguna. 321–556.
- (PSD) ANDRIĆ, I. (1994). *Le pont sur la Drina*. Traduit du serbo-croate par Pascale Delpech. Paris: Belfond.
- (ADT) BEIGBEDER, F. (2007). *L'amour dure trois ans*. Paris: Gallimard.
- (ЉТТ) BEGBEDE, F. (2012). *Ljubav traje tri godine*. Prevod: Vladimir D. Janković. Beograd: Booka.
- (ETR) CAMUS, A. (2003). *L'étranger*. Paris: Gallimard.
- (СТР) KAMI, A. (2009). *Stranac*. Prevod: Zorica Hadži-Vidojković. Beograd: Paideia.
- (PP) DE SAINT-EXUPÉRY, A. (2001). *Le Petit Prince*. Paris : Folio.
- (МП) ДЕ СЕНТ ЕГЗИПЕРИ, А. (1997). *Мали принц*. Превод: Мирослава Милисављевић. Београд: Дивит.
- (PJ) KIŠ, D. (2013). *Rani jadi*. Beograd: Arhipelag.
- (CP) KIŠ, D. (1984). *Chagrins précoces*. Traduction: Pascale Delpech. Paris: Gallimard.
- (TF) MAKINE, A. (2001). *Le testament français*. Paris : Mercure de France.
- (ФЗ) МАКИН, А. (2009). *Francusko zaveštanje*. Prevod: Anđa Petrović. Beograd: Paideia.
- (ADS) PROUST, M. (1962). *Un amour de Swann*. Paris: Gallimard.
- (ЈСЉ) ПРУСТ, М. (2004). *Једна Сванова љубав*. Превод: Живојин Живојиновић. Београд: Политика – Народна књига.
- (ЗЦД) TIŠMA, A. (1996). *Za crnom devojkom*. Beograd: Prosveta.
- (JFB) TIŠMA, A. (1992). *La jeune fille brune*. Traduit du serbo-croate par Madeleine Stévanov. Lausanne: L'Âge d'Homme.
- (ЈАГ) ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ, С. (2009). *Лазум*. Београд: Стубови културе.
- (DLN) VELMAR-JANKOVIĆ, S. (2001). *Dans le noir*. Traduit du serbo-croate par Alain Cappon. Paris : Phébus.

ДОДАТАК 1: Преводни еквиваленти француских конструкција са каузалним значењем у српском језику

ПРЕДЛОШКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

\dot{A} + SN

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
НА + N _{Acc}	5	9
ПРИ + N _{Loc}	3	
ЗБОГ + N _{Gen}	1	

\dot{A} + V_{Inf}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
глаголски прилог садашњи	1	2
клауза уведена везником <i>да</i>	1	

\dot{A} CAUSE DE + SN

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
ЗБОГ + N _{Gen}	44	50
ИЗ + N _{Gen}	3	
УСЛЕД + N _{Gen}	1	
каузална клауза уведена везничким изразом <i>зато што</i>	1	
каузална клауза уведена везником <i>како</i>	1	

\dot{A} FORCE DE + V_{Inf}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везником <i>како</i>	1	2
глаголски прилог садашњи	1	

AVEC + SN

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
С ОБЗИРОМ НА + N _{Acc}	1	1

DANS + SN

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
У + N _{Loc} (+ Compl)	7	8
каузална клауза уведена везником <i>пошто</i>	1	

DE + N

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
ОД + N _{Gen}	36	45
ЗА + N _{Acc}	6	
интензификатор + придев	3	

DE + SN

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
ЗБОГ + N _{Gen}	12	28
Ø N _{Instr}	7	
ОД + N _{Gen}	4	
НА + N _{Loc}	3	
ЗА + N _{Acc}	2	

DE + V_{Inf}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везником <i>што</i>	9	21
допунска клауза уведена везником <i>да</i>	5	
клауза уведена везником <i>кад</i>	4	
глаголски прилог прошли	2	
каузална клауза уведена везником <i>јер</i>	1	

DEVANT + SN

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
ПРЕД + N _{Instr}	3	4
ЗБОГ + N _{Gen}	1	

DU FAIT DE + SN

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
ЗБОГ + N _{Gen}	1	1

FAUTE DE + N

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
У НЕДОСТАТКУ + N _{Gen}	1	2
каузална клауза уведена везником <i>како</i>	1	

GRÂCE À + SN

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
ЗАХВАЉУЈУЋИ + N _{Dat}	29	30
ЗБОГ + N _{Gen}	1	

PAR + N / SN

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
ИЗ + N _{Gen}	30	46
Ø N _{Instr}	8	
ЗБОГ + N _{Gen}	5	
УСЛЕД + N _{Gen}	2	
РАДИ + N _{Gen}	1	

POUR + SN

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
ЗБОГ + N _{Gen}	12	15
ЗА + N _{Acc}	3	

POUR + V_{Inf}¹⁰⁷

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везничким изразом <i>зато што</i>	4	5
каузална клауза уведена везником <i>што</i>	1	

SOUS + SN

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
ПОД + N _{Instr}	2	4
ОД + N _{Gen}	1	
НА + N _{Loc}	1	

SUR + SN

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
ПО + N _{Loc}	4	4

¹⁰⁷ У питању је инфинитив перфекта.

ЈУКСТАПОНИРАНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Француски језик	Српски језик	Број	Укупан број
јукстапониране реченице (прва узрочна)	јукстапониране реченице (прва узрочна)	55	109
јукстапониране реченице (друга узрочна)	јукстапониране реченице (друга узрочна)	36	
јукстапониране реченице са прилогом <i>tant</i>	јукстапониране реченице са прилогом <i>толико</i>	9	
јукстапониране реченице са прилогом <i>tant</i>	зависносложене реченице са каузалном клаузом уведеном везником <i>јер</i>	2	
корелативне структуре: <i>plus... plus</i>	корелативне структуре: <i>што... то</i>	7	

КООРДИНАЦИЈА

РЕЧЕНИЦЕ КООРДИНИРАНЕ ВЕЗНИКОМ *ET*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
реченице координиране везником <i>и</i>	72	89
реченице координиране везником <i>на</i>	11	
реченице координиране везником <i>те</i>	6	

РЕЧЕНИЦЕ КООРДИНИРАНЕ ВЕЗНИКОМ *SAR*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везником <i>јер</i>	128 + 32 ¹⁰⁸	177
изостављен везник у преводу	15 ¹⁰⁹	
каузална клауза уведена везничким изразом <i>зато што</i>	2	

СУБОРДИНАЦИЈА

Каузалне клаузе уведене везником *COMME*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везником <i>како</i>	37	54
каузална клауза уведена везником <i>пошто</i>	14	
каузална клауза уведена везничким изразом <i>будући да</i>	3	

¹⁰⁸ Овај број се односи на примере у којима је реченица уведена везником *car*, односно везником *јер*, употребљена самостално, тј. издвојена је из сложене реченичне структуре.

¹⁰⁹ И овај број означава укупан број примера у којима је реченица уведена везником *car* одвојена тачком.

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *D'AUTANT PLUS QUE*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везничким изразом <i>тим пре што</i>	3	5
каузална клауза уведена везничким изразом <i>тим више што</i>	1	
каузална клауза уведена везничким изразом (<i>нарочито</i>) <i>стога што</i>	1	

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *ÉTANT DONNÉ QUE*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
клауза уведена изразом <i>имајући у виду да</i>	1	1

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *PARCE QUE*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везником <i>јер</i>	83	178
каузална клауза уведена везничким изразом <i>зато што</i>	71	
каузална клауза уведена везником <i>што</i>	13	
каузална клауза уведена везником <i>пошто</i>	10	
каузална клауза уведена везничким изразом <i>стога што</i>	1	

Каузалне клаузе уведене везником *PUISQUE*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везником <i>пошто</i>	21	45
каузална клауза уведена везником <i>јер</i>	10	
клауза уведена везником <i>кад</i>	8	
каузална клауза уведена везничким изразом <i>зато што</i>	5	
каузална клауза уведена везничким изразом <i>с обзиром на то да</i>	1	

Клаузе уведене везником *QUE*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
допунска реченица уведена везником <i>што</i>	28	35
допунска реченица уведена везником <i>да</i>	7	

Каузалне клаузе уведене везничким изразима *SOIT QUE... SOIT QUE / SOIT QUE... OU PARCE QUE*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
клаузе уведене везничким изразима <i>било што... било што</i>	4	5
клаузе уведене везничким изразима <i>било што... или што</i>	1	

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *DU MOMENT QUE*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везником <i>пошто</i>	2	3
клауза уведена везником <i>кад</i> који је праћен прилогом <i>већ</i>	1	

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *NON QUE*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена негираним везником <i>што</i>	2	4
каузална клауза уведена негираним везничким изразом <i>зато што</i>	2	

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *VU QUE*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
клауза уведена изразом <i>с обзиром на чињеницу да</i>	1	1

ГЕРУНДИВ

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
глаголски прилог садашњи	5	7
глаголски прилог прошли	1	
каузална клауза уведена везником <i>што</i>	1	

ПАРТИЦИП ПРЕЗЕНТА

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везником <i>пошто</i>	3	9
глаголски прилог садашњи	3	
глаголски прилог прошли	1	
каузална клауза уведена везничким изразом <i>с обзиром на то да</i>	1	
каузална клауза уведена везничким изразом <i>будући да</i>	1	

ЛЕКСИЧКА СРЕДСТВА

Глаголи

Глагол / глаголски израз у француском језику	Преводни еквиваленти у српском језику	Број	Укупан број
<i>aider à</i>	<i>помагати</i>	10	201
<i>amener à</i>	<i>навести</i>	5	
<i>apporter</i>	<i>довести до нечега, донети, уносити</i>	13	
<i>augmenter</i>	<i>повећавати/повећати</i>	4	
<i>causer</i>	<i>стварати, изазвати, наносити, причинити</i>	16	
<i>conduire à</i>	<i>навести да, водити нечему, довести до нечега</i>	5	
<i>contribuer à</i>	<i>допринети</i>	3	
<i>créer</i>	<i>изазвати, створити</i>	6	
<i>déchaîner</i>	<i>разбуктати</i>	2	
<i>déclencher</i>	<i>изазвати, подстицати, покренути</i>	4	
<i>dépendre</i>	<i>зависити</i>	9	
<i>empêcher</i>	<i>спречити, не дати да, ОД + N_{Gen}</i>	31	
<i>encourager</i>	<i>подстаћи</i>	2	
<i>engendrer</i>	<i>будити</i>	3	
<i>entraîner</i>	<i>изазвати</i>	2	
<i>être impliqué dans</i>	<i>бити умешан у нешто</i>	1	
<i>éveiller</i>	<i>побудити</i>	11	
<i>favoriser</i>	<i>подстицати, ићи на руку</i>	8	
<i>inciter</i>	<i>навести</i>	3	
<i>inspirer</i>	<i>будити, навести</i>	13	
<i>participer à</i>	<i>учествовати у, осећати се као саучесник</i>	3	
<i>pousser à</i>	<i>натерати, наговарати</i>	6	
<i>procurer</i>	<i>омогућити, пробавити, обезбедити</i>	6	
<i>produire</i>	<i>изазвати, произвести</i>	9	
<i>provoquer</i>	<i>изазвати, побуђивати, наљутити, учинити</i>	17	
<i>soulever</i>	<i>изазвати</i>	3	
<i>susciter</i>	<i>изазвати</i>	6	

Фактитивне конструкције

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
глаголске лексеми	108	229
каузативне конструкције	73	
ОД + N _{Gen}	31	
ЗБОГ + N _{Gen}	15	
УСЛЕД + N _{Gen}	2	

Именице

Именица у француском језику	Преводни еквиваленти у српском језику	Број	Укупан број
<i>cause</i>	<i>узрок и повод</i>	9	76
<i>mobile</i>	<i>побуда</i>	2	
<i>motif</i>	<i>разлог и побуда</i>	7	
<i>origine (être à l'origine de)</i>	<i>довести до</i>	1	
<i>prétexte</i>	<i>изговор</i>	16	
<i>raison</i>	<i>разлог, ретко побуда</i>	41	

Придеви

Придев у француском језику	Преводни еквиваленти у српском језику	Број	Укупан број
<i>responsable</i>	<i>одговоран</i>	5	9
<i>coupable</i>	<i>крив</i>	4	

Укупно примера: 1514

ДОДАТАК 2: Преводни еквиваленти српских конструкција са каузалним значењем у француском језику

ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

ЗБОГ + N_{Gen}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>à cause de</i> + SN	47	70
<i>pour</i> + N/SN	10	
<i>par</i> + N/SN	5	
<i>en raison de</i> + SN	2	
<i>devant</i> + SN	1	
<i>grâce à</i> + SN	1	
<i>du fait de</i> + SN	1	
клауза уведена везничким изразом <i>de ce que</i>	1	
каузална клуза уведена везничким изразом <i>parce que</i>	1	
партицип презента	1	

ИЗ + N_{Gen}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>par</i> + N/SN	8	8

ОД + N_{Gen}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>de</i> + N (ретко SN)	51	105
<i>par</i> + SN	7	
<i>à cause de</i> + SN	6	
<i>sous l'effet de</i> + SN	4	
<i>à la pensée de</i> + SN	3	
<i>sous</i> + SN	2	
<i>à force de</i> + V _{Inf}	2	
<i>après</i> + SN	1	
<i>devant</i> + SN	1	
<i>dans</i> + SN	1	
<i>à l'idée de</i> + SN	1	
<i>à</i> + SN	1	
лексичка средства (гл. лексеме <i>donner, empêcher, rendre, être dû à</i>)	8	
фактитивна конструкција	17	

УСЛЕД + N_{Gen}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>du fait de</i> + SN	1	2
лексичка средства (<i>inspirer, être dû à</i>)	1	

ЗАХВАЉУЈУЋИ + N_{Dat}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>grâce à</i> + SN	8	8

ЗА + N_{Acc}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>de</i> + SN	4	4

НА + N_{Acc}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>à</i> + SN	2	2

Ø N_{Instr}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>par</i> + SN	6	8
<i>de</i> + SN	2	

ПРЕД + N_{Instr}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>devant</i> + SN	3	4
глаголске лексеме (<i>inspirer</i>)	1	

ПО + N_{Loc}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>sur</i> + SN	3	3

ПРИ + N_{Loc}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>à</i> + SN	2	2

У + N_{Loc}

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>dans</i> + SN	6	6

ЈУКСТАПОНИРАНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Српски језик	Француски језик	Број	Укупан број
јукстапониране реченице (прва узрочна)	јукстапониране реченице (прва узрочна)	27	58
јукстапониране реченице (друга узрочна)	јукстапониране реченице (друга узрочна)	16	
јукстапониране реченице са прилогом <i>толико</i>	јукстапониране реченице са прилогом <i>tant</i>	4	
корелативне структуре: <i>што... то</i>	корелативне структуре: <i>plus... plus</i>	11	

КООРДИНАЦИЈА

Реченице координиране везником *И*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
реченице координиране везником <i>et</i>	55	55

Реченице координиране везником *ПА*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
реченице координиране везником <i>et</i>	8	8

Реченице координиране везником *ТЕ*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
реченице координиране везником <i>et</i>	11	11

СУБОРДИНАЦИЈА

Допунске клаузе уведене везником *ДА*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>de + V_{Inf}</i>	7	13
клауза уведена везником <i>que</i>	6	

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *ЗАТО ШТО*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везничким изразом <i>parce que</i>	26	36
<i>pour + infinitif passé</i>	4	
каузална клауза уведена везником <i>puisque</i>	3	
реченице координиране везником <i>car</i>	3	

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *ЗБОГ ТОГА ШТО*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везничким изразом <i>parce que</i>	13	13

Каузалне клаузе уведене везником *ЈЕР*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
реченице координиране везником <i>car</i>	309	404
реченица уведена аргументативним конектором <i>en effet</i>	41	
јукстапониране реченице	19	
каузална клауза уведена везничким изразом <i>parce que</i>	18	
каузална клауза уведена везником <i>puisque</i>	7	
јукстапониране реченице, друга садржи прилог <i>tant</i>	4	
партицип презента	3	
герундив	2	
клауза уведена везником <i>quand</i>	1	

Клаузе уведене везником *КАД*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везником <i>puisque</i>	4	5
<i>à + SN</i>	1	

Каузалне клаузе уведене везником *КАКО*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везником <i>comme</i>	15	18
реченице координиране везником <i>et</i>	2	
партицип презента	1	

Клаузе уведене везничким изразом *ПОД ИЗГОВОРОМ ДА*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везничким изразом <i>sous prétexte que</i>	1	1

Каузалне клаузе уведене везником *ПОШТО*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везником <i>puisque</i>	3	8
каузална клауза уведена везничким изразом <i>parce que</i>	2	
партицип презента	3	

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *С ОБЗИРОМ ДА*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везником <i>puisque</i>	2	8
реченице координиране везником <i>car</i>	2	
каузална клауза уведена везничким изразом <i>vu que</i>	2	
релативна клауза (експликативна)	1	
партицип прошли (<i>vu + SN</i>)	1	

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *СТОГА ШТО*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везничким изразом <i>parce que</i>	3	4
реченице координиране везником <i>car</i>	1	

Каузалне клаузе уведене везником *ШТО*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
<i>de + V_{Inf}</i>	29	53
каузална клауза уведена везничким изразом <i>parce que</i>	13	
клауза уведена везником <i>que</i>	7	
клауза уведена изразом <i>à l'idée que</i>	3	
конструкција <i>à l'idée de + V_{Inf}</i>	1	

Каузалне клаузе уведене негираним везником *ШТО*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везничким изразом <i>non que</i>	5	5

Каузалне клаузе уведене везничким изразом *УТОЛИКО ВИШЕ ШТО*

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
каузална клауза уведена везничким изразом <i>d'autant plus que</i>	3	3

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ САДАШЊИ

Преводни еквиваленти	Број	Укупан број
партицип презента	14	29
партицип прошли	8	
реченица координирана са претходном везником <i>car</i>	3	
каузална клауза уведена везником <i>comme</i>	2	
конструкција <i>à force de</i> + V _{Inf}	2	

ЛЕКСИЧКА СРЕДСТВА

Глаголи

Глагол / глаголски израз у српском језику	Преводни еквиваленти у француском језику	Број	Укупан број
<i>давати (повода)</i>	<i>inciter à</i>	1	102
<i>изазвати</i>	<i>provoquer</i>	4	
<i>изазвати</i>	<i>susciter</i>	8	
<i>изазвати</i>	<i>déclencher</i>	1	
<i>изазвати</i>	<i>éveiller</i>	2	
<i>изазвати</i>	фактитивна конструкција	15	
<i>побуђивати</i>	<i>éveiller</i>	3	
<i>потицати</i>	<i>venir de, provenir</i>	5	
<i>пробудити</i>	<i>susciter</i>	2	
<i>проистећи</i>	<i>venir de</i>	1	
<i>расти</i>	<i>augmenter</i>	1	
<i>спречити</i>	<i>empêcher</i>	4	
<i>створити</i>	<i>créer</i>	3	
различите глаголске лексеме	фактитивна конструкција	52	

Именице

Именица у српском језику	Преводни еквиваленти у француском језику	Број	Укупан број
<i>разлог</i>	<i>raison</i>	13	17
<i>узрок</i>	<i>raison</i>	4	

Придеви

Придев у српском језику	Преводни еквиваленти у француском језику	Број	Укупан број
<i>крив</i>	<i>coupable</i>	3	3

Укупно примера: 1076